بسم الله الرحمن الرحيم وبه ثقتي

جلّ جلالك وتعالى شأنك اللهم تفردت في وحدانية ذاتك فليس كمثلك شيء ولا يماثلك شيء وانت القاهر على
كل شيء وتوحدت في فردانية صفاتك فليس فوقك شيء ولا يشابهك شيء وانت القادر على
كل شيء وتقدست في اسمائك فليس قبلك شيء ولا يشاركك شيء وانت القائم بكل شيء فلا ضد لك في
ملكك ولا منازع لك في سلطانك ولا مشارك لك في امرك تجليت بانوار جمالك وشارقات جلالك على هياكل
الهويات ومظاهر الاشياء فصارت شواهد ودلائل على ربوبيتك وآيات بينات وبراهين ساطعات على احديتك
وحججا باهرة واشعة لامعة على وحدانيتك وانوارا ساطعة وشهبا ثاقبة على قيوميتك وزبرا لائحة وبينات
واضحة على قاهريتك فشهدت الاشياء كلها لاهوتها وناسوتها ملكها وملكوتها امرها وخلقها غيبها وشهادتها
ارضها وسماها على انك انت الله الواحد الاحد المتفرد الصمد الحي القيوم الذي ليس له حد محدود ولا وقت
معدود ولا اجل ممدود الثابت الذي لا تغيره صروف الازمان ولا تفرقه حدوث الاكوان ولا يؤثر
فيه مرور الاقران والعالم الذي لم يعزب عن علمه دقايق الاشياء وجلائلها كلياتها وجزئياتها ظواهرها وبواطنها
فانت الظاهر لكل شيء فلا يفوتك شيء وانت المعروف لكل شيء فلا يعزب عنك شيء وانت فما جهلك
شيء سبحانك اللهم جل ذكرك وعظم قدسك وتعالى جدك وعز جارك احتجبت بسبحات جلالك ولمعات
وجهك عن دقايق مشاهدة ابصار عيون الناظرين من السابقين واللاحقين واختفيت بجلالك
وعظمتك عن عميقات افكار بصاير عقول المتفكرين من الاولين والآخرين واستترت بانوارك
القاهرة واضواء الكبرياء الباهرة عن جليات مكاشفات سريرات العرفاء الكاملين من
ملائكتك المقربين وانبيائك المرسلين واوليائك الفائزين فكيف عمن دونهم من مراحل ومنازل

من القرب

من القرب اليك والزلفى لديك والتوكل عليك والتسليم لك والانجذاب بشراشرهم اليك والتبتل بكلهم
عليك وكيف يدرك كنه صفاتك العليا وحقيقة اسمائك الحسنى وانت بالمنظر الاعلى وكما انك فوق
ما لا يتناهى بما لا يتناهى كيف لا وانت نور الانوار وسر الاسرار كما ورد في الآثار فاعتبروا يا اولي الابصار لعلكم تعقلون
وتعلمون انك كنز مخفي لا ينال غوره ولا يدرك كنهه ولا يوصف عظمته وكبريائه لا يبلغه بعد الهمم ولا يناله غوص
الفطن ولا ينتهي اليه البصر ولا يصل اليه الفكر فسبحانك اللهم حارت في نيل ذاتك وصفاتك عقول
العقلاء وفهوم العلماء وولهت في ادراك جمالك وجلالك انظار الحكماء واسرار العرفاء فما عرفك من
عرفك حق معرفتك وما احاط بجلالتك وعظمتك علم من علوم عبادك وما بلغ من بلغ اليك حق البلوغ
وما وصل من وصل اليك حق الوصول فيا من شهد بذاته على وحدانيته وفردانيته واحتجب بجلالته وعظمته
عن ابصار مخلوقاته ومصنوعاته صل على وسايط جودك ورحمتك ووسايل فيضك وفضلك سيما على
افضل بريتك واكمل خليقتك صفوة خلقك وامرك وخلاصة صنعك وابداعك خاتم سفرائك وسيد رسلك
وقدوة اصفيائك واوليائك رحمتك على العالمين وخليفتك في السموات والارضين وحجتك
على الاولين والآخرين اول الاوايل في البدايات وآخر الاواخر في النهايات نور الله الذي لا يطفى ونعمته
لا تحصى وحجة الله التي لا تخفى قطب فلك النبوة والرسالة ومركز دايرة الخلافة والولاية محمد المبعوث بالحجج الباهرة
والآيات القاهرة والبينات الواضحة والانوار الساطعة على كافة البرية وعامة الخليقة المنعوت بالنعوت
الفاخرة والاخلاق الفاضلة والاوصاف الكريمة والمحامد الجليلة والخصال الحميدة والفعال المرضية والمحاسن
الجميلة والمسالك الجلية والمعارف العلية وصل على الشموس الطالعة من صبح الازال والبدور اللامعة من
مطلع الانوار والنجوم الشارقة من منبع الاسرار اعلام الورى وكلمات الله العليا وحججه البالغة في السموات
العليا والارضين السفلى الذين بهم تمت الكلمة وكملت المعرفة وتمت النعمة وبولايتهم قامت الحجة
وارتفعت الظلمة واستقامت المحجة وببقائهم تظهر العدالة وترتفع الضلالة وتقوم القيمة صلوة زاكية
نامية متوالية متواترة متصلة لا انقطاع لامدها ولا انقصام لمددها صلوة تدوم وتتضاعف ابد الآبدين ودهر
الداهرين فسبحانك اللهم اهدنا الى صراطك المستقيم الذي انعمته لاوليائك الكاملين الذين كشف سبحات

جلالکسامن سرایرهم وضمایرهم ومحوت ظلمات الاوهام وحجب الاستار عن قلوبهم وبصایرهم حتی وصلوا الی قدس
جنابک وبلغوا الی نزهة فنائک واستغرقوا فی لجج بحار احدیتک فاصوا فی طمطام یم وحدانیتک واجتذبوا الکلیتهم
وشراشرهم فی توحیدک واصبحوا لما شرقت الانوار من صبح الازل علی هیاکل سرایرهم وتلالات اضواء شمس الحقیقة
فی بواطن ضمایرهم وترشحت اشجار الوصول الیک والزلفی لدیک فی مکامن سرایرهم وطلعت شروق
صبح الازل علی ذواتهم وانیاتهم وانطفت سرج القلوب وشهب العقول عن سرایرهم وبصایرهم فانوا قبل
ان یموتوا فاندکت جبال انیاتهم عن عیونهم ومشاعرهم وارتحلوا عن دار الغرور الی دار السرور وارواحهم
معلقة بابدانهم فطوبی لهم ثم طوبی لهم واجعلنا اللهم من حزبهم وعشایرهم وخلقنا باخلاقهم وملکاتهم وارزقنا
مقاماتهم ودرجاتهم واسلک بنا مسالکهم وسبلهم واحینا حیوتهم وامتنا مماتهم والف بیننا وبینهم فی اوج
الی مرضاتک والبلوغ الی کرامتک والتسلیم لک والانجذاب الیک والتمتع بالنظر الی وجهک انک ذو فضل
عظیم واحسان قدیم انک جواد کریم وانت علی کل شیء قدیر اما بعد چون سلطان سلاطین ایران
وتوران وپادشاه کیوان مقام ملت حنیفه اسلام وایمان صاحبقران سلیمان شوکت ودارا دربان
سکندر حشمت قطب ثابت فلک سلطنت وخلافت ومرکز قایم عظمت وجلالت اوج بلند پایه
سروری وشهریاری وآفتاب درخشنده مدار سلطنت وفرمانروائی معدن جواهر کمالات صوری
ومعنوی ومنبع ناحیات فضایل کسبی وجبلی عدالت گستری که از مساعی توجهات همایونش خاکدان ایران
که از صدمات متواتره دوران سند رسوم منطمس واز تغلبات متوالیه ارباب طغیان منهدم ومنعدم گردیده
بود طراوت بر طراوت افزوده رشک گلستان ارم گردیده صحاری بایره وبوادی غایره اش مزارع
وباغستان وجبال شاهقه وپشتهای بیغوله اش منازل وگلستان گردیدند عدالت پروری که هیبت عدل
وداد وشفقت عالم را فرو گرفته قطاع طریق از امن وامان مطموس ومنکوس گردیده طریق مطمور ودیار علم
ودانش بیمودند وادرو ادکرد شهریار عدالت گستر جهان مظفر حلم ووقار ومظهر اعظم الطاف بینهایت حضرت
آفریدگار معدن جواهر جود وکرم منبع لآلی سجایا وشیم شهریاری که شعاع آفتاب جود وسخایش بر همه ذرات
جهان وجهانیان تابیده واز پرتو ید بیضای کرم واحسانش دلهای ساکنان صفحه غبرا روشن گردیده

از رشحات

از رشحات سحایب جودش برزد گوهر دامن دامن واز قطرات ابر مطیر سخایش در وجوهر خرمن خرمن خلق
کریمش نافه گشای مشک ختن وفیض عمیمش غیرت افزای در عدن قبله عالم شاهنشاه اعظم ملاذ امم ملک
ملوک العرب والعجم حامی الملة والشریعة وحافظ المذهب والطریقة صاحب السلطنة العظمی والخلافة الکبری
والسجایا القصوی والمنایا العلیا رفیع الهمم شریف الشیم معدن العدالة والشرافة ومنبع السخاوة وذو السماحة
لهم لا منتهی لکبارها وهمة الصغری اجل من الدهر له راحة لو ان معشار جودها علی البر کان البر اندی
من البحر السلطان بن السلطان والخاقان بن الخاقان الغازی فی سبیل الله والمجاهد فی دین الله السلطان
الاعظم فتحعلی شاه قاجار خلد الله ملکه وسلطانه وادام الله ظلاله وبقائه وجعله قاهرا علی الکفرة والاشرار
غالبا علی الفسقة والفجار باسطا بساط العدل والانصاف قالعا اصول الظلم والجور والاعتساف بالنبی
وآله الاخیار الاشراف وایام بجذبات توفیقات ربانی وتجلیات تاییدات یزدانی ابواب فتوحات
معارف وحقایق بر روی همت بلند پایه اش گشوده ودر کشف اسرار شریعت غرا وفهم غوامض ومشکلات احادیث
واخبار ائمه هدی علیهم التحیة والثنا بجد تمام اهتمام وبا علمای اخیار وفضلای نامدار در آن ابواب مباحثه
ومذاکره فرموده بتحصیل حقایق معارف وکشف غوامض احادیث اشتغال دارند واین جهة مصنفات
بسیار ومؤلفات بیشمار در فنون علوم تصنیف وتالیف یافته اطراف واقطار عالم را فرو گرفته انه
الحق هر یک در حل مشکلات وغوامض چراغی ست فروزنده ودر کشف رموز وحقایق آفتابی ست
درخشنده در صفحات اوراق هر یک انوار علوم ومعارف مثبت ودر لمعات ابواب هر یک اسرار
معانی وحقایق مدرج لهذا نتیجه کبرای خلافت باهره وثمره عظمای سلطنت قاهره سلاله خانواده عزت
وجلالت ونقاوه بارگاه حشمت وعظمت سروری که درگاه عظمت وجلالش ابنای ارکان دولت را
ملجا وماوی وبارگاه فلک فرسایش امرای عظام سلطنت وخلافت را ملاذ ومنجا بزم فرح افزایش رشک
گلستان ارم ومجلس مسرت بخشایشش مشحون از نونهالان ترک ودیلم ودل دریا مثالش جواهر فتوت
وسخا را معدن ودست بحر نوالش ینابیع جود وکرم را مخزن تلاطم امواج انعام واحسانش اقطار عالم را
فرو گرفته واز ابر مطیر جود وسخایش دلهای جهانیان خرم گردیده واوصاف جلیله واخلاق کریمه اش از آن بلندتر

که بکنه تقریر و بیان آید و خصال حمیده و ملکات مرضیه اش از آن بالاتر که در صفحات اوراق اشجار گنجد و یا
صحایف الواح لیل و نهار تحریر یابد مجلس بهشت آیینش مجمع فضلای عظام و محفل بهجت قرینش مرجع
علمای کرام مالک رقاب امم نایب مناب شاهنشاه اعظم نواب مستطاب فلک جناب معلی القاب
شاهزاده اکرم ظل ظل اللهی [illegible] ادام الله ظلاله و بقائه و زاد الله عزته و شوکته دایما بمقتضای کلام معجز
نظام الولد سر ابیه بتحصیل معارف حقیقیه و معالم دینیه و کشف غوامض و مشکلات احادیث ائمه اثنی
عشریه بشدت تمام مایل و راغبند با به اقتدی عدی فی الکرم و من یشابه ابه فما ظلم لهذا در هنگامیکه
موکب همیون شاهنشاهی در سنه هزار و دویست و چهل و پنج هجری مملکت فرح افزای فارس
و هولستان از استقرار سرادقات جلال فرموده بودند حدیث کمیل بن زیاد النخعی که در غموض و اشکال
مشهور آفاق است بنظر مبارک نواب مستطاب رسیده بعد از تفطن بغموض و بطون و اشکال
و اغلاق آن حدیث شریف باین فقیر قلیل البضاعه که مشهور بملا عبد الصمد مدرس تونزی تبریزیست
فرمودند که شرحی مستوفا بآن حدیث شریف بنویسم و ما امکن بغوامض و اسرار او را کشف نمایم
تا تحفه بارگاه سلطنت و خلافت نماید و باین وسیله بمزید توجهات همیون شاهنشاهی اختصاص
یابد زبان حالم گویا آمد که آن حدیث لطیف آفتابست و این فقیر ذره و آن کلام محیط دریاست
و این حقیر قطره و ذره چه مناسبت با آفتابست و قطره را چه مناسبت با دریا حوض با دریا اگر پهلو زند
خویش را از بیخ هستی بر کند چون حکم جازم و امر لازم و مامور معذور و میسور مقدور و امتثال اوامر
و انقیاد لازم آمد اطاعت حکم جهان کشای ظل همیون شاهنشاهی نموده مبادی و مقدمات
و لمعات و اشراقاتی از مشکوه ولایت و طهارت و اصول حقیقت و معرفت و قوانین توحید
و حکمت استخراج نمودم که هر یک در کشف اسرار و حقایق آن حدیث شریف انواریست که از مطلع ازل
بر هیاکل قلوب و بصایر تابیده و در اظهار رموز و دقایق آن کلام لطیف شارقاتیست که از مشرق
انوار بر مشاهد ضمایر و سرایر تجلی نموده و با وجود این لطایف و دقایق و این حقایق و معارف چه بسیار از
نتایج انوار توحید از بطون امهات آن مبادی و اشراقات متولد گردیده که بمشاهده و مکاشفه آمده اند

وچه بسیار

وچه بسیار از اصول و اسرار مقامات و درجات عرفان از اصلاب آبای آن مقدمات و لمعات کالشمس فی
رابعة النهار مشاهد و عیان گردیده وچه بسیار از غوامض و مشکلات احادیث و اخبار ائمه هدی علیهم
التحیة و الثنا در ذیل این لمعات و اشراقات پرده اختفا از رخساره حیا انداخته مشهود خاص و عام
گردیده اند و مسمی نمودم این رساله شریفه خاقانیه و این وجیزه کریمه سلطانیه را بانوار جلیه در کشف
حقایق اسرار علویه و مرتب گردانیدم او را بمقدمه و تعبیر نمودم از هر مقدمه بلمعه یا شارقه و الله المستعان
و علیه التکلان لمعه میزانیه بدانکه گاهی بلفظ ما سؤال کرده میشود از مهیات حقایق متحصله در اعیان و گاهی
سؤال کرده میشود باو از مهیات مسمیات و مفهومات اشیا غیر متحققة الحصول در اعیان اول را ما حقیقت
گویند دوم را ما شارحه در جواب اول حدود حقیقیه واقع میشود و در جواب دوم حدود اسمیه و گاهی بر
سبیل توسع و یا در نزد اضطرار رسوم حقیقیه قایم مقام حدود حقیقیه و رسوم اسمیه میشوند و گاهی
حدود اسمیه و رسوم اسمیه بعینها میگردند حدود حقیقیه و رسوم حقیقیه یعنی در صورتی متصور است که
معرف در نزد معرف در حین تعریف محقق الوجود نباشد و بعد از آن برهان قایم شود بر وجود او چنانکه
طریقه و دیدن ارباب تصانیف است در اوایل تصنیفات خود و یا در اوایل ابواب و فصولیکه معنون
ساخته اند از برای اثبات هلیت بسیطه از برای موضوعات مسائل از اینجا ظاهر میشود که مطلب ما
شارحه مقدم است بر مطلب هل بسیطه زیرا که بهل بسیطه سؤال کرده میشود از تصدیق بوجود نفس
شیئی و از بدیهیاتست که تصور شیئی مقدم است بر تصدیق وجود او و ما حقیقت بعکس ما شارحه است
در این باب زیرا که تا مفاد هلیت بسیطه محقق نباشد ما حقیقت متصور نمیشود چنانکه از تعریف ما حقیقت
منکشف گردیده و بسوی این معنی اشاره نموده است محقق طوسی قدس سره القدوسی در منطق کتاب
تجرید بکلام خود و شی و یتخلل بین مطلبی ما یعنی هل بسیطه واسطه میشود در میانه دو مطلب ما که ما شارحه و ما
حقیقت باشد و از این بیانات و تبیانات نیز منکشف میشود در نزد صاحب فطنت که تعریف حقیقی یعنی
تعریفیکه افاده میکند معنی غیر حاصل را در اذهان منقسم میشود بهشت قسم زیرا که تعریف اولا حد است
یا رسم و هر یک از اینها تام است یا ناقص و هر یک از اقسام اربعه حقیقی است یا اسمی یعنی در جواب ما حقیقت

بیان ما هو و هل و حیثیت مطالب

بیان ما حقیقیه و ما شارحه

بیان هلیت بسیطه و هلیت مرکبه

واقع میشود یا در جواب ما شارحه و از اقسام تعریف قسم دیگریست که او را تعریف لفظی گویند و عبارتست از
تعریف لفظی بلفظی اشهر از آن لفظ در محاورات اهل لسان اگرچه مسمی بنظر فکر محتاج نباشد مثل انکه بگویند غضنفر
اسد است و سعدانه نبت و از این بابست تعریف وجود به ثبوت و تعریف وجوب بضرورت وجود
و تعریف امتناع بضرورت عدم و تعریف امکان بعدم ضرورت وجود و عدم و همچنین است اکثر امور عامه
که در علم کلی از علم الهی مذکور میشوند خلاصه کلام مقصود بالذات در این تعریف تعیین مسمی است از میان
معانی حاصله در اذهان نه حصول معنی غیر حاصل شد بر بیش و بدانکه از جمله امهات مطالب مطلب لم
هو ست و با او گاهی سوال کرده میشود از حد وسط که سبب حصول تصدیق به ثبوت محمول است از برای موضوع
در اذهان خواهی بگو سوال کرده میشود با او از سبب حصول اکبر از برای اصغر در اذهان خواه حد وسط در خارج
نیز سبب حصول اکبر از برای اصغر باشد یا نه اول بجهة انکه مشتمل است بر لم شیئ که عبارت از علت
خارجی آن شیئ است برهان لمی گویند و دوم را بجهة انکه در این قسم از علم بانیت و تحقق معلول علم
تحقق علت حاصل میشود برهان انی گویند مثالش چرا عالم حادث و انکه عالم را صانع است و چرا محمد بن
عبد الله صلی الله علیه و آله پیغمبر و علی بن ابی طالب علیه السلام خلیفه بلا فصل است و تعبیر از این مطلب بواسطه در اثبات
و واسطه در تصدیق است و گاهی سوال کرده میشود با او از سبب وجود شیئ در اعیان خواه سبب فاعلی
باشد یا غایی مثال اول چرا سنگ مغناطیس جذب آهن و چرا آتش مسخن و چرا ممکن محتاج بعلت است
در جواب گفته میشود که سبب جذابیت مغناطیس و تسخین آتش صورت طبیعیه آنهاست و سبب تحقق
احتیاج در ممکنات امکان آنهاست نه حدوث آنها زیرا که امکان یا عبارتست از تساوی دو طرف
وجود و عدم و یا مستلزم تساوی طرفین است و در هر دو صورت اگر محتاج نباشد بعلت ترجح بلا مرجح
لازم میاید و او بدیهی البطلان بلکه موجب تناقض است و مثال دوم چرا خانه میسازی و چرا سعادت مسکنی
در جواب اول گفته میشود تا محل سکنی باشد و در جواب دوم گفته میشود تا صحت بیابم و همچنین است سوال
از غایات عقلیه و غایات طبیعیه بدانکه از جمله چیزهایست که مطلب لم هو مؤخرست از مطلب هل هو بسیطه باشد
یا مرکبه زیرا که لم هو سوال از علت وجود فی نفسه شیئ است اگر هل بسیطه باشد و از علت وجود رابطی شیئ

اگر مرکبه

تعریف [illegible]

بیان مطلب لم هو و اقسام آن

اگر مرکبه باشد و از جمله چیزهایست که تا تصدیق بوجود فی نفسه یا رابطی متحقق نباشد سوال از علت لا یعنی
و غیر معقول است گفته میشود آیا حرکت موجود است یا نه هرگاه در جواب بگویند بلی سایل میگوید لم هو
و همچنین گفته میشود آیا ممکن محتاج است بعلت یا نه هرگاه بگویند بلی سایل میگوید لم هو و بسوی این معنی
اشاره است کلام محقق طوسی قدس سره القدوسی در منطق کتاب تجرید و یتصل لم هو بهل هو
فیتبعه یعنی لم هو متصل میشود بهل هو و تابع میشود او را و او تصریح نموده است باین معنی رئیس محققین در
منطق اشارات بکلام خود و لا شک ان مطلب لم بعد هل بالمرتبة بالقوة او بالفعل و مثال زده است
شارح اشارات محقق طوسی از برای بالفعل بکلام خود هل القمر منخسف پس هرگاه بگویند بلی سایل
میگوید لم هو و مثال زده است از برای بالقوة بکلام خود لم ینخسف القمر زیرا که در این کلام حکم بانخساف
بالقوه است نه بالفعل اصل کلام این است هل ینخسف القمر پس اگر گفته شود بلی سایل میگوید لم ینخسف
پس در جوابش میگویند زمین حایل خواهد شد در میانه آفتاب و جرم قمر منخسف باشد و بدانکه
اگرچه در نزد جلیل از نظر مطلب لم هو از مطالب تصدیقیه است و تصریح نموده است باین معنی محقق
طوسی قدس سره القدوسی در شرح منطق اشارات فرموده است آن محقق در مقام تقسیم
مطالب علمیه باصول و فروع که اصول عبارتند از مطالب کلیه که چاره از آنها نباشد و ممکن نباشد
که غیر آنها قایم شود در مقام آنها قسم اول را امهات می نامند و آنها در نزد بعضی از منطقیین سه قسم است
اول ما هل هو و دوم ما هو سیم لم هو و هر یک منقسم میشود بدو قسم چنانکه مبین گردید و بعضی ای شیئ را
نیز از امهات شمرده اند پس در نزد او امهات مطالب چهار قسم است دو قسم از آنها از برای
تصور است و آنها ما و ای است و دو قسم از آنها از برای تصدیق است و آنها هل و لم است و در نزد طایفه
اولی ما از برای تصور است و هل و لم از برای تصدیق تمام شد کلام آن محقق و علامه حلی رحمة الله علیه نیز
در شرح منطق تجرید باین معنی تصریح نموده است ولیکن در نزد دقیق از نظر منکشف میشود که مطلب لم هو
از مطالب تصوریست نه از مطالب تصدیقیه بیانش آنست که واجب الوجود بالذات و ممتنع
الوجود بالذات محال است انکه بعلت محتاج باشند و الا خلاف فرض ثابت میشود پس مطلب لم هو

بیان فرق در میان اصول مطالب و فروع مطالب

در واجب ذاتی و ممتنع ذاتی متصور نمیباشد و منحصر میباشد جریان او بممکنات و معلولات و احتیاج ممکنات
بعلت مطلقه بعد از تصور معنی امکان کما ینبغی از نظریات و بدیهیات است مثلا احتیاج جذابیت آهن
و سخونت آب و افتقار مکن و انخساف قمر بعلتی از علل از جبلیات و بدیهیات است و جستجوی از وجوه کل
پرسش و استفسار و قابل سؤال و جواب نیست بلکه سؤال کننده در این باب مورد سخریه و استهزا
و منسوب باصحاب جنون و سودا است زیرا که حاصل سؤالش این است که سخونت آب مثلا آیا علت دارد
یا نه و سیاهی جامه آیا علت دارد یا نه بلکه واجب الوجود بالذات نیند که بحسب ذات خود از علت مستغنی
میباشند پس بجهة انکشاف آمد که مقصود بالذات از سؤال بلم هو بیان خصوصیات و مهیات علل است
نه تصدیق بوجود علتی از علل و نه تصدیق بوجود خصوصیتی از علل زیرا که تصدیق بوجود خصوصیتی
از خصوصیات علل نیز حاصل است و در حقیقت تردد و تشکک در این است که خصوصیت موجوده در مثال
افتقار امکانست یا حدوث و در مثال سخونت آتش است یا آفتاب و در مثال بنا ساکنی است یا فروش
حتی در صورتیکه سؤال از حد وسط شود در حقیقت سؤال از خصوصیت و مهیت حد وسط است نه از علت
بوجه اطلاق اگر کسی بگوید که نفس حد وسط علت تصدیق به نتیجه نیست بلکه ثبوت حد وسط از برای اصغر
علت ثبوت اکبر از برای اصغر است و از جبلیات است که ثبوت حد وسط از برای اصغر از باب تصدیق است نه از
باب تصور جوابش آنست که تصدیق گاهی ملاحظه میشود از آن جهت که تصدیق است و گاهی ملاحظه میشود از آن جهت
که مفهومی از مفهومات و صورتی از صور و مهیتی از مهیات است و باین اعتبار از باب تصور است نه از باب
تصدیق و باین معنی اشاره است کلام محقق طوسی در مباحث اعراض کتاب تجرید و قد یصح تعلق کل من
الاعتقاد و العلم بنفسه و بالآخر یعنی صحت دارد که تصدیق متعلق تصدیق شود و تصور متعلق تصور و تصور
متعلق تصدیق شود و تصدیق متعلق تصور متفطن باش و اخذ کن این تدقیق لطیف و این تحقیق
شریف را غنیمت شمار و شارح مقاصد اشارات محقق طوسی قده با انکه اوایل کلماتش صریح است در
انکه مطلب لم هو از باب تصدیقات او اخر کلماتش مشعر است بر تفطن او باین دقیقه که بسط تمام محقق
نمودیم فرموده است آن محقق که در اینمقام نکته است ملخص آن نکته این است که ممکن است انکه بگوئیم امهات

مطالب دو قسم است یکی از برای تصور است و او ما هو است و دیگری از برای تصدیق و او هل هو است و باقی مندرج چند
در آن دو قسم است و لم هو که از امهات معدود است مندرج باشد در ما هو و کلام شیخ که فرموده است
و کانه یسئل بلم هو عما هو الحد الاوسط او عن مهیة السبب اشاره باین نکته است تمام شد ملخص کلام شارح
محقق متفطن باش و بدانکه از جمله مطالب ای شیئی است و باو سؤال کرده میشود از ممیزات شیئی
ذاتی باشد آن ممیز یا عرضی اول معدود است از مطالب علمیه نه ثانی چنانکه شارح سابق الذکر تصریح
نموده است پس فصول که از ممیزات ذاتیه اند در جواب او واقع میشوند قریبه باشند یا بعیده نه عرضیات خاصه
و لیکن محل نزاع و تشاجر است در نزد اهل میزان انکه ای شیئی از امهات است یا از فروع بعضی او را از فروع
مطالب شمرده اند بجهة انکه گاهی جواب ما هو مشتمل بر همه ذاتیات است پس ما هو قائم میشود در مقام او و مذکور شد
که اصول و امهات قائم مقام ندارند و بعضی از امهات مطالب شمرده اند بجهة انکه گاهی با ما هو سؤال از تمام
حقیقت مشترکه است و جوابش در این صورت جنس است پس مطلب دیگر لازم است که باو سؤال از ممیزات
ذاتیه واقع شود بلی اگر با ما هو سؤال از حد و حقیقیه یا اسمیه یا از تمام حقیقت مختصه شود جواب ما هو در صورت
اول مشتمل میشود بر همه ذاتیات تفصیلا و در صورت ثانیه اجمالا تتمیم و تکمیل بدانکه از جمله مطالب کم الشیئی است
و باو سؤال کرده میشود از مقدار شیئی و کیف الشیئی است و باو سؤال کرده میشود از احوال شیئی و این الشیئی است
و باو سؤال کرده میشود از مکان شیئی و متی الشیئی است و باو سؤال کرده میشود از زمان شیئی و من الشیئی است و باو
سؤال کرده میشود از عوارض مشخصه شیئی و این مذکورات از فروع مطالبند نه از امهات و اصول بجهة انکه هل مرکبه قائم
میشود در مقام آنها در صورتیکه مهیات این مطالب معلوم و انتساب آنها بموضوعات مجهول باشد که گفته میشود
در مقام کم الشیئی هل مقداره کذا و در مقام کیف هو هل هو علی حال کذا و در مقام این هو هل زید فی الدار و هکذا
فی الباقی اما هرگاه مهیات آنها معلوم نباشد پس هل مرکبه قائم نمیشود در مقام آنها مثلا کسیکه ادراک انتساب
نمیتواند بگوید هل زید فی الدار بلکه میگوید این هو و کسیکه سواد را نشناسد نمیتواند بگوید هل زید اسود بلکه میگوید
کیف هو چنین بیان فرموده است محقق سابق الذکر در شرح اشارات متفطن باش حکمة الهیه بدانکه
در اینمقام نکته است شریفه و دقیقه ایست لطیفه و مطلبی است غامض و مسلکی است غایر فهمش کما هو حقه لطیف

از سر تجرید از ذهن محتاجست و اول آنست که گاهی مطلب ما هو و هل هو و لم هو متحد میباشند با آنکه
محقق گردید که مطلب ما هو تصور مهیت و حقیقت است و مطلب هل هو تصدیق بمفاد هلیت بسیطه یا مرکبه
یعنی تصدیق بموجودیت فی نفسه شیئی و یا تصدیق بموجودیت شیئی از برای شیئی است و از بینات است که تصور
غیر تصدیق و وجود غیر مهیت است و همچنین محقق گردید که لم هو سوآل از علت و سبب وجود خارجی یا عقلی
شیئی است و ما هو سوآل از مهیت و حقیقت الشیئی است بیان این دو مطلب شریف کما ینبغی بسط تمامی از کلام
میخواهد نه این وجیزه را گنجایش بسط و بیان و نه این فقیر را مجال کشف و تبیان ولی بر وجه اجمال در بیان مطلب
اول میگوئیم که براهین عقلیه و حجج نیره قائم است بآنکه موجود بالذات در خارج و متحقق بالاصاله در اعیان
انحاء وجود است نه اقسام مهیات و مراد از موجود بالاصاله و بالذات در اعیان آنست که بحیثیت ذات و مرتبه
حقیقتش بعین حیثیت موجودیت و تحقق باشد و او را سوای تحقق در اعیان حقیقتی متحقق و متصور نباشد پس
حقیقت او عین موجودیت و موجودیت او عین حقیقتش در خارج میباشد لهذا در اذهان حاصل نمیتواند شد الا
انقلاب حقیقت ثابت و انقلاب فی ات لازم خواهد بود پس تصور و ادراک حقایق وجودیه و انیات
خارجیه منحصر است بشهود و حضور آنها در نزد مدرک بعلم اشراقی حضوری که بجنبه جهت انکشاف و حضور
آنها بعینها جهت موجودیت و تحقق است و جهت مابه الانکشاف که جهت عالمیت است بعینها جهت منکشفیت
و معلومیت است پس تصور و ادراک حقیقت آنها که عبارت از مطلب ما هو است عین حقیقت آنها و حقیقت
آنها عین موجودیت و تحقق است و موجودیت و تحقق آنها عین تصدیق بموجودیت و تحقق است که عین
مفاد مطلب هلیت بسیطه است پس تصور حقایق وجودیه عین تصدیق بآن حقایق و تصدیق بآنها عین تصور
آن حقایق است پس مطلب ما هو و هل هو در حقایق وجودیه متحد و عین یکدیگرند متفطن باش و بدانکه از این
بیان و تبیان منکشف میشود توحید مبدا اول جلت عظمته در ذات خود از جهتیکه قادح در احدیت صرفه نباشد
و در مقام شرح مراتب توحید مبین خواهد شد که آن توحید اجلا و اقوی مراتب توحید و اعلا و اصفای درجات
معرفت است و از اینجا نیز منکشف میشود معنی آنکه اساطین حکمت و معرفت گفته اند که علم هر مجرد قائم بذات
بذات و متحقق بخود عین ذاتش است بنحویکه علم و عالم و معلوم متحد و عین یکدیگر باشند متفطن باش و غنیمت شمار

تحقیق مطلب ما هو و هل هو

اما مطلب

اما مطلب دوم پس بیان او بر وجه اجمال آنست که در لمعات الهیه به بیانات شافیه و براهین ساطعه محقق نموده ام
و در این وجیزه نیز بر وجه اجمال بیان خواهم نمود که جاعلیت بالذات و مجعولیت بالذات در میانه حقایق
وجود است نه در میانه مفاهیم و عنوانات مهیات علاوه بر عینیات واضحه و شواهد عقلیه از بدیهیات و فطریات
که وجود علت فیاضه اقوی و اکمل و اعلا و اتم و اجلا و اشد است از وجود معلول مفاض و الا بودن یکی
مفیض و دیگری مفاض و مفاد ترجح بلا مرجح و تخصص بلا مخصص و از باب تحکمات سوفسطائیه و تحکمات
جزافیه خواهد بود بلکه در مباحث مستقبله اشاره خواهد رفت بآنکه وجودات مجعوله امکانیه بذوات
خود مرتبطند بعلت فیاضه یعنی حقایق آنها حقایق تعلقیه و ذوات آنها ذوات ارتباطیه است پس نسبت
آنها بمفیض خود نسبت ضعف بقوت و نسبت نقص بتمام و نسبت فقر بغنا و نسبت جلوه بمتجلی است و الله
الغنی و انتم الفقراء و در نزد عقول سلیمه و اذهان مستقیمه منکشف است که اشدیت و اضعفیت و اتمیت و انقصیت
در صورتی متصور میتواند شد که وجود اقوی و اتم مشتمل باشد بر امثال وجود اضعف و انقص با چندین علاوه
بلکه بمراتب غیر متناهیه بنحو اعلا و اشرف و بنحو اجلا و اقدس یعنی بنحویکه قادح در احدیت صرفه
و ناقض در بساطت حقه علت فیاضه نباشد بلکه چون چنانست چنین است و چون چنین است چنانست
متفطن باش که با نهایت ظهور و وضوح در نزد اذواق سلیمه کمال غموض و بطون دارد و این است معنی
فطرت اصلیه که ناس یعنی انسان بلکه همه مخلوقات مفطورند بر آن و ان من شیئی الا یسبح بحمده ولکن لا
تفقهون تسبیحهم و کل مولود یولد علی الفطرة ولکن ابواه یهودانه و ینصرانه و بسوی این معنی اشاره است کلام
خاتم اولیا علی مرتضی علیه التحیة و الثنا در بعضی از خطب شریفه خود که در جوامع توحید انشا فرموده اند
کل شیئی محیط و المحیط بما احاط منها هو الله الاحد الصمد تا آخر خطبه یعنی هر چیزی بچیزی محیط است و محیط
بهمه اشیا خداوند صمد است و از بینات است که مراد احاطه وجودی و کمالات وجودی و احاطه قهاریت و فنا بخشی
نه احاطه مکان بمکانیات و احاطه زمان بزمانیات و احاطه کلی بجزئیات و احاطه کل باجزاء او و بسوی این معنی
نیز اشاره است کلام سید کونین و فخر عالمین ابی عبدالله الحسین علیه السلام در دعای عرفه کیف یستدل
علیک بما هو فی وجوده مفتقر الیک ایکون لغیرک من الظهور ما لیس لک یعنی از برای غیر تو ظهوری ثابت نیست که آن

[illegible]

ظهور از برای تو ثابت نباشد یعنی ظهور تو جامع جمیع انحاء ظهور است و وجود تو اصل اصیل همه وجودات و نور تو
جمع جمیع همه انوار است بنحو اعلا و اشرف و ابهج اجلا و اقدس لهذا بظهور غیر تو بر ظهور تو استدلال نمی
توان کرد زیرا که ظهور دلیل باید اجلا و اقوی باشد از ظهور مدلول تا منشأ ظهور و انکشاف او تواند شود
و تعریف با خفی لازم نیاید بلکه ظهور تو دلیل است بر همه ظهورات و وجود تو برهانست بر همه وجودات
اولم یکف بربک انه علی کل شیء شهید و از مشکوة ولایت وارد است ما رایت شیئا الا و رایت الله قبله و معه
از این جهت است که دلیل و برهان را در لسان نبوت از جمله اسماء حسنی شمرده اند و از این جهت است
نیز که در ادعیه ماثوره وارد است یا نور النور یا منور النور یا نور کل نور یا نورا فوق کل نور شواهد عقلیه و دلایل
نقلیه بر این دعوی لا تعد و لا تحصی است و آنچه که بر وجه اختصار بیان نمودم از برای صاحبان بصیرت
و فطنت کافی و وافی است و من لم یجعل الله له نورا فما له من نور و از خوض تام در این بیانات مبنیات
در نزد ارباب اذواق سلیمه و اذهان مستقیمه منکشف میگردد که وجود فیاض اصل است و آحاد وجودات مفاض
فروع و ذوات مفیض و مفید حقیقت است و ذوات مفاد و رشحات و عکوس حقیقت جاعل هویات
و انیات نور الانوار است و فیء لمعات و اضواء شمس وجود او بنحو تمام و کمال سایر وجودات و بنحو اکمل و اقوای
انیات و هویات است بنحو اعلا و اشرف و ابهج اجلا و اقدس لهذا او غنی مطلق است و سایر وجودات فقیر
مطلق و او تام بلکه فوق التمام است و باقی فاقرات الذوات ناقصات الانیات قاصرات الهویات والله الغنی
و انتم الفقراء یعنی که چگونه غنا را بر خود منحصر فرموده است و فقر را بر سایر اشیا فتنبه متفطن باش پس منکشف
گردید که مطلب ما هو و مطلب لم هو بجهتی از جهات و حیثیتی از حیثیات متحد و عین یکدیگرند بهر سه معنی یعنی باعتبار
فاعلیت و غایت و باعتبار واسطیت و برهانیت متفطن و متلطف باش و بدانکه صدر محققین و قدوة
المتألهین با اینکه بسیط تام حجج نیره و براهین عقلیه اقامه نموده است بر اینکه حقایق وجودیه محال است اینکه مرکب
از جنس و فصل باشند بلکه همه حقایق وجودیه از آنجهت که حقایق وجودیه اند باید بسیط الحقیقه و احدیة الذات
باشند و متفرع ساخته است بر این معنی اینکه محال است که از برای حقایق وجودیه حدود اسمیه و حدود حقیقیه
باشند زیرا که حدود اسمیه باشند یا حقیقیه از اجناس و فصول مؤلف میباشند پس چیزیکه کنه ذاتش از جهت

حقیقتش

حقیقتش معرا از جنس و فصل باشد حدود اسمیه و حدود حقیقیه از برای او متصور نمیباشد فرموده است که وجود علت فیاض
حد تام است از برای وجود معلول و وجود معلول حد ناقص است از برای وجود علت فیاضه متفطن و متلطف باش
که غایت علو در بطون دارد و از اینجا ظاهر و منکشف میشود سر علم واجب الوجود بالذات باشیا قبل از
ایجاد آن اشیا یعنی در مرتبه ذات اقدسش باجمال در نزد جمع کثیری از محققین حکما و متکلمین و باجمال
باعتباری تفصیل باعتبار دیگر بلکه در عین اجمال تفصیل و در عین تفصیل اجمال در نزد فحص برهان چنانکه
با بسط وجوه در کتاب لمعات الهیه با بیانات شافیه و تحقیقات لطیفه و حجج نیره و شواهد نقلیه بیان نموده‌ام
رجوع کن تا مزید انکشاف از برای این مطالب حاصل آید و مقام تامل و توقف نماند و مزید تحقیقات از
برای بعضی این مطالب در این وجیزه نیز خواهد آمد منتظر باش و بدانکه در نزد بصیر محقق و حاذق مدقق
بعد از تامل صادق منکشف میشود که مطلب ما هو و لم هو نیز در حقایق وجودیه متحد و عین یکدیگرند متفطن باش
سبحان الله کجا بودم اکنون کجا افتادم مبادی منطق کجا و غوامض علم الهی کجا ما للتراب و رب الارباب
الحمد لله ملهم الخیر و الصواب با خذ گوی و غنیمت شمار که باین نحو از بیان و تبیان از خواص این وجیزه است

اشاره بمعنی اصالت وجود و اصالت ماهیت

اشارة عقلیة بدانکه نزاعی واقع است در اینکه متحقق بالاصاله و موجود بالذات در اعیان آحاد وجودات
یا اقسام مهیات مشائین از حکما و محققین از عرفا و محصلین از متکلمین را مذاق و مشرب اول و اشراقیین
از حکما و غیر محصلین از متکلمین را مذهب و معتقد دوم است مراد از متحقق بالاصاله آنست که بنفس ذات
خود متحقق و موجود باشد نه بامر زاید بر ذات یعنی جهت ذاتش بعینها جهت موجودیت و جهت موجودیتش
بعینها جهت ذاتش باشد خواهی بگو متحقق بالاصاله و موجود بالذات آنست که نفس ذاتش بدون ضمیمه
از ضمائم محکوم علیه معنی وجود یا منتزع منه معنی وجود و موجود و یا منشأ بالذات آثار وجودیه و احکام خارجیه
باشد و چیزیکه نه چنین باشد متحقق بالعرض و موجود بالتبع است چون شرح حدیث شریف موقوف
بر فهم کنه معنی حقیقت است و فهم او کما هو حقه و کما ینبغی موقوف است بر تحقیق اصالت وجود بلکه تحقیق
اکثر مطالب الهیه و معارف حقیقیه بر آن اصل شریف مبتنی است چنانکه در نزد خائضین در بحار
معارف و حقایق روشن و آشکار است خواستم نحوی از اجمال آن اصل اصیل و آن رکن رکین را بیان

بیان نمائیم تا اجمالی باقی نماند و اکثر مقاصد و معارف ما این وجیزه بزیاده حواله محتاج نباشد پس میگوئیم بدانکه
مهیت بمعنی مقول در جواب ما هو که محل نزاع و مورد خلاف و در مقابل وجود گفته میشود نه مهیت بمعنی ما به
الشیئی هو هو که وجود را نیز شامل است در مرتبه ذات و در حد نفسش نه دارای موجودیت است و نه دارای
معدومیت نه دارای کلیت است و نه دارای جزئیت نه دارای وحدت است و نه دارای کثرت باینمعنی که
هیچیک از مذکورات و غیر مذکورات در کنه ذات او معتبر و ماخوذ نیستند نه بعنوان تمامیت و نه بعنوان
جزئیت یعنی نه تمام ذاتند و نه جزو ذات پس مرتبه ذات مهیت بمعنی مذکور از همه امور مذکوره بلکه از همه
لواحق و عوارض خالی است این است معنی کلام القائلین المهیة من حیث هی لیست الا هی یعنی مهیت
از آن حیثیت که مهیت است نیست مگر ذات و ذاتیاتش یعنی در حینیکه ملحوظ است مجرد ذات و ذاتیاتش حیث
نیست مگر ذات و ذاتیاتش بحسب تصور و بس نه بحسب تصدیق حتی تصدیق به ثبوت ذاتیات مهیت از برای
او نیز در این مرتبه متصور و متحقق نمیباشد زیرا که ثبوت شیئی از برای شیئی فرع ثبوت مثبت له است پس لازم
میآید که وجود در مرتبه ذات و ذاتیات ثابت باشد و این لازم مبرهن الفساد و متزلزل الارکانست
لهذا جمیع سلوب بسیطه تحصیلیه در این مرتبه صادقند حتی سلب نقیضین نیز در این مرتبه جایز است باین معنی
که هیچیک از نقیضین در مرتبه ذات و ذاتیات معتبر و ثابت نیستند از اینجا منکشف میشود معنی کلام القائلین
که ارتفاع نقیضین در مرتبه جایز است با آنکه استحاله و امتناع اجتماع نقیضین و ارتفاع نقیضین از
اوایل بدیهیات منطقی باش پس منکشف گردید که نسبت مهیت نظر بنفس ذاتش بموجودیت و معدومیت
و کلیت و جزئیت و غیر اینها مساویست باینمعنی که بحیثیت ذاتش بحیثیت لا اقتضا بهمه لواحق و عوارض است
سلب تحصیلی نه سلب عدولی حتی نسبت بصفت اقتضا زیرا که مرتبه ذات از او نیز خالی است یعنی او نیز از
جمله لواحق متاخره از ذاتست اگر بگوئی پس بنا بر این لازم میآید که امکان ذاتی نیز در مرتبه ذوات مهیات
ثابت نباشد و اینمعنی منافی است با آنچه که اتفاق منعقد است بر او که معنی امکان ثابت است از برای مهیات
نظر بذوات آن مهیات میگوئیم که امکان بمعنی لا اقتضای وجود و عدم سلب تحصیلی در مرتبه ذوات مهیات
ثابت است چنانکه جمیع سلوب تحصیلیه در آن مرتبه صادقند و اما امکان بمعنی لا اقتضای سلب عدولی و با تعیین

شارح بیان اصالت وجود

شارح معنی المهیة من حیث هی

شارح معنی ارتفاع نقیضین در مرتبه

شارح معنی امکان ذاتی در مرتبه وجود

تساوی

تساوی دو طرف وجود و عدم پس مسلم نیست که در مرتبه ثابت باشند بلکه در مرتبه موجودیت و در عین موجودیت
ثابت میباشد و سابقیت امکان باین دو معنی بمجرد تعمل و اعتباریست از عقل و او عدم اعتبار وجود است
و از مقررات است که عدم اعتبار شیئی اعتبار عدم آن شیئی نیست متفطن باش و بدانکه اقتضای مهیات
مر لوازم خود را در مرتبه موجودیت و در عین موجودیت است و الا پیش از مرتبه موجودیت اقتضای متصور
نمیباشد چنانکه اشاره نمودیم و دیگر آنکه غیر عین موجودیت عین معدومیت است چگونه از برای معدوم
در عین معدومیت اقتضا متصور میباشد با آنکه اقتضا صفت وجودیست مثبت له موجود میخواهد اگر
بگوئی پس بنا بر این وجود نیز دخیل شده در اقتضای لوازم مهیات و اینمعنی منافی است با آنچه که گفته اند که
وجود خارجی و ذهنی را دخلی در اقتضای لوازم مهیات نمیباشد میگوئیم مراد ایشان خصوصیت وجود خارجی و خصوصیت
وجود ذهنی است و الا مسلم نیست که وجود مطلق و مطلق وجود را دخلی در اقتضای لوازم نباشد بلکه مقتضی
فعلی برهان آنست که تا ثبوتی و وجودی از برای شیئی ثابت نباشد محالست آنکه بصفت اقتضا متصف شود
متفطن باش و بدقت تمام تامل کن در آنچه که بیان نمودیم زیرا که غایت دقت و غموض دارد پس منکشف گردید
که نفس مهیات من حیث هی محکوم علیه هیچ حکمی از احکام ایجابیه نیستند تحصیلیه یا عدولیه و موصوف بهیچ
وصفی از اوصاف حقیقیه نیستند یا اعتباریه خارجیه باشند یا ذهنیه نخواهند شد پس جهات ذوات مهیات
جهات موجودیت و محکوم علیه موجودیت و منتزع منه موجودیت و منشأ بالذات آثار موجودیت نخواهند شد
و هر گاه از برای مفهوم وجود که بزبان فارسیان التعبیر از او بهستی یا بودنست مصداقات عینیه و حقایق
خارجیه نباشد که جهات ذوات آنها عین جهت موجودیت و تحقق باشد و یا نفس ذوات خود محکوم علیه
موجودیت و منشأ انتزاع موجودیت و منشأ بالذات آثار وجودیه باشند بلکه منحصر باشد وجود باینمعنی عام اعتباری
و افراد اضافیه او که بمجرد اضافه بسوی مهیات و اشیا در اذهان حاصل میشوند لازم میآید که شیئی از اشیا
متصف بموجودیت و تحقق نگردد بلکه بهیچ حکمی از احکام و بهیچ وصفی از اوصاف نیز نباشد و بداهت بطلان لازم
موجب بطلان مقدم و بطلان او موجب حقیقت مدعی است و او این است که از برای وجود افراد خارجیه
و حقایق عینیه است که جهات ذوات آنها عین جهات موجودیت و تحقق و جهات موجودیت و تحقق آنها بعینها

شارح علت لوازم مهیات

جهات عینیت و خارجیت و منشاء آثار و احکام است فافهم لکن این برهان محکم البنیان و این حجت شدید الارکان را
و قیمت شمار بیان دیگر در کشف حقیقت بنحو اعلی آنست که بیان نمودم که ماهیت بمعنی مذکور در حد نفس خود نه بکلیت
موصوف است و نه بجزئیت بلکه نسبت ذاتش بهر دو مساویست پس باید در اتصافش بکلیت و جزئیت بضمیمه از
خارج محتاج باشد اگرچه انضمام و تقیید در نزد تعمل از عقل و اعتبار از ذهن باشد و الا ترجیح بلا مرجح ثابت میشود و اگر
آن ضمیمه در حد نفسش موصوف بکلیت و یا جزئیت نباشد ضمیمه دیگر میخواهد و از برای استحاله دور یا تسلسل باید
منتهی شود بضمیمه که بحیثیت ذاتش بعینها حیثیت کلیت یا جزئیت باشد و حال آنکه بر تقدیر تسلسل اگر تشخص
بالذات ثابت نباشد سلسله از سر گرفته میشود و با سلاسل غیر متناهیه اگر تشخص بالذات ثابت باشد مطلوب
حاصل میشود و الا لازم میاید که شیی از اشیا موصوف بکلیت و جزئیت بلکه موصوف بموجودیت و خارجیت
نیز نباشد زیرا که از مقررات است که الشیء ما لم یتشخص لم یوجد و بطلان لازم از اجلای بدیهیات است و محالات
آنکه آن ضمیمه معینی از ماهیات باشد زیرا که محقق کردید که هر ماهیتی از ماهیات مرتبه ذاتش از کلیت و جزئیت
خالی است پس باید از برای وجود افراد خارجیه و حقایق عینیه ثابت باشد که جهات ذوات بعینها جهات شخصیت
و کلیت باشند و ماهیات اشیا بجهة انضمام حقایق وجودات بآنها موصوف بکلیت و جزئیت باشند متفطن
باش و بدانکه از اینجا منکشف میشود در نزد بصیر محقق و حاذق مدقق که مناط کلیت در ماهیات کلیت در اصل
حقیقتی از حقایق وجودیه است و او وجود عقلی است چنانکه مناط جزئیت شخصیت حقایق خارجیه وجودیست
متفطن باش که بغایت غامض و بطون دارد و در مباحث مستقبله نفع کلی خواهد بخشید و از اینجا نیز
ظاهر میشود که هر ما بالعرض باید بما بالذاتی منتهی شود تا دور یا تسلسل بلکه خلاف فرض لازم نیاید پس معقول
بالعرض مثلا معقول بالذات میخواهد و عاقل بالعرض عاقل بالذات و حاصل بالعرض بحاصل بالذات منتهی میشود و مجعول
بالعرض بمجعول بالذات و همچنین در سایر عنوانات حاکیه از حقایق موجودات و معنی بالاصالة و بالذات همانست
که سابقا بیان نمودم و معنی بالعرض و بالتبع مقابل معنی بالاصالة و بالذات است و بالعرض در حقیقت بمعنی بالمجاز
و لیکن مجاز برهانی و عرفانیست نه لغوی و عرفی لهذا گفته اند المهیات ما شمت و لا تشم رائحة الوجود ازلا و ابدا
یعنی هرگز رایحه موجودیت و تحقق بمشام ماهیت نرسیده است و نخواهد رسید پس موجودات حقیقیه و حقایق عینیه اصالة

اشاره به بیان دیگر در اثبات اصالة وجود

اشاره به اینکه مناط کلیت و جزئیت در ماهیات وجود است

اشاره به اینکه هر ما بالعرض باید به ما بالذات منتهی شود

و بالذات اتحاد وجوداتست نه اقسام ماهیات مگر بالعرض و بالتبع و بالمجاز نظیر این مدعی از وجهی زمان و زمانیاتست
نمی بینی که چگونه تقدم و تاخر در میانه اجزاء زمان بالذاتست یعنی اتصاف هر جزء بتقدم و تاخر بضمیمه و تقییدی
محتاج نیست بلکه جهت ذات هر یک عین جهت تقدم و تاخر و حیثیت تقدم و تاخر هر یک عین حیثیت ذات
هر یک از آن اجزاست و در میانه زمانیات باعتبار ضمیمه و تقیید بقطعه از قطعات زمانست نمی بینی
که هرگاه قطع نظر کنی از قطعات و اجزای زمان ماضی و مستقبل و حالی باقی نمیماند و همه حوادث دفعی الوجود
و آنی الحدوث میباشند و رشته انقضا و تصرم گسسته میشود و عالم عالم دهر و ثبات میباشد و آدم و خاتم
معیت و اجتماع بهم میرسانند و از جمله نظایر انوار حسیه و اجسام مستنیره است نمی بینی که چگونه انوار حسیه
بذوات خود ظاهرند یعنی جهت ذوات آنها بعینها جهت ظهور و انکشافست و اجسام و الوان با آنها ظاهر شوند
یعنی بظهور آن انوار و بنورانیت آنها مستنیرند از اینجاست که در لسان نبوت و ولایت بذات خداوند
عالم و بحقیقت نبی خاتم و سایر ذوات قدسیه نور اطلاق فرموده اند زیرا که کنه ذات اقدس خداوند
احد وجود صرف و صرف وجودست و وجودات سایر ذوات قدسیه انیات صرفه یعنی از کدورات
و ظلمات ماده و لواحق ماده مبرا و منزه هستند و منکشف کردید که حقایق وجودیه ظاهرند بانفس خود و مظهر
سایر اشیا و حقیقت و روح معنی نور نیست مگر چیزی که ظاهر باشد بنفس خود و مظهر باشد غیر خود را و الا
از چنانست که نار نیست و کوکب را مدخلیتی در این باب نیست بلکه نسبت این انوار عرضیه با آن انوار
قدسیه نسبت ظلمات با نوار است پس آنها حقیقت نورند و حقیقة نورند نه تشبیها و مجازا و نه کنایة و استعارة
متفطن باش و بدانکه در معانی الفاظ خصوصیت نشاه از نشئات معتبر نیست بلکه هر معنی و عنوانی را
در همه نشئات وجودیست و در هر نشاه بوجود آن نشاه موجودست مثلا معنی و ماهیت انسان در نشاه
حسی بوجود حسی موجودست و در نشاه مثالی بوجود مثالی و در نشاه عقلی بوجود عقلی و همچنین است معنی
لوح و قلم و شمس و قمر و غیر اینها لهذا در لسان نبوت و ولایت ملک مقرب را لوح و قلم گفته اند و حقیقت
نبویه را شمس و حقیقت علویه را قمر گفته اند متتبع و متامل باش تا معنی ظهر و بطن و ظهر ظهر و بطن بطن تا هفت
بطن را بفهمی و بطن که در شان قرآن بلکه در شان کلمات اهل بیت عصمت و طهارت نیز وارد است منکشف شود

اشاره به اینکه تقدم و تاخر میان اجزاء زمان ذاتی است و در میانه زمانیات عرضی

وذو العینین باش یعنی بهر دو چشم بصر و بصیرت نظر کن تا در عین ظاهر بینی باطن بینی و در عین باطن بینی ظاهر
بینی و به آنکه قصر نظر بیکی از دو چشم راست و چپ موجب ظلمت و ضلالت و غفلت از نشآت و درجات
وجودات اشیا و مورث بسی شبهات و اغلاطست و مزید تحقیق از برای این مقام در مباحث مستقبله
مذکور خواهد شد منتظر باش **نتیجة ربوبیة وثمرة الهیة** بدانکه در نزد بصیر محقق و حاذق مدقق از این انوار
ساطعه و بینات واضحه منکشف میگردد که حقیقت واجب الوجود بالذات محال است آنکه مهیتی از مهیات باشد
والا لازم میآید که مرتبه ذاتش خالی از تحصل و فعلیت و عاری از تحقق و موجودیت و بری از واجبیت و تشخص
باشد علاوه بر آنچه از بیانات سابقه بنهایت انکشاف دارد پس لازم میآید که حقیقت مبدأ اول جل اسمه در موجودیت
و تحصل و در فعلیت و تحقق بلکه در واجبیت و تشخص بغیر ذات خود که مصداقی از مصداقات عینیه وجود است
محتاج باشد و از بینات است که وجوب وجود که عبارتست از استغنای از غیر در موجودیت و تحصل با احتیاج
بسوی غیر در موجودیت در دو طرف تناقض و تضاد میمند و بهمین بیان محقق میشود که حقیقت و ذات
مبدأ اعلا محال است آنکه مرکب از مهیت و وجود باشد زیرا که جز شیئی غیر آن شیئی است بلکه محقق میشود
که مطلق ترکیب در ذات مبدأ اعلا جل اسمه از جمله مستحیلات و ممتنعات است خارجیه باشند آن اجزا
یا عقلیه اما اول پس بنهایت انکشاف آمد اما دوم پس میگوییم در بیان او که مراد از اجزاء عقلیه جنس و فصل است
و مرکب از جنس و فصل از سنخ مهیت است نه از سنخ وجود و منکشف گردید که محال است آنکه ذات واجب
الوجود از سنخ مهیات باشد علاوه بر این احتیاج در تقوم و تجوهر مستلزم احتیاج در وجود است چنانکه
در لمعات الهیه به بیانات شافیه محقق نموده‌ام خواه بنا بر اصالت وجود باشد یا بر اصالت مهیت
و از بینات که احتیاج در وجود منافی وجوب وجود است متفطن باش و غنیمت شمار پس منکشف گردید که
تمام ذات و حقیقت واجب الوجود بالذات حقیقت صرف صرف وجود و صرف صرف حقیقت وجود است بکنه
من جمیع الجهات واحدیتش من تمام الحیثیات است مرتبه ذاتش مجرد از مقارنه مهیات و صرف حقیقتش
معرای از مخالطه قصورات و نقصانات هویات ممکنات است پس همه ذاتش صرف حقیقت وجود
و همه حقیقتش صرف فضایل و کمالات وجود است تحصل و فعلیتش اتم و اقوای تحصلات و فعلیات و فضایل

بیان آنکه بنا بر تمام حقیقت واجب الوجود بالذات صرف وجود است

بیان آنکه واجب الوجود بالذات واجب من جمیع الجهات والحیثیات

اشاره به آنکه ذات اقدس اعلا از تجرد است

وکمالاتش

وکمالاتش فوق همه فضایل و کمالات و لاتحد و نقصان در ذات اقدسش پیدا میشود و مفارقت مهیات
در حقیقت پاکش هویدا میگردد زیرا که مرتبه فوقیت کمالات و درجه اتمیت و اکملیت همه تحصلات و فعلیات
نیز از جمله کمالات وجود بلکه فوق همه کمالات وجود است و اینمعنی یعنی حصول تحدد و نقصان در ذات
اگر چه باعتبار فقدان مرتبه فوق الکمالات باشد موجب ترکیب در ذات اقدس است زیرا که از بینات
در نزد عقول سلیمه و اذهان مستقیمه که محال است آنکه حیثیت تحصل و کمال بعینها حیثیت قصور و نقصان
باشد زیرا که حیثیت قصور و نقصان بعدم بر میگردد و حیثیت تحصل و کمال بوجود پس اگر شیئی شیئی واحد
از حیثیت واحده هم ناقص و هم کامل و هم قاصر و هم متحصل باشد لازم میآید که از حیثیت واحده هم موجود
باشد و هم معدوم و اینمعنی اجتماع نقیضین است بیان دیگر در کشف حجاب از روی شاهد اینمعنی آنست که
مرتبه فوقیت کمالات یا ممکن است از برای ذات مبدأ اعلا یا ممتنع در هر دو صورت ترکیب در ذات ثابت
میشود زیرا که محال است آنکه شیئی واحد از حیثیت واحده هم واجب الوجود بالذات باشد و هم ممکن الوجود
بالذات و یا هم واجب الوجود بالذات باشد و هم ممتنع الوجود بالذات زیرا که در میانه معانی مذکوره که
مسمای بمواد ثلثند در نزد الهیین و میزانیین تعاند ذاتی و انفصال حقیقی ثابت است بجهة آنکه مقتضای وجوب
ذاتی ضرورت وجود و مقتضای امتناع ذاتی ضرورت عدم و مقتضای امکان ذاتی عدم ضرورت وجود
و عدم است می بینی که چگونه تنافر ذاتی و تعاند معنوی در میانه معانی مذکوره ثابت است از اینجا ظاهر میشود
در نزد بصیر محقق و حاذق مدقق حقیقت و حقیت آنچه که از اساطین حکماء الهیین موروث است و آن اینست
که واجب الوجود بالذات واجب الوجود من جمیع الجهات والحیثیات است یعنی همچنانکه در وجود شیئی واجب است
همه صفات او نیز واجب است جمالیه باشند یا جلالیه حقیقیه باشند یا اضافیه خواهی که ذاتیه باشند
یا فعلیه حتی حیثیت عامه و قیومیت مطلقه که همه صفات فعلیه و اوصاف اضافیه باو بر میگردند نیز از برای او
ثابت است نظر بمجرد ذات خود یعنی بدون جهتی از جهات خارجه از ذات و بدون اعتباری از اعتبارات
زایده بر اصل ذات و الا تحدد و سابق یعنی ترکیب در ذات ثابت میشود علاوه بر این لازم میآید که در حیثیت
ناقص و در افاضه فیوضات ناتمام باشد پس در ایجاد اشیاء بضمیمه و متمم محتاج خواهد بود و آن ضمیمه باید

اشاره به آنکه کمال نقصان ... متحصل بتمام

اشاره به آنکه واجب الوجود بالذات واجب الوجود من جمیع الجهات والحیثیات

ممکنی از ممکنات باشد والا تعدد در ذات واجب الوجود بالذات ثابت میشود واو مبرهن البطلانست چنانکه

بزودی برهان محکم البنیان وحجت شدید الارکان بر استحاله اینمعنی اقامه خواهد شد نقل کلام در ایجاد آن

ممکن میرود پس دور ثابت میشود یا تسلسل وهر دو مبرهن الفساد ند کسی نگوید پس بنابراین لازم میاید که همه

عالم عالم دهر وثبات باشد ورنگ تجدد وحدوث از عالم وجود کنده شود بلکه همه عوالم دهری الوجود و آنی الحدوث

باشند وبطلان لازم مشاهد وعیان ومستغنی از حجت وبرهانست زیرا که میگویم تاخر وحدوث وتجدد ولوق

از قصورات امکانانست نه از قبل مفیض خیرات ومفیده کمالات ونا تمامی نقصان از جانب قابلیت قوابل

واستعدادات موادست نه از جهت فاعل اثبات وجاعل هویات متفطن باش بدانکه از اینجا معلوم

میشود که حقیقت واجب الوجود بالذات در وجود وکمالات وجود تام بلکه فوق التمام است یعنی در قوت وجود

ودر شدت وحدت کمالات وجود غیر متناهی بلکه فوق غیر متناهی است بعده غیر متناهی پس مرتبه وجودش

اکمل واقوای مراتب حقایق وجودیه وحقیقت صرفه اش اعلا واتم حقایق عینیه وکمالات فاضله اش فوق

جمیع کمالات حقیقیه وفضایل وجودیه است فهو بالمنظر الاعلا والافق المبین وهو نور الانوار وسر الاسرار

کما ورد فی الآثار فاعتبروا یا اولی الابصار لعلکم تعقلون تفریع الهی برهان عرشی از این انوار ساطعه واشراقات

لامعه منکشف میشود در نزد صاحبان عقول سلیمه وفطرتهای صحیحه حقیقت وحجیت توحید یعنی لاشریک لی وجوب

الوجود یعنی شریک نیست حقیقت وذات مبدا اعلا را در وجوب وجود که عبارت از تأکد وجودست بیان انکشاف

آنست که بر تقدیر تعدد در ذات واجب الوجود بالذات با هریک دارا است از وجود وکمالات وجود همه آنچه را که دیگری

دارد یا نه در صورت اولی اثنیت وتعدد مرتفع میشود ودر صورت دوم هر دو محدود ومرکب میباشند زیرا که حیثیت

فقدان محال است انیکه حیثیت وجدان باشد خواهی نخواهی لازم میاید که هیچیک واجب الوجود من جمیع الجهات

نباشند بلکه در ذات هریک جهت امکانی یا امتناعی ثابت شود وبسوی این برهان محکم البنیان اشارت است

فقره اولای حدیث شریفه که از صادق آل محمد علیهم السلام مرویست ودر کتاب لمعات الهیه باستیفای تمام این حدیث

شریف را شرح نموده ام اخذ کن این حجت شدید الارکان را وغنیمت شمار که اعلا واجلای براهین توحید است وشبهه

منسوبه بابن کمونه را اصلا ورودی باین برهان نیست تا محتاج بجواب باشد ودر همان کتاب یا نوده برهان محکم البنیان بر توحید

برهان عرشی در توحید واجب الوجود بالذات

تمام بلکه فوق التمام است واجب الوجود بالذات

بایمعنی

بایمعنی اقامه نموده وشبه وجه از آن شبهه که بر ظاهر بعضی از آن براهین وارد است در آن کتاب مستطاب

جواب مذکورست رجوع کن وبدانکه بعد از دقت نظر وتحدیق بصر وخوض تام وغور تام در این لمعات واشراقات

تجدد ظهور وانکشاف میاید که واجب الوجود بالذات در همه فضایل وکمالات وجود من حیث انه وجود متفرد

ومتوحد است یعنی شریک نیست او را در هیچ کمالی از کمالات وجودیه ودر هیچ فضیلتی از فضایل حقیقیه بایمعنی

که علمش مثلا علم صرف وصرف علم است وقدرتش قدرت صرفه وصرف قدرت است وحیاتش حیات صرف

وصرف حیات است وبراین قیاس است سایر فضایل وکمالات وجودیه چنانکه وجودش حقیقت وجود وصرف

وجود است پس او اصل است در وجود وکمالات وجود وباقی فروع اند واو حقیقت است در وجود وفضایل وجود

وباقی عکوس اند واو نور الانوار است وباقی لمعات واضوا پس نسبت همه فضایل وکمالات بکمال او نسبت نقص

بتمام ونسبت ضعف بقوت ونسبت فقر بغنا ونسبت جلوه بمتجلی ونسبت ذره بآفتاب ونسبت

سایه بشخص است نقص را چه نسبت بتمام است وضعف را چه مناسبت با قوت وفقر را چه مشارکت

باغناست پس نسبت وجودات وکمالات امکانیه بحقیقت وجود صرف وفضایل وکمالات صرفه او نسبت

نیستی بهستی است بایمعنی که اگر او وجود است پس سایر وجودات در جنب او در منزله عدم اند واگر او شیئیت

پس باقی نسبت باو لاشیی اند وبراین قیاس است سایر نعوت کلیه واوصاف کمالیه کل شیی هالک الا وجهه

لیس فی الدار غیره دیار ودر بعضی ادعیه ماثوره وارد است یا هو یا من هو یا من لا هو الا هو مبین

چگونه هویت یکه حقیقت وجودست بذات پاک خداوند احد منحصر فرموده اند واز صادق آل محمد

مرویست که در جواب زندیق فرمود هو شیی بحقیقة الشیئیه وبا وجود اینمعنی بزودی محقق خواهد کرد

که جاعلیت ومجعولیت در میانه وجودات ثابت است بایمعنی که مجعول بالذات اتحاد وجودات است نه تمام

مهیات پس وجودات عینیه وموجودات واقعیه وعلوم نفس الامریه وعلی هذا القیاس در عالم وجود ثابت اند تحقیق

نرسد که اینمعنی قول باشتراک لفظی است در وجود وعوارض وجود چنانکه مذاق جماعتی از متکلمین ومشرب بعضی

از محققین است هیهات اینمعنی در حقیقت اثبات اشتراک معنویست ولیکن بنحو تشکیک نه بنحو تواطؤ تشکیک خاصی

نه تشکیک عامی بلکه مقصود بالذات از این تحقیق وبیان اثبات تفرد ذاتی است در ممکنات مهیت ووجود اعتبارا

در اینکه معنی ... پس ...

و ذهنا مجرد او ماده یا و انکه جهة فضائی در عالم وجود امکانی متصور نمیتواند شد بلکه همه جهات ممکنات جهات فقر و همه حیثیات

آنها حیثیات احتیاج است و باین دقیقه الهیه اشاره فرموده است خاتم اوصیا علیه التحیة و الثنا بکلام خود توحیده

تمیزه عن خلقه و حکم التمیز بینونة صفة لا بینونة عزلة یعنی توحید خدا و ندا احد تمیز اوست از خلقش و حکم تمیز مباینت

صفتی است نه مباینت عزلتی زیرا که صفت امر قائم بغیر را گویند هر صفتی حقیقت تعلقیه و حیثیت ذاتش حیثیت
تمیز حقیقت

افتقاریست و دولت شئونی از استقلال و انفراد است و ذو العینین باش سلب کن از جهتی و اثبات کن از جهت دیگر

برزخی باش و معنی صدق مشحون الحسنة بین السیئتین را در گوش هوش گردان و مفاد و خیر الامور اوسطها را که

از مشکوة ولایت وارد شده گوهر بصیرت ساز و بدانکه اشتراک لفظی موجب استقلال و تواطو مستلزم اشتداد

خواهی بگو هر دو مستلزم تشبیه و تعطیل و موجب تحدید و تقیید ند عجب است از قائلین باشتراک لفظی که از جهت

فرار از ورطه تشبیه و تعطیل سلب اشتراک معنوی نمودند و از برای غایة تنزیه و تقدیس باشتراک لفظی قایل شدند

غافل از آنکه این گونه تقدیس و تنزیه عین تشبیه و تعطیل است و نعم ما قیل فان قلت بالتنزیه کنت مقیدا و ان قلت

بالتشبیه کنت محددا مستغفون باش و در مباحث ماضیه و مستقبله نیک تامل نمای و در اخبار مشکوة نبوت و ولایت

غور کن که این مسئله شریفه العلیه از غوامض مسائل ربوبیه و معضلات رموزات صحیفه الهیه و اسرار خفیه آیات

نبویه است الحمد لله ملهم انوار الحکم و الحقایق **اعتذار و تنبیه** بدان ای برادر حقیقت و معرفت اگر چه مقصود بالذات

در این مقامات تحقیق مبادی و مقدمات شرح حدیث معهود است و لکن من باب الکلام یجر الی الکلام

در هر مقامی بسیار و نتایج مهمه دیگر که از بطون امهات آن مبادی و مقدمات متولد میشوند نیز اشاره میکنیم

تا نفعش عام و فیضش تام باشد **شارقة الهیة** بدانکه مجعول بالذات از جاعل بالذات بجعل بسیطی نه ماهیات

نه اقسام ماهیات زیرا که محقق گردید که موجود بالحقیقه و متحقق بالاصاله و متشخص بالذات حقایق وجودات است نه

انواع ماهیات مگر بالعرض و بالتبع و از بینات است که ماهیات در نزد عقول سلیمه و اذهان مستقیمه که مجعول بالذات یعنی

اثری که مترتب میشود بر جعل او او بالذات حقیقتی از حقایق عینیه و آنیتی از انیات خارجیه و هویتی از هویات

شخصیه است و ماهیات امکانیه چنانکه منکشف گردید در حد ذوات خود از عینیت و خارجیت عاری و از شخصیت

و جزئیت خالیند پس چگونه مجعول بالذات و اثر بالذات و مفاض بالذات توانند شد اگر کسی بگوید نفس ماهیات

بعداز

بیان آنکه مجعول بالذات وجودات نه ماهیات

بعداز صدور از جاعل بجعل بسیطی باین صفات موصوف میباشند میگوییم در جوابش که این کلام معنی محصل ندارد

زیرا که اگر امری بآن ماهیات منظم نشود و نسبت آنها باوصاف مذکوره و عدم آن اوصاف مساوی خواهد

بود و الا آن منضمیه که جهت عینیت و خارجیت و شخصیت است در حقیقت مجعول بالذات و مفاض بالذات خواهد

بود و آن ضمایم باید انحاء وجودات باشند نه انواع ماهیات زیرا که انضمام مبهم بمبهم موجب تشخص و تقیید اعتباری

باعتباری مفید تحصیل نمیتواند شد و نعم ما قیل الکفر ملة واحدة و الظلمة بسنخ فاره اخذ کن این برهان محکم

البنیان را که اوضح و اجلای براهین است بر این مدعی و از برای صاحب بصیرت کافی و وافی بل اکفی و اوفی

و من لم یجعل الله له نورا فما له من نور و اگر میل بزیادة ظهور و انکشاف باشد بلمعات الهیه که در علم توحید

نوشته ام رجوع کن که این مطلب و امثالش در آن کتاب مستطاب با بسط وجوه محقق و مبین گردیده

نقاب احتجاب از رخساره حیا انداخته مشهود خاص و عام گردیده اند **شارقة عرشیة** بدانکه همچنانکه سنخ

مفهومات و ماهیات را سه مرتبه ثابت است یکی آنست که مقید باشد بوجود قیدی و دوم دیگری آنست که مقید

باشد بعدم آن قید سیم آنست که نه مقید باشد بوجود قیدی و نه بعدم آن قید مثل حیوان که گاهی مقید میشود

بمعنی ناطق و گاهی بعدم آن و گاهی نه مقید میشود بناطق و نه بعدم آن اول را بشرط شیء گویند دوم را

بشرط لا و سیم را لا بشرط و لیکن چون اطلاق و تقیید از امور نسبیه و معانی اضافیه اند گاهی بشرط لا

بشرط لا میباشد نسبت بهمه قیود و گاهی نسبت ببعض و همچنین است لا بشرط و بشرط شیء پس در معنی واحد

هر سه اعتبار متحقق میتوانند شد نسبت بقیود مختلفه مثلا انسان ممکن است که بشرط شیء باشد نسبت

بعلم و بشرط لا باشد نسبت بضحک و لا بشرط باشد نسبت بکتابت و همچنین حقایق عینیه و انیات خارجیه

وجودات نیز سه مرتبه ثابت است اول حقیقت عینیه بشرط لا است از جمیع قیود و حدود و ماهیات اشیا

و او حقیقت صرف صرف وجود و صرف صرف حقیقت وجود است که تمام ذات و کنه حقیقت واجب الوجود

بالذات و للذات است و او را اصلا تعلق بهیتی از ماهیات و تقیید بقیدی از قیودات و تحددی بحدی

از حدودات متحقق نه بلکه متصور نمیتواند شد و مسمی است این مرتبه از وجود در نزد عرفا بهویت عینیه و غیب مطلق

و احدیت صرفه و بحقیقة الحقایق و مقام جمع جمع و مرتبه غیب الغیوب نه اسم است در این مرتبه و نه رسم

اشاره بمعنی مراتب وجود و ماهیات

اشاره باینکه وجود را سه مرتبه است

اشاره باینکه حقیقت وجود بشرط لا مرتبه واجب الوجود بالذات است

نیافته است در این مرتبه نه وصف زیراکه امور مذکوره از سنخ معانی و مفهومات‌اند و این مرتبه از وجود صرف
صرف حقیقت عینیه وجود و حقیقت شخصیه صرف صرف وجود است و با وجود این چگونه در میزان صحیح و صراط مستقیم
عقل تجویز توان نمود که مرتبه نعت مرتبه منعوت و مرتبه وصف مرتبه موصوف باشد و باین معنی اشاره است
کلام مولای متقیان در حدیث وکمال الاخلاص نفی الصفات عنه و این معنی منافی نیست با آنچه که محقق
و مبرهن است که صفات حقیقیه و نعوت کمالیه مبدا اعلا جل اسمه عین ذاتند و بلکه هر صفتی از صفات کمالیه او
عین صفت دیگر است بدون آنکه ترادفی ثابت و تباینی متحقق باشد و همچنین است کلام در اسما حقیقیه او
زیراکه مراد از اسما مفهومات و عنوانات است نه الفاظ و عبارات لهذا نزاع واقع است که اسم عین
مسمی است یا غیر مسمی و الا از بینات و بدیهیات است که صاحب شعوری نمیگوید که الفاظ و عبارات عین
مسمیات‌اند و باسم باین معنی اشاره فرموده است ابوالحسن الرضا در جواب محمد بن سنان که عرض کرد ما الاسم
یعنی چه چیز است اسم فرمود صفة لموصوف یعنی اسم عبارت است از صفتی که ثابت شود از برای موصوفی
واز بینات است که معانی عقلیه و مفهومات کلیه صفات‌اند نه الفاظ و عبارات علاوه بر این اسما بمعنی الفاظ و عبارات
قابل سوال نیستند که مثل محمد بن سنان محل سوال خود قرار دهد و باسم باین معنی نیز اشاره است کلام ابی
جعفر علیه السلام بعبد الرحمن بن نجران کسیکه عبادت کند اسم را نه مسمی را پس بدرستیکه او مشرک و کافر است
و جاحد است و عبادت نکرده است چیزی را بلکه عبادت کن خداوند واحد یگانه بی نیاز را که مسمای باین اسمات
و بدرستیکه اسما صفاتی چند باشند که وصف کرده است خدا باینها ذات خود را متفطن باش و باین معنی
اشاره است نیز کلام صادق آل محمد علیهم السلام در جواب هشام بن حکم که عرض کرد الله از چه چیز مشتق است
فرمود ای هشام الله مشتق است از اله واله مألوه میخواهد و اسم غیر مسمی است کسیکه عبادت کند اسم را
نه معنی را کافر است و عبادت نکرده است چیزی را و کسیکه عبادت کند اسم و معنی را کافر است و عبادت کرده
کرده است دو چیز را و کسیکه عبادت کند معنی را نه اسم را پس او موحد است آیا فهمیدی ای هشام عرض
کرد زیاد کن ای مولای من فرمود از برای خدا نود و نه اسم است پس اگر اسم عین مسمی باشد لازم
میاید که هر اسمی خدائی باشد و لیکن بدان ای هشام که خداوند یگانه حقیقتی است که دلالت کرده

میشود

اشاره بحدیث که اسما عبارت‌اند از معانی نه الفاظ اسمائند

میشود براو باین اسما و این اسما غیر او است و در حدیث دیگر فرمود کسیکه عبادت کند خدا را بتوهم یا عبادت کند اسم را
نه مسمی را کافر است و اگر عبادت کند اسم و مسمی را مشرک است و هر گاه عبادت کند معنی را نه اسم را بواقع ساختن
اسما براو بصفاتیکه وصف کرده است باینها ذات خود را و عقد کند براو دل خود را و تکلم کند باو زبان او در باطن
امر و ظاهر امرش پس او از اصحاب امیر مؤمنان است و جناب شارح در اول آنست که شان هشام بن حکم بلکه غیر او
از اصحاب آنحضرت اجل است از آنکه مشتبه باشد بر ایشان که اسما بمعنی الفاظ و عبارات که از ضعف
انواع اعراض و غیر قار الذات و تدریجی الوجود و قائم بنفس انسانی بقیام فیه و قائم بنفس انسانی بقیام منه
و محتاج بمجاری صدور زبان و در تحقق و صدور عین مسمیات باشند که از آنجمله ذات واجب الوجود و سایر ذوات
قدسیه ثابته جوهریه است بلکه هیچ صاحب شعوری این احتمال را تجویز نمیکند چه جای از اجلاء اصحاب
آنحضرات که مدتها استفاده معالم دینیه و حقایق و معارف از ایشان کرده باشند و حال آنکه احادیثی که از مشکوة
ولایت وارد است در این باب یعنی آنکه اسم غیر مسمی است در کتاب اصول کافی و غیر او بسیار است و اما مرا
تمام باصحاب خود فرموده اند که اسم غیر مسمی است و مسمی عبادت کنید نه باسم چنانکه در حدیث اول
بهشام فرمود که آیا فهمیدی ای هشام و او عرض کرد که زیاد کن و همچنین که فرمود که اله مألوه میخواهد یعنی
معنی اله صفت است و هر صفتی موصوف میخواهد چه بسیار ظاهر است که الف و لام و ها صفت نیستند تا موصوف
بخواهند بلکه معنی اله مفهوم او که معبودیت یا مفروغیت است موصوف میخواهد دوم جناب اشاره در حدیث
دوم آنست که مراد از انقطاع اسما بر مسمی حمل آن اسما است بر آن مسمی چه بسیار ظاهر است که معنی محمول
نه لفظ و عبارت علاوه بر این کلام آنحضرت بصفاته التی وصف بها نفسه تفسیر است از برای اسما
محموله و از بینات است که معانی عقلیه و مفهومات کلیه صفات‌اند نه الفاظ و عبارات متفطن باش و بدانکه
فرق در میانه اسم و صفت مثل فرق در میانه عرض و عرضی و فصل و صورت و جنس و ماده باعتبار است باین معنی
که هر معنی ناعتی که ملاحظه شود بشرط لا صفتش گویند و هر گاه ملاحظه شود لا بشرط اسمش خوانند تعبیر از معنی
اول بلفظ مبدا و از معنی ثانی بلفظ مشتق است مثلا معنی علم را باعتبار اول صفت میگویند و باعتبار دوم
اسم و از معنی اول بلفظ علم تعبیر مینمایند و از معنی دوم بلفظ عالم و بر این قیاس است معنی قدرت و قادر

اشاره بفرق در میانه اسم و صفت و عرض و عرضی و فصل و ماده و صورت

اشاره بآنکه اطلاق میکنند اسما را بر صفات خارجیه

دریات و حی و امثال آنها چنانکه فرق در میانه سواد و اسود که اول عرض است دوم عرضی نیز باین اعتبار است و همچنین
فرق در میانه حیوان بشرط لا که ماده و حیوان لا بشرط که جنس است و ناطق بشرط لا که صورت و ناطق لا بشرط
که فصل است نیز باین اعتبار است متفطن باش و بدانکه گاهی در زبان مشکوة نبوت و ولایت بر حقایق
وجودیه و موجودات حقیقیه نیز اسم اطلاق فرموده اند در کتاب اصول کافی از معویة بن عمار مرویست
که صادق آل محمد علیه السلام در تفسیر یا تاویل آیه شریفه و لله الاسماء الحسنی فادعوه بها یعنی از برای خدای
عز و جل اسمهای نیکوست پس بخوانید او را بآن اسمها فرمود نحن والله الاسماء الحسنی التی لا یقبل الله من
العباد عملا الا بمعرفتنا یعنی بخدا قسم که مائیم اسمای حسنای خدا که قبول نمیکند از بندگان خود هیچ عملی را مگر
بمعرفت ما و در زیارت ششم مذکورست السلام علی اسم الرضی و از جبانست که مراد صاحب ولایت مطلقه است
و در بعضی احادیث اسما را در کلام معجز نظام و علم آدم الاسماء کلها بحقایق اشیا تفسیر فرموده اند و امثال اینها
در کلمات مشکوة ولایت لا تعد و لا تحصی است متتبع باش و بدانکه ممکن است که این اطلاق باعتبار مظهریت حقایق
وجودیه و موجودات حقیقیه باشد از برای اسما حسنی بنهجی که بیان نمودم پس از قبیل تسمیه مظهر باسم ظاهر خود
بود و لیکن مقتضای فحص و تفتیش و مستفاد از تدقیق و تحقیق آنست که اسم در اصل لغت بمعنی علامت
و امارت است و از جبانست که اطلاق اسما بر الفاظ و عبارات بجهة اینست که علامات و امارات اند از معانی
ذهنیه و بر معانی عقلیه و مفهومات ذهنیه بعلت اینست که حکایات و عنوانات اند از امور عینیه و هویات خارجیه
پس اطلاق اسما بر حقایق وجودیه و موجودات حقیقیه نیز باین اعتبار و باین جهت است بلکه بطریق اولی و الیق
زیرا که حقایق امکانیه و انیات خارجیه براهین ساطعه و حجج نیره اند بر وجود مفید وجودات و انیات و علامات
و حکایاتند از کمالات ذاتیه و نعوت حقیقیه مفیض خیرات و کمالات متفطن باش و بدانکه مکرر مذکور کردیم
که مراتب وجودات مختلفند بشدت و ضعف و متفاوتند بکمال و نقصان و از جبانست که هر اثری بقدر
خود حاکی است از موثر خود و هر فیضی باندازه خود دلالت میکند بر مفیض خود پس اکمل و اقوای موجودات بجلا
و اعلای اسما خواهند بود و لهذا آنجناب فرموده که نحن اسماء الله الحسنی زیرا که مقام ایشان مقام ولایت
مطلقه است که محیطست بهمه اشیا و اقوی و اکمل است از جمیع موجودات عالم امکان ابداعی باشند یا تکوینی

بیان اطلاق اسما بر حقایق وجودیه

بیان ... در اسم ... صفت

نزولی باشند یا صعودی لهذا از مشکوة ولایت وارد است نحن صنایع الله و الخلق بعد صنایع لنا و از همین جهت گفت
لسان بعضی شعرا ما اسم الله در وجود آمدیم در پس پرده هر چه بود آمدیم متفطن باش و بدانکه در اصطلاح نحویین
گاهی اسم در مقابل فعل و حرف گفته میشود و گاهی در مقابل صفت و مراد ایشان از صفت لفظی است که دلالت
کند بر ذات مبهمه که ماخوذ باشد با بعضی از صفات خود مثل عالم و قادر و ضارب و قایم و امثال آنها از سایر مشتقات
که خصوصیت ذات در آنها معتبر نباشد و اسم در مقابل صفت در نزد ایشان لفظی است که دلالت کند بر ذات
معینه خواه کلی باشد مثل رجل و اسد و خواه جزئی مثل زید و عمرو و خواه مشتق باشد در اصل وضعش مثل محمد و محمود
و خواه جامد مثل انسان و فرس ماخوذ باشد در او بعضی از صفات مثل اسود که مار سیاه را گویند و یا اصلا ماخوذ
نباشد مثل رجل و اسد بعد از شناختن این جمله از کلام حکیم و جه عدم منافاة آنست که اسماء و صفات باعتبار
معنی و مفهوم غیر ذاتند زیرا که سنخ معنی و مفهوم در حد نفس خود خالی از موجودیت و معدومیت و عاری از
جزئیت و شخصیت است و ابای از هیچیک از متقابلات ندارد و سنخ حقیقت وجود در حد نفس خود موجود و متشخص است
بامعنی که جهت ذاتش بعینها جهت موجودیت و شخصیت است پس حیثیت ذاتش ابای از معدومیت و کلیت
دارد و باعتبار ذات و مصداق و بحسب حقیقت و وجود عین ذاتند بامعنی که حیثیت وجود و حقیقت ذات
که عین وجود صرف و صرف وجود است و در میانه مصداق و وجود اسماء و صفات بحسب تحلیل از عقل و اعتبار
از ذهن نیز مغایرت ثابت بلکه متصور نیست این است معنی عینیت صفات چنانکه مذاق و مشرب اساطین
حکما و محققین از متکلمین و مستفاد از مشکوة نبوت و ولایت است نه عینیت بحسب مفهوم چنانکه فخر رازی و غیره
بجهة عدم فرق در میانه حقیقت و معنی و مصداق و مفهوم خیال کرده اند لهذا اعتراضات واهیه و استدلالات
موهونه در این مقام کرده قایل شده اند باینکه صفات حقیقیه و نعوت کمالیه خداوند یگانه زاید اند بر ذات مقدس او
بامعنی که ذات را وجودی و از برای هر یک از آن صفات وجود دیگر است پس نسبت آن صفات بذات
اقدس نسبت اعراض بموضوعات است و بعقیدم آن صفات رفته قدمای ثمانیه در عالم وجود ثابت کرده اند
ذات را واجب الوجود میدانند و آن صفات را ممکن الوجود پس در حقیقت این جماعت صفات کمالیه او و صفات
جمالیه واجب الوجود بالذات را از جمله ممکنات میدانند و امعنی در حقیقت قول باشکال واجب الوجود بالذات

بیان اینکه اسما و صفات غیر ذاتند باعتبار مفهوم و عین ذاتند بحسب وجود و مصداق

بممکنات واستفاضهٔ خالق بالذات است از مخلوقات وایمعنی بغایت مستنکر است در نزد عقول سلیمه واذهان
مستقیمه علاوه بر این منکشف کردید که نسبت وجودات امکانی بمفیض خود نسبت نقص بتمام ونسبت
فقر بغنا ونسبت ضعف بقوت است وصاحب شعوری تجویز نمیکند که نقص مکمل تمام وفقر متمم غنا وضعف
مکمل قوت باشد میبینی که چگونه از تقریر مذهب فساد وشر بحد انکشاف آمد واز تحریر مطلب بطلانش کالشمس
فی رابعة النهار مشاهد وعیان کردید وطایفه کرامیه بحدوث این صفات نیز رفته اند هر دو طایفه مشبهه اند
و در حقیقت بواجب الوجود بالذات معتقد نیستند چنانکه از تقریر مذکور و تقریر براهین این مطلب اعلا
منکشف میگردد دوم عینیت بمعنی نیابت چنانکه مذهب جماعتی از قائلین بعینیت صفات است ومعنی نیابت آنست که
ذات نایب مناب صفات است بایمعنی که آنچه که بر عالم وقادر وحی ومانند آنها از صفات کمالیه مترتب است
بر نفس ذات مبدا اعلا مترتب است اگرچه متصف بعلم وقدرت وحیات وغیر آنها در آن ذات متحقق نباشند
از اینجاست که گفته اند خذ الغایات واترک المبادی یعنی غایات را اخذ کن ومبادی را بینداز واین رای
سخیف که در حقیقت قول بخلو مرتبهٔ ذات اقدس است از صفات حقیقیه ونعوت کمالیه مبنی بر اعتباریت
وجود واصالهٔ ماهیت است وبطلان او منکشف کردید متفطن باش وبدانکه براهین عدیده وحجج نیره در کتاب
لمعات بر این مقصد اعلا اقامه نموده ام ودر این وجیزه بیکی از آن براهین که سهل المأخذ است اشاره مینمایم
واو اینست که هرگاه صفات حقیقیه ونعوت کمالیه واسماء ذاتیه مبدا اعلا عین ذات باین معنی که بیان نمودم — اشاره به برهان عینیت اسماء ذاتیه وصفات حقیقیه
نباشند ترکیب در ذات اقدس ثابت میشود زیرا که سلب کمال در هر مرتبه از مراتب نقصان است ووجوب
وجود در مرتبهٔ ذات کمال بلکه تاکد کمال است وبه بیانات شافیه محقق کردید که محال است اینکه حیثیت کمال بعینها
حیثیت نقصان باشد پس باید دو حیثیت در ذات اقدس ثابت شود وایمعنی عین ترکیب وترکیب منافی
وجوب وجود است چنانکه ببسط تمام محقق ومنکشف کردید متذکر باش وبدانکه اگرچه این تحقیقات شریفه واین
تدقیقات لطیفه از باب الکلام یجر الی الکلام بمیان آمد ولی چون اکثر آنها از امهات مطالب ربوبیه ومعالم
دینیه ومعارف حقیقیه واز مبادی ومقدمات اصل مطلوب نیز هستند چاره از تحقیق وبیان نداشتم لهذا
باجمال واختصار کوشیدم واگر میل بزیاده بر این باشد بلمعات الهیه رجوع کن که هر یک از این مطالب در آن کتاب

مستطاب

مستطاب باسط وجوه مذکور **لمعهٔ ربوبیه** بدانکه این مرتبه از وجود که کنه حقیقت واجب الوجود بالذات ومسمی است — بیان اینکه کنه ذات اقدس مبدء اعلا مدرک غیر او نمیتواند شد
در نزد عرفا بغیب الغیوب واحدیت صرفه وحقیقة الحقایق ومقام جمع جمیع ومسمی است در نزد ایشان بمرتبهٔ احدیت
هرگاه مأخوذ شود با اسماء وصفات مجهول مطلق وممتنع الاکتناه است از برای غیر ذات اقدس نه بعلم حصولی
ارتسامی ونه بعلم حضوری اشراقی اما اول پس میکویم در بیان او که محقق کردید که حقیقت واجب
الوجود بالذات صرف حقیقت وجود است ومنکشف کردید که هیچ حقیقتی از حقایق وجودیه در مدارک
واذهان حاصل نمیتوانند شد والا انقلاب حقایق ثابت میشود چنانکه مبین کردید وبطلان او از عیانات
وبدیهیات است ومیکویم در بیان دوم که از ضروریات است که اکتناه ذات شیئی بدون احاطهٔ تامه از مدرک نسبت
بمدرک متصور نمیباشد بایمعنی که تا تمام ذات مدرک از برای مدرک حاصل نباشد ادراک تمام ذات حاصل
نمیتواند شد وایمعنی در صورتی متصور میشود که تمام ذات مدرک عین ذات مدرک باشد ویا محاط ذات
مدرک شود پس اگر کنه ذات اقدس مدرک غیر باشد لازم میآید که ذات اقدس که تام وفوق التمام ومحیط
بهمه اشیاست محاط شود وایمعنی در حقیقت تناقض است وبیان دیگر در کشف این مدعی آنست که معنی ادراک
وعلم حصول شیئی است از برای شیئی بنحوی که موجب انکشاف باشد بلکه حصول فی نفسه مدرک بالذات باید عین
حصول از برای مدرک بالذات باشد یعنی در حصول از برای مدرک بواسطه وضمیمه محتاج نباشد والا حصول
دیگر میخواهد واز برای دفع دور وتسلسل باید منتهی شود بچیزی که حصول فی نفسه او عین حصول از برای مدرک
بالذات باشد پس اگر کنه ذات اقدس مدرک غیر باشد لازم میآید که حقیقت وجود ذات واجب الوجود
بالذات که قائم بنفس ذات ومبدء همه اشیاست حقیقت رابطیه ووجود رابطی باشد وایمعنی نیز در حقیقت
تناقض است وبسوی این لمعهٔ ربوبیه اشاره است در صحیفهٔ الهیه ولا یحیطون به علما ودر کلام خاتم انبیا ما عرفناک
حق معرفتک بلی معرفت او بوجه یعنی بآثار ممکن است بلکه معرفت آثار او از آنجهت که آثار وفیوضات ولمعات وانوار او — اشاره باینکه معرفت ذات اقدس بوجه ممکن است
درشحات اند از حقیقت صرفه او عین معرفت موثر ومفیض آن فیوضات وآثار است چنانکه در شارقهٔ اولی بنحوی از
اجمال گذشت ودر شارقات مستقبله نیز منکشف خواهد شد ولیکن بوجه نه بکنه باندازهٔ فیض نه باندازهٔ مفیض
بقدر اثر نه بقدر موثر وبسوی این قسم از معرفت اشاره است در حدیث قدسی کنت کنزا مخفیا فاحببت ان اعرف

خلقت الخلق لکی اعرف یعنی گنج پنهانی بودم پس دوست داشتم که شناخته شوم پس آفریدم خلق را تا شناخته شوم و در کلام
خاتم اولیا علیه السلام من عرف نفسه فقد عرف ربه یعنی کسیکه شناخته است نفس خود را پس بتحقیق شناخته است
پروردگار خود را و در کلام دیگر آن معدن علوم ربانی در جواب سایل هل رأیت ربک ما کنت اعبد ربا لم اره فقال و کیف
رأیته قال ویلک لا تدرکه العیون بمشاهدة الابصار و لکن رأته القلوب بحقایق الایمان یعنی وای بر تو
نبوده ام عبادت کننده کسی را که ندیده ام او را گفت آن سائل چگونه دیده او را فرمود وای بر تو ادراک
نمیکنند او را چشمها بمشاهده ابصار و لیکن دیده اند او را دلها بحقیقتهای ایمان متفطن و متلطف باش
که غایت غموض دارد و وصول بحق حقیقتش بریاضات علمیه و مجاهدات نفسانیه و بانقطاع تمام بحضرت
ربوبیت محتاج است و بدانکه چون آثار و فیوضات مختلفند بشدت و ضعف و کمال و نقصان و متفاوتند
بقرب و بعد نسبت بمبدا اعلا و سابقا اشاره نمودم که همه کمالات و نعوت بحقایق وجودیه و لمعات
نوریه وجود بر میگردند و همه عوارض وجودند از آنجهت که وجود است غیر وجودند بحسب معنی و مفهوم و عین وجودند
باعتبار حقیقت و ذات چنانکه در عینیت تشخص با وجود منکشف گردید و بهمان بیان محقق میشود که علم و حیات
و قدرت و وحدت عین حقایق وجودیه اند بحسب حقیقت و ذات اگرچه باعتبار معنی و مفهوم متغایر باشند
از اینجا ظاهر میشود در نزد صاحب فطنت صحیحه که هر جا که وجود رفته است همه صفات و عوارض وجود نیز
رفته است زیرا که تفاوت نیست در میانه حقایق وجودات مگر بشدت و ضعف و کمال و نقصان و بهمین
این دقیقه الهیه اشاره است در صحیفه الهیه ان من شیء الا یسبح بحمده متفطن باش لهذا مراتب عرفان و ایمان
و مقامات توحید و معرفت خداوند جهان مختلف است بشدت و ضعف و کمال و نقصان چنانکه نسبت هر مرتبه
بمرتبه دیگر که در فوق اوست نسبت نقص بتمام و نسبت ضعف بقوت و نسبت قطره بدریاست و از مشکوة
ولایت وارد است که ایمان یعنی معرفت حق جل و علا هفت جزء است و هر جزئی منقسم است بده جزء ببعضی از
اشخاص یک جزء از ده جزء داده اند و ببعضی یکجزء تمام داده اند و ببعضی دو جزء داده اند تا هفت جزء پس باید
ملامت نکند احدی احدی را پس معرفت اشرف و اکمل حقایق امکانیه بذات و ماوراء ذات خود و مکاشفه
و مشاهده آن حقیقت جامعه اقوی و اعلا مراتب توحید و عرفان و اظهر و اجلا درجات کشف و ایقان کیفی

اشاره ... معرفت ... توحید وجودی

اشاره به تفاوت مراتب توحید و معرفت

اتم

اتم از او و معرفتی اعلای از او از فیض ذات اقدس متحقق بلکه متصور نمیتواند شد از اینجا ظاهر میشود معنی کلام خاتم انبیا
علیه التحیه و الثنا من رآنی فقد رأی الحق یعنی کسیکه مرا ببیند پس بتحقیق که دیده است حق را زیرا که مراد از رویت
او رویت حقیقیه جامعه و مرتبه واسعه اوست چنانکه فرموده است اوتیت جوامع الکلم یعنی عطا کرده شده ام
کلمات جامعه را و مراد از کلمات جامعه کلمات وجودیه است چنانکه در صحیفه الهیه وارد است لو کان البحر مدادا
لکلمات ربی لنفد البحر قبل ان تنفد کلمات ربی و لو جئنا بمثله مددا پس باید ذات مقدس او مرتبه جمیع
حقایق وجودات و موجودات عالم امکان باشد زیرا که فرموده عطا کرده شده ام کلمات جامعه را و خلاصه کلام
چون ذات مقدس او اشرف و اکمل موجودات امکانیست هم در سیر بدایاتی و هم در سیر نهایاتی بسوی اول
اشاره است در کلام او اول ما خلق الله نوری و بسوی دوم اشاره است در صحیفه الهیه فتدلی فکان قاب
قوسین او ادنی پس مشاهده آن حقیقت جامعه و رحمت واسعه منتهی مراتب شهود و انکشاف حق جل و علا و نهایت
درجات توحید و معرفت ذات اقدس مبدا اعلا خواهد بود و باین مرتبه از توحید اشاره است کلام معجز نظام
خاتم اولیا علیه التحیه و الثنا لو کشف الغطا ما ازددت یقینا زیرا که این کلام لطیف اشاره است بکمال قرب
که تعبیر از او بفنا در توحید و موتوا قبل ان تموتوا و مقام تمکن و عرفت الله بالله است چنانکه از مشکوة
ولایت وارد شده و این مقام بنحو اقوی و اعلا از برای آن سید اوصیا ثابت است زیرا که مرتبه او در سیر
بدایاتی و نهایاتی ولایت مطلقه و خلافت عامه است که محیط بهمه مراتب و درجات است متفطن باش و مزید
تحقیق از برای این مقام در بیان حقیقت و مراتب توحید و در کشف معنی فنای در توحید و بقای بتوحید
خواهد آمد منتظر باش و لیکن در این حدیث شریف از برای بادی رای اشکالی بنظر میاید و او این است که اهل عربیت گفته اند
که کلمه لو از برای افاده امتناع جزا است بجهة امتناع شرط چنانکه گفته میشود لو جئتنی لاکرمتک یعنی چون نیامدی
گرامی نداشتم پس اگر مراد از غطا حجب و سواتر امکانی باشد لازم میاید که بر تقدیر امتناع کشف حجب
و سواتر امکانی منتهای مراتب یقین حاصل شود زیرا که از عبارت ظاهر است که مراد آنحضرت از عدم ازدیاد یقین
اقصی درجات یقین است که مزیدی بر آن متصور نباشد و این معنی باطل و فاسد بلکه از جمله مستحیلات است
زیرا که با وجود بقای حجب و سواتر امکانی یقین حاصل نمیتواند شد چه جای از منتهای آن فساد دیگر آنکه مقام

اشاره ... مخلوقات ... ایضا

اشاره ... در حدیث لو کشف الغطا ... جواب ...

الجناب بمقام ولایت مطلقه وخلافت عامه است که متلاشی است در نزد او همه حجابات و سرادقات ومضمحل
در جنباو جمیع کثرات و اضافات پس لازم میاید که الجناب صاحب این مقام نباشد ویا العیاذ بالله
خلاف واقع فرموده باشد واگر مراد از غطا غطاء کنه ذات اقدس باشد لازم میاید که امتناع کشف غطاء
کنه ذات موجب زیادتی یقین باشد زیراکه جزاء منفی و نفی نفی کلیه لو امتناعیه اثبات است وحال آنکه عکس این
معنی یعنی ترتب زیادتی یقین بر کشف غطاء وعدم ازدیادش بر امتناع کشف غطاء اولی و انسب بلکه اوجب
واصوب است بجهة آنکه از جلیات است که کشف غطاء ذات موجب زیادتی انکشاف ذات است نه امتناع کشف
غطاء ذات میگوییم جواب این اشکال موقوفست بتمهید سه مقدمه مقدمه اولی آنست که گاهی مترتب
میسازند کلمه لو بر شرطش چیزیرا که ضدش یا نقیضش اولی است که مترتب باشد بر آن شرط از آن چیز از برای
افاده آنکه جزا مترتب است بر آن شرط بهمه تقادیر تا غایت مبالغه حاصل شود چنانکه گفته میشود لو اهنتنی
لاکرمتک یعنی اگر اهانت میکردی مرا اکرامی میداشتم ترا و از جلیات است که ترتب اکرام بر اکرام اولی
وانسب است از ترتب اکرام بر اهانت که ضد اوست و با وجود این معنی بر اهانت مترتب میسازند تا افاده
کند که اکرام بهمه تقادیر ثابت است و از این قبیل است کلام پیغمبر صلی الله علیه و آله نعم العبد صهیب لو لم
یخف الله لم یعصه یعنی خوب بنده ایست صهیب اگر نترسیدی از خدا معصیت نمیکرد او را و از جلیات است
که ترتب عدم معصیت بر خوف اولی است از ترتب او بر عدم خوف پس مقصود بالذات این است که عدم
معصیت بهمه تقادیر ثابت است تا غایت مبالغه حاصل شود و متفطن باش مقدمه دوم آنست که مفاد
قضیه شرطیه در نزد منطقیین مجرد تعلیق جزا بر شرط و محض افاده ملازمه و اتصال است در میان آنها
یعنی بر تقدیر تحقق شرط لامحاله جزا نیز محقق است خواه نفس شرط و جزا ممکن التحقق باشند در نفس الامر
مثل لو کانت الشمس طالعة فالنهار موجود ویا هیچیک ممکن التحقق نباشند مثل لو کان زید حمارا لکان ناهقا
ویا یکی ممکن التحقق باشد و دیگری ممتنع التحقق مثل ان کان زید حمارا لکان الانسان ناهقا لهذا گفته اند که صدق
قضیه شرطیه مستلزم نیست صدق جزا و شرط را که در نزد ایشان مسمی بمقدم و تالیند بلکه مناط صدق قضیه
شرطیه در نزد ایشان مجرد صحت ترتب تالی است بر مقدم در نفس الامر از جهت لزوم در شرطیه لزومیه و از جهت اتفاق

در شرط

در شرطیه اتفاقیه پس اگر ترتب تالی بر مقدم باعتبار لزوم یا اتفاق بحسب نفس الامر درست باشد قضیه شرطیه صحیح و صادق
خواهد بود اگرچه مقدم و تالی در حد نفس خود کاذب باشند چنانکه در مثال سابق گذشت والا کاذب خواهد بود
اگرچه مقدم و تالی در حد نفس خود صادق باشند مثل لو کانت الشمس طالعة فاللیل موجود از این بیان منکشف
گردید که مقدم از آنجهت که مقدم است ملزوم و تالی از آنجهت که تالی است لازم است و جایز است آنکه لازم اعم
از ملزوم باشد مثل حرارت که اعم است از آفتاب و آتش و حرکت یا آنکه لازم هر یک از مذکورات است
پس تحقق تالی مطلقا مستلزم تحقق مقدم نخواهد بود زیراکه وجود عام مستلزم وجود خاص نیست اگرچه انتفاء
عام مستلزم انتفاء خاص است و عکس این معنی در جانب ملزوم ثابت است یعنی وجود ملزوم مستلزم وجود لازم
والا انفکاک ثابت میشود و انتفاء او مستلزم انتفاء لازم نیست بجهة کلیت و اطراد زیراکه لازم جایز است آنکه اعم
باشد و انتفاء خاص مستلزم انتفاء عام نیست لهذا استثناء عین مقدم نتیجه میدهد عین تالی را و استثناء نقیض
تالی نتیجه میدهد نقیض مقدم را و استثناء نقیض مقدم نتیجه نمیدهد نقیض تالی را و استثناء عین تالی
نتیجه نمیدهد عین مقدم را متفطن باش مقدمه سیم آنست که کمال توحید و تمام یقین بر وحدت صرفه و بساطت
حقه در صورتی متصور میتواند شد که مسلوب شود همه انحاء کثرت و مشاهده نشود مگر وحدت صرفه و بساطت
حقه چنانکه در حدیث مشهور از مشکوة ولایت وارد است و کمال توحیده الاخلاص له و کمال الاخلاص له نفی الصفات
عنه و سابقا محقق نمودیم که اگر کنه ذات اقدس مدرک غیر باشد لازم میاید که محاط و محدود باشد و هر محدودی
لامحاله بر کثرتی مشتمل است اگرچه از جهت نقص و کمال باشد پس اگر کشف غطاء ذات ممکن باشد توحید صرف
و صرف توحید و یقین تام و تمام یقین بر وحدت صرفه و بساطت حقه متصور نمیتواند شد لهذا امیر مؤمنان
و مولای متقیان در دعای صباح فرموده اند من ذا یعرف قدرک فلا یخافک و من ذا یعلم ما انت فلا یهابک
یعنی اگر کنه قدرت ترا میشناختند از تو میترسیدند و اگر کنه ذات ترا میدانستند هیبت و سطوت تو از
نظر برداشته میشد و لیکن چون کنه قدرت ترا نشناختند و کنه ذات [illegible] نشناختند پس از تو ترسیدند و در نزد
هیبت و سطوت تو مقهور و مغلوب گردیدند و از این جهت نیز در دعای حرز یمانی که مشهور بدعای سیفی است
فرموده اند و لم نعلم کنه مائیته و ماهیته فتکون للاشیاء المختلفة مجانسا یعنی اگر کنه حقیقت تو معلوم میشد پس با اشیا

مختلفه هم جنس عنصری و کثرت فرضیه و ترکیبی در ذات او محقق میشد و واحد بوحدت صرفه و بسیط ببساطت حقه میشد متفطن باش
و بدانکه اگرچه ازین بیانات و تبیینات در نزد تامل صادق وجوه عدیده از جواب از اشکال مذکور ظاهر و منکشف میشود
ولی از برای توضیح و تاکید میگویم جواب اول آنست که این کلام لطیف محتمل است آنکه از قبیل نعم العبد صهیب لو لم
یخف الله لم یعصه و از قبیل قول قائل لو اهنتنی لاکرمتک باشد و مراد از غطا غطاء کنه ذات باشد و مقصود تمامیت
مبالغه در کمال و قوت یقین بتوحید ذات اقدس باشد بیانش آنست که ترتب عدم ازدیاد یقین بر عدم کشف
غطا انسب و اولیست از ترتب آن بر کشف غطا یعنی از جمله مسلمات و مقبولاتست در نزد عامه و از قضایای مشهوره است
در نزد ایشان پس مقصود ازین کلام لطیف این است که عدم ازدیاد یقین بتوحید بجهت تقادیر ثابت است
تا مبالغه حاصل شود متفطن باش جواب دوم آنست که این کلام شریف بطریقه اهل میزان مستعمل است و مراد
از غطا حجب و اغطیه عالم امکانست ولکن با استثناء عین مقدم تا نتیجه دهد عین تالی را یعنی بجذبات توفیقات
ربانیه و تجلیات تاییدات یزدانی حجابات و سرادقات عالم امکان حتی تعین ذات خود از نظر بصیرت من
برداشته شده است و حجابی در میانه من و جمال ازلی باقی نمانده است و مرتبه کمل عرفتک و عرفت الله
بالله از برای حاصل شده است چنانکه در حدیث سابق در جواب سائل فرمود ما کنت لم اعبد ربا لم اره و در جواب
سوال دوم فرمود لکن راته القلوب بحقایق الایمان لهذا مزیدی بر یقین من در توحید متصور نمیباشد
جواب سیم آنست که این کلام لطیف بطریقه اهل عربیت وارد است و مراد از غطا غطاء کنه ذات اقدس است
یعنی چون کشف غطاء ذات بجهت آنکه واحد صرف و بسیط من جمیع الجهات و محیط بهمه اشیاست ممتنع
لهذا توحید من توحید صرف و صرف توحید و یقین من بر وحدت و بساطت ذات اقدس بمنتهای مراتب
و قصوای درجات رسیده است و اگر کشف غطاء ذات ممکن باشد لامحاله محاط و محدود میشود و هر محدودی
لامحاله بر کثرتی مشتمل است و کثرت و وحدت در دو طرف تقابل و تعاند اند پس توحید صرف و صرف توحید و یقین
تام بر وحدت صرفه و بساطت حقه ذات اقدس که مراد آنجناب از عدم ازدیاد یقین در صورتی متحقق میشود
که کشف غطاء ذات ممتنع التحقق و مستحیل الوقوع باشد متفطن باش و بدانکه در نزد تامل صادق در این بیان
و تبیان ظاهر میشود احتمال آنکه این کلام لطیف محمول باشد بر استثناء نقیض تالی تا نتیجه دهد نقیض مقدم را

شروع در جواب از اشکال میکوید

ترتب او را

اشاره بجواب دوم

اشاره بجواب سیم

چنانکه

چنانکه قاعده اهل میزانست یعنی از کمال و قوت یقینم دانستم که کنه ذات اقدس محالست آنکه مدرک عقول و افهام
باشد متفطن باش و در مقدمه سیم نیک تامل نمای تا مقام توقف و مجال انکار نماند و بدانکه محتمل است که این حدیث
شریف اشاره باشد بمقامات سلوک در مسالک عرفان و بدرجات صعود در مراتب ایقان نه بمنتهای سلوک
و صعود که مقام فنای در توحید و بقای بتوحید است بیانش آنست که از برای سلاک مسالک توحید و عرفان
در حین سیر و سلوک بسوی حضرت ذی الجلال درجات متفاوته و مراتب مختلفه است بحیثیتی که در هر مرتبه کشف
حجابی و بقای حجابیست و حصول هر مرتبه سابقه معد است از برای حصول مرتبه لاحقه و در هر مرتبه حجابی منکشف
و بقائی مرتفع و یقینی حاصل است که در مرتبه سابقه نبوده است پس در حین سلوک و صعود بسوی حضرت احدیت
آناً فآناً یقین در ازدیاد و توحید در اشتداد است تا سیر بمنتهی رسد و همه حجابات و سرادقات مرتفع
گردد و مقام کمل عرفتک و عرفت الله بالله چنانکه از مشکوة ولایت وارد است و در نزد عرفا بفنای فی
التوحید مسماست حاصل شود خلاصه کلام مراتب کشف غطا و ارتفاع حجب بغایت مختلف و متفاوتست
بنحویکه نسبت کشفی بکشف دیگر که در فوق اوست نسبت ضعف بقوت و نسبت نقص بتمام و نسبت
قطره بدریا بلکه نسبت ظلمت بنور است بلکه اساطین حکما و محققین عرفا گفته اند که مادامیکه تعلقات دنیاوی
باقیست کشف غطا بالکلیه حاصل نمیشود بلکه بقدر تعلق اگرچه بغایت قلیل باشد ریشه حجاب و نقاب
باقیست اگرچه بغایت رقیق باشد و باین معنی اشاره است کلام خداوند یگانه لیغفر لک الله ما تقدم من ذنبک
و ما تاخر یعنی تا بیامرزد خدا گناهان گذشته و آینده ترا و کلام خاتم انبیا انه لیغان علی قلبی و استغفر الله
فی کل یوم سبعین مرة و فی روایة مائة مرة یعنی بدرستی وارد میشود بر دل من وارداتی که غطا و حجابند
از برای دل من و استغفار میکنم در هر روز هفتاد مرتبه و صد مرتبه نیز وارد است و همه آنچه که از مشکوة
ولایت وارد است در باب استغفار از ذنوب و معاصی و در باب اعتراف بسیآت و خطیات اشارتست
باین دقیقه است که بیان نمودم والا از جنابانست که ایشان معصومند از جمیع خطایا و ذنوب و مطهرند از
همه زلات و عیوب و باین دقیقه نیز اشاره است حسنات الابرار سیات المقربین ملخص کلام
در این مقام آنست که از برای سلاک از انبیا و اولیا مادامیکه تعلقات دنیاوی باقیست بجهت مجاهدات

اشاره بجواب چهارم

اشاره باینکه تعلق از تعلقات دنیاوی در نزد انبیا و اولیا از ذنوب و سیئات محسوب میشود

نفسانیه و ریاضات علمیه و اعمال شاقه بدنیه ترقیات کلیه و مجاهدات و مشاهدات عقلیه و اتصالات معنویه بعالم
ربوبیت حاصل میشود و الا لازم میاید که این همه مجاهدات و ریاضات و اعمال لغو و عبث باشند و این معنی منافی
حکمت و مصادم محض و برهانست و چه بسیار رکیکست کلام کسیکه میگوید که این همه از برای تعلیم و هدایت
خلق است زیرا که در جای خود محقق و مبرهن است که سائق غایت بالذات از برای فعل عالی نمیتواند شد
و محال است التفات بالذات از عالی بنسبت بسافل اللهم الا بالعرض و بالتبع و للارض من کاس الکرام نصیب
و این معنی منافی نیست با انکه از برای نفوس شریفه و ذوات قدسیه انبیا و اوصیا ایشان در اصل فطرت
اتصال معنوی بعالم ملکوت و جبروت ثابت باشد بلکه بعنایت ربانی و مؤدای محض و برهانست که باید
چنین باشند لهذا در ایام طفولیت بلکه در حین ولادت نیز مصدر معجزات و کرامات و مطلع لمعات و انوار
علوم و معارف میباشند منتفطن باش و بدانکه بنا بر این توجیه نیز کلمه لو بطریقه عربیت مستعمل است و ممکن است
که بطریقه اهل میزان مستعمل باشد و لیکن با استثنا نقیض تالی تا نتیجه دهد نقیض مقدم را و مراد از غطا اغطیه
و حجب عالم امکانست و الف و لام الغطا از برای جنس یا استغراق است یعنی چون هنوز همه حجابات سرادقات
بالکلیه مرتفع نگردیده اند و رقایقی از حجب و اغطیه باقی است لهذا بمجاهدات نفسانیه و ریاضات علمیه و عملیه و اتصالات
معنویه آناً فآناً در یقین من فزیتی و در توحید من زیادتی حاصل میشود که در آن سابق حاصل نبوده است
و یا چون آناً فآناً در یقین خود مزیتی دیدیم دانستیم که جنس غطا و حجاب بالکلیه مرتفع نگردیده است و لیکن بنا
بر این توجیه شاهد اصل مدعی نخواهد بود متذکر باش مرتبه دوم از مراتب حقیقت وجود وجود مقیدست و او عبارتست
از وجودات مقیده و مقیودات مهیات محدوده بحدود و هویات متعینه بتعینات ایناتیه مثل وجود عقل و نفس
و فلک و انسان و ملک و مانند آنها از وجودات متحده با مهیات مرتبه سیم از مراتب حقیقت وجود وجود مطلق
انبساطی و فیض مقدس اطلاقی و رحمت واسعه حضرت نور الانوار است که مرتبه ذاتش نه مقید است بحدود
مهیات و نه مقید است بعدم آن حدود و چون چنین است پس با همه است بی همه و هیچ مرتبه از مراتب موجودات
از رشحه از رشحات او خالی نیست بلکه همه جهات و حیثیات تحصل وجود از او منبعث و از مراتب او منبجس است
و مرتبه ذاتش فاقد هیچ مرتبه از مراتب کمالات وجودات نیست بلکه همه را دارا است بنحو اقوی و اقدس و ابهج

بیان مرتبه دوم از وجود

بیان مرتبه سیم از حقیقت وجود

الاولا و اشرف بلکه چون چنین است چنانست پس نظر با طلاق و شمولش با عقل عقل است با نفس نفس با فلک فلک است
با ملک ملک با حادث حادث است با قدیم قدیم و با وجود این معنی ترتیب و نزول که مقتضای محض و برهان
و مؤدای حجت و بیان و مستفاد از مشکوة نبوت و ولایت است بکمال خود باقی است و ترتب مظاهر و مرایا در انبساط
این مرتبه از وجود بجای خود ثابت است نه هر مظهری از مظاهر اعیان ثابته را صلاحیت مظهریت این مرتبه
از وجود است و نه هر مرآتی از مرایای مهیات را قابلیت جلوه گاهی این درجه از نور و ظهور است سبوی را چگونه
گنجایش دریا و ذره را چگونه تاب تابش آفتابست ع چو عین باد دریا اگر جلوه زند ع خویش را از بیخ هستی بر کند ع بلکه مظهر
این مرتبه از ظهور در سیر بدایاتی عین ثابت روح اعظم و در سیر نهایاتی عین ثابت انسان کامل است و تغایر
در میانه این دو عین ثابت در نزد محض و برهان و در نظر شهود و عرفان و در مشهد مشاهده و عیان
باعتبار است چنانکه در میانه حقیقت و وجود روح اعظم و حقیقت و وجود انسان کامل نیز تغایر باعتبار است
لهذا از مشکوة ولایت وارد است ان لله سبعین الف حجاب من نور و ظلمة لو کشفها لاحرقت سبحات
وجهه ما انتهی الیه بصره من خلقه یعنی از برای خداوند عالم هفتاد هزار حجابست از نور و ظلمت که هرگاه بر دارد
آن حجابها را هر آینه میسوزاند انوار عظمت و جلال وجهش هر چیزی را که منتهی میشود بسوی او بصر او از خلقش
و از چنانست در نزد صاحب بصیرت که مراد از حجب مراتب مترتبه موجودات است و مراد از وجه همین مرتبه
از وجود است نه مرتبه ذات احدیت چنانکه مرویست در اصول کافی که صادق آل محمد علیهم السلام از راوی
پرسید که چگونه تفسیر میکنند مفسرین عامه کلام معجز نظام خداوند احد را کل شیء هالک الا وجهه عرض کرد
که میگویند مراد از وجه ذات احدیت حق اول است فرمود دروغ گفته اند مائیم وجه خدا که ملاکت از برای
جنت احادیث دیگر باین مضمون در کتاب اصول کافی و کتاب توحید بسیار است و از مشکوة ولایت وارد است
در تفسیر آیه کریمه فلما تجلی ربه للجبل جعله دکا یعنی زمانیکه تجلی نمود پروردگار موسی بان کوه پس گردانید او را پراکنده
فرمود که نور یکی از شیعیان ما بود که تجلی نمود بر کوه طور و پراکنده گردانید او را و فرمود نور ملکی بود از ملائکه مقربین
و ملائکه نیز از شیعیان ما میباشند و اگر مراد از وجه ذات احدیت حق اول باشد نیز مقصود حاصل است و از این
معنی حاکی است لسان بعضی از شعرای عجم ع اگر ز روی براندازد او نقاب صفات ع دو کون سوخته گردد ز تاب ع

اشاره به حدیث ان لله سبعین الف حجاب

پرتو ذات او بینش نور تجلی ذات محو شود؛ جهان که هست عیان گشته از فروغ صفات؛ ولا النقاب برافکنی ز روی
او و نترسی؛ که گر که سوخته گردی ز آتش سبحات؛ و از این جهت است که خاتم اوصیا در خطبه جوامع توحید که در اصول
کافی مذکور است فرموده اند کل شیء لیس بشیء محیط والمحیط بما احاطه منها هو الله الاحد الصمد تا آخر خطبه یعنی هر چیزی
که جزئی محیط است و محیط با آنچه که محیط است از آن اشیا خداوند یگانه بی نیاز است متفطن باش و بدانکه اطلاق
وانبساط این مرتبه از وجود نه از قبیل اطلاق و کلیت معانی و مهیات است زیرا که این اطلاق و کلیت از غایت
ضعف و ابهام است؛ از ضعف هر جا که نشستیم وطن شد؛ و آن کلیت از فرط تحصل و فعلیت و از غایت
شدت و قوت است؛ غیرتش غیر در جهان نگذاشت؛ و باین دقیقه اشاره است آنچه که از مشکوة ولایت روایت
شده کل المعقل له مکیه مراد از اطلاق و انبساط و از کلیت شمول احاطه وجودی و انطوای حصولی و شدت فعلیت
و قوت تحصل است که الفاظ و عبارات از بیانش قاصر و نطق و زبان از تبیانش عاجز است و ان تعدوا نعمة الله
لا تحصوها؛ و باین مرتبه از وجود اشاره است در صحیفه الهیه ورحمتی وسعت کل شیء الم تر الی ربک کیف
مد الظل ولو شاء لجعله ساکنا یعنی آیا نمی بینی پروردگار خود را که چگونه منبسط ساخته است ظل وجود را بر هیاکل مهیات
و مظاهر اعیانات و در کلمات مشکوة ولایت وارد است عین کل شیء لا بمزاوله و غیر کل شیء لا بمزایله و داخل فی
الاشیا لا کشیء داخل فی شیء و خارج عن الاشیا لا کشیء خارج عن شیء و در کلام مشکوة نبوت وارد است
انه فوق کل شیء و تحت کل شیء قد ملا عظمته کل شیء علم کل شیء فلا یخلو منه ارض ولا سما ولا بر ولا بحر ولا هوا و مانند اینها
از آیات و اخبار که اشاره دارند باین مرتبه از وجود از حد شماره بیرون است متنبه و متامل باش و بدانکه این مرتبه
از وجود منشا صحیح میشوند آیات و اخبار که وارد شده در تشبیه و ظواهر آنها مقارنت ذات اقدس خداوند احدیت
با اشیا و مرتفع میشود تناقض و تنافی که در میانه آیات و اخبار تنزیه و آیات و اخبار تشبیه در بادی نظر
واقع است فرموده است صدر محققین قدس سره در کتاب شرح توحید از اصول کافی بدانکه هر گاه در کلام عرفا
اطلاق نمایند وجود مطلق را بر ذات احدیت مراد ایشان وجود بمعنی اول یعنی حقیقت بشرط لائی و وجوب
و مراد ایشان از اطلاق صرافت و تجرد از قیودات و حدودات مهیات نه وجود بمعنی سیم و الا لازم میآید بر ایشان
مفاسد شنیعه از الحاد و حلول و تشبیه و اتصاف ذات حق بصفات محدثات و کاینات و موجود بودن او در محل نقایص و آفات

[illegible]

[illegible]

[illegible]

وعدم

وعدم فرق در میانه این دو مرتبه از وجود منشا بسیاری عقاید فاسده و اعتقادات باطله و شبهات واهیه است و لیکن بعد از
تحقق فرق در میانه این دو مرتبه از وجود بنحوی که منکشف گردید بکمال ظهور و انکشاف میآید که تقدیس محض و تنزیه
صرف در ذات اقدس مبدا اعلا چنانکه مقتضای براهین ساطعه و حجج باهره و مذهب و معتقد اساطین حکما و محققین
از اصحاب شریعت غرای اسلام و سایر شرایع حقه است بکمال خود باقی است؛ من بدر ما قلت لم یحتفل بعبیرته؛
ولیس یدری به الا من له البصر؛ و بسوی این سه مرتبه از وجود اشاره است کلام بعضی از محققین عرفا الوجود الحق
هو الله والوجود المطلق فعله والمقید اثره تمام شد کلام آن محقق متفطن و متلطف و متجرد باش که غایت غموض
دارد و بخوض تام و رسوخ تمام و ذوق سلیم و عقل مستقیم و تلطف از سر و تجرد از عقل محتاج است؛ رو مجرد شو
مجرد را ببین؛ دیدن هر چیز را شرط است این؛ سبحان الله از غایت ظهور نهایت خفا دارد از غایت بروز
غایت کمون دارد؛ ای برده بیرون پوشش این آفتاب؛ از فرط نور او است رویش در حجاب؛ چیست پرده پیش روی
آفتاب؛ جز فروغ و شعشعه تیز و تاب؛ ایقاظ و تنبیه بدانکه تعبیر از این مرتبه از وجود در لسان مشکوة نبوت و ولایت
در سیر بدایاتی نزولی گاهی برحمت واسعه است ورحمتی وسعت کل شیء و گاهی بمشیت است خلق الله الاشیا
بالمشیة وخلق المشیة بنفسها و گاهی بنور است اول ما خلق الله نوری و گاهی بعرش است الرحمن علی العرش استوی
و گاهی بامر است وما امرنا الا واحدة و گاهی بصنع است کن صنایع الله والخلق بعد صنایع لنا زیرا که مقام
ایشان مقام ولایت مطلقه است که محیط بهمه مراتب است و گاهی بید مبسوطه است و انا ید الله المبسوطة علی
عباده بالمغفرة والرحمة و گاهی بعقل است اول ما خلق الله العقل و گاهی بقلم است اول ما خلق الله القلم زیرا که
وجود عقل مجعول است نه مهیتش و اشاره نمودم که این وجود اول الوجود عقل و ترتیب نزول و انبساط در مراتب
موجودات بکمال خود باقی است و با اطلاقش منافی نیست و گاهی بمرتبه باست چنانکه از خاتم اوصیا علیه التحیة و الثنا وارد است
ان جمیع القرآن فی الباء بسم الله و انا نقطة تحت البا زیرا که با اشاره بمرتبه ثانیه از وجود است که مرتبه وجود اطلاقی
انبساطی است چنانکه الف اشاره است بمرتبه اولای از وجود که مرتبه احدیت صرفه و غیب الغیوبست و تعبیر از مرتبه
خود بنقطه در تحت با اشاره است باینکه مرتبه ولایت مطلقه خاتم اولیا تابع ولایت مطلقه خاتم انبیاست
چنانکه فرموده اند انا عبد من عبید محمد صلی الله علیه و آله و در سیر نهایاتی صعودی تعبیر از این مرتبه از وجود گاهی

[illegible]

بمقام او ادنی است فکان قاب قوسین او ادنی وگاهی بمرتبه کشف غطا لو کشف الغطاء ما ازددت یقینا وگاهی بآیه کبری
ولقد رای من آیات ربه الکبری وگاهی بتجلی عظیم انک لعلی خلق عظیم وگاهی بمقام محمود عسی ان یبعثک ربک
مقاما محمودا و تعبیر از این مرتبه از وجود در لسان عرفا گاهی بحق مخلوق به وگاهی بنفس رحمانی وگاهی بحقیقة
الحقایق وگاهی بحضرت الاسماء وگاهی بمرتبه واحدیت وگاهی بمرتبه احدیت جمع وگاهی بتجلی اول و ظهور
حق اول وگاهی بهباء در توحید و فنا فی الله است ع عباراتنا شتی و حسنک واحد و کل الی ذاک الجمال یشیر ع
اشراق و انارة از این بیانات و تبیانات در نزد حاذق محقق و بصیر مدقق بعد از امعان فکر و دقت نظر منکشف
میشود که این قسم از وجود فعل مطلق و مجعول اول ذات اقدس مبدا اول است بیان انکشاف آنست که در اشارات
سابقه محقق گردید که حقیقت واجب الوجود بالذات بسیط من جمیع الجهات و واجب الوجود من جمیع الحیثیات
پس بنفس ذات متجلی و فیاض است نه ببعضیه از تمام و حیثی از حیثیات و الا جهة امکانی بلکه ترکب از
جهة وجوبی و امکانی در ذات اقدس ثابت میشود و بتمام ذات متجلی و فیاض است نه بجزء ذات و الا ترکیب
لازم میاید پس باید فیض اول و جلوه اول اثر تمام ذات اقدس و جلوه تمام حقیقت مبدا اول باشد و از عبارات فوق
که اثر تمام ذات تمام اثر ذات و جلوه تمام ذات تمام جلوه ذات است و تمام ذات بنا که محقق گردید صرف
صرف وجود و وجود صرف صرف تام بلکه فوق التمام است در شدت و قوت و تمامیت و صرافت غیر متناهی
بلکه فوق غیر متناهی است بعده غیر متناهی پس تمام اثر باید صرف و تام باشد و محدودی و دنی در او متحقق نباشد
مگر بقدری که لازم مجعولیت و معلولیت و مقتضای اثریت و نزولست و او فقدان مرتبه فوقیت همه کمالات
و نقصان از درجه شدت و قوت غیر متناهی بلکه بمفیض بالذات است زیرا که مجعول بالذات و اثر بالذات
حقیقت تعلقیه و حیثیت ارتباطیه است پس حقیقتی و حیثیتی از برای او سوای ارتباط و تبعیت متصور نمیتواند شد
پس در محدودیت و صرافت تابع متبوع و مرتبط الیه خواهد بود مگر بقدری که مقتضای اثریت و نزول است
و او این است که مبدا اول تام بلکه فوق التمام است و این مرتبه تام است بعبارت دیگر میگوییم ذات اقدس مبدا اول
در شدت و وحدت همه کمالات غیر متناهی است و این مرتبه از وجود بحسب وحدت کمالات غیر متناهی است
نه بحسب شدت و وحدت و بعبارت دیگر میگوییم وجود مبدا اول صرف صرف و این مرتبه از وجود صرف است

وباوجود

اشاره باسامی و عنوانات این مرتبه از وجود در لسان [illegible] و ولایت

اشاره باسامی و عنوانات این مرتبه در لسان عرفا

اشاره باینکه این مرتبه از وجود فعل مطلق و مجعول اول است

اشاره به بیان انکشاف

و با وجود اینعنی نسبت این مرتبه از وجود بوجود مبدا اول نسبت نقص بتمام و نسبت ضعف بقوت و نسبت
فقر بغناست و انا الغنی و انتم الفقراء پس منکشف گردید که فیض اول مبدا اول فعل مطلق و وجود اطلاقی است
انفذکن این برهان محکم البنیان و این حجت شدید الارکان را و غنیمت شمار که مخصوص باین وجیزه است
و براهین ساطعه و حجج باهره و شواهد نقلیه بر این مطلب اعلا بسیار است متتبع و متدبر باش و بدانکه از اینجا ظاهر
میشود در نزد اصحاب بصیرت که این مرتبه از وجود که مرتبه ولایت مطلقه و خلافت عامه است مظهر اسم الله
که اسم جامع است یعنی متضمن است مر جمیع اسما عامه و خاصه و کلیه و جزئیه را و لهذا مسمی است باسم جلالة
و مقدم جامع و امام الائمه میتواند شد نه وجودات مقیده زیرا که منکشف گردید که این مرتبه از وجود وجود
مطلق و فعل مطلق است و هیچ وجودی و هیچ کمالی از کمالات وجود از حیطه احاطه او بیرون نیست
بلکه نسبت همه وجودات و کمالات وجودات مقیده باو نسبت فرعیت و عکسیت و ظلیت و رشحیت است
و نسبت سایر وجودات و کمالات باو نسبت نقص بتمام و نسبت ضعف بقوت و نسبت فقر بغناست
چنانکه نسبت او بمرتبه احدیت و غیب الغیوب همین نسبت است بلکه نسبت ذات اقدس باو بمراتب غیر
متناهیه اتم و اقوی است از نسبت او بسایر وجودات و کمالات وجودات امکانی پس منکشف گردید که این
مرتبه از وجود صلاحیت دارد که مظهر اسم جامع باشد نه وجودات مقیده از اینجاست که اهل عرفان گفته اند
که حقیقت انسان کامل مظهر اسم جامع یعنی اسم جلاله است زیرا که همین مرتبه از وجود حقیقت انسان کامل است
در سیر بها یافتی و هر یکی از سایر اسما حسنی را خواه کلیه باشند و خواه جزئیه مظهر خاصی است ع پادشاهان مظهر
شاهی حق ع عارفان مرآة آگاهی حق ع متفطن باش و بدانکه از این بیانات و تبیانات و از این لمعات اشراقات
نیز منکشف گردید که این مرتبه از وجود مرتبط بالذات است بمفیض بالذات بلکه بجهة ذاتش بعینها جهة ارتباط است
بمبدا اول و باو مرتبط میشوند سایر هویات و انیات بجاعل حقیقی و فاعل سرمدی لهذا گاهی تعبیر میکنند از او
بقیومیت و فیاضیت و گاهی بصنع و ابداع و گاهی بایجاد و احداث و گاهی بمشیت و امر و گاهی برحمت واسعه
و نسبت سوائیه و گاهی بحقیقة الحقایق و نور الانوار نسبت بسایر حقایق و انوار وجودیه و بسوی این دقیقه
لطیفه اشاره است در صحیفه الهیه و رحمتی وسعت کل شیء انما امره اذا اراد شیئا ان یقول له کن فیکون یعنی

اشاره باینکه [illegible] اسم جامع [illegible]

از صفای می و لطافت جام
بهم آمیخت رنگ جام و مدام || همه جام است نیست گویی می || یا مدام است نیست گویی جام

تفریع لطیف و تحقیق شریف بدانکه توحید در صفات اضافیه و افعال حقیقیه لازم دارد توحید در فیاضیت و فاعلیت چنانکه مقتضای نص و برهان و مستفاد از مشکوة نبوت و ولایت و مذهب و معتقد اساطین حکمت و معرفت باعتقاد با آنکه در عالم وجود علل متکثره و فواعل غیر محصوره متحقق است و آنکه هر وجودی را اثری خاصی مترتب که بر دیگری مترتب نیست چه بسیاری از موجودات که در میانه آثار آنها تباین ملکه تنافی و تضاد ثابت است نمی بینی که اثر آتش سخونت و اثر آب برودت و اثر هوا رطوبت و اثر زمین یبوست است و تحقق تضاد در میانه این آثار از جلیات است || هر مرتبه از وجود حکمی دارد || گر حفظ مراتب نکنی زندیقی || و باین لطیفه الهیه اشاره است در کلام مجید و ما تشاؤن الا ان یشاء الله و ما رمیت اذ رمیت ولکن الله رمی می بینی که چگونه مشیت عباد را مترتب ساخته است بر مشیت خود یعنی مشیت دارند ولیکن مشیت ایشان فرع و تبع مشیت اطلاقی الله تعالی است که مستجمع جمیع صفات کمال است متفطن و متلطف باش که در عین سلب مشیت اثبات مشیت فرموده و در عین اثبات مشیت سلب نموده است و می بینی که چگونه رمی را در عین اثبات سلب و در عین سلب اثبات فرموده است و تدبر کن در کلام معجز نظام حق اول ما اصابک من حسنة فمن الله و ما اصابک من سیئة فمن نفسک یعنی آنچه که میرسد ترا از حسنه و خیر پس از جانب خداست و آنچه که میرسد ترا از سیئه و شر پس از جانب نفس خود است و در کلام معجز نظام قل کل من عند الله یعنی بگو همه از جانب خداست می بینی که چگونه اثبات کرده است از برای خود آنچه را که سلب نموده است اول اشاره است باینکه صادر از ذات اقدس مبدأ اول اولا و بالذات فعل مطلق و وجود اطلاقی است که اصلا شریت ندارد و دوم اشاره بسایر مراتب موجودات است که در مراتب طول و عرض و صعود و نزول واقعند و محدود و متعینات و مقیدند بقیودات نشآت و تصورات و باین جهت ناشی شده است از آنها شرور و سیئات و جهات دیگر میگویم منشأ شرور خصوصیت نشآت و حصول تعاند و تضاد است در میانه موجودات عالم کون و فساد و الا جهات وجود از آن جهت که جهات وجودند محال است آنکه منشأ شرور و سیئات باشند مگر بالتبع و بالعرض متفطن باش و بدانکه ذیل این کلام طویل است و در این وجیزه نمی گنجد و اگر میلی بسط و تفصیل باشد بلمعات

الیه

الیه رجوع کن که با بسط وجوه در آن کتاب مستطاب مذکور است و باین لطیفه الهیه نیز اشاره است در کلام مشکوة ولایت لا جبر و لا تفویض بل امر بین الامرین مراد از جبر آنست که فاعل همه افعال حتی افعال عباد بلکه افعال طبایع جسمانیه و مباشر آنها در تاثیر بدون واسطه و مدخلیت از شیئی از اشیا ذات اقدس خداوند است و این قول فاسد و رای کاسد مذهب طایفه اشعریه است و مراد از تفویض آنست که عباد در افعال خود مستقلند و خداوند عالم را هیچ مدخلیت در افعال ایشان نیست و این مذهب باطل معتقد طایفه معتزله است و معتقد ائمه و حکما در این مسئله بمثابه الحسنة بین السیئتین است و آن اینست که فاعل و مباشر در افعال و آثار عباد و طبایع است و لیکن نه بنحو استقلال و استبداد بلکه بنحوی از فرعیت و تبعیت بحیثیتی که جهات فاعلیت آنها فرع و عکوس و رشحات و اظلال اند از جهت فاعلیت اطلاقی مبدأ اول چنانکه افعال آنها را نیز فعل مطلق او و وجودات آنها را بوجود ذات او همین نسبت است و از جلیات است که تاثیر و ایجاد فرع وجود و تحقق است پس اگر در وجود مستقل نباشند در ایجاد چگونه مستقل میتوانند شد از اینجا ظاهر میشود که طایفه معتزله در حقیقت بانقلاب حقایق امکانیه بوجوب ذاتی قایل شده اند یعنی عباد را واجب الوجود بالذات دانسته و شرکا غیر محصوره از برای خداوند یگانه ثابت کرده اند اخذ کن این معارف الهیه و حقایق عرفانیه را که مقتضای براهین ساطعه و حجج نیره و مستفاد از آیات قرآنیه و احادیث نبویه و اخبار ائمه طایفه حقه امامیه است و نتایج تامل فهمای در لمعات و اشراقاتی که برشته تقریر کشیدیم تا این معارف و حقایق و این لطایف و دقایق بحد انکشاف آیند و کالشمس فی رابعة النهار مشاهد و عیان گردند و غنیمت شمار این نحو از نظم و ترتیب و این قسم از تدقیق و تحقیق و این باب از کشف و بیان و این فصل از توضیح و تبیان را که از عنایات ازلیه و الهامات غیبیه و مواهب ربانیه و تفضلات الهیه است و ذو العینین باش تا ثنوی و مانوی نباشی که اهرمن را شریک یزدان نموده اند و یهود مذهب نباشی یعنی بگویی ید الله مغلولة غلت ایدیهم و معتزلی نباشی که از برای خداوند احد در فیاضیت استقلالیه و قیومیت استبدادیه شرکا ثابت نموده و فیاضیت عامه و قیومیت مطلقه او را محدود گردانیده و در حقیقه بانقلاب حقایق امکانیه بوجوب ذاتی قایل شده زیرا که استقلال در ایجاد فرع استقلال در وجود و استقلال در وجود مساوق وجوب وجود است و نا اشعری نباشی

بمعنی بگوئی که ذات اقدس خداوند احد مباشر حرکات و تحریکات و مزاول شرور و سیآت است و در حقیقت قائل
شوی که ذات اقدس قوه جسمانیه و طبیعت هیولانیه است زیراکه برهان محکم البنیان و حجت شدید الارکان قائم است
بانیکه مبادی حرکات و تحریکات قوای متجدده جسمانیه و طبایع متغیره هیولانیه است و ذوات کریمه قدسیه ساقط
کلیه الهیه را معطل کردانیم یا ملکه تعطیل در وجود ثابت کنی و ذات اقدس خداوند یگانه را فاعل افعال قبیحه و اعمال شنیعه
بدانی و در حقیقت منکر شرایع حقه و حکم الهیه باشی ختم الله و اخزاهم و جعل النار مثویهم و مأویهم بعد از شناختن
این جمله از شارقات و لمعات بینات واضحه و براهین ساطعه بدانکه حقیقت یعنی ثابت است و ثابت اولا
یا ثابت بالذات و یا ثابت بالغیر و ثابت بالذات یا ثابت بالذات و للذات است و یا ثابت بالذات
لا للذات مراد از ثابت بالذات و للذات آنست که نفس ذاتش مصداق و محکوم علیه ثابت و موجود باشد
با قطع نظر از جمیع حیثیات و اعتبارات خارجه از حاق ذات حقیقیه خواه آن جهات و حیثیات اعتبار
ثبوتیه باشند یا سلبیه تعلیلیه باشند یا تقییدیه اگرچه آن جهات و اعتبارات بودن آن ذات آن ذات باشد
این است حق معنی واجب الوجود بالذات و للذات و معنی سرمدیه ذاتیه و ضرورت مطلقه ازلیه که مخصوص
ذات اقدس خداوند یگانه است در نزد فحول برهان و در مباحث سابقه منکشف کردید که مصداق و محکوم
علیه این معنی صرف حقیقه وجود و حقیقه صرف وجود است که در قوت و شدت وجود و کمالات وجود
غیر متناهی بلکه فوق غیر متناهی است بعده و غیر متناهی و مراد از ثابت بالغیر آنست که نفس ذاتش مصداق
و محکوم علیه معنی ثابت و موجود نباشد بلکه دارا معنی بحیثیت تعلیلیه و تقییدیه هر دو محتاج باشد مثالش مهیات
امکانیه است که در حد النفس خود از موجودیت و ثابتیت عاری اند پس در موجودیت و ثابتیت بضمیمه وجود محتاجند
اگرچه انضمام در نزد تحلیل از عقل و اعتباری از ذهن باشد و در مباحث ماضیه محقق کردید که مجعول بالذات
اتحاد وجودات نه اقسام مهیات مگر بالعرض و بالتبع پس وجودات ممکنات بعد از فیضان از علت فیاضه
موجودند بالنفس خود و مهیات ممکنات موجودند بموجودیت همان وجودات نه بموجودیت دیگر پس ثابت بالغیر
و واجب بالغیر شیئیت اند و از این تقریر و بیان منکشف کردید که وجودات ممکنات ثابت بالذاتند نه بالغیر و نه ثابت
و للذات یعنی در مصداق و محکوم علیه معنی ثابت بودن بحیثیت تقییدیه محتاج نیستند زیراکه در حد النفس خود موجودند

بیان معنی حقیقت و ثبات

اشاره به معنی ثابت بالذات و للذات و معنی واجب الوجود بالذات

اشاره باینکه وجودات ممکنات ثابت بالذات اند و للذات نیستند و مهیات ثابت بالغیر

چنانکه

چنانکه در تحقیق اصالة وجود محقق کردید و بحیثیت تعلیلیه محتاجند زیراکه تا از علت فیاضه صادر نشوند موجود و ثابت نشوند
و الا واجب خواهند بود نه ممکن پس ضرورت آنها ضرورت ذاتیه مطلقه است نه غیریه و نه ازلیه و از این قبیل است
حمل ذاتیات بر صاحب ذاتیات مثل حمل حیوان و ناطق بر انسان و حمل انسان بر افراد او که مادام الذات
ثابت است بدون ضمیمه و تقییدی بخلاف حمل عرضیات مثل ضاحک و کاتب بر انسان و حمل اسود و ابیض بر جسم
که مادام الذات محمول نیستند بلکه بضمیمه و تقییدی محتاجند از این تقریر و بیان منکشف کردید که ضرورت سه
قسم است اول ضرورت مطلقه ذاتیه ازلیه که مخصوص بذات اقدس مبدأ المبادی است دوم ضرورت مطلقه ذاتیه
که از برای حقایق وجودیه و ذوات و ذاتیات اشیا ثابت است سیم ضرورت غیریه که از برای مهیات ثابت است
باعتبار اتصاف آنها بوجودات و از برای عرضیات ثابت است بنسبت بموضوعات منقطع باشد اشاره و بشرح
بدانکه صاحب کتاب مجمع البحرین گفته است که سر امریست که پنهان کرده شود از غیر و از این باب است حدیث
سر آل محمد ای من مکتوم مهم الذی لا یظهر لکل احد بعضی از شراح حدیث گفته است که سر آل محمد صعب مستصعب
بعضی از آن اسرار معلوم است از برای ملکیه بواسطه وحی و الهام و بعضی دیگر مخصوص آل محمد است و بزبان
احدی جاری نشده است غیر از ایشان و آن اسراریست که بآنها ظاهر شده است از ایشان اسرار ربوبیت
و از این جهت اصحاب جهالت و غوایت بچنگ ارتیاب افتاده و وادی ضلالت و غوایت پیمودند و اصحاب یقین
و معرفت سالک صراط مستقیم کردیده بسعادت ابدی پیوستند منکرین و مفرطین و غالین و مفرطین در باره
ایشان کافر و گمراه کردیدند و صاحبان بصیرت و فطنت و سلاک طریق مستوی و صراط مستقیم در باره ایشان
باعلا درجات سعادات رسیدند جمع سر اسرار است و سریرت نیز بمعنی سر و جمع او سرایر است و سرایر
اموریست که پنهان کرده شوند در قلوب و عقاید و نیات و از این قبیل است کلام خداوند احد یوم تبلی السرائر
و نیز گفته است در آن کتاب در تفسیر آیه شریفه یعلم السر و اخفی سر امریست که پنهان کرده شود در دل و اخفی
امریست که بخاطر خطور ننموده بعد از آن فراموش شده باشد تمام شد کلام صاحب مجمع البحرین صاحب کتاب
نفایس الفنون گفته است که سر در نزد جماعتی از صوفیه لطیفه است از لطایف روحانیه محل مشاهدات چنانکه
روح لطیفه ایست نورانیه محل محبت و دل لطیفه است ملکوتیه محل معرفت و طایفه از ایشان گفته اند که سر از

اشاره به اقسام ضرورت ازلیه و ذاتیه و غیریه

اشاره به معنی سر در لغت

اشاره به تحقیق معانی سر در نزد عرفا

سخن معانی است نه از سنخ ذوات واعیان و مراد از او حالتی است مستور در میانه بنده و خدای که غیر برا و اطلاع
نباشد و گویند که بنده را با خدا سریست و سر سری که او را خفی خوانند چنانکه نص کلام مجید است و ان تجهر بالقول
فانه یعلم السر واخفی سر آنست که جز خدا و بنده کسی بر آن مطلع نباشد و سر سر آنست که بنده را نیز بر آن اطلاع
نباشد بلکه مطلع نباشد بر آن مگر عالم السر والخفیات و طایفه اول که سر را از ذوات واعیان شمرده اند
بعضی از ایشان گفته اند که سر بالاتر از روح و قلب است و بعضی گفته اند که بالاتر از قلب و پایین تر از روح
چنانکه قلب در نزد طایفه اول بالاتر از نفس و پایین تر از روح است صاحب کتاب عوارف را معتقد آنست
که سر امری ورای روح و قلب نیست و سبب تصور و اشتباه کسانیکه سر را فوق روح دانسته اند آنست که چون
در روح بعد از استخلاص کلی از تعلقات قلبی و نفسی صفتی زاید بر معهود یافتند خیال کردند که سر عین دیگریست
ورای روح و منتقل نشدند بر آنکه همان روح است متصف بوصف غریب و سبب اشتباه طایفه دیگر که سر را در تحت
روح و در فوق قلب دانسته اند آنست که از برای قلب در غایات احوالش که بالکلیه از دل استرقاق نفس آزاد
گردد و از تعلقات هواجس نفسانی و تشتتات وساوس شیطانی خلاصی یابد وصف غریبی یافتند گمان
کردند که ذات دیگریست ورای دل و ندانستند که او عین دل است ولیکن وصفی پیدا کرده است و بعضی از
عرفا گفته اند که سر معنی لطیفی است مکنون در ضمیر روح و عقل را تفسیر آن متعذر و یا در سویدای دل و زبان را
تعبیر از آن متعسر همچنانکه زبان ترجمان و معبر دل است عقل ترجمان روح و مفسر سر او است و هر معنی که از برای
روح از غیب مکشوف شود و بنظر عیان او را مشاهده کند و خواهد که بطریق مکالمت و محادثت با دل در میان
نهد عقل که ترجمان او است واسطه شود و تفسیر آن با دل تقریر کند و لیکن بیشتر معانی مدرکه روح آن بود
که عقل از تقریر آن با دل قاصر آید چنانکه بیشتر معانی مدرکه دل آن بود که زبان از تقریر آن عاجز شود پس آن
معانیکه در روح باقی میماند و عقل از تفسیر آن قاصر باشد اسرار روح است که دل را بر آنها اطلاع نباشد و آن
معانیکه در دل باقی ماند و زبان از تعبیر آن عاجز باشد اسرار دل بود که مخاطب بر آن اطلاع نیابد از اینجاست که
طایفه از متابعان مجرد عقل یعنی ارباب نظر و فکر چون فلاسفه و غیر ایشان از ادراک بیشتر از مدرکات ارواح
محروم مانده در مقام انکار آن مدرکات آمدند زیرا که جمیع مدرکات روح در تحت احاطت نفس نگنجد و عقل اگرچه

مخلوق است شریف و در صدر آفرینش بحکم اول ما خلق الله العقل بتصدر و تفوق یافته اما مرتبه روح بالاتر
از مرتبه او است چه اولیت و تصدر را او در عالم خلق است و روح از عالم امر است نه از عالم خلق و نیز قیام
عقل بروح است نه قیام روح بعقل و مثال او با روح مثال نور آفتاب است با جرم آفتاب و نور آفتاب اگرچه
شریف است و لیکن قیامش بجرم آفتاب است و همچنانکه بنور آفتاب صور محسوسات در زمین ظاهر میشود بواسطه
عقل صور معلومات و معقولات در دل روشن گردد و تمام شد کلام صاحب نفایس الفنون و چون بر فواید
و دقایق بسیار مشتمل و استقصای این مقصد اعلا نیز منظور بود تمام کلام او را نقل نمودم تا از برای طالبان
حقیقت و معانی سر بصیرت تمام حاصل شود و لیکن در هر یک از این مذاهب و آرا بوجهی قصور و نا
تمامی است بیان قصور هر یک بوجه کمال بسط تمامی از کلام میخواهد نه این وجیزه را گنجایش تفصیل و بیان
و نه این فقیر را مجال تحقیق و تبیان لهذا بوجهی از اختصار میگوییم که بمقتضای مفهوم برهان و مؤدای
کشف و عرفان و مستفاد از کلمات مشکوة ولایت و معدن عصمت آنست که هر یک از سر و روح را مقامات
و درجات است سریست در فوق روح و روحی است در فوق سر بلکه همه سر روح است باعتباری و همه روح
سر است باعتباری همچنانکه حقیقت روح اعظم که خلیفه الله و مظهر جامع و حقیقت ولایت مطلقه و مرتبه
خاتم نبوت است روح الارواح و نور الانوار است نسبت بسایر مراتب ارواح و انوار چنانکه از مشکوة
نبوت وارد است اول ما خلق الله نوری و در روایت دیگر روحی وارد است و در نزد صاحب بصیرت
از چنانست که مراد از خلق در این حدیث مطلق آفرینش است چنانکه در حدیث شریف و خلق المشیة
بنفسها نیز مراد همین معنی است علاوه خود تصریح نموده اند بانکه روح از عالم امر است نه از عالم خلق
پس واسطه در میانه ذات اقدس و حقیقت روح اعظم نخواهد بود و باین لطیفه ربانیه اشاره است در
صحیفه الهیه بکلام معجز نظام و نفخت فیه من روحی یعنی افاضه کردم در قالب آدم از روح خودم افاضه روح
بذات اقدس خود از برای افاده تشریف و تعظیم آن روح است تا اشاره شود بانکه در میانه ذات اقدس
و روح اعظم واسطه متحقق نیست از اینجا ظاهر میشود که حقیقت روح اعظم فوق همه حقایق و مراتب امریه
و خلقیه است و چیزی در فوق او متحقق نیست پس باطل شد مذهب کسانیکه گفته اند سر مطلقا در فوق روح است

وهمچنین آن حقیقت رفیعه سر الاسرار و باطن البواطن است بیانش آنست که عالم محقق و نحریر مدقق قاضی سعید قمی
در شرح حدیث غمامه از مراتب روایت کرده است که صادق آل محمد علیهم السلام فرموده ان امرنا هو الحق وحق الحق
وهو الظاهر وباطن الظاهر وهو السر وسر السر وسر المستتر وسر مقنع بالسر یعنی بدرستی امر ما اوست حق وحق
حق و اوست ظاهر و باطن ظاهر و اوست سر و سر سر و سر امر مستتر و سری مقنع بسر و نیز در همان کتاب مرویست
که فرموده امرنا سر لا یفیده الا سر وسر علی سر وسر مقنع بسر یعنی امر ما سریست که افاده نمیکند او را مگر سر و سریست
بر فوق سر و سریست مقنع بسر و در نزد صاحب البصیرة از بیانات که مراد از امر در این دو حدیث ولایت
ایشانست که ولایت مطلقه و خلافت شامله و مقام خاتم انبیا و خاتم اوصیا علیهم السلام است چنانکه از اخبار
بسیار مستفاد میشود و تفاوتی نیست مگر باصالت و فرعیت چنانکه سابقا اشاره نمودیم و در کتاب حیوة القلوب
مرویست که خداوند عالم در جواب ملائکه که سوال کردند این چه نوریست که مشاهده میکنیم فرمود این نوریست از
نورهای من که اصلش پیغمبری و فرعش امامت است اما پیغمبری پس از محمد است بنده و رسول من و اما امامت
پس از علی است حجت و خلیفه من و اگر ایشان نمی بودند هیچ خلقی را نمی آفریدم و نیز در همان کتاب مرویست
که حق تعالی خطاب فرمود بحضرت رسول که ای محمد بدرستی که آفریدم ترا و علی را نوری یعنی روحی بی بدن
پیش از آنکه بیافرینم آسمانها و زمین و عرش و دریا را پس پیوسته تهلیل و تحمید میکردید و مرا بیکانکی و عظمت
یاد میکردید پس هر دو نور شما را جمع نمودم و یکی کردانیدم پس آن نور مرا بپاکی و بزرکواری و یکانکی یاد میکرد پس آن
نور را بدو قسمت کردم و هر قسمت را بدو قسمت کردم تا محمد و علی و حسن و حسین بهم رسیدند پس آفریدم فاطمه را
از نوری تنها روحی بی بدن و آن نور در اهلبیت جاری و ساری شد متفطن باش خلاصه کلام اخبار که
دلالت میکنند بر آنکه مقام ایشان مقام سر است غیر محصور است و مقامی در فوق مقام ایشان متحقق بلکه متصور
نیست و دو حدیث شرح غمامه نص است در آنکه از برای سر درجات و مقامات بلکه افاده میکند که سر
ایشان نیز صاحب مقامات و درجات است بلکه افاده میکند که سر مخصوص بایشانست زیرا که خبر مفصح و تعریف
جزا افاده حصر میکند باتفاق اهل عربیت و در کلام آنحضرت سر مقنع بالسر اشاره است باصالت و فوقیت سر
خاتم نبوت نسبت بسر ایشان چنانکه کرة بعد اولی و مرة بعد اخری در این وجیزه بیان نموده ام و اینمعنی منافی نیست

[margin] اشاره بانکه [illegible] سر الاسرار است
[margin] اشاره بانکه ولایت خاتم اوصیا فرع ولایت خاتم انبیاست
[margin] اشاره بانکه حقیقت ولایت مطلقه شیئی واحد است و تفاوتی نیست مگر بفرعیت و فوقیت

باآنکه

باآنکه اشاره نمودم که سر ایشان با سر خاتم نبوت یکی است متفطن باش تا در عین کثرت بینی وحدت بینی
و در عین وحدت بینی کثرت بینی و تنافی که در میانه احادیث و اخبار وحدت و کثرت انوار ایشان
وارد است مرتفع کردد و نیک تامل نمای در رشحات سابقه و لمعات ماضیه تا معانی این اخبار و امثال آنها از
اخبار و احادیث غامضه بحد انکشاف آید و تقابل و تناقضی که در بادی رای و ظاهر نظر در میانه آثار وارده
از مشکوة نبوت و ولایت متراءی میشود مرتفع کردد و باب رد و تاویل و استعاره و مجاز مسدود شود و الا
یا در مقام رد و انکار بر میآئی و یا بتاویلات و مجازات و استعارات شنیعه میکشانی و با وجود این نمیدانی
که کرا کشته اند و عزای کیست حاصل کلام از این بیانات و تبیانات منکشف کردید که مقام سر فوق همه
مقامات است پس باطل شد مذهب کسانیکه کفته اند که مقام روح مطلقا فوق مقام سر است بلکه منکشف
کردید که از برای سر مقامات و درجاتست چنانکه از برای روح مقامات و درجاتست متفطن باش
توضیح و تفصیل بدانکه صدر محققین و قدوة الالهیین در کتاب مفاتیح الغیب در بیان مقام اقسام و مراتب
جواهر ملکوتیه فرموده است که جواهر ملکوتیه دو قسمند قسم اول آنست که او را بهیچ وجه تعلق و ارتباطی بعالم
اجسام نباشد نه بوجه حلول و نه بوجه تدبیر تا استکمالی حاصل کنند و از چیز نقصی بدر زده تمامی رسد خواهی بکو
نه در ذات خود محتاج بعالم اجسام باشند و نه در فعل خود و این قسم از جواهر ملکوتیه را کروبیین یعنی مقربین
کویند و در اصطلاح دیکر مفارقات و مجردات نامند طایفه از ایشان مستغرقند در مشاهده بحر احدیت
و متحیرند در ملاحظه عظمت و جلال ربوبیت و واله اند در مطالعه جمال صمدیت التفاتی نیست ایشانرا بشیئی
از اشیا بغیر ذات اقدس حق جل و علا حتی بذوات و انیات خود کویا از زبان حال ایشان باین مقال کویا است
تا در طریق عشق تو من جان فشان شدم * بیجان شدم ولیک جهان در جهان شدم * تا در فنای هستی خود بدست آمدم
در عالم بقا بخدا جاودان شدم * و بسوی این طایفه جلیله است کلام خاتم نبوت ان الله ارضا بیضاء مسیرة الشمس
فیها ثلاثون یوما مثل ایام الدنیا ثلاثین مرة مشحونة خلقا لا یعلمون ان الله خلق آدم و ابلیس یعنی از برای خدا زمینی است
سفید سیر آفتاب در او در یک روز برابر سی روز است از روزهای دنیا مملو است آن زمین از خلقی که نمیدانند خدا
آفریده است آدم و شیطان را و طایفه دیکر از ایشان که مسمای بکروبیین اهل جبروتند آفریده است ایشانرا مبدع اشیا

[margin] بیان اقسام جواهر ملکوتیه
[margin] اشاره بعالم کروبیین
[margin] اشاره بعالم جبروت

تا وسایط جود و رحمت او و حجب عظمت و جلال او باشند ایشانند مبادی سلسله موجودات و غایات آنها و منتهی
اشواق نفوس کاینات و نهایات آنها و اکمل و اعلای ایشان روح اعظم است و مسمی او اشاره است در صحیفه
الهیه یوم یقوم الروح والملائکة صفا صفا یعنی قایم میشود روح در روز قیمت و ملئکه در برابر او صف میکنند
و او را عقل اول و قلم اعلا نیز گویند چنانکه از مشکوة ولایت وارد است اول ما خلق الله العقل اول ما خلق الله
القلم و مسمی او نیز اشاره است کلام امیر مؤمنان الروح ملک من الملائکة له سبعون الف وجه ولکل وجه سبعون
الف لسان ولکل لسان سبعون الف لغة یسبح الله بتلک اللغات کلها و یخلق الله من کل تسبیحة ملکا یطیر
مع الملئکة الی یوم القیمة یعنی روح ملکی است از ملئکه که او را هفتاد هزار روی است و از برای هر روی هفتاد
هزار زبانست و از برای هر زبانی هفتاد هزار لغت است تنزیه میکند خدا را بهمه این لغات و میآفریند
خدا از هر تسبیحی ملکی را که میپرد با ملائکه تا روز قیامت و این روح اول طبقه کروبیین است و آخر ایشان
روح القدس است که جبرئیلش گویند زیرا که این طبقه مترتبند در وجود و هر یک را مقامی است معین و تقدم
هر یک بر دیگری و تاخر ش از دیگری ذاتی است یعنی بجهت ذات هر یک بعینها حیثیت تاخرست قسم دوم از جواهر
ملکوتیه آنست که او را تعلقی باشد بعالم اجسام بیکی از آن دو وجه و ایشان را روحانیات گویند آنچه که از این
طایفه مدبر و محرک اجرام سماویه اند بملکوت اعلا مسمی میباشند و آنچه که از این طایفه متعلق باجسام عنصریه اند
ملکوت اسفلش خوانند و در هر یک از این دو قسم اجناس بسیار و طبقات متفاوته و طوایف مختلفه است بحسب
تفاوت طبقات فلکیه و عنصریه و تخالف اجناس آنها و انواع آنها و اشخاص آنها پس شیئی در عالم علوی
و عالم سفلی متحقق و موجود نمیباشد مگر آنکه از برای او وجهی است ملکوتی که مدبر و مقوم اوست چنانکه مدلول
کلام معجز نظام سبحان الذی بیده ملکوت کل شیء و الیه ترجعون تمام شد کلام آن محقق متفطن باش و بدانکه ید
اشاره بعالم جبروت و مفارقات و ملکوت اشاره بعالم روحانیات و مدبرات و کل شیء اشاره بعالم
اجسام و مادیات چنانکه هفتاد هزار وجه در حدیث سابق اشاره بمراتب موجودات طولی بعوض عالم
مفارقات و هفتاد هزار زبان اشاره بموجودات عالم روحانیات و هفتاد هزار لغت اشاره بعالم
اجسام و مادیات و تسبیحات اشاره بحصول صور کاینات و مرکبات که از ازدواج آبای علوی و امهات

سفلی

اشاره بعالم روحانیات

اشاره بملکوت اعلا و اسفل

اشاره بقوله تعالی سبحان الذی بیده ملکوت کل شیء

اشاره به حدیث هفتاد هزار وجه و هفتاد هزار زبان و هفتاد هزار لغت

سفلی متولد میگردند خواهی بگو تسبیحات لغات و حصول ملکی از هر تسبیحی طیران او اشاره است بسیر صعودی که منشأ
حصول هو الیه ثم است و مسبد وجود کاینات و مکونات است و از آن جمله افراد نوع شریف انسانی است که بحسب فطرت
و جبلت و بجهة مجاهدات نفسانیه و ریاضات علمیه و عملیه از حیز قصور و نقصان بمقامات رفیعه و درجات علیه
ایقان و عرفان میرسند الیه یصعد الکلم الطیب و العمل الصالح یرفعه از این لمعات و اشراقات ظاهر
و منکشف گردید که ارواح و اسرار را مراتب متفاوته و درجات مختلفه است پس سر ایشان در فوق روح
و روحی است در فوق سر و سر ایشان عین روح بلکه هر سری روح است باعتباری و هر روحی سر است
باعتباری متدبر باش پس مذهب کسیکه قایل است بانکه سر فوق روح است صحیح است بوجهی نه مطلقا و مذهب
کسیکه روح فوق سر است نیز صحیح است بوجهی نه از جمیع وجوه و مذهب کسیکه سر عین روح است نیز صحیح است بوجهی از جمیع
وجوه و مذهب کسیکه سر از سنخ معانی است نه از سنخ ذوات و اعیان فاسد است اگر مرادش از معانی مهیات و اعیان ثابته
باشد زیرا که نسبت مهیات و اعیان ثابته بسر حیثیت عدم سر حیث مساوی است اگر مرادش صور علمیه و معانی عقلیه باشد صحیح
ولیکن کلام در حصر یافتنیست علاوه بر این در جای خود محقق و مبرهن است که صور عقلیه بالقوه عاقله متحد در وجود
و تغایر فارق مذکور باعتبار معنی و مفهوم و بر تقدیر قیام صور عقلیه بقوه عاقله وجود فی نفسه آن صور عین وجود آنهاست
از برای قوه عاقله پس سر است و عدم سر حیثیت تابع موضوعات خود میباشند فی حینی که اعراض قایمه باجسام را اسرار گفته شود
تزئین و تحقیق چنانکه حجابها همه حجابات ظهور بحقیقت وجود بر میگردند واز او و باو و با او متحقق و حاصلند همه حجابات
بطون نیز باو بر میگردند لهذا در لسان مشکوة نبوت و ولایت بر ذوات اقدس حق اول باطن اطلاق فرموده اند بلکه
مستفاد از کلام معجز نظام هو الاول و الآخر و الظاهر و الباطن و هو بکل شیء علیم که در سوره حدید واقع است
این است که اولیت و آخریت و ظاهریت و باطنیت باو محصور و مخصوص است و در این حصر و تخصیص اشاره لطیفه است
در نزد اصحاب بصیرت معرفت بانکه او اصل است در امور مذکوره و باقی فروع و عکوس و رشحات اطلالند نسبتا و رو اولم
بلکه فوق التمام است باقی فاقرات الذوات فاقرات الانیات ناقصات الهویاتند و الله الغنی و انتم الفقراء لیس منکشف گردید
که معنی ظهور و بطون شامل معانی تشخص و وحدت و علم و حیات و قدرت و علیت و معلولیت مانند آنها از عوارض وجود
من حیث انه وجود میباشد و تعینی از تعینات مهیات را در این باب اصلا مدخلیتی نمیباشد بخلاف معانی روح و عقل و قلم و لوح و فلک و ملک

اشاره بانکه سیر سری روح است

اشاره بانکه ظهور و بطون از لوازم وجود من حیث انه وجود میباشند

ومانند آنها که لا محاله یقینی از یقینیات معمیات را مد ظلیتی در تحقق آشنا میباشد لهذا در هیچ لسانی بر ذات اقدس سید العلا
گفته نشده ما نیز بعد از تحقیق این لمعه الهیه میگوئیم که روح اعظم باعتبار ارتباطش بعلت غاییست که عبارت از فیض
اطلاقی وجودیست سر بلکه سر الاسرار است وباعتبار تعین وجودش بتعین روحی روح بلکه روح الارواح است خواهی
بگو روح اعظم را وجهی است بسوی حق ووجهی است بسوی خلق باعتبار اول سر است وباعتبار دوم روح وسابقا منکشف
گردید که وجود اصل است در تحقق وتحصل وماهیت دراین باب بالتبع وبالعرض است پس وجود باعتبار حقیقت واصالت
متقدم است بر ماهیت در تحصل وعینیت ودر تحقق وموجودیت ومسمی است این قسم از تقدم وسابقیت در نزد
ایشان بتقدم بالاصالة وتقدم بالحقیقه ومنافی نیست بالاتحاد در موجودیت وعینیت بلکه مؤکد ومحقق اوست وبحصول او مقوم
اوست واز این قبیل است تقدم فصل مقسم است بجنس که محصل وجود او ومقوم موجودیت اوست متفطن باش وبدانکه
از انجا منکشف میشود در نزد صاحب فطنت حقیقت مذاق کسیکه قایل است بروجه اطلاق باینکه سر در فوق
روح است وحال آنکه نظر بملاحظه اتحادیکه در میانه وجود است وماهیت ثابت است ظاهر میشود حقیقت مذاق کسیکه
هر سری روح است وهر روحی سر است انکه غنیمت شماره وقیاس کن بر روح اعظم سایر ارواح را ودراین دو اعتبار
وبدانکه ازاین بیانات وتبیانات ظاهر گردید که جهات سر متقدمند بر جهات روح بتقدم بالاصالة وبالذات وجود
این صحیح است انکه گفته شود هر سری روح وهر روحی سر است واینکه سری متقدم است بر روحی ودر روحی متقدم است
بر سری متفطن باش وبدانکه از اینجا نیز منکشف میشود که همه جهات سریت وبطون بحیث فیض اطلاقی وجودی
که جهت ارتباط وتعلق همه اشیاست بمبدا اول برمیگردند چنانکه همه جهات امریت ودهریت اشیا با
منتهی میشوند پس اوست سر مطلق وسایر اسرار نسبت باو اشعه واظلال وعکوس واضوا آنند واوست امر مطلق
وسایر اوامر رشحات وتجلیات آنند نسبت باو وروح اعظم باعتبار ماهیت وتعینش از اقسام فیکون است نه از اقسام کن
وباعتبار اینکه ماهیت وتعینش عین وجود امریست ودر وجود امری اطلاقی حقیقت وجود اوست ودر جنبه ماهیت وتعینش
مضمحل ومستهلک است در جنبه وجود امری از عالم امر شمرده بلکه امر مطلقش نامیده اند وباین لطیفه الهیه اشاره است
کلام معجز نظام ویسئلونک عن الروح قل الروح من امر ربی یعنی سوال میکنند از تو از روح بگو روح از امر پروردگار
من است یعنی بگو روح از عالم امر است نه از عالم خلق پس جواب مطابق سوال است نه مقصود استبهام امر روحست

اشاره بوجود تقدم ماهیت بر وجود باعتبار

اشاره باینکه روح اعظم از عالم امر است

باینمعنی که حقیقت او در نزد من مجهولست ونمیدانند حقیقت او را بجز خداوند یگانه واینمعنی بنهایت صعوبت در حق خاتم
انبیا علیه التحیه والثنا زیرا که روح اعظم حقیقت خاتم انبیاست چنانکه از لمعات سابقه منکشف گردید بلکه حقیقت او
اصل حقیقت روح اعظم است زیرا که مقام آنجناب مقام کن اولی یعنی حقیقت ولایت مطلقه ورحمت واسعه است
در سیر مبدایی نزولی ومقام او ادنی است در سیر منتهایی صعودی ومقام روح اعظم ومقام فیکون اول یعنی مظهر وتجلی
آن فیض مقدس است در سیر مبدایی نزولی قاب قوسین است در سیر منتهایی صعودی ودر نزد بصیر مدقق
وحاذق محقق منکشف است که نسبت در میانه ماهیت ووجود ظهور ومظهر اتحاد است بحسب ذات وعین ومغایرت
بحسب اعتبار وذهن چنانکه در میانه ماهیت ووجود اتحاد وتغایر باین دو اعتبار محقق است لیکن وجود را اصالت است
تحقق وصدور وماهیت را تبعیت وفرعیت لهذا صحیح است آنکه بگوئیم روح اعظم وعقل اول صادر اول است چنانکه
مستفاد از مشکوة ولایت ومعتقد اساطین حکمت است ومنافی نیست اینمعنی با آنکه بگوئیم صادر اول ومجعول
اول وجود اطلاقی امریست چنانکه مقتضای نص وبرهان ومستفاد از کلام معجز نظام ورحمتی وسعت کل شیء وارد ودر
حدیث شریف اول ما خلق الله نوری وخلق المشیة بنفسها وغیر آنهاست زیرا که یکی نسبت به فیکون یعنی
بعالم خلق است ودیگری نسبت بکن یعنی بعالم امر خواهی بگو یکی نسبت بکلام است ودیگری نسبت بکتاب ودر جای
خود ببراهین ساطعه وحجج نیره محقق وثابت است ودراین وجیزه نیز اشاره خواهیم نمود که روح اعظم از علایق ماده وبا
مجرد است وهر مجردی عالم است بذات خود بحیثیکه علم وعالم ومعلوم عین یکدیگرند بحسب وجود ومتغایرند باعتبار یعنی
ومفهوم پس کنه حقیقت روح اعظم معلوم است از برای آنجناب باتم واقوای علوم وحاضر است در نزد او باعلا
واجلای حضور پس سکوت آنجناب در جواب سوال یهود وانتظار وحی الهی بجهة این است که شان روح اعظم
وارفع است از آنکه مدرک قلوب قاسیه وطبایع بلیده شود ودر نظم با قبیل اجل جناب الحق ان یکون شریعة لکل وارد وزیر
که مکرر بیان نمودم که روح اعظم روح الارواح ومحیط بهمه مراتب است وسابقا ببرهان محکم البنیان محقق نمودم که از برای محاط
ادراک کنه محیط مستحق بلکه متصور نخواهد شد بلکه منکشف گردید که هیچ حقیقتی از حقایق وجودیه در ادراک ما حاصل نخواهد
شد بلکه ادراک آنها منحصر است بعلم اشراقی حضوری پس چگونه از سوال از کنه حقیقت او که حقیقتی از حقایق وجودیه
بلکه اقوای واکمل حقایق وجودات امکانیه است جوابی توان گفت که افاده کنه حقیقت او نماید ودر مدارک ایشان حاصل سازد

اشاره باینکه مقام آنجناب یعنی مقام کن اول مقام روح اعظم است

اشاره باینکه روح اعظم وعقل اول صادر اول است وصادر اول بالاصاله وبالذات فیض اطلاقی وجودیست

اشاره به تفسیر آیه قل الروح من امر ربی

لهذا در جواب ایشان زیاده بر اینکه مرتبه از مراتب موجودات امریست نفرمودند و بسوی این لطیفه الهیه اشاره است کلام معجز نظام قل الروح من امر ربی یعنی بگو روح اعظم از عالم امرست نه از عالم خلق متفطن باش و بدانکه بعد از تمامی آنچه در بیانات سابقه صحیح است اینکه گفته شود که کلمه من در آیه شریفه ابتدائی نشوبیست و اشاره است باینکه قوام و تحقق عالم خلق بعالم امرست چنانکه قوام ماده بصورت و قوام صورت بعقل و قوام نفس بعقل است یعنی بگو روح اعظم ناشی و حاصل امر پروردگار منست یعنی قیام و قوامش و تحقق و تحصلش بوجود امری و فیض اطلاقی ارتباطی است نه اینکه از جمله عالم امرست اگرچه این معنی نیز صحیح است و در نزد عقول سلیمه و اذهان مستقیمه بیانش بنحوی از تفصیل آنست که گاهی عالم یعنی ماسوای ذات اقدس منقسم میشود بعالم امر و عالم خلق الا له الخلق والامر تبارک الله رب العالمین و بعالم غیب و عالم شهادت چنانکه فرموده است عالم الغیب والشهادة و بعالم ملک و ملکوت چنانکه فرموده است فسبحان الذی بیده ملکوت کل شیء

اشاره به تقسیم [illegible] عالم امر و خلق

والیه ترجعون و بعالم دنیا و آخرت چنانکه فرموده است ان الدار الآخرة لهی الحیوان لو کانوا یعلمون و این چهار تقسیم باعتباری بیک تقسیم برمیگردند و آن اینست که هر چیز که اشاره حسیه را قبول کنند و یا درک شود بیکی از حواس ظاهره پنجگانه عالم خلق و عالم ملک و عالم شهادت و عالم دنیاست و هر چیز که نه چنین باشد عالم امر و عالم ملکوت و عالم غیب و عالم آخرت و منشا این تقسیم کلام معجز نظام خداوندیگانه است فلا اقسم بما تبصرون و ما لا تبصرون یعنی پس چنین است قسم میخورم بآنچه که میبینید و بآنچه که نمی بینید پس بنا بر این باید الفاظ چهارگانه که در دو طرف تقابل واقعند در آیات مذکوره مترادف باشند

اشاره به اصطلاح دیگر عالم امر و عالم خلق

پس بنا بر این عالم خلق عالم اجسام و جسمانیاتست و عالم امر ماسوای اینهاست از عوالم ارواح و عقول و نفس نفوس و غیر آنها از عالم سر و خفی و اخفی و در بعضی از اصطلاحات عالم امر و خلق بمعنی دیگر گفته میشوند و آن اینست که موجودات عالم امکان خواهی بگو هر چیز که در تحصل و وجودش بجهات فاعل و قابل هردو محتاج است تعبیر از او بعالم خلق است خواه در ذات خود و در فعل هردو بقابل محتاج باشند و یا در فعل خود محتاج باشند نه در ذات خود پس بنا بر این همه اعراض و همه صور جوهریه و نفوس نباتیه و نفوس حیوانیه و نفوس انسانیه بلکه نفوس سماویه و اجسام عنصریه و اجرام فلکیه از عالم خلق میباشند بخلاف اعتبار اول که در آن اعتبار نفوس بلکه همه صور نوعیه جوهریه نیز از عالم ملکوت و عالم امر شمرده میشوند زیرا که صور جوهریه اگرچه حالند در اجسام و مدرک بحواس پنجگانه نمیباشند اللهم مگر بقاعده اتحاد در میانه ماده و صور نوعیه جوهریه در تحقق و وجود

بامعنی

اشاره به اصطلاح [illegible] عالم امر و عالم خلق

بامعنی که ماده از آنجهت که ماده است قوه محضه و ابهام صرف است و تحصلی ندارد مگر بتحصل صورت و موصوف نمیشود بحکمی از احکام امور متحصله مگر بتبعیت صورتی از طبایع صوریه و صورت نیز موصوف نمیشود بتعینات مقداریه و احکام وضعیه مگر بتبعیت ماده و پس احکام هر یک از ماده و صورت بدیگری منعکس میشود اگرچه بالعرض و بالتبع باشد چنانکه احکام هر یک از ماهیت و وجود بدیگری منعکس میشود اگرچه بالعرض باشد پس بنا بر این صور جوهریه نیز داخل در سنخ محسوسات میشوند اگرچه بالعرض باشد و بحسب سنخ ذات خود از عالم ملکوت باشند متفطن باش و بدانکه هر چیز که در تحصل و وجودش بجهات قابل محتاج نباشند امرش میخوانند خواه نفس جهات فاعل باشد و یا حاصل باشد از جهات فاعل بدون اینکه بجهات قابل محتاج باشد از این بیان و تبیان منکشف گردید که روح اعظم بهردو اصطلاح از عالم امرست نه از عالم خلق بحسب حقیقت نه باعتبار مجاز عرفانی باشد یا لغوی متفطن باش و بدانکه در این مقام اصطلاح دیگری نیز واقع است و آن اینست که عالم امر عبارتست از نفس جهات ارتباط اشیاست بجاعل حقیقی و فاعل سرمدی و سابقا تحقیق گردید که جهات ارتباط اشیا نفس حقایق وجودیه است پس حقایق وجودیه از آنجهت که حقایق وجودیه اند بدون اعتبار تعین آنها بتعینی از تعینات ماهیات عالم امرند با تفاوت مراتب مترتبه و درجات متنازله آنها بشدت و ضعف و کمال و نقصان در مراتب نزول از اینجا ظاهر میشود که همه جهات امریه بوجود اطلاقی انبساطی برمیگردند و در حقیقت جامعه او مندمج و از ذات بسیطه او منبجسند و عالم خلق عبارت از متعلقات و مرتبطاتیست که تعبیر از آنها بکلمه فیکون چنانکه تعبیر از اول بکلمه کن است خواه مجرد باشند یا مادی جوهر باشند یا عرض مخفی نماناد که روح اعظم بنا بر این اصطلاح از عالم خلق است نه از عالم امر مگر باعتباری که سابقا اشاره نمودم یعنی بجهة اتحاد ظاهر و مظهر و یا بجهة اضمحلال جنبه تعین او در جنبه تحصلش و استهلاک جهت ماهیت او در جهة وجودش چنانکه سابقا اشاره نمودم بیانش آنست که روح اعظم از جمله مفارقات بلکه از اجله مفارقات و مجردات است و کمالاتی که بامکان عام از برای مفارقات ممکن است باید بالفعل باشد و جهت قوه و استعدادی و حیثیت تغیری و انفعالی در آنها متحقق نباشد والا از مادیات خواهند بود نه از مفارقات و مجردات زیرا که از مقررات و مسلمات محققات و مبرهنات است که همه جهات قوه و استعداد و همه حیثیات تغیر و انفعال بهیولای اولی که ماده المواد و هیولی الهیولیات است برمیگردند و از او ناشی و باو حاصلند لهذا در تعریف هیولای اولی استعداد را اخذ کرده و در جواب ما هو آن را جوهر مستعد گفته اند

اشاره بوجه عقلی در وجوب کتمان اسرار

ومراد ایشان از استعداد استعداد مطلق و قوه صرف است نه استعداد خاص و قوه متعینه زیرا که خصوصیات استعدادات از جهات
طبایع صور است که تقدم ذاتی بر جهات قوه و استعداد دارند نه از جهت هیولای اولی پس چگونه در تعریف و تحدید او
مأخوذ میتوانند شد متفطن باش و بدانکه بنابراین تدقیق و تحقیق اگرچه روح اعظم از عالم امر باین معنی شمرده میشود ولی
بحقیقت لغوی نه بحقیقة برهانی بمجاز عرفانی نه بحقیقة عرفانی پس بنا بر اصطلاح اول و دوم در عالم امر و عالم خلق
ملخص جواب همین است که روح اعظم از عالم امر است نه از عالم خلق و بنا بر اصطلاح سیم حاصل جواب این است
که روح اعظم ناشی از امر پروردگار است یعنی قوام و قیامش و تحقق و تحصلش بوجود امر است که صادر بالذات
و مجعول اول است نه این است که نفس امر است و نه این است که خود بخود موجود و متحصل و بنفس ذات قایم و متحقق است
اگرچه بنا بر این اصطلاح نیز بر معنی اول حمل میتوان نمود و نظر باین اعتبار که بیان نمودم متفطن باش و نیک
تامل نمای در همه آنچه که در این مقام برشته تقریر کشیدم و غنیمت شمار که باین بسط و تفصیل و باین تحقیق
و تدقیق از مواهب ربانیه و از خصایص این وجیزه شریفه است الحمد لله ملهم انوار الحکم و المعارف اشارة الهیة بدانکه
در شارقات سابقه محقق گردید که اصل در تحقق و موجودیت و در صدور و مجعولیت انحاء وجودات است نه انحاء
ماهیات و نیز منکشف گردید که از برای وجود مراتب مترتبه و درجات متنازله است و تفاوت در میانه آن درجات
در سیر نزولی طولی متصور نیست مگر بشدت و ضعف و تمام و نقص و سابقیت و مسبوقیت بجهتیکه سابقیت مرتبه بر مرتبه
و مسبوقیت مرتبه بر مرتبه از ذاتیات و مقومات آن مرتبه است باین معنی که بجهت ذات و حقیقت هر یک بعینها بجهته
سابقیت یا لاحقیت است نه بضمیمه خارجه از ذوات آن حقایق و انیات چنانکه سابقیت و مسبوقیت در میانه اجزا
و طبقات زمان نیز ذاتی است بهمین معنی که مذکور کردیم چنانکه تقدم دیروز بر امروز و تاخر امروز از دیروز
ذاتی هر یک از این دو طبقه زمانست بجهتیکه اگر امروز متقدم شود و دیروز متاخر نه امروز امروز خواهد بود نه دیروز
دیروز بلکه حقیقة امروز منقلب بحقیقة دیروز و حقیقة دیروز منقلب بحقیقة امروز خواهد بود پس امروز دیروز
میشود و دیروز امروز و همچنین سابقیت روح اعظم مثلا بر سایر مراتب مادون بنفس ذاتش است نه بضمیمه از ضمایم
زیرا که این قسم از تقدم و سابقیت باعتبار علیت هر سابق است نسبت بلاحق خود و در شارقات سابقه منکشف
گردید که باید جهات علیت منتهی شوند بچیزی که علت بالذات باشد یعنی بضمیمه و قیدی محتاج نباشد اگرچه علیتش عکس شبح

اشاره بآنکه تقدم و تأخر در میانه مراتب وجود بحسب سیر نزولی ذاتی است

اشاره بآنکه در سیر نزولی هر سابق اشرف و اکمل از لاحق خود بود

علیت

علیت علة العلل و مبدأ المبادی باشد پس باید تقدم روح اعظم مثلا بر سایر مراتب ذاتی باشد بنحویکه اگر متاخر شود
روح اعظم نخواهد بود بلکه روح اعظم غیر روح اعظم و غیر روح اعظم روح اعظم خواهد بود و از بیانات که باینمعنی است
مگر انقلاب حقایق و بطلان او و غنی از بیان و مستغنی از بینه و برهان است و نیز در شارقات سابقه محقق گردید
که وجود علت فیاضه اقوی و اکمل و اجلا و اتم است از وجود معلول و کما انکشاف آمد که ترتب و علیت در تنزلات مراتب
وجود در سیر نزولی طولی ثابت و محقق است باینمعنی که هر سابقی علت لاحق و هر لاحقی معلول سابق است تا منتهی شود
بهیولای اولی که بجهت ذاتش بعین جهت قوه و استعداد است و در حقیقت برزخی است در میانه موجودات و معدومات
لهذا قابل همه صور و هیآت و منشأ تولد همه کاینات و مرکبات است که در جهة صعود و عروج بسوی حیز اقصی و مبدأ اعلا
عیان شوند الا الی الله تصیر الامور انا لله و انا الیه راجعون پس منکشف گردید که هر سابقی اقوی و اکمل است از
لاحق خود و اقرب بمبدأ اعلا و انسب بحیز اقصی و اسبق بهمه مقامات و درجات اقوی و اشرف و اعلا و اکمل است
از همه مراتب مادون و در مرتبه جمیع همه موجودات و کمالات مادون است بنحو اشرف و اعلا و بنحو اقدس و اقوی از نحو
بفیض اول اشرف و اقوی است نسبت بمادون خود و باین قیاس و بهمین نسبت متنازل میشوند در قوت
و شرافت تا سیر نزولی بآخر مراتب منتهی شود و مثال این معنی لطیف در عالم محسوسات نور آفتاب است که منعکس شود
اولا بجرم ماه و از او منعکس شود بآینه و از او منعکس شود بآب و از او منعکس شود بدیوار تا آخر مراتب پس می بینی که
چگونه نور آفتاب اجلا و اظهر و اقوی و اکمل است از نور عکسش که نور ماه است و نور عکسش اقوی و اکمل است از نور
عکس عکسش و بهمین نسبت قیاس است تا باضعف انوار منتهی شود پس اشرف و انور وجودات و موجودات فیض
اول که روح اعظم است که در سیر مبدأ ثانی و منشأ اول حقیقة خلیفه مطلق و ولی مطلق یعنی خاتم انبیا علیه التحیة و الثنا
چنانکه فرموده اند کنت نبیا و آدم بین الماء و الطین و بعد از آن نور مقدس خاتم اوصیا علیه التحیة و الثنا است چنانکه
فرموده اند و انا النقطة تحت الباء و انا ید الله المبسوطة علی عباده بالمغفرة و الرحمة و بعد از آن سایر انوار عقلانیه و نفوس
قدسیه تا آخر حجب نورانیه و ظلمانیه چنانکه از مشکوة ولایت وارد است ان لله سبعین الف حجاب من نور و ظلمة و منقطع آن
و چنانکه در نزد عارف محقق و حاذق مدقق بعد از تدقیق بصر و امعان نظر در شارقات سابقه ظاهر و منکشف است
که هر کمالیکه از برای هر یک از مراتب مترتبه متنازله در سیر نزولی بامکان عام ممکن و متصور است باید در اصل فطرت

اشاره بآنکه هیولای اولی برزخی است در میانه موجودات و معدومات

اشاره بمثال لطیفی از عالم محسوس در این باب

اشاره بآنکه هر کمالیکه از برای مراتب نزولی ممکن است باید در اصل فطرت بنحو اشرف در مرتبه سابقه باشد

اشاره بوجه عقلی در وجوب کتمان اسرار

از برای او بالفعل حاصل باشد و کمالات نبوت مرتبه سابقه از برای مرتبه لاحقه از جمله ممتنعات و مستحیلات باشد زیرا
که تقدم هر مرتبه بر مرتبه که در تحت اوست و تاخر مرتبه از مرتبه که در فوق اوست از ذاتیات و مقومات آن مرتبه است
چنانکه منکشف گردید در شارقات سابقه کمال انکشاف آمد که همه کمالات و صفات بحقایق وجودیه بر میگردند
و با او متحققند و از او حاصلند و با او متحدند پس اگر کمالات مرتبه سابقه در مرتبه لاحقه حاصل شوند یعنی اگر مرتبه
لاحقه حامل کمالات و اسرار مرتبه سابقه تواند شود انقلاب حقایق لازم میآید پس محال است اینکه مرتبه
لاحقه حامل شود اسرار و کمالات مرتبه سابقه را چه جای از کمالات سابق سابق خود بلکه حامل نمیتواند شد
مگر آنچه را که لایق مقام و مرتبه خود باشد از کمالات و اسرار خود و مادون خود و بسوی این لطیفه الهیه اشارهٔ است
کریمه و ما منا الا له مقام معلوم و کلام خاتم اولیا علیه التحیة و الثنا در بعضی از خطب نهج البلاغه منهم سجود لا یرکعون
و رکوع لا ینتصبون و صافون لا یتزایلون یعنی بعضی از آن ملائکه ساجدند راکع نمیشوند و راکعند راست نمیشوند و صف
زدهاند زایل نمیشوند و مرویست که جبرئیل علیه السلام بحضرت رسالت عرض کرد که در میانه اسرافیل و خداوند عالم
هفتاد نور است که هر یکی از آنها اگر نزدیک شود باسرافیل هر آینه میسوزاند لوح محفوظ را که در پیش روی اوست
و هرگاه اراده ازلی تعلق بگیرد بوجود چیزی در آسمان در پیشانی اسرافیل نوشته میشود پس نظر میکند باو پس امر
میکند مرا اگر از عمل من باشد و میکائیل را اگر از عمل او باشد آنحضرت فرمود ای جبرئیل ترا به چه چیز امر میکند عرض
کرد بقبض ارواح منقطعی باشم بدانکه موجودات از مهیات ممکنات که در عرض واقعند نیز متفاوتند در قبول
فیض وجودی و کمالات و از مفیض خیرات کمالات خواه ابداعی باشند خواه تکوینی مراد از ابداعی آنست که در قبول
اصل وجود باستعداد ماده محتاج نباشد مجرد باشد مثل عقول عرضیه که موسومند در نزد افلاطون و افلاطونیین بمثل
الهیه و در نزد اشراقیین بارباب انواع و در لسان مشکوة نبوت بملائکه مقربین یا مادی مثل بسایط افلاک
و فلکیات و کلیات بسایط عناصر در نزد مشهور از حکمای متاخرین و بنا بر ثبوت حرکت در صور نوعیه جوهریه چنانکه
مذهب صوفیه و معتقد صدر متالهین و اساطین حکمای متقدمین است بوجهی از ابداعیات شدند و بوجهی از تکوینیات
چنانکه در شارقه مستقبله بحد انکشاف خواهد آمد و مراد از تکوینی آنست که در قبول اصل وجود باستعداد ماده محتاج
باشد یعنی در استفاضه فیض وجودی از مفیض خیرات و جودات بامکان استعدادی نیز محتاج باشد و امکان

بیان معنی ابداعی و تکوینی

ذاتیش

ذاتیش کافی نباشد مثل همه مرکبات عنصریه از معدنیات و حیوانات و نباتات و مقولات اعراض از کیفیات و کمیات قاره
و غیر قاره و غیر آنها بیانش آنست که از بینات است که مهیت زمان مثلا بحسب ذاتش قابل نیست مگر وجود غیر قار را و الا زمان
نخواهد بود و مهیت فرس قابل وجود نطقی نمیتواند شد و الا انسان خواهد بود نه فرس و مهیات عنصریات محال است اینکه
قبول وجود فلکیات نمایند و الا عنصریات نخواهند بود زیرا که سابقا محقق گردید که مهیات منتزعند از وجودات
محدوده و توابع و اظلالند از آن وجودات و حکایات و عنواناتند از آن ابیات پس چگونه تصور توان نمود که وجود
وجود انسانی باشد و مهیت مهیت فرسی یا بقری پس بر تقدیر مذکور انقلاب حقایق ثابت میشود بلکه بعد از تامل
صادق منکشف میشود که بر این تقدیر و تجویز لازم میآید که مهیات متحقق نباشند بلکه همه مهیات بیک
مهیت منحصر شوند زیرا که بنا بر اصالت وجود و اصالت جعل در وجود مهیات منتزع از وجودات و تابع وجوداتند
حتی در گوهر معانی و ذوات خود چه جای از موجودیت آن مهیات که عین موجودیت وجودات است چنانکه در لمعات
الهیه بسط تمام بیان نموده ام و از تدقیق بصر و امعان نظر در شارقات سابقه نیز این معنی بحد ظهور و انکشاف
میآید اگر چه صحت دارد و نیز اینکه گفته شود که مخصص امتیاز وجودات باعتبار امتیاز مهیات است چنانکه بعضی
الهیین در کتب و تصانیف خود محقق نموده است اولی اول باصالت و لم و دوم بتبعیت و این است متلطف باش و همچنین
افراد نوع واحد از کاینات و مرکبات نیز در وجود و کمالات وجودی آن نوع متفاوت میباشند بحیثیتی که بحیز حصر و بیان نمی آید
تحقیقش بوجه اجمال آنست که تکثر افراد نوع واحد باعتبار اختلاف استعدادات مواد است زیرا که همه افراد مهیت
نوعیه در آن مهیت و در لوازم آن مهیت اشتراک دارند و از بینات است که جهت اشتراک جهت امتیاز نمیتواند شد
پس جهت امتیاز در میانه افراد آن نوع منحصر است باعتبار و اختلاف عوارض آن مهیت نوعیه احتیاج طایفهٔ از
عوارض تا فردی حاصل شود نه طایفه دیگر ترجیح بلا مرجح است و مفروض بلکه متحقق این است که اصل ماده نیز مشترک است
در میانه همه افراد بلکه محققین از اساطین حکمت و معرفت گفته اند که اصل ماده ما تحت فلک قمر مشترکست در میانه
همه بسایط و مرکبات عنصریه بلکه مقتضای فحص و برهان آنست که اصل ماده یعنی هیولای اولی مشترک است در میانه
همه اجسام فلکیه باشند یا عنصریه بسیطه باشند یا مرکبه و تخصصات مواد بسایط فلکیه و عنصریه باعتبار صور ابداعیه و تخصصات
مواد مرکبات عنصریه باعتبار استعدادات مختلفه است و بر ذوی کیفیت او اشاره خواهد شد پس تکثر افراد نوع واحد

بیان اینکه موجودات بر یکدیگر در وجود و کمالات وجود بحسب عرض و طول متفاوتند

بیان اینکه تکثر در افراد نوع بجهت اختلاف استعدادات مواد است در کمالات

اشاره بوجه عقلی در وجوب کتمان اسرار

تخصصات مختلفه و استعدادات متباینه از برای ماده مشترکه باید ثابت باشد تا بهر استعدادی طایفه از عوارض حاصل شود
و بهر طایفه از آن عوارض فردی از آن نوع بعرصه وجود آید از اینجا ظاهر و منکشف میشود در نزد صاحب بصیرت که
که کثرت افراد در انواع ابداعیات از جمله مستحیلات است بلکه باید منحصر باشند در فرد واحد و فرد دیگر در حیز امتناع
و استحاله است متفطن باش و بدانکه منشأ تخصصات مختلفه و استعدادات متباینه ماده مشترکه حرکات فلکیه و اوضاع
سماویه و انوار کوکبیه و اتصالات کلیه و اختلاف اهویه و تباین امکنه و تخالف اغذیه و تمایز اثریه و ترکیبات مختلفه
و امتزاجات متشتته در میانه بسایط عنصریه و سایر امور اتفاقیه که عقول اولو الالباب از حصر شمردن و از احاطه بکنهش عاجز
و متحیر باشند و لیکن بدان ای طالب حقیقت و معرفت که استعداد و قبول تشکیک است یعنی او را مراتب شدیده
و ضعیفه و درجات زایده و ناقصه است چنانکه از برای حرارت و برودت مراتب شدیده و ضعیفه و از برای رطوبت
و یبوست درجات زایده و ناقصه است و بهر استعدادی باندازه او از شدت و ضعف مزاجی مترتب میشود و در ازای هر
مزاجی بقدر قابلیت و صلاحیت او از قوت و ضعف و از تمامیت و نقص صورتی از مبدء فیاض افاضه میشود از اینجهت
که صور موالید ثلث جوهریه مختلفند بشدت و ضعف و بکمال و نقصان و انواع هر یک از معدنیات و نباتات و حیوانات
بلکه افراد هر نوعی از آنها علاوه بر مطلق تکثر و امتیاز بشدت و ضعف و بکمال و نقصان نیز متفاوتند حتی که بعضی
از افراد نوع شریف انسانی که اکمل و اشرف کاینات است در حین تولد اتصال معنوی بعالم علوی و ملکوت اعلی
دارند و انجیل و توریة و زبور و قرآن را در نهایت فصاحت و بلاغت میخوانند چنانکه مرویست که حضرت رسالت صلی الله
علیه و آله بسلمان و ابوذر و مقداد فرمودند که بعد از آنکه مولای شما یعنی علی بن ابیطالب علیه السلام در خانه کعبه متولد
گردید حاضر شدم و قنداق او را بدست گرفتم پس شروع نمود از برای من توریة را بهتر از آنکه موسی میخواند و انجیل را خواند
بهتر از آنکه عیسی میخواند و زبور را خواند بهتر از آنکه داود میخواند و قرآن را خواند بنحویکه نازل شده است و بعضی در گهواره
سخن میگویند چنانکه کلام مجید باینمعنی ناطق است در ماده عیسی علی نبینا و علیه السلام و بعضی در پنج سالگی خلیفه مطلق
و ولی مطلق و متصرف در عالم ملک و ملکوت میشود مثل قائم آل محمد علیهم السلام و بعضی بحسب اصل فطرت از بدایت تا نهایت بملکات
مستقیمه و اخلاق حسنه ثابت است و دیگری بر اضداد مقابلات مذکورات و بعضی شجاع القلب سخی الطبع پیدا شوند و از برای بعضی
اضداد این ملکات ثابت است خلاصه کلام اینمعنی از غایت ظهور و انکشاف غنی از بیان و مستغنی از بینه و برهانست **اشراق و تنبیه**

اشاره بآنکه انواع ابداعیات باید
منحصر در فرد باشند

اشاره بتفاوت صور و نفوس
مرکبات در اصل فطرت بجهت تفاوت
در شدت و ضعف استعدادات

اشاره بتفاوت افراد نوع انسان [illegible]
در شدت و ضعف بجهت تفاوت استعدادات
در شدت و ضعف

برآنکه

برآنکه از این بیانات و بینات و از این لمعات و اشراقات ظاهر و منکشف میشود سر حدوث حوادث متعاقبه آناً فآناً
و فیضان کمالات اولیه و ثانویه بر ما فیها خواهی بگو از اینجا ظاهر میشود سر ارتباط متغیرات بثابت بگفته علم صدور حادثات
از قدیم معرفت سر معنی کلام خدا از ناحیه کل یوم هو فی شان و لم اختلاف ابداعیات نیز در قبول فیض از مبدء فیاض
و الا در شارقات سابقه بحد انکشاف آمده که واجب الوجود بالذات واجب الوجود من جمیع الجهات و فیاض علی الاطلاق
و قصوری در قیومیت و فیاضیت او بهیچ وجه من الوجوه متحقق نیست بلکه مقصور نخواهد شد بلکه قصور و ناتمامی از قبل اختلاف
ماهیات کاینات و قوابل مستعدات و اختلاف مراتب و درجات موجودات است و هر چه هست از قامت ناساز
اندام ماست ورنه تشریف تو بر بالای کس کوتاه نیست و از اینجا ظاهر میشود نیز عدم تنافی و تعارض در مابین
معنی کلام معجز نظام کل یوم هو فی شان و مفاد جف القلم بما هو کاین که از مشکوة ولایت وارد است زیرا که اولی
نسبت بکاینات است و دوم نسبت بمبدعات و بمعنی اللطف و الاعلی از این معنی در این باب در مباحث
سابقه اشاره نمودم متذکر باش و بدانکه افراد نوع شریف انسانی بعد از رسیدن بمرتبه عقل بالملکه که مقام تکلیف
بمعارف حقیقیه و معالم دینیه و اعمال بدنیه است بجهت متابعت شریعت حقه و مجاهدات نفسانیه و ریاضات علمیه و عملیه
و مقابلات مذکورات در قلوب ایشان که برزخی است در میانه روح و نفس و مجمع البحرین است در میانه ملک
و ملکوت و لطیفه الهیست ربانیه حاجز در میانه محسوسات و معقولات احوال عجیبه و اطوار غریبه و اختلافات غیر محصوره
حاصل میشود اگر بتوفیقات ربانی و تاییدات یزدانی اعمال صالحه و افعال حسنه و خصال مرضیه و ریاضات علمیه و عملیه مطابق
شرایع حقه و نوامیس الهیه باشد در آن لطیفه ربانیه صفائی پیدا آمده سالک صراط مستقیم انسان کامل و محل انوار
عقلیه و موارد واردات غیبیه میشود و قد افلح من زکیها مراد از تزکیه نفس پاک نمودن اوست از رذایل تعلقات
نفسانیه و هواجس تشبثات دنیاویه و مراد از افلاح اتصال اوست بعالم ملکوت و تنور اوست بلوامع جبروت
و استغراق اوست در مشاهده عظمت و جلال حی لایموت و اگر بجهت وساوس شیطانیه و مشتهیات نفسانیه اعمال شنیعه
و افعال قبیحه و ملکات غیر مرضیه یعنی مخالف شرایع حقه باشد در آن لطیفه آینه ظلمت و انکدار ظاهر گردیده
از فیوضات عالم غیب محروم مانده ظلمت بر ظلمت می افزاید ظلمات بعضها فوق بعض بلکه منکوس و معکوس گردیده باطنش
باطن شیطانی و صورتش صورت انسانی و محشور میشود بصورت آنچه که محبوب و ملکه راسخه او گردیده است صور سباع

اشاره بسر ارتباط متغیرات بثابت و
حادث بقدیم

اشاره بمعنی جف القلم بما هو کاین

اشاره بآنکه افراد نوع شریف انسانی
در سیر صعودی نیز در کمالات متفاوت
میشوند بجهت متابعت شرایع حقه

اشاره بوجه عقلا در وجوب کتمان اسرار

وخنازیر و وحوش و انعام و غیر آنها چنانکه از مشکوة ولایت وارد است متحرز باشی و بدانکه بنک تشبیه کرده است بعضی
از علماء اسلام قلب انسان را که تعبیر از او در اصطلاح علم الهی بنفس ناطقه و یا مرتبه از مراتب و درجات اوست بخانه
که انداخته شود باو تیرها از اطراف و جوانب و یا بر آئینه که منتقش گردد در او صور مختلفه و نقوش متشتته بجهة مقابله
او با اشخاص کثیره و امور متباینه و همچنین قلب انسان بجهة ادراکات حواس ظاهری از سامعه و باصره و شامه
و ذایقه و لامسه و ادراکات قوای باطنی از واهمه و متخیله و ذاکره و خیال و یا بجهة اسباب باطنی مثل شهوت
و غضب و جوع و عطش و سایر صفات و ملکات یوما فیوما بلکه آناً فآناً از حالی بحالی منتقل میشود و بصور متباینه
و نقوش متخالفه منتقش میگردد و لهذا از مشکوة نبوت وارد است ان القلب لاشد تقلبا من القدر فی غلیانه یعنی هر آینه
دل انسانی تقلبش یا انتقالش از حالی بحالی بیشتر و شدید تر است از دیگ در وقتی که بجوش آید و آنچه که از امور حادث
در قلب انسانی از اسباب و ادراکات خاطرش نامند و هر خاطری موجب عزمی و عزمی است و هر عزمی محرک است اعضا
و جوارح را تا فعل در خارج موجود شود و بعضی از این خواطر داعی است بسوی خیرات اخرویه و بعضی داعی است بسوی
شرور و مضار اخرویه خاطر اول را الهام گویند و خاطر دوم را وسواس و هر خاطری بجهة امکانش سببی میخواهد
سبب خاطر اول را در لسان شریعت فرا ملک می نامند و سبب خاطر دوم را شیطان و لطیفه که باو قلب انسانی
مستعد قبول الهام ملک میشود توفیقش گویند و چیزیکه باو مستعد قبول وسواس شیطان میشود اغوا و خذلانش خوانند
و شان ملک ایا افاضه خیر و افاده علم و کشف حق و وعده بمعروف است و شان شیطان وعده بشر و تخویف در نزد
قصد خیرات و ترغیب بفحشا و منکر است الشیطان یعدکم الفقر و یامرکم بالفحشاء و از مشکوة نبوت وارد است ان
فی القلب لمتان لمة من الملک ایعاد بالخیر و تصدیق بالحق و لمة من الشیطان ایعاد بالشر و تکذیب بالحق و نهی
عن الخیر یعنی بدرستی در دل انسان دو خاطر پیدا میشود یکی از ملک است او وعده بخیر و تصدیق بحق است و دیگری از
شیطان و او وعده بشر و تکذیب حق و منع از خیرات و نیز از آنجناب وارد است قلب المؤمن بین اصبعین من
اصابع الرحمن یعنی دل مؤمن در میانه دو انگشت از انگشتهای خداوند رحمن است و از بیانات که از برای
ذات اقدس خداوند یگانه انگشت جسمانی از جمله مستحیلات و ممتنعات [illegible] در [illegible] الفاظ چنانکه محقق
و مبرهن و مذهب منصور است حقیقت انگشت نیست مگر چیزیکه واسطه تغییر و تقلیب باشد خواه از سنخ اجسام باشد و خواه جسمانیات

بیان خواطر که در قلب انسان پیدا میشود

بیان معنی الهام و وسواس

بیان آنکه سبب الهام ملک است و سبب وسواس شیطان

اشاره بمعنی توفیق و خذلان

اشاره بمعنی حدیث قلب المؤمن بین اصبعین من اصابع الرحمن

باشد

باشد و یا از سنخ ملکوت و روحانیات چنانکه حقیقت قلم نیست مگر چیزیکه واسطه تصویر و نقش باشد نی باشد یا مس
و آهن جسم باشد یا روح و ملک و حقیقت لوح نیست مگر محل تصویر و نقوش از سنخ اجسام باشد یا از سنخ ارواح
از عالم ملک باشد یا از عالم ملکوت و همچنین تصویر تصویر الفاظ و حروف باشد یا تصویر حقایق و علوم کلیه یا
ان حقایق مصوره و صور علمیه یا جزئیه لهذا در لسان مشکوة نبوت بدو ملک مقرب بلوح و قلم اطلاق فرموده اند
چنانکه از مشکوة ولایت وارد است اللوح و القلم ملکان مقربان پس مراد از دو اصبع یکی جنبه اتصال بعالم الملکوت
و دیگری جنبه اتصال بعالم ناسوت مالک آن جنبه ملائکه و مالک این جنبه شیاطین است و هر دو مسخر تحت
قدرت کامله خداوند جل و علا منفعل باشند و بدانکه قلب شریف انسانی بجهة صفا و لطافتش در اصل فطرت که
مرتبه عقل هیولانیست از همه صور و ادراکات خالیست نسبتش بآثار ملکیه و آثار شیطانیه مساویست مثل هیولای
اولی که بجهة خلو مرتبه ذاتش از صور و هیئات جسمانیه نسبتش بهمه آنها در مرتبه سواسیست و بجهة امتناع ترجیح
احد متساویین بر دیگری بدون مرجح خارجی حصول هر یک از آثار ملکیه و شیطانیه در آن لطیفه ملکوتیه فرقی
میخواهد با الهام ملک آثار ملکیه ترجیح می یابد و در آن لطیفه نور و ضیا و لمعات و اشراقات پیدا میشود و باغوای
شیطان آثار شیطانیه ترجیح می یابد و در آن لطیفه ظلمت و انکدار و قساوت و شقاوت حاصل میشود و از مشکوة
نبوت وارد است ما منکم الا و له شیطان قالوا و انت یا رسول الله قال و انا الا ان الله اعاننی علیه فاسلم علی یدی
یعنی نیست از شما کسی مگر آنکه از برای او شیطانیست راوی عرض کرد حتی تو را نیز شیطانیست فرمود بلی مرا نیز شیطانیست
ولیکن خدا تعالی مرا غالب گردانیده است بر او و بسلام آورده است بر دست من یعنی تابع من شده است و در نزد
صاحبان بصیرت منکشف است که مراد از این شیطان نفس اماره و قوه واهمه است که جندی از جنود شیطان
کلی خارجی است چنانکه در صحیفه آسمانی وارد است ان النفس لاماره بالسوء و مراد از ملک مقابل شیطان قوه عقلیه
و نفس ناطقه است که جندی از جنود روح کلی خارجی است که مفیض ارواح جزئیه و مفید صور علمیه و کمالات
عقلیه است پس منکشف گردید که دائما تجاذب و تنازع و تخاصم و تدافع در میانه جنود ملک و شیطان در معرکه
قلب شریف انسانی ثابت است و از مشکوة ولایت در کتاب عقل و جهل کتاب اصول کافی مرویست که از
برای هر یک از عقل و جهل که یکی ملک و دیگری شیطانست هفتاد و پنج جند است از جمله جنود ملک تفکر [illegible] و زوال

اشاره بمعنی انگشت و حقیقت لوح و قلم
لوح و قلم ملک اند

اشاره بآنکه نفس اماره جندی از جنود
شیطان خارجی است

بیان آنکه قوه عقلیه جندی از
جنود ملک کلی

لذات شهوات دنیویه و تامل در ثبات و دوام کمالات عقلیه و خیرات اخرویه و لذات روحانیه است و از جمله جنود شیطانی
تخییل شهوات نفسانیه و لذات دنیویه در باسات وهمیه است و این تنازع و تجاذب باقی است مادامی که ریاست بکلی بیکی
منتقل نشده است و بعد از آن در حقیقت یا ملکی است از ملایکه مقربین و یا شیطانی است از شیاطین مضلین نعوذ بالله
من شرور انفسنا و من سیئات اعمالنا و ما التوفیق الا بالله العلی العظیم تحقیق و توضیح بدانکه صاحب کتاب نفایس
الفنون در تحقیق این مقام گفته است بدانکه دل در نزد اهل حقیقت عبارتست از نقطه که دایره وجود ازو در حرکت آمد
و بدو کمال یافت و سر ازل و ابد درو بهم پیوست و مبدا نظر درو و منتهای بصر رسید و جمال و جلال وجه باقی بر او
متجلی شد و او را بسبب دوام تقلب در اطوار و ترقی در معارج کمال قلب خوانند و چون احوال مواهب الهی
و مواهب او نامتناهی و تقلب و ترقی قلب در معارج کمال و معارج جمال و جلال ازلی بی نهایت بود اوصاف و احوال او
در عد حد و حد عد نگنجد هر که در تعدید و تحدید آن سخن راند اگر بحقیقت در نگرد بیقین بداند که جز بتعیین حد
ادراک و تعیین نصیب استعداد خود از آن نتواند چندین هزار غواص بحار معارف در بحر معرفت دل غوطها
کردند هیچ یک بقعر او نرسیدند و استیفای کنه غرایب او نکردند و نیز هر که از او اثری یافت از آن خبری باز
داد یا هر که گوهری ثمین از آن بچنگ افتاد بر طبق عرض نهاد عرش رحمان و منزل قرآن و برزخ میانه بحر جسمانیات
و روح و نفس و مجمع البحرین ملک و ملکوت و ناظر و منظور پادشاه و محب و محبوب آله و حامل و محمول سر امانت
و لطف الهی جمله اوصاف اوست و مراد از ازدواج روح و نفس نتیجه وجود او و غرض از ارتباط ملک و ملکوت مسرح
نظر و مطرح شهود او و صورت او از عین عشق مصور و بصیرت او بنور مشاهده منور و چون نفس از روح جدا
گشت عشق از طرفین پدید آمد و از عین عشق صورت قلب متولد شده بر مثال برزخی در میانه بحر روح و بحر
نفس واسطه گشت و بر موضع التقا هر دو بایستاد تا اگر در معارج ایشان یا یکدیگر تعدی رود مانع گردد و دلیل
برانکه صورت دل از عین عشق پدید آمد آنست که هرکجا جمالی بیند با او در آمیزد و هرکجا حسنی یابد بدو
در آویزد و هرگز بی منظوری و محبوبی دل آرامی نباشد وجود او بعشق قایم است و وجود عشق بدو و دل در وجود انسان
مثال عرش رحمانست چنانکه در عالم کبیر قلب عرش اصغرست در عالم صغیر جمله قوت تحت او را احاطت عرش مثلا چند
چنانکه جزئیات ارواح در تحت روح اعظم و جزئیات نفوس در تحت نفس کلی و دل را صورتیست و حقیقتی صورتش

بیان آنکه صورت قلب از ازدواج نفس و روح متولد شد

بیان آنکه قلب را حقیقتی است و صورتی

آن

آن مضغه صنوبریست که در جانب ایسر بدن مودع است و حقیقت او لطیفه ایست ربانی که یاد کرده شود و میان این
حقیقت و صورت او نفس انسانی متوسط است زیرا که حقیقت دل محض لطافت است و صورتش عین کثافت
و میان کثیف مطلق و لطیف مطلق منافرت است پس نفس انسانی که روی در عالم لطافت دارد و روی در عالم
کثافت میان صورت دل و حقیقت او واسطه شد تا هر اثری که از حقیقت دل صادر شود اول بنفس رسد
و نفس به نسبت وجه لطیف آن را قبول کند و به نسبت وجه کثیف بصورت دل بسپارد و از او باقطار بدن
برسد چنانکه اول فیض رحمت از حضرت ربوبیت بحقیقت عرش فایض شود و از او بحمله عرش رسد و بواسطه
ایشان بصورت عرش پیوندد و از آنجا باقطار عالم شهادت رسد و در حدیث آمده است که دل چهار
قسم است اول دل پاک و روشن که در او از نور ایمان چراغی است افروخته و آن دل مؤمن است دوم دل منکوس
که بسواد کفر ممتلی باشد و آن دل کافر است سیم دل متعلق متردد میان کفر و ایمان و آن دل منافق است چهارم دل
مصفح ذو وجهین که وجهی از او محل ایمان بود و دیگری محل نفاق و صعود ایمان در او از عالم قدس و طهارت بر مثال
سبزه که مدد از آب پاک گیرد و صعود نفاق در او از عالم خبث و آلایش بر مثال قرحه که مدد از قیح و صدید یابد پس
هر یک از این دو که بر او غالب شود حکم آن گیرد و بنای این تقسیم بر آنست که قلب نتیجه روح و نفس است و میانه
نفس و روح تجاذب و تطارد واقع است روح خواهد که نفس را بعالم خود کشد و نفس خواهد که روح را بعالم خود کشد
و همیشه در این تجاذب و تنازع باشند گاه روح غالب میشود و نفس را از مرکز سفلی بمقام علوی میکشد و گاه نفس
غالب میگردد و روح را از اوج کمال بحضیض نقصان میکشد و دل پیوسته تابع آن طرف بود که غالب گردد تا آنگاه
که ولایت وجود بکلی بر یکی مقرر شود و دل بر متابعت آن قرار گیرد پس اگر سعادت ابدی و عنایت ازلی در رسد
و روح را مدد و توفیق ارزانی دارد تا قوت گیرد و نفس را با لشکرش مغلوب گرداند و از تشتت و تنازع ایشان برهاند
و از محیط حدوث بمصعد قدم ترقی کند و بکلی از نفس و قلب اعراض کرده بمشاهده حضرت جلال اقبال نماید دل نیز
بمتابعت او از مقام قلبی که تقلب لازم اوست بمقام روحی مترقی و متصاعد شود و در مقر روح قرار گیرد بر مثال
فرزندی که در متابعت و مشایعت پدر بود و آنگاه نفس نیز در متابعت دل که محل و مقر او بود که عالم طبیعت است
بیرون آید و در پی دل که فرزند اوست برود و بمقام دل رسد این چنین دل دل مؤمن است که بکلی از شایبه کفر

بیان آنکه قلب چهار قسم است

اشاره بآنکه دل را با تجاذب و تنازع در میانه روح و نفس [illegible]

اشاره بآنکه دل را با آن طرف که غالب است

اشاره بدل مؤمن

تقریر برهان محکم البنیان بر وجوب کتمان اسرار
ما دون حامل اسرار ما فوق نخواهد شد

مبرا بود و اگر نعوذ بالله حال منعکس شود و آن تا شقاوت و بخط ازلی در رسد و روح را مخذول و نفس را منصور گرداند تا قوت یکجا
وقلب بروح را بعالم خود کشد روح از مقام خود بمقام قلب نزول کند و قلب از مقام خود بمقام نفس آید در زمین — اشاره بدل کافر
طبیعت متاصل و راسخ گردد و این چنین دل دل کافر بود و اگر هنوز نفرت کلی از هیچ طرف واقع نباشد و تنازع و کشاکش
باقی بود و لیکن جانب نفس قوت دارد و دل در میانه متردد بود و میل او بیشتر بنفس باشد و این دل دل منافق
بود و اگر از جانب روح قوت بیش دارد و یا جانبین متقابل باشد میل دل بیشتر بروح بود و یا جانبین علی — اشاره بدل منافق
السویه باشد در او هم ایمان موجود بود و هم کفر و این دل دو روی دارد در یکی ایمان و در یکی نفاق تمام شد
عین عبارت صاحب نفایس الفنون و چون مشتمل بر تحقیقات لطیفه و تدقیقات رشیقه بود و از برای ما نحن فیه — اشاره بدل بین بین
توضیح تمام داشت باین طول و بسط نقل نمودم تفریع عقلی و نتیجه ستری از این تحقیقات و تدقیقات و از این
لمعات و اشراقات بحد الجلا و الانکشاف و بمرتبه مشاهده و عیان آمد که در میانه موجودات طولا و عرضا نزولا
و صعودا فطرة و کسبا در قوت و ضعف وجود و در تمام و نقصان کمالات وجود تفاوت و اختلاف نه بمرتبه ایست
که بکثیر تقریر و بیان آید و در تحت تحریر و تبیان گنجد بلکه تفاصیل و حقایق این تفاوت و اختلاف را مگر
کسیکه محیط بهمه مراتب وجود باشد و بعد از آن هر مرتبه که محیط باشد بانچه که در تحت او واقع است از سایر
مراتب و درجات و از برای توضیح و تنقیح اصل مدعی که عبارتست از وجوب کتمان اسرار و امتناع آنکه هر مرتبه
از مراتب موجودات تواند حامل اسرار ما فوق خود و اقوای از خود شود میگوییم همچنانکه در سیر نزولی مراتب
موجودات و درجات وجودات فایضه از مفیض خیرات و کمالات متفاوت شد بشدت و ضعف و بغنا و فقر
بحیثیتیکه نسبت هر لاحقی بسابق خود نسبت نقص بتمام و نسبت ضعف بقوت و نسبت فرع باصل است در سیر
صعودی بالعکس این معنی ثابت است یعنی نسبت هر سابقی بلاحق خود نسبت نقص بتمام و نسبت ضعف بقوت خواه
صعود بحسب فطرت باشد یا باعتبار کسب و مجاهدات نفسانیه و از جبلیات است که ضعیف محیط بذات قوی و فضایل
او و ناقص محیط بحقیقة تمام و کمالات او نخواهد شد پس محالست آنکه ضعیف ادراک کنه حقیقت قوی و کمالات
و فضایل او نماید و حامل اسرار و علوم و خفیات او شود و الا ضعیف نخواهد بود بلکه در مرتبه قوی یا در فوق مرتبه
قوی خواهد بود زیرا که در شارقات سابقه بحد انکشاف آمد که همه فضایل و کمالات بحقایق و انیات وجود بر میگردد

بلکه

بلکه عین آن حقایق میباشند پس اگر ضعیف حامل فضایل و کمالات قوی شود خلاف فرض لازم میآید و انقلاب حقایق
ثابت میشود و پس نه هیچ دانی ادراک کنه حقیقت عالی و نه هیچ ضعیفی حامل اسرار و خفیات قوی نخواهد شد اللهم
مگر بوجه نه بکنه نه بنحو ضعف نه بنحو قوت باندازه حوصله خود نه باندازه حوصله اعلای از خود و از اینجاست که گفته اند
ادراک مفاض مفیض خود را باندازه مفاض است نه باندازه مفیض بقدر فیض است نه بقدر فیاض من عرف
نفسه فقد عرف ربه بعبارة تحقیق و تبیین این مطلب اعلا و این مقصد اسنی برهان محکم البنیان و حجت شدید
الارکان که در حقیقت از مواهب ربانیه و جوایز یزدانیه و الهامات غیبیه و خواص این وجیزه شریفه است
میگوییم شواهد نقلیه و آیات قرآنیه در اثبات این مدعی از مشکوة نبوت و ولایت لا تعد و لا تحصی است اگر جمع
کنم کتابی خواهد بود ضخیم و صحیفه خواهد بود جسیم ولی از برای آنکه این وجیزه شریفه از آن شواهد و دلایل بکلی
خالی نباشد تیمنا و تبرکا و اشراقا و تنویرا و توضیحا و تتمیما ببعضی از آن انوار ساطعه و اشعه لامعه اشاره مینماییم
و میگوییم از جمله شواهد این مدعی کلام معجز نظام ان الله یامرکم ان تؤدوا الامانات الی اهلها یعنی بدرستیکه خداوند عالم
امر میکند شما را بانکه ادا کنید امانات را باهل آن نهاد در نزد صاحب بصیرت و طالب حقیقت از [illegible] است که
امانت منحصر بدرهم و دینار و اقمشه و امتعه نیست بلکه اسرار حقایق و خفیات معارف اولی و الیق و احری و احق اند
بامانت بودن از درهم و دینار و سایر اقمشه و امتعه فانیه جسمانیه پس اعتنا بحفظ اسرار معارف و عدم اظهار آنها
بغیر اهلش بیشتر است از اعتنا بحفظ سایر امانات دنیویه پس اظهار آن حقایق و اسرار بغیر اهلش خیانت اعظم
خواهد بود چنانکه اداء اموال بغیر اهلش خیانت و افراط است پس خیانت و افراط در این قسم اقوی و اکثر است زیرا که این
موجب تلف اموالست و آن موجب تلف نفوس و این موجب خسران دنیویست و آن موجب خسران اخروی و این
مورث زوال امر فانیست و آن مورث لغزش در اعتقاد قلبی [illegible] و بسوی این معنی اشاره است حدیث مشهور التقیة دینی
و دین آبائی زیرا که خطرات و مضار افشاء اسرار حقایق و معارف اکثر و اظهر است از خطرات و مضار سایر اقسام تقیه
متفطن باش و از اعجاز کلام حضرت رسالت است لا تعلقوا الجواهر فی اعناق الخنازیر یعنی میاویزید جواهر حقایق
و اسرار معارف را برگردنهای خنازیر جهال که قابل آن اسرار و حقایق نیستند و کلام دیگر آنجناب است نحن معاشر
الانبیاء نکلم الناس علی قدر عقولهم یعنی ما طایفه پیغمبران سخن میگوییم با مردم باندازه عقلهای ایشان و کلام دیگر این

انبیاست نحن معاشر الانبیاء امرنا ان ننزل الناس منازلهم ونکلم الناس علی قدر عقولهم و من الحکمة والحقیقة اذا علم انه یستقل و یقیم یعنی ما طایفه انبیا مأموریم باینکه نازل شویم با مردم در مرتبهای ایشان پس سخن بگوئیم با ایشان باندازه عقول ایشان و بیان کنیم حکمت و حقیقت را وقتیکه معلوم شود که شنونده در فهم او مستقل است و از انجمله کلام حضرت عیسی علی نبینا و علیه السلام است لا تحدثوا الحکمة علی غیر اهلها فتظلموها و لا تمنعوها عن اهلها فتظلموهم یعنی اظهار نکنید حکمت را بغیر اهلش و الا ظلم میکنید و منع نکنید او را از اهلش و الا ظلم میکنید بر ایشان و بسوی همین اشاره است کلام بعضی از شعرا ومن منح الجهال علما اضاعه و من منع المستوجبین فقد ظلم و از انجمله کلام امیر مؤمنانست ان هیجت علی مکنون علم لو بحت لاضطربتم اضطراب الارشیة فی الطوی البعیدة یعنی بدرستیکه من مطلع شده ام بر علم مکنونی یعنی بر اسرار و حقایق علوم که اگر اظهار کنم آنها را هر آئینه مضطرب میشوید مثل اضطراب ریسمان دلوها در چاههای عمیق و کلام دیگر آن جنابست بکمیل بن زیاد ان ههنا لعلما جما لو اصبت له حملة یعنی درینجا و اشاره بسینه مبارک خود فرموده اند هر آئینه علوم بسیاری هست کاش که می یافتم از برای انها حمله یعنی اهلی یعنی اگر اهلی می یافتم اظهار میکردم و لیکن اهلی نمی یابم پس کتمان میکنم آنها را و کلام دیگر آنجنابست در وقتیکه از دو مسئله سائلی جواب داد از مسئله دیگر سؤال نمود لیس کل العلم یقدر العالم ان یفسره لان من العلم ما یحتمل و منه ما لا یحتمل و من الناس من یحتمل و منهم من لا یحتمل یعنی نیست هر علمیکه عالم تواند او را تفسیر کند زیرا که حمل بعضی از علوم ممکن است و حمل بعضی ممکن نیست و بعضی از مردم توانند حامل شوند و بعضی نتوانند مرویست از معمر بن خلاد که بخدمت امام محمد باقر علیه السلام عرض کردم که گمان میبرم که از برای من در نزد خدا منزلتی هست فرمود بلی عرض کردم که مرا در نزد تو حاجتی هست فرمود چه چیز است آن حاجت عرض کردم که اسم اعظم بمن تعلیم کن فرمود طاقت داری عرض کردم بلی پس مرا داخل حجره کرد و پس دست مبارک خود را بر زمین گذاشت دیدم که حجره تاریک شد و رگهای بدن من بلرزه آمد پس فرمود چه میگوئی طاقت داری عرض کردم نه پس دست مبارک خود را برداشت و حجره بحال اول برگشت و در شرح حدیث غامه مذکور است که ابن عباس گریه کرد بخدمت پیغمبر صلی الله علیه و آله که بگویم هر چیز را که از تو شنیده ام فرمود بلی و لیکن بگو با ایشان آنچه را که عقلهای ایشان باو فرسد پس بفتنه و ضلالت می افتند و از مولای متقیان مرویست که هر گاه جمع شوند از خیار و اشراف شما صد نفر و بگویم بشما آنچه را که از دهن مبارک حضرت رسالت پناه شنیده ام هر آئینه بیرون میروند از

بیان وجوب تقیه و کتمان علوم بغیر اهل

از نزد من

از نزد من و میگویند که دروغ گفت علی بن ابیطالب دروغ گوترین دروغ گویانست و از انجمله حدیث متفق المضمونست که محمد بن حسن صفار در کتاب بصائر الدرجات از مشکوة و ولایت روایت کرده است ملخص مضمون آنها اینست که امر ما و در بعضی حدیث ما صعب مستصعب است نمی شناسد و نمیدانند و در بعضی حدیث نمیتوانند حامل شود او را مگر ملک مقرب یا نبی مرسل یا مومنی که امتحان کرده باشد خداوند دل او را بایمان و در بعضی روایات وارد است که نمی شناسد او را نه ملک مقرب و نه نبی مرسل و نه مومن ممتحن و بسوی همین اشاره است کلام خاتم انبیا علیه التحیة والثنا لی مع الله وقت لا یسعنی فیه ملک مقرب و لا نبی مرسل یعنی از برای من با خدا حالتی است که وسعت ندارد مرا یعنی جمع نمیشود با من در آن حالت نه ملک مقرب و نه نبی مرسل و بسوی همین اشاره است کلام جبرئیل علیه السلام در شب معراج لو دنوت انملة لاحترقت یعنی اگر بقدر سر انگشت نزدیک شوم هر آئینه میسوزم و از مشکوة و ولایت وارد است لو علم ابوذر ما فی قلب سلمان من الحکمة لقتله و فی روایة لکفره یعنی اگر ابوذر میدانست آنچه را که در شکم سلمانست از حکمة هر آئینه میکشت او را یا تکفیر میکرد او را و اخبار باین مضمون بسیار است و از انجمله مرویست از مسعده که شنیدم از امام جعفر صادق علیه السلام که روایت نمود از پدرش که علی بن ابیطالب علیه السلام بعد از ذکر تقیه در روز عید فرمود والله لو علم ابوذر ما فی قلب سلمان لقتله و لقد آخا رسول الله بینهما فما ظنک بسایر الخلق ان علم العلماء صعب مستصعب لا یحتمله الا ملک مقرب او نبی مرسل او مومن امتحن الله قلبه للایمان و انما صار سلمان من العلماء لانه منا اهل البیت یعنی قسم بخدا که اگر میدانست ابوذر که چه چیز است آنچه که در دل سلمانست هر آئینه میکشت او را و حال آنکه برادری قرار داده بود پیغمبر خدا در میانه ایشان پس چه گمان داری بسایر مردم بدرستیکه که علم علما صعب مستصعب است بر میدارد او را مگر ملک مقرب یا نبی مرسل و یا مومنی که امتحان کرده باشد خداوند یگانه دل او را بایمان و نگردید سلمان از علما مگر بجهة اینکه از ما اهلبیت است یعنی مگر بجهة اینکه نسبت معنوی و اتصال روحانی در میانه ما و او ثابت است و از انجمله مرویست در کتاب بهجة القلوب که روزی ابوذر بدیدن سلمان رفت و دیگی در منزل او در بار بود و در اثنای صحبت با یکدیگر دیگ بسر نگون شد هیچ از مرق دیگ بر بالای زمین نریخت ابوذر از این معنی بسیار تعجب نمود سلمان دو باره دیگ را در بار گذاشت و مشغول

بیان وجوه نقلیه در وجوب کتمان اسرار

و مشغول صحبت شدند باز دیگ سر نگون شد و هیچ از مرق و چربی او بر زمین نریخت تعجب ابوذر زیاده تر شد و دهشت
زده از خانه سلمان بیرون آمد و در غرابت احوال تفکر می نمود ناگاه در در خانه سلمان با جناب امیر مؤمنان ملاقات
نمود فرمود چرا از خانه سلمان بیرون آمدی و سبب دهشت تو چیست عرض کرد که چنین امری از سلمان مشاهده نمودم
و باین سبب متعجب و متحیر گردیدم فرمود ای ابوذر اگر سلمان ترا خبر دهد از آنچه که میداند هر آینه خواهی گفت خدا
رحمت کند کشنده سلمان را ای ابوذر بدرستیکه سلمان در گاه خداست در زمین هر که او را بشناسد مؤمن است
و هر که او را انکار کند کافر است و بدرستیکه سلمان از ما اهلبیت است و بروایت شیخ مفید چون آن حضرت نزد
سلمان آمد فرمود که ای سلمان مدارا کن با مصاحب خود و ظاهر مساز در نزد او چیزی را که او تاب نیاورد سبحان الله
اگر ابوذر با آن جلالت و منزلت حامل اسرار نتواند شد پس بدیگران چه رسد و از انجمله اشعاریست که
در کتب معتبره بسید ساجدین و سند عابدین صلوات الله علیه الی یوم الدین نسبت داده اند که آن سرور
میفرموده اند ۞ انی لاکتم من علمی جواهره ۞ کیلا یری الحق ذو جهل فیفتتنا ۞ و قد تقدم فی هذا ابو حسن ۞ الی الحسین و وصی
قبله الحسنا ۞ یا رب جوهر علم لو ابوح به ۞ لقیل لی انت ممن تعبد الوثنا ۞ یعنی حقایق و لطایف علم خود را
پنهان میدارم تا نه بینند صاحبان جهل حق را پس بفتنه و ضلالات بیفتند و پیشی گرفته در این باب جدم
علی بن ابیطالب علیه السلام بر امام حسین و وصیت کرد پیش از او امام حسن را ای بسا جواهر و حقایق علوم که
که اگر اظهار کنم آنها را میگویند که تو بت پرستی از انجمله در کتاب مجالس المؤمنین مذکور است که شیخ ابو
عمرو کشی از جابر جعفی کوفی روایت کرده است که گفت در ایام جوانی بخدمت امام محمد باقر علیه السلام
که در مدینه تشریف داشتند رفتم پرسیدند که چه کسی گفتم از اهل کوفه ام فرمودند که از کدام طایفه عرض
کردم که جعفی ام فرمودند که برای چه کار آمده عرض کردم از برای طلب علم آمده ام فرمودند از که میخواهی
طلب علم نمائی عرض کردم که از شما فرمودند که بعد از این اگر کسی از تو پرسد که از کجائی بگو از مدینه ام
عرض کردم که پیش از سوال از سایر مسائل از این سخن که فرمودید سوال مینمایم که آیا جایز است مرا دروغ
گفتن فرمودند که گفتن آنچه را که بتو تعلیم کردم دروغ نیست زیرا که هر که در شهریست از اهل آن شهر است تا وقتیکه
از آنجا بیرون رود و بعد از آن آنجناب کتابی بمن دادند و فرمودند که تا بنی امیه باقی اند اگر چیزی از آن روایت

کنی

کنی لعنت من و پدران من بتو متوجه خواهد شد و اگر پنهان داری او را تا بنی امیه هلاک شوند رحمت من و پدران من بتو
متوجه خواهد شد بعد از آن کتاب دیگر بمن دادند و فرمودند این را بگیر و مضمون آنرا ابدا بهر گز بکسی روایت
مکن و اگر خلاف آن کنی پس بر تو باد لعنت من و لعنت پدران من و نیز از جابر نقل نموده است که می
گفته است هفتاد هزار حدیث از امام محمد باقر علیه السلام روایت دارم که هرگز از آن بکسی روایت نکرده ام
و نخواهم کرد و نقل کرده است که روزی جابر بآنحضرت عرض کرد که بر من بار عظیمی از اسرار حدیث خود بار
نموده که هرگز از آن بکسی روایت نکنم و گاه می شود که آن اسرار در سینه من بجوش میآید و حالتی شبیه
بجنون مرا دست میدهد آنحضرت فرمودند که هرگاه این حالت ترا روی دهد بصحرا بیرون رو و گودالی بکن سر
خود را در آنجا بدار آنگاه بگو حدثنی محمد بن علی کذا و کذا تمام شد کلام مجالس المؤمنین از انجمله از عبدالله بن
عباس مرویست که میگفت لو ذکرت تفسیر قول الله تعالی الله الذی خلق سبع سموات و من الارض مثلهن
یتنزل الامر بینهن لرجمونی او قالوا انه کافر یعنی اگر بیان کنم تفسیر این آیه شریفه را سنگسارم میکنید یا
میگویند ابن عباس کافر است و در کتاب حیوة القلوب مرویست که امیر مؤمنان فرمود که ابوذر علمی چند ضبط
کرد که مردم از حمل او عاجز بودند گرهی بر آن زد که هیچ از آن بیرون نیامد و مؤید این مدعی و مؤکد این دعوی
احادیث و اخبار بسیاریست که دلالت میکنند بر اینکه از برای ایمان یعنی معرفت خدا و ائمه هدی مراتب مختلفه
و درجات متفاوته است از انجمله از باقر علوم اولین و آخرین مرویست که فرمود از برای مؤمنان منازل و درجات است
بعضی بر یک درجه و بعضی بر دو درجه و بعضی بر سه درجه و بعضی بر چهار درجه و بعضی بر پنج درجه و بعضی بر
شش درجه و بعضی بر هفت درجه و هرگاه بر صاحب یک درجه دو درجه و بصاحب دو درجه سه درجه و بصاحب
سه درجه چهار درجه و بصاحب چهار درجه پنج درجه و بصاحب پنج درجه شش درجه و بصاحب شش درجه
هفت درجه میدادند صاحب یک درجه یا درجات نمی توانست که تاب و حامل شود ما فوق را و از انجمله در اصول
کافی از مشکوة ولایت وارد است که ایمان یعنی توحید منقسم است و الا بچهل و نه جزو و هر جزوی منقسم است بده جزو
پس اول درجه ایمان و توحید عشر یک جزو از چهل و نه جزو و آخر درجه او چهل و نه جزو تمام است و مراتب اوساط
متفاوت است بتفاوت اجزا و اعشار و صاحب هر درجه حامل ما فوق آن نمیتواند شد فرمودند آن مشکوة ولایت که

که هرگاه مردم امیغی را میدانستند احدی احدی را ملامت نمیکرد متفطن باش و اخذ کن این انوار ساطعه و این جواهر
واضحه را که بنحو اعلا و اظهر و بنهج اجلا و انور در اثبات انیمعنی افاده و این مطلب اعلا کافی و وافی بلکه اکفی و اوفا بند
ومن لم یجعل الله له نورا فما له من نور اشارة کشفیه بدان ای طالب مکاشفات عقلیه و معارف کشفیه و علوم
لدنیه که چون شرح حدیث شریف کمیل بن زیاد که مقصود بالذات کما ینبغی و علی ما ینبغی کشف رموز و دقایق
او کما هو اهله و مستحقه و کما ینبغی لحقایقه و سرایره و معارفه و اسراره و علی قدر فوقی و استعدادی و علی مقدار
حوصلتی و اجتهادی موقوف است بر بیان معنی کشف و اقسام او و توضیح و تنقیح همه این مقامات مبنی بر تعریف
معانی وحی و الهام و تحقیق اقسام و مراتب و درجات آنها است لهذا من باب المقدمه همه مقامات وحی و الهام
بنهجی که جماعتی از محققین علما و اساطین عرفا در کتب و رسایل خود ایراد نموده اند با تحقیقات شریفه دیگر
و تدقیقات لطیفه آخر و با بیانات شافیه و تقریرات کافیه و مبینات واضحه و اشراقات لامعه کما ینبغی و علی ما
ینبغی برشته تقریر میکشیم و بسلک تحریر میآوریم زیرا که خود این مقامات نیز از مطالب مهمه و مقاصد عالیه و معارف
حقیقیه اند و بعد از آن نقاب اختفا و احتجاب از رخساره معنی کشف و اقسام او از روی حقیقت کشف تمام بر
او بر میداریم تا بجهة انجلا و انکشاف آید و کالشمس فی رابعة النهار مشاهد و عیان گردد لمعة الهامیة بدانکه علم و امثال آن
مثل زمان و مکان بلکه سایر کیفیات نفسانیه بدیهی الانیة خفی المهیة است لهذا در میانه علما تنازع و تشاجر
واقع است در بیان حقیقت و مهیت او و در اینکه از کدام مقوله از مقولات عشره ممکنات است بعضی گفته اند که
مقوله اضافه است و بعضی گفته اند که از مقوله کیف است و بعضی گفته اند که از مقوله انفعالست و هر یک بمقتضای
مذاق خود تعریفی از برای او اختراع نموده است بلکه صاحبان یک مذهب از مذاهب ثلثه مذکوره نیز تعریفات مختلفه در
مقام بیان مهیت علم ذکر نموده اند و بعضی از این مذاهب از اصل باطل است اصلا وجه صحتی ندارد و بعضی خالی
از قصوری نیست و هر یکی از تعریفات مذکوره یا اینکه بیان نموده اند خالی از اختلالی و انتقاضی از جهة طرد و عکس
نمیباشد نه این وجیزه را گنجایش نقل آن مذاهب و تعریفات و بیان وجوه از جرح و تعدیل در آن مذاهب
و شرح وجوه از انتقاضات و اختلالات در آن تعاریف است و نه این فقیر را مجال تقریر و تحریر و مقام توضیح
و تفصیل لهذا اقتصار میکنیم در این مقام باچه که مقتضای محض برهان و مستفاد از کلمات اساطین حکما و محققین

اشاره باختلاف مذاهب در باب علم

علما است

و محققین علما است و آن این است که حقیقت و مهیت مطلق علم و ادراک حسی باشد یا خیالی و وهمی باشد یا عقلی حضوری یا
یا حصولی عبارت است از حصول مهیت و حقیقت شیئی از برای امری که مستقل باشد در وجود یعنی قایم باشد بذات خود
نه بغیر خود از قبیل قیام صور بمواد و قیام اعراض بموضوعات خواه قایم بالذات قایم للذات نیز باشد مثل واجب
الوجود بالذات جل اسمه و یا نباشد مثل جواهر عقلیه و نفوس قدسیه بنفس هویت ذات خود حاصل باشد آن حقیقت
از برای آن امر قایم بذات و یا بصورت منتزعه او از قبیل حصول شیئی از برای نفس خود باشد یعنی وجدان ذات
خود و عدم غیبت ذات خود از ذات خود که چنانکه علم و عالم و معلوم متحد باشند بحسب ذات و متغایر باشند بحسب مفهوم
و مفهوم مثل علم واجب الوجود بالذات بذات خود بلکه علم سایر مجردات حتی نفوس مجرده بذوات خود چنانکه
محقق و مبرهن است و یا از قبیل حصول هویت عینیه و آنیت خارجیه معلول بالذات باشد از برای علت بالذات
که چنانکه علم و معلوم متحد باشند بحسب ذات و متغایر باشند بحسب معنی خواهی بگو بنحوی که حیثیت معلومیت بعینها
حیثیت صادریت و معلولیت و جهة صادریت و معلولیت بعینها جهت معلومیت باشد حتی آنکه صدر معلوم او
باشد نه صدر فعلم چنانکه مقتضای محض برهان و مذاق و مشرب محققین از حکما و متکلمین است اول را بهر دو
قسمش علم حضوری اشراقی گویند حکما و عبارتست از اینکه صورت علمیه بعینها صورت عینیه باشد و دوم را علم
حصولی خوانند و آن عبارتست از اینکه صورت علمیه مغایر صورت عینیه باشد مثل علم باشیا خارجیه غیر معلوله
از برای آن قایم بذات و لکن مطابقت در میانه صورت علمیه و صاحب صورت که معلوم بالعرض است
در این قسم از علم لازم است و الا جهل خواهد بود و مراد از مطابقت آنست که اگر صورت بخارج رود عین صاحب
شود و اگر صاحب صورت بذهن آید عین آن صورت شود خواه آن صورت صورت عقلیه باشد یا غیر آن از وهمیه
وهمیه و خیالیه و حسیه اخذ کن این بیان محکم البنیان را که شامل همه مقامات و مراتب علوم و ادراکات است
و از همه شکوک و نقوض معری و مبری است و از تامل صادق در این تعریف بیان در نزد حاذق محقق و بصیر مدقق
منکشف میشود که حقیقت مطلق علم از آنجهة که علم است بحقیقت وجود بر میگردد اگرچه بنحو خاصی از وجود باشد
بنابر اینکه علم اخص از وجود و وجود اعم از علم باشد چنانکه از مقررات و مسلمات در نزد مشهور جمهور ما است بلکه
تعمیم شعور و ادراک در همه مراتب موجودات حتی در بسایط و مرکبات عنصریه از معدنیات و نباتات چنانکه

بیان مهیت و حقیقت علم

اشاره بمعنی علم حضوری و علم حصولی

اشاره و کیفیت حقیقت علم با تجلیه حقیقت وجود بر میگردد

اشاره نمودیم و الحاقا نیز بیان خواهیم نمود و اشاره خواهیم کرد بانکه همین معنی مقتضای فحص و برهان و مشهود ارباب کشف
و عرفان و مستفاد از آیات بینات قرآن و مدلول اخبار و آثار مشکوة نبوت و ولایت است در میانه علم و معنی
وجود مساوقت و مساوات محقق خواهد بود و بهره تقدیر حقیقت علم در حد نفس خود داخل در تحت هیچ مقوله از مقولات
عشر نخواهد بود چنانکه حقیقت وجود نیز در حد نفس خود در تحت هیچ مقوله داخل نیست اللهم مگر بالعرض و بالتبع
و مگر باعتبار خصوصیات نشئات چنانکه بنابر مذهب اشراقیین در علم حصولی صورت علمیه از مقوله کیف و از
قسم کیفیات نفسانیه خواهد بود و اما بنابر قاعده اتحاد عاقل و معقول در علم حصولی چنانکه مذهب فرفوریوس
و جماعتی از محققین و مقتضای برهان محکم البنیان و حجت شدید الارکان است پس در هیچ نشاء از نشئات داخل
در تحت مقوله کیف و سایر مقولات اعراض نخواهد بود مگر تابع مبدا ادراک است زیرا که صور علمیه بنابر این
مذهب متحد الوجود می باشند با مبدا ادراک یعنی بوجود او موجودند نه بوجود دیگر چنانکه مذهب اشراقیین است در علم
حصولی لهذا صور علمیه را از مقوله کیف و از قسم کیفیات نفسانیه شمرده اند بخلاف مذهب اتحاد عاقل و معقول زیرا
که بنابر آن مذهب از برای معقول حکمی نیست مگر حکم عاقل اگرچه بالعرض و بالتبع باشد و اما در علم حضوری اشراقی
پس حکم علم بعینه حکم معلوم است واجب باشد آن معلوم یا ممکن جوهر باشد یا عرض زیرا که در آن قسم از علم معلوم
عین علم و علم عین معلوم است اگرچه در علم هر مجردی بذات خود هر سه عین یکدیگر باشند از اینجا ظاهر میشود در
نزد صاحب بصیرت و فطنت که صحیح است آنکه گفته شود که حقیقت علم داخل در تحت هیچ مقوله از مقولات
نیست و صحیح است آنکه گفته شود در مقامی واجب الوجود بالذات است و در مقامی جوهر مجرد و در مقامی کیفیتی است
از کیفیات نفسانیه و صحیح است آنکه گفته شود که داخل در تحت همه مقولات است متفطن باش و بدانکه از برای
حصول علوم و ادراکات دو طریق است اول طریق اکتساب و تعلم و او نیز بر دو قسم است اول آنست که تعلم و اکتساب
از خارج باشد و او عبارتست از آنکه معلم بشری القا نماید الفاظ و عبارات و یا نقوش و کتابات را بسوی متعلم تا
بعد از تامل و تفکر در معانی آن الفاظ و نقوش و ترتیب و نظم آنها بطریق فکر و نظر نتایج علوم و معارف نظریه از آنها
صور فایض گردیده از برای او حاصل شوند دوم آنست که اکتساب و تعلم از داخل باشد و معلم بشر در او دخیل
نباشد و او عبارتست از آنکه تفکر نماید در مبادی و مقدمات و تامل کند در علامات و آیات تا نتایج علوم و معارف

اشاره بانکه حقیقت داخل در تحت
هیچ مقوله از مقولات عشر نیست
مگر بالتبع

از بطون

٤٠

از بطون امهات مبادی مترتبه و مقدمات منتظمه متولد گردیده ظلمات قوه و جهالت را از صفحات قلوب و اذهان
بزدایند پس در هر دو قسم تفکر و تامل در مبادی و مقدمات لازم و حرکت فکریه اولا از مطلوب بسوی مبادی
و ثانیا از مبادی بسوی مطلوب واجب است و فرقی نیست مگر بانکه در قسم اول وساطت معلم بشری معتبر است اگرچه
وساطتش اعدادی باشد نه ایجابی چنانکه مطلق تفکر و نظر بردن در مبادی و مقدمات نیز از مبادی اعدادیه است نه از
مبادی ایجابیه و جمیع علوم و ادراکات بعد از تحقق شرایط و معدات بوساطت مبادی قدسیه از مبدا اعلا که
مفیض همه خیرات و کمالات و مفیض همه علوم و ادراکاتست بر مدارک قابله نفوس مستعده فایض میشوند
چنانکه از مشکوة ولایت وارد است العلم نور یقذفه الله فی قلب من یشاء و این هر دو قسم را بعضی نظر و فکر گویند
و بعضی دراست خوانند و علم مستفاد از این طریق را ارباب نظر استبصار گویند و اصحاب عرفان علم دراست
خوانند اما طریق دوم پس عبارتست از تعلیم ربانی و تلقین یزدانی و تجلی حقانی و افاضه حقایق معارف و اسرار
علوم و مفاتیح غیوب بر الواح صافیه قلوب از مفیض خیرات و کمالات بمجرد اهتزازات علویه و جذبات الهیه
و مواهب ربانیه بدون آنکه نظر و فکر و تامل او را در او مدخلیتی باشد که میسر نیست واصلی را مگر به پیروی [illegible]
رفتن کجا بردن کجا توفیق ربانی است و حاصل نمیشود این تلقین و تعلیم و این افاضه و استفاضه مگر بعد از تزکیه
نفس از رذایل نفسانیه و تطهیر باطن از تعلقات دنیویه و تصفیه قلب از ملکات خسیسه و هواجس شیطانیه
و توجه تام ببارگاه احدیت و انجذاب کلی بحضرت ربوبیت و اعتماد تام بر فیاض علی الاطلاق خواه بحسب اصل
فطرت این معانی حاصل باشند چنانکه سابقا اشاره نمودیم که انبیا و اوصیا را بحسب استعداد فطری اتصال
معنوی بعالم قدس ثابت است و یا عمل را نیز مدخلیتی باشد در اصل حصول این نحو از توجه و اتصال یا در اشتداد
و استقرارش چنانکه سابقا نیز اشاره نمودیم که مجاهدات نفسانیه و اعمال بدنیه که از انبیا و اولیا صادر
میشود موجب اشتداد و استقرار توجه و اتصال نفوس قدسیه ایشانست بعالم ربوبیت متفطن باش و بدانکه
در این قسم از علم و معرفت حقایق و اعیان اشیا بنحوی که حاصلند در نفس الامر بنحوی که ثابتند در لوح
در نظر شهود صاحب ایقان و عرفان هویدا و آشکارا گردیده کالشمس فی رابعة النهار بعد مشاهده و عیان می آیند
اگرچه این شهود و عیان و این مشاهده و عرفان نیز صاحب مراتب مختلفه و درجات متفاوته است چنانکه در بیان

اشاره بانکه علم و ادراک [illegible]
[illegible]
[illegible]

اشاره بطریق اکتساب

اشاره بانکه نظر و فکر [illegible]
[illegible] مبادی [illegible]
[illegible]

مراتب کشف معنوی منکشف خواهد گردید و از این قسم از شهود و عرفان حاکی است کلام خاتم نبوت اللهم ارنی الاشیاء کما هی
یعنی خداوندا بنما بمن حقایق اشیا را بنهجی که واقعند متفطن باش و بدانکه نسبت این قسم از علم و معرفت که موسوم
بعلم وراثت و علم لدنی است بعلم نظری و فکری که موسوم بعلم دراست و استبصار است نسبت نور است بظلمت و نسبت
صفا بکدورت و نسبت پرتو بسایه و نسبت حقیقت بصورت و نسبت خارج بذهن و نسبت حقایق اصلیه بمفهومات
و عنواناتیکه در مدارک و اذهان حاصل میشوند مثل صورت حلاوت که از تعریف و توصیف او در ذهن حاصل شود بحقیقت
اصلیه او که از برای قوه ذایقه حاصل باشد ؛ ببین تفاوت ره از کجاست تا بکجا ؛ حلوای تن تنانی تا نخوری ندانی
لمن عرفان را اگر واقف شوی ؛ بر راز دریغ کی واقف شوی ؛ گر بیاموزی صفیر بلبلی ؛ تو چه دانی کو چه دارد با گلی
و این قسم از علوم و معارف است که همه کس حامل او نتوانند و هر دلی تاب گنجایش تابش او ندارد ؛ هر کسی را
سوی گنج اسرار ره بدی ؛ هر گدائی اندرین ره شه شدی ؛ چشم کو تا گنج بیند در جهان ؛ گوش کو تا بشنود اوصاف
آن ؛ و بسوی این لطیفه ربانیه اشاره است حدیث قدسی که از مشکوة ولایت مرویست لا یسعنی ارضی و سمائی
ولکن یسعنی قلب عبدی المؤمن یعنی زمین و آسمان مظهر و مجلی نتوانستند شد از برای ظهور و تجلی من و از برای
مشاهده جمال و جلال من ولیکن دل بنده مؤمن من بجهت جامعیت نشاه و وسعت حوصله اش تواند مظهر
و مجلی شود از برای ظهور و معرفت من و منظره و مرآت باشد از برای مشاهده جمال و جلال من و این معنی بجهت کمال صفا
و نقای دل مؤمن است از کدورات و تعلقات دنیا و از تقییدات و تعینات ماسوای حق جل و علا با کمال
تفاوت و اختلاف در این معنی چنانکه سابقا اشاره نمودم زیرا که مراد از مؤمن در این حدیث مؤمن ممتحن یعنی موحد
حقیقی است و مراد از موحد حقیقی چنانکه در بیان حقیقت و مراتب توحید منکشف خواهد شد آنست که بکلی از
شرک جلی و شرک خفی خالص باشد و همه اشیا حتی انیت و ذات خود نیز از نظر شهودش ساقط گردد و منظور
نباشد از برای او مگر جمال و جلال حضرت ربوبیت و مقصود نباشد او را مگر مشاهده عظمت و کبریای احدیت
زیرا که مراد از وسعت دل مؤمن مظهریت و مرآتیت اوست از برای ظهور ذات اقدس که عبارت از فیض اول
و جلوه اول و وجود اطلاقی منبسط الهی است و از بیانات که هر آن از مرایای ماهیات و اعیان مظهر و مجلای او
نتوانند شد بلکه چنانکه سابقا اشاره نمودم که در سیر بدایات نزولی بعین ثابت روح اعظم یعنی عقل کل مظهر و مجلای آن

تجلی

تجلی کلی و ظهور اطلاقی تواند بود و در سیر نهایات صعودی قلب موحد حقیقی و عارف ربانی که از برای او اتصال
معنوی و ارتباط حقیقی و اتحاد وجودی بروح اعظم متحقق باشد با تفاوت فاحش در مراتب این اتصال و ارتباط
بحسب شدت و ضعف و باعتبار کمال و نقصان این است معنی حدیث شریف و الا از بیانات که محال است
آنکه مراد از وسعت حلول ذات اقدس باشد در دل مؤمن و یا اتحاد ذات اقدس باشد با دل مؤمن و یا حصول
کنه ذات اقدس باشد از برای دل مؤمن متفطن باش و بدانکه در علوم نظریه این قسم از توحید متحقق نمیباشد
بلکه مقصور نمیباشد زیرا که در طریق نظر دو حرکت لازم است یکی از مطلوب بسوی مبادی مناسبه و متحقق نمیشود
این معنی مگر بعد از ملاحظه تفصیلیه از ذهن همه معانی و معلومات مخزونه و تفصیل و تمیز مقدمات و مبادی مناسبه
اشاره بکیفیت توحید نظر
از غیر مناسبه تا مبادی مطلوب متعین شوند دوم حرکت قوه فکریه است از مبادی متعینه بسوی مطلوب بترتیب
خاص و نظم معلوم که در علم میزان محقق است تا مطلوب حاصل شود و با این همه تقییدات و ملاحظات از
اغیار چگونه توحید حقیقی که حقیقتش نیست مگر اسقاط اضافات و کثرات از نظر شهود عارف موحد متحقق میشود
تا تو بیدائی خدا باشد نهان ؛ تو نهان شو تا که حق گردد عیان ؛ و چگونه کمال اخلاص و نفی صفات متصور
میباشد و از مولای متقیان مرویست و کمال توحیده الاخلاص له و کمال الاخلاص نفی الصفات عنه لهذا
جماعتی از اهل عرفان طریق فکر و نظر را از جمله حجب و شواغل از حق و توحید حقیقی شمرده اند ؛ ببین تفاوت ره
از کجاست تا بکجا ؛ و با وجود این تفاوت توحیدیکه بطریق نظر از براهین محکمة البنیان و حجج شدیدة الارکان
حاصل میشود از مراتب حقیقت توحید و معرفت معدوده و در نزد فحول عقلا و اساطین حکما معتبر است و کلام
معجز نظام خداوند یگانه و کلمات انبیا و اولیا علیهم التحیة و الثنا مشحون است از این قسم از توحید و مملو از این
اشاره بآنکه عموم ناس در طریق نظر ثابت قدم نیستند
طریق از علم و معرفت است بلکه مقتضای فحص و برهان آنست که مکلف به او لا این قسم از توحید است و عوام
بلکه خواص را نیز باید از این قسم از توحید تکلیف ثابت نیست بلکه از اشارات سابقه مستفاد میشود که این قسم
از توحید از برای کسی در حیز امکان نیست بلکه مستفاد میشود که این قسم از توحید نیز نسبت باشخاص متفاوت
کل میسر للخلق له ؛ هر کسی را سوی گنج اسرار ره بدی ؛ هر گدائی اندرین ره شه شدی ؛ پس منکشف گردید که هر کس
قابل و سزاوار توحید سابق الذکر نمیباشد بلکه آن توحید مخصوص بانبیا و اوصیا و خواص ایشانست که همه

انقیاد و متابعت ایشان نموده بمقام موتوا قبل ان تموتوا رسیده محیط انوار جمال ازلی و جلال لم یزلی باشند
چون بر افتد از جمال او نقاب / از پس هر پرده تابد آفتاب / متفطن بلطایف این رمز بتحقیق از برای این
مطلب اعلا و مقصد اسنی در شارقات مستقبله و در شرح فقرات حدیث کمیل بن زیاد بسط تمام خواهد آمد منتظر آن باش
و بدانکه بسوی طریق دوم از علم و معرفت اشاره است کلام معجز نظام و کذلک اوحینا الیک روحا من امرنا ما کنت
تدری ما الکتاب ولا الایمان ولکن جعلناه نورا نهدی به من نشاء یعنی فرستادیم بسوی تو روح القدس را و تو
نمیدانستی چه چیز است کتاب و نه ایمان ولیکن گردانیدیم او را نوری که هدایت کنیم باو هر کسی را که بخواهیم و کلام دیگر
خداوند جل وعلا و علمک ما لم تکن تعلم وکان فضل الله علیک عظیما و کلام دیگر او و لقد رای من آیات ربه الکبری و کلام
دیگر او نزل به الروح الامین علی قلبک و بالحق انزلناه و بالحق نزل و کلام دیگر او و علمناه من لدنا علما یعنی تعلیم کرد تو
آنچه را که نمیدانستی و نعمت و فضل خدا بر تو بزرگ است و بتحقیق دید آن پیغمبر در شب معراج آیت کبری را که روح اعظم است
نازل شد روح القدس با قرآن بر قلب تو و بحق نازل گردانیدیم او را و بحق نازل شد و تعلیم کردیم آنحضرت را از نزد خود علم
بحقایق اشیا را و بسوی این طریق از علم و معرفت نیز اشاره است کلام خاتم انبیا علیه التحیة و الثنا ادبنی ربی
فاحسن تادیبی و کلام دیگر آنجناب لی مع الله وقت لا یسعنی فیه ملک مقرب ولا نبی مرسل و کلام خاتم انبیا و اولیا علیه التحیة
ان رسول الله صلی الله علیه و آله ادخل لسانه فی فمی فانفتح فی قلبی الف باب من العلم مع کل باب الف باب یعنی پیغمبر خدا
زبان خود را بدهان من گذاشت پس گشوده شد از برای من هزار باب از علم و گشوده شد با هر بابی هزار باب دیگر
از علم و کلام آنجناب هرگاه [illegible] هر آینه حکم میکردم بر اهل تورات بتوریة ایشان و بر اهل انجیل بانجیل ایشان و بر اهل
زبور بزبور ایشان و بر اهل قرآن بقرآن ایشان و امثال این کلمات که دلالت میکند بر این طریق از علم و معرفت از مشکوة
نبوت و ولایت لا تعد و لا تحصی است و علوم و معارف ملائکه مقربین و ملائکه مدبرین و انبیا و اولیا باین طریق حاصل
منتج و منقطع باشد و بدانکه این قسم از علم و معرفت را نیز دو طریق است یکی را وحی گویند و دیگری را الهام اول عبارت است
از استفاده علوم و معارف و استفاضه انوار و حقایق بجهت اهتزازات علویه و جذبات الهیه و اتصالات
معنویه از مبدء فیاض بوساطت نورانیت روح اعظم که مسمای بعقل کل است با مشاهده ملک حامل وحی که از مراتب
تنزلات آن روح کلی و از جمله جنود و خوادم آن عقل کل است در نشاه مثال که از برازخ سفلیه اشباح مثالیه است

اشاره بآیاتیکه دلالت میکند بطریق دوم از علم و معرفت که مسمای بعلم لدنی است

اشاره باخباریکه باین طریق دلالت میکند

بیان معنی وحی و الهام

بحضور

بحضور اشراقی عینی نه بمجرد خیالی حضوری ظلی چنانکه جماعتی خیال نموده اند یعنی بجهت قوت اتصال بعالم جبروت و شدت
ارتباط بعالم لاهوت و کمال ارتفاع حجب و استتار بشریت و تمام انقطاع از تعلقات و تقییدات بجهت [illegible]
باینمعنی که مرتبه روحانیت نبی استفاده میکند انوار عقلیه را از روحانیت عقل کل و مرتبه روحانیتش از نفس کلیت
او و مرتبه مثالیتش از مرتبه مثالیت او زیرا که عالم صغیر نوع شریف انسانی منطبق است بر عالم کبیر همچنانکه از
عالم کبیر مترتب و متنازل است مراتب عالم صغیر نیز مترتب و متنازل است تا بعالم حسی منتهی شود و اینجا ظاهر
میشود که در نزد وحی همه حقایق و اعیان عوالم مترتبه در وجود هر یک در مقام و مرتبه خود مشاهد و عیان
میباشند از برای صاحب وحی باشراق و حضوری که لایق آن مرتبه است در دفعه واحده بدون تراخی و مهلت
و بدون نظر و فکرت و بسوی این لطیفه ربانیه اشاره است در صحیفه الهیه بکلام معجز نظام و علمناه من لدنا علما
و از جهات آنست که ذات اقدس را نزد بمعنی مکان متصور نباشد لیس عند ربک صباح ولا مسا بلکه مراد از نزد
قرب معنویت و کمال قرب معنوی در صورتی متحقق میشود که واسطه در میانه متصور نباشد و اقرب بذات
اقدس حقیقت روح اعظم و عقل کل است چنانکه سابقا منکشف گردید و بکلام معجز نظام و لقد رای من آیات ربه
الکبری زیرا که مراد از آیت کبری ملکوت اعلا یعنی روح اعظم است و بکلام معجز نظام نزل به الروح الامین
علی قلبک و بالحق انزلناه و بالحق نزل در نزد حاذق محقق و بصیر مدقق منکشف است که مراد از نزول نزول
تجلیات روح اعظم است تا منتهی شود بعالم اشباح مثالیه چنانکه در حدیث سابق مذکور شد که جبرئیل علیه السلام
بحضرت رسالت پناه عرض کرد که در میانه خداوند عالم و اسرافیل هفتاد نور است که هر یک از آنها اگر نزدیک شود
باسرافیل هر آینه میسوزاند لوح محفوظ را که در پیش روی او است هرگاه مشیت ازلی تعلق گیرد بوجود چیزی در
آسمان و زمین در پیشانی اسرافیل نوشته میشود پس نظر میکند باو و بعد از آن امر میکند مرا اگر از عمل من باشد تا آخر
حدیث و ظهور حضرت جبرئیل از برای حضرت رسالت صلی الله علیه و آله بصورت دحیه کلبی متواتر بلکه نزدیک
بضرورت اسلام است لیکن صورت صورت عینی خارجی بود نه خیالی ظلی و در عالم برزخ و مثال بود که از جمله عوالم
متاصله عینیه خارجیه است چنانکه مقتضای نص برهان و مؤدای کشف و عیان و مستفاد از قواعد ملت بیضای اسلام است
نه در عالم حس و ماده و الا لازم بود که هر صحیح البصری با تحقق شرایط ابصار تواند ملک را به بیند و نه چنین بود باتفاق اهل اسلام

اشاره بکیفیت وحی [illegible]

اشاره باینکه [illegible] در عالم مثال متحقق میشود نه در عالم ماده

پس این حضرت رسالت او را بدیده دیگر بوده نه باین دیده چنانکه در اخبار بسیار وارد است که در نزد نزول وحی شبه
غشی بآنجناب عارض می شد واصلا التفاتی باین نشاه نمیفرمودند و بعد از افاقه بمقتضای وحی را بیان میفرمودند و این
بابت آنچه که از مسلمات اهل اسلام است که آنجناب در خواب میدیدند چنانکه در بیداری میدیدند و از جنابت
که این دیدن بدیدن باطن بوده نه بدیده ظاهر بلی اگر رای مبارک بتی تعلق بگیرد که دیگران ملک را به بینند میتوانند
به بینند زیرا که هر نفسی از نفوس را بصر ذاتی هست که این بصر از رشحات واظلال اوست همچنین سمع ذاتی و ذوق
ذاتی و شم ذاتی و لمس ذاتی هست که این حواس از رشحات و فروع آن حواس ذاتی میباشند لهذا در عالم خواب
می بینند و می شنوند و می بویند و آثار خارجیه نیز بآنها مترتب میشود بلکه لذات و آلامیکه در عالم رؤیا حاصل میشوند
بمراتب شتی اقوی میباشند از لذات و آلام حسیه پس حقیقة می بینند و حقیقة میشنوند نه مجاز او استعاره و چگونه این
معنی متصور میباشد اگر بصر ذاتی و سمع ذاتی در آن نفوس متحقق نباشد ولیکن در بیداری بجهت ضعف نفوس
و توجه آنها بتدبیر ابدان و استعمال آلات متمکن نمیباشند از توجه بعالم ملکوت سفلا که در تحت همه برازخ واقع است
و محجوب میباشند از مشاهده موجودات آن و هرگاه توجه والتفات نبی یا وصی جذبه از جذبات ایشان موجب
رفع شواغل حسیه شود ایشان نیز موجودات عالم مثال را میتوانند مشاهده نمایند چنانکه از ابی بصیر مرویست که در
ابطح که در خدمت امام جعفر صادق علیه السلام بودم و بعد از سؤالیکه از من صادر شد دست مبارک را بروی
من مالیده و فرمود نظر کن پس نظر کردم بعضی از مردم حاج را بصورت سگ بعضی را بصورت خوک و بعضی را
بصورت حمار دیدم و ندیدم بصورت انسان مگر معدود قلیلی را و اما دوم یعنی الهام پس عبارتست از استفاده
علوم و معارف و استفاضه انوار و حقایق باهتزازات علویه و اتصالات معنویه و جذبات الهیه از مبدء
فیاض بوساطت نفس کلی که مسمای بلوح محفوظ است بدون مشاهده شخص ملک و بدون تراخی و مهلت و بدون
نظر و فکر است پس الهام در حقیقت اثر وحی و تابع اوست و تفاوت در میانه آنها بشدت و ضعف و کمال و نقصانست
یعنی انکشاف حقایق در وحی اقوی و اصرح و اجلا و اظهر است نسبت بالهام پس نسبت الهام بوحی نسبت پرتو
بآفتابست چنانکه نسبت نفس کلی که جوهریست مفارق و منجلی است بنور همه علوم و معارف و صور بعقول
همه حقایق و رقایق بعقل کلی و روح اعظم است بنسبت حواست بآدم اکنون این دو نحو از فرق را که در میانه وحی

بیان آنکه از برای نفس حواس ذاتی هست [illegible]

بیان معنی الهام و کیفیت آن

بیان فرق در میانه وحی والهام

والهام

والهام بیان نمودم اول آنست که وحی استفاده از عقل کلی است که موسوم است در لسان نبوت بروح اعظم و قلم اعلا
و در الهام از نفس کلی است که مسمای بلوح محفوظ است دوم آنست که در الهام مشاهده ملک معتبر نیست و در وحی معتبر است
لهذا احادیث قدسیه را که باتفاق کلام خداست وحی و قرآن نمیگویند فرق دیگر در میانه وحی و الهام آنست که وحی
از خواص رسالت و متعلق بظواهر است و الهام از خواص ولایت و متعلق ببواطن است خواه ولایت نبی باشد
یا ولایت وصی زیرا که هر نبی ولی است و هر ولی لازم نیست که نبی باشد فرق دیگر آنست که در الهام تبلیغ و انذار
معتبر نیست و در وحی معتبر است چنانکه در صحیفه الهیه وارد است یا ایها الرسول بلغ ما انزل الیک من ربک
از اینجا ظاهر میشود که هر نبی لازم نیست که صاحب وحی باشد چنانکه لازم نیست که هر نبی مامور بتبلیغ باشد
بلکه در صدق نبوت الهام خاص که عبارت از علم لدنی است کافی است چنانکه در باب خضر علیه السلام فرموده و علمناه
من لدنا علما و بر بسیاری از انبیا بنی اسرائیل جبرئیل بلکه ملک دیگر نازل نمی شده است با اینکه باتفاق ایشان
انبیا میگویند و در کتاب حجت از اصول کافی از امام جعفر صادق علیه السلام مرویست که فرموده انبیا و رسل چهار
طبقه دارند اول پیغمبریست که آمده باشد او را نبوت در نفس خودش که تجاوز نکند غیر نبوت را یا تجاوز نکند
غیر نفس خود را بنا بر دو احتمال در فقره حدیث احتمال اول اشاره است باینکه بمرتبه رسالت نرسیده باشد و دوم اشاره است
باینکه مامور به تبلیغ نباشد و مآل هر دو یکی است دوم پیغمبریست که در خواب به بیند ملک را و صدای او را بشنود
ولیکن مشاهده نکند او را در بیداری و مبعوث نشود باحدی و او را پیشوائی باشد یعنی تابع شریعت پیغمبر دیگر
باشد سیم پیغمبریست که در خواب به بیند ملک را و صدای او را بشنود و در بیداری نیز به بیند و مبعوث بر طائفه
کم باشند یا بسیار مثل یونس خداوند عالم فرموده است و بتحقیق فرستادیم او را بسوی گروهی که عدد ایشان
صد هزار بود یا چند هزار زیاده بودند حضرت فرمود که زیاده بودند بر صد هزار بقدر سی هزار و او را پیشوائی باشد
که تابع باشد شریعت او را چهارم پیغمبریست که در خواب به بیند ملک ملقی علوم و معارف را و صدای او را
بشنود و مشاهده کند او را در بیداری و امام یعنی صاحب شریعت نیز باشد مثل اولوالعزم و بتحقیق که حضرت
ابراهیم پیغمبر بود و امام نبود تا اینکه خداوند عالم فرمود بدرستی میگردانم ترا امام یعنی صاحب شریعت مستقله
عرض کرد و از ذریه من نیز امامی مقرر گردان فرمود نمیرسد عهد من بظالمان هر که عبادت کرده باشد بت را امام

بیان مراتب نبوت

تمام شد ترجمه حدیث صدر محققین قده و در شرح این حدیث فرموده است که مراد از مرتبه اولی القای علوم و معارف است
از جانب خدای تعالی به پیغمبر بدون دیدن ملک حقی نه در خواب و نه در بیداری و بدون شنیدن صدای او و این مرتبه
مرتبه اولیاست بنابر تقسیمیکه ما کرده ایم اولا و او این است که الهام که از خواص اولیاست عبارت است از علوم
نظریه که حاصل شوند در قلب بدون اکتساب و بدون اطلاع بر سبب حقی که عبارت از ملک است ولیکن اسم
ولی پیش از بعثت پیغمبر ما بر احدی از اولیا سابقین گفته نشده است بلکه ایشان را نیز انبیا میگفتند زیرا که فرقی
نبود در میانه ولایت و نبوتی که رسالت و تشریع با او نباشد مگر در اطلاق اسم پس پیش از پیغمبر ما هر ولی نبی میبود
بحسب اسم اگرچه ولی باشد بحسب معنی و تصریح کرده است باین معنی شیخ فاضل سعدالدین حموی در کتابیکه بلغت
فرس نوشته است و باید چنین باشد زیرا که استعدادات از زمان آدم تا آخر الزمان در ترقی میباشد پس باید
امت پیغمبر ما بهتر باشند از سایر امم چنانکه در کلام مجید وارد است کنتم خیر امة اخرجت للناس یعنی میباشید شما بهترین
امتها و نیز فرموده است لتکونوا شهداء علی الناس و یکون الرسول علیکم شهیدا یعنی تا باشید شما گواه بر مردم و پیغمبر
گواه باشد بر شما و از اینجهت است که قیامت با ایشان بر پا میشود و دایره وجود با ایشان بتمامیت میرسد پس لامحاله باید
در میانه ایشان کسانی باشند که مرتبه ایشان مرتبه پیغمبران باشد و از پیغمبر صلعم مرویست که از برای خدا بندها میباشند که
پیغمبر نیستند ولیکن غبطه میبرند از ایشان پیغمبران یعنی پیغمبر تشریعی نیستند و معنی کلام پیغمبر که فرموده انه لا نبی بعدی
این است که نبوت تشریعی و وحی خاص بعد از من نخواهد شد نه اصل نبوت از اینجا ظاهر میشود که الهام مشترک است
در میانه انبیا و رسل و اولیا که در زبان حدیث موسومند بمحدثین بصیغه اسم مفعول از باب تفعیل و فرق در میانه
ایشان در مشاهده ملک است در خواب یا در بیداری و عدم مشاهده او پس منکشف گردید که اصل نبوت که
عبارت از القای علوم و معارف و الهام حقایق و دقایق است از مفیض کمالات و ثمرات او که ایصال این علوم
و معارف است بمکلفین و مستعدین و تکمیل و تصفیه ایشان از عیب نقصان بدرجه کمال بحال خود باقی است بجهت وجود
اولیا کاملین و اوصیاء مرضیین صلوات الله علیهم اجمعین و تصریح نموده است باین مطلب اعلا بعضی از محققین عرفا در
بعضی از کتب خود تمام شد کلام آن محقق تفصیلش توضیح و تحقیق مرانکه صدر محققین و قدوه العارفین را در شرح
کتاب حجت از اصول کافی در این مقام کلامی است لطیف و تحقیقی است شریف ملخصش این است که قلب انسانی بمنزله

بیان آنکه اصل نبوت و ثمرات او باقی است و منقطع نشده است حکم نبوت تشریعی

بصر و قوه

بصر و قوه عقلیه اش بمنزله قوه باصره است و قوه باصره لطیفه ایست ملکوتیه در جمیع احوال از برای صاحب بصر ثابت است
تاریک باشد هوا یا روشن بگشاید چشم خود را یا بر هم گذارد و علوم و ادراکات قلب بجهت قوه عقلیه اش بمنزله دیدن
اعیان خارجیه است بقوه باصره و تاخر علوم و ادراکات قلب در مدت طفولیت تا هنگام تمیز و بلوغ رسد بمنزله تاخر
ابصار و رویت است از قوه باصره تا وقت فیضان نور آفتاب بر مبصرات و ملک قدسی مسمای بقلم اعلا که واسطه
تصویر علوم و ادراکات در صحایف قلوب بمنزله قرص آفتاب است و انوار فایضه از آن جوهر قدسی بر الواح
قلوب بجهتیکه خارج از قوه بفعلیت شوند و از ظلمت جهل بنورانیت علم بیرون آیند بمنزله نور آفتاب که بجهت
تابش او بر اشیا مبصره قوه رویت و ابصار بفعلیت و وجود آید و تهیئو و استعداد قلوب از برای قبول انوار
علمیه و معارف حقیقیه باسباب خارجیه و داخلیه بمنزله تهیئو و استعداد قوه باصره است از برای قبول صور ابصار
بسبب تحقق شرایط ابصار پس منکشف گردید که در میانه بصیرت و بصر مطابقت و موازنت متحقق است

اشاره بآنکه در میانه بصر و بصیرت مطابقت و موازنت است

لهذا در صحیفه الهیه وارد است و کذلک نری ابراهیم ملکوت السموات والارض و نیز وارد است و لقد رای من آیات
ربه الکبری ما کذب الفؤاد ما رای و از مشکوه ولایت وارد است رایته القلوب بحقایق الایمان یعنی بجهت
مطابقت و موازنت در میانه بصیرت و بصر در آیات شریفه و حدیث مذکور بر بصیرت رویت اطلاق
فرموده اند با آنکه رویت و ابصار از خواص بصر است و در ادراک قوه باصره مستعمل میشود زیرا که دیدن ابراهیم
ملکوت را و دیدن پیغمبر آیت کبری را و دیدن قلب پیغمبر ما رای و دیدن عظمت و کبریای خدا بحقایق ایمان بدیده
ظاهر که موسوم به بصر است از مستحیلات و ممتنعات است مگو با این تقریر که ظاهر و متبادر از این کلام آنست که اطلاق
رویت بر بصیرت بجهت علاقه مطابقت و موازنت است و از قبیل استعاره یا مجاز مرسل است و نه چنین است بلکه
که در تحقق مطلق رویت و ابصار بصر یعنی این دیده ظاهر معتبر نیست بلکه مطلق علم حضوری اشراقی رویت
و ابصار است حقیقة نه مجازا خواه بدیده ظاهر باشد یا بدیده باطن چنانکه سابقا اشاره نمودیم و خواه از قبیل حضور
معلول در نزد علت باشد و یا حضور شیئی در نزد نفس خود چنانکه در تقسیم علم بحضوری و حصولی بیان نمودیم از اینجا
ظاهر میشود که اطلاق بصیر بر ذات اقدس چنانکه در شرایع حقه ثابت و در نزد اساطین حکمت محقق است
بعنوان حقیقت است و محتاج نیست بانکه بعلم بمبصرات مؤول شود چنانکه معتقد بعضی از قواعد ملت و شریعت و ارباب علوم

اشاره بآنکه اطلاق رویت و ابصار بر دیده ظاهر و بر اطلاق بصیر بر ذات اقدس بعنوان حقیقت است و محتاج بتاویل نیست

حکمت و معرفت است بلکه اطلاق کلمه عین که تعبیر از او در لغت فرس بچشم است بنابر اختصاص بچشم ظاهر ندارد این مقتضای
نص و برهان و مؤدای کشف و عرفان و مستفاد از کلمات مشکوة نبوت و ولایت چنانکه در نزد صاحبان بصیرت و فطنت
محقق و مستور نیست و در رشحات سابقه اشارات شافیه و تلویحات کافیه باین مطلب اعلام نموده ام و در کتاب سلوات الهیه
در باب سمع و بصر بسط تام و تفصیل مالا کلام محقق و مبرهن ساخته ام و مذاق آن محقق نیز در اسفار اربعه و شرح اصول
کافی همین مذاق است و توجیه کلامش در این مقام آنست که مرادش از مطابقت و موازنت در میانه بصر و بصیرت
اصالت و فرعیت است یعنی بصیرت اصل است و بصر فرع آنست و تفاوت بشدت و ضعف است پس بصیرت بالمرتبه
قوی و بصر بصیرتیست ضعیف چنانکه انسان عقلی انسانیست قوی و انسان حسی انسانیست ضعیف خلاصه کلام مذاق
آن محقق آنست که همه معانی و مهیات را در همه نشآت تحقق و وجود است چنانکه مذاق و مشرب افلاطون الهی و فیلسوف
اعظم ارسطاطالیس و سایر اساطین حکمت و معرفت است مثلا ماهیت انسان را سه گونه وجود است عقلی و مثالی و حسی
و همه انسانند حقیقة و تفاوت ندارند مگر بشدت و ضعف و همچنین عرش عقلی است و عرش مثالی و عرش حسی و ارض — اشاره به آنکه همه معانی را در همه نشآت وجود است
عقلی و ارض مثالی و ارض حسی و از مشکوة ولایت نیز این معنی مستفاد میشود و همه تأویلات که در احادیث اهل بیت
عصمت وارد است حاکی از این معنی است و در رشحات سابقه باین معنی اشاره نمودم و بیان نمودم که همه بطون
قرآن قرآنست متنطق باش بلی مهیاتیکه قابل وجود عقلی و وجود استقراری نیستند مثل قوه و استعداد و حرکت — بیان اقسام علوم
و زمان موجود نمیتوانند شد مگر بوجود حسی زیرا که آن نشآت نشاه ثبات و استقرار و نشاه فعلیت اند [illegible]
فرموده است آن محقق بدانکه قلب انسانی لطیفه ایست ربانی و چون بحسب فطرت و غریزت از سنخ ملکوت و عالم انوار است
پس بحسب اصل جبلت مستعد و مهیا شده از برای اینکه متجلی شود در او حقایق علمیه و معارف ربانیه ولیکن علومیکه متجلی میشوند
در او از حجب دو قسمند یکی علوم بدیهیه و دیگری علوم نظریه اول آنست که از برای هر صحیح الادراکی حاصل میشوند بدون — بیان آنکه تعلقات دنیویه حجاب‌اند در میانه قلب و لوح محفوظ
آنکه بنظر و فکر محتاج باشند مثل تصدیق باینکه کل اعظم از جزء است و متناقضان در موضوع واحد جمع نمیشوند و مانند اینها
از اقسام بدیهیات اولیه باشند یا ثانویه دوم آنست که بنظر و فکر محتاج باشد و صحت مبادی و آلات ادراک در حصول آن
کفایت نکند و این قسم از علم نیز دو قسم است اول آنست که بطریق اکتساب و نظر بآن معنی که بیان نمودم حاصل
شود و او را اعتبار و استبصار گویند و در اصطلاح عرفا علم دراست خوانند دوم آنست که نه چنین باشد و او را علم لدنی

وعلم

و علم وراثت خوانند و او نیز دو قسم است یکی را الهام گویند و دیگری را وحی اول آنست که عالم را اطلاع بر سبب ملقی نباشد
یعنی مشاهده ملک ننماید خواه صدای او را بشنود و یا صدای او را نیز نشنود و نداند که آن علوم از کجا حاصل شده اند
و چگونه حاصل شده اند و این قسم از علم را وحی گویند قسم اول از اقسام علوم غیر بدیهیه مخصوص حکما و علما است قسم
دوم مخصوص باولیا و اوصیا است سیم مخصوص بانبیا و رسل است و کشف همه این مقامات موقوف است بر تمهید مقدمه
و آن اینست که قلب شریف انسانی بجهت نورانیت و ملکوتیتش قابل تجلیات و انوار حقایق و معارف است و حایل
نیست در میانه او و لوح محفوظ که مصور بهمه علوم و معارف است مگر تعلقات دنیاویه و تشبثات نفسانیه که حجبی چند
در میانه آنها پس نسبت قلب بلوح محفوظ مثل نسبت آئینه ایست مصور بنقوش و عکوس بآئینه دیگری در مقابل آن — اشاره به آنکه ارتفاع حجاب باعتبار بعضی از جذبات الهیه است
که او نیز مصور باشد بنقوش و عکوس ولیکن پرده در میانه آن دو آئینه حایل باشد و مانع شود از انعکاس صور و نقوش
هر یک از آن دو آئینه بآئینه دیگر و از بینات است که هر وقت که حجاب پرده از میان دو آئینه برداشته شود صور
و عکوس هر یک در دیگری منتقش میشود و اگر یکی مصور باشد و دیگری خالی غیر مصور در نزد ارتفاع حجاب مصور منعکس میشود زیرا
بخالی از صور و بعد از آن انعکاس دیگری حاصل میشود از خالی از صور نسبت بمصور اگرچه بحسب ابتدا
امتیازی حاصل نشده باشد ولیکن گاهی بدست حجاب را بر میدارند و گاهی بادی میوزد و پرده را از میان بر میدارد
و همچنین تعلقات دنیاویه که حجب و استارند در میانه قلب انسان و لوح محفوظ گاهی ارتفاع آن حجب و استار
باکتساب و تعلم است و گاهی برباح الطاف الهیه بدون اختیار میوزند و حجب و استار را از روی قلب بر میدارند
پس متجلی میشود در مرآة قلبی باندازه ارتفاع حجب از علوم و حقایق که در مرآة لوح محفوظ بقلم الهی مسطورند و تجلی
همچنانکه در عالم رؤیا متحقق میشود در عالم بیداری نیز حاصل میشود خواه شخص ملک ملقی را مشاهده شود و یا اطلاعی برآن
حاصل ننماید و خواه آن لمعه فایضه در مرآة قلبی کالبرق الخاطف باشد و یا دوامی و استقراری نیز حاصل باشد اگرچه
امثال این با دوامیکه رشته تعلق باقی است نادر است از اینجا ظاهر میشود که فرق در میانه الهام و اکتساب در نفس علم
و در محلش و در سببش نیست بلکه فرق در کیفیت و جهت زوال حجابست چنانکه بیان نمودیم و همچنین فرق نیست
در میانه وحی و الهام در امور مذکوره بلکه فرق باعتبار مشاهده ملک و عدم مشاهده آنست پس تفاوت نیست
در میانه وحی و الهام مگر باعتبار شدت و ضعف و کمال و نقصان تمام شد ملخص کلام آن محقق اگرچه بعضی از اینها

مطالب را سابقا بیان نموده ام ولی چون بر تحقیقات شریفه و لطایف دقیقه دیگر مشتمل بود باین بسط و تفصیل نقل نمودم

بیان معنی عام و خاص هریک از وحی و الهام

اشراق و تتمه بدانکه از برای هریک از وحی و الهام معنی است اعم از آن دو معنی مذکور در کتاب صراح اللغة مذکورست که وحی نامه و اشاره و پیغام و در دل افکندن و سخن پوشیده را گویند و الهام در دل افکندن است (و در دل) وآنچه افکند خدای گفته میشود الهمه الله و استلهمت الله و وحی بمعنی اخص ظاهر اینست که از معنی چهارم ماخوذ باشد اگرچه اخذ او از باقی معانی نیز ممکن است بخصوص معنی سیم و پنجم و معنی اخص الهام ممکن است که از هریک از آن دو معنی ماخوذ باشد پس در همه صور اطلاق وحی و الهام بر آن دو معنی از قبیل تسمیه خاص باسم عام و نقل از اعم بسوی خاص خواهد بود و از باب معنی عام وحی است کلام معجز نظام و اوحی ربک الی النحل ان اتخذی من الجبال بیوتا و اوحی فی کل سماء امرها و اوحینا الی ام موسی ان ارضعیه و کذلک جعلنا لکل نبی عدوا شیاطین الانس و الجن یوحی بعضهم الی بعض زخرف القول غرورا و از باب الهام عام است مفاد کلام معجز نظام و ان من شیء الا یسبح بحمده زیرا که تسبیح و تحمید بدون الهام و القاء از جانب مبدا اعلا متصور نمیباشد و از این قبیل است آیه شریفه انطقنا الله الذی انطق کل شیء زیرا که نطق اشیا بدون شعور و الهام صورت نمی بندد و محتمل است که مراد از انطاق الهام و القای صور و معانی باشد و بهره و تقدیر شاید مدعی است متفطن باش و بدانکه علوم و معارفیکه از وحی خاص حاصل میشوند علوم نبویه و علوم الهیه گویند و علوم و معارفیرا که حاصل میشوند از وحی عام و الهام عام خواطر مینامند

بیان معنی خاطر و اقسام آن

و در نزد جماعتی خاطر دو قسم است یکی ملکی و دیگری شیطانی چنانکه سابقا بیان نمودم و در نزد جماعتی چهار قسم است بیانش بنحویکه در کتاب نفایس الفنون مذکورست آنست که مراد از خاطر وارد است که در دل گذر کند در صورت خطابی یا تعریفی یا طلبی مطلق وارد از خواطر اعم است زیرا که هر خاطری وارد بود اما هر واردی خاطر نباشد مانند حزن و سرور و قبض و بسط و اکثر عرفا را اعتقاد آنست که خاطر چهار قسم است حقانی و ملکی و شیطانی و نفسانی

بیان خواطر حقانی و نفسانی و ملکی و شیطانی و اشاره بفرق در میانه آنها

حقانی عبارتست از علمیکه مبدا فیاض از بطنان غیب بیواسطه در دل اهل قرب و حضور اندازد چنانکه فرموده است قل ان ربی یقذف بالحق علام الغیوب و خاطر ملکی آنست که بر خیرات و طاعات ترغیب کند و از شرور و مضار تحذیر و تبعید نماید و بر ارتکاب مخالفات و بر تقاعد و تکاسل از خیرات و مبرات ملامت کند و خاطر نفسانی آنست که بر تقاضای حظوظ عاجله و اظهار دعاوی باطله مشتمل و مقصور باشد و خاطر شیطانی آنست که بر شرور و مفاسد

اخرویه

اخرویه و بر مکاره و مناهی شرعیه دعوت کند زیرا که شیطان در مبدا حال بمعاصی و مناهی دعوت مینماید و اگر بیند که بان وجه اغوا و اضلال صورت نمی بندد در عقد نیت صلوة و تنظیف لباس و اسراف در استعمال آب وضو و امثال آن وسوسه کند و فرق در میانه خواطر حقانی و ملکی آنست که خواطر حقانی را هیچ خاطری معارض نشود زیرا که با ظهور سلطنت او جمله اجزاء وجود منقاد و مستسلم شوند و سایر خواطر مضمحل و متلاشی گردند و با وجود خاطر ملکی معارضه خاطر نفسانی ممکن است و فرق میان خواطر نفسانی و خواطر شیطانی آنست که خواطر شیطانی در هنگامیکه دل سالک عارف منورست بنور مجاهدات علمیه و عملیه و تفکر در آیات آفاقیه و انفسیه منقطع و مضمحل گردد بخلاف خواطر نفسانی که منقطع نمیشود مگر در نزد انقطاع تام بحضرت ربوبیت که بغیر از او بقای در توحید و موت و اقبل ان تموتوا ثبوت و در این خاطری نمیباشد از برای او مگر خاطر حقانی و اگر این حالات را استقراری نباشد هر سه خاطر در معرکه قلب جمع کمجمع البحرین ملک و ملکوت جلوه مینمایند

بیان میزان تمیز در میانه خواطر چهارگانه

بدان ای سالک طریق مستوی و صراط مستقیم که تمیز در میانه خواطر مذکوره چنانکه باید و شاید ممکن نیست مگر کسی را که تخت آئینه دل را از زنگ هوا و هوس نفسانیه و تعلقات دنیاویه بمصقله زهد و تقوی جلا داده باشد و صور حقایق کماهی در آن مکشوف گردد و الا چه بسیارست که خواطر نفسانی بخاطر ملکی مشتبه میشود و بالعکس این معنی حاصل میباشد و عمل بر مقتضای هریک بفساد کلی منجر شود پس هر که در زهد و تقوی بپایه درجه نرسیده و خواهد که در میانه خواطر تمیز دهد باید اولا خواطر خود را بمیزان شریعت حقه موازنه نماید اگر از قبیل فرایض یا فضایل باشد مبادرت با مضا کند و اگر محرم یا مکروه باشد انکار نماید و اگر از مباحات شرعیه باشد هر طرف که مخالف نفس نزدیکتر باشد امضا نماید زیرا که غالب آنست که نفس را میل بامور دنیه و اعمال خسیسه و افعال ذمیمه است و مطالبات و تمنیات نفس بعضی حقوق باشد و بعضی حظوظ حقوق ضروریاتند که قوام بدن و بقای حیات باو مربوط و مشروط است و حظوظ آنست که نه چنین باشد بلکه از جمله زواید و مستلذات باشد پس باید حقوق را از حظوظ تمیز دهد تا حقوق را امضا نماید و حظوظ را انکار نماید چنانکه طریقه و دیدن انبیا و اولیا و تابعین ایشان بوده است در ترک حظوظ نفسانیه و لذات جسمانیه و اقتصار بر آنچه که از ضروریات قوام بدن و بقای حیاتست و کافی است در این باب آنچه کسیرا که اندک بصیرتی دارد و ملاحظه احوال خاتم انبیا و ائمه هدی علیهم آلاف التحیة و الثنا که در کتب معتبره اخبار از طریقه عامه و خاصه بسط تمام مذکور و مسطورند جعلنا الله من اتباعهم و اشیاعهم لیتنور قلوبنا بانوارهم و معارفهم

بخامس دهم اشارتی کشفیه بدانکه کشف در لغت برداشتن حجابی است که حایل باشد در میانه دو چیز و در اصطلاح
بیان معنی کشف و حقیقت او
عبارتست از اطلاع بر معانی غیبیه و امور حقیقیه که در وراء حجب بشریت و عالم شهادت واقعند صاحب نفایس الفنون
گفته است که حقیقت کشف از حجاب بیرون آوردن چیزیست بر وجهی که پیش از آن بر آن وجه نباشد و هر چند
عالم وجود انسانی هفتاد هزار دیده که ادراک هفتاد هزار عالم از جسمانیات و روحانیات تواند کرد موجود است
اما اهل حقیقت مکاشفات بر آن معانی اطلاق کنند که مدرکات باطن آنرا ادراک کرده باشند تمام شد کلام
نفایس الفنون بدانکه از کلمات مشکوة نبوت و ولایت در باب بیان مراتب نبوت و فرق در میانه نبوت
و رسالت و امامت و از احادیث معراج خاتم نبوت و از مؤلفات و مصنفات اساطین حکمت و معرفت
مستفاد میشود که از برای کشف بآن معنی که مذکور شد مراتب و درجاتست اولا منقسم میشود بکشف صوری و کشف
بیان کشف صوری و اقسام او
معنوی اول عبارتست از کشف برازخ سفلیه و اشباح برزخیه و صور مثالیه که سفلای همه برازخ و ملکوتات
و واسطه در میانه مفارقات و مادیاتست بیکی از طرق حواس خمسه در بیداری باشد یا در خواب زیرا که ادراکات
این حواس منحصر نیست بظاهر و مقصور بعالم شهادت نیستند چنانکه سابقا اشاره نمودیم پس کشف صوری منقسم
به پنج قسم است اول کشف ابصاریست که بطریق مشاهده و ابصار حاصل شود مثل دیدن صور متقدره مثالیه و
بیان کشف ابصاری
ارواح شبحیه نورانیه و از این قبیل است مشاهده ملائکه در هنگام القای وحی الهی و غیر آن صاحب نفایس الفنون
گفته است چون آینه دل بتدریج از تصرف مصقله ذکر احدیت و توجه تام بحضرت ربوبیت صقالت یابد و از زنگ طبیعت
و ظلمت بشریت آزاد و محو شود قابل ظهور انوار غیبی گردد و چندانکه صقالت بیشتر انوار قوی تر بود و آن انوار در بدایت
حال بر مثال چراغ و شمع و شعله و آتشهای افروخته نماید و بعد از آن انوار علوی پدید آید در ابتدا بصورت کوکب
خرد و بعد از آن بصورت قمر پس بصورت شمس تا که انوار مجرد از محال ظاهر شود و چون بکلی از حجب بیرون آید
خیال را ادراک و مجال تصرف نماند و الوان و اشکال صورت نه بندد پس بیرنگ و شکل و بی کیفیت ذهنیت مشاهده
افتد چه شکل و لون نور بواسطه آلایش صفات بشری بود که نظر روح از پس خیال محجب ادراک کند و چون
بار وحانیت صرف افتد و از حجاب خیال بیرون آید آن اشکال و الوان منتفی شود و از آن انوار هر آنچه بشکل
امور سفلی نماید مثل برق و لوامع و لوایح و مشاعل و قنادیل و مصابیح آنرا انوار ارضی خوانند و هر چه بشکل اجرام علوی

نماید

نماید مثل کواکب و اقمار و شموس آنرا انوار سماوی گویند اگر چه مظهر و مفیض همه انوار ذات اقدس نور الانوار است
و لیکن منشاء این اختلاف در ظهور انوار اختلاف احوال سلوک و تفاوت مقامات قلوب سالک و اصلست در جهات
صقالت و صفا اگر آینه دل بقدر کوکب صافی باشد نور روح بقدر آن کوکب مشاهده میشود و اگر آینه دل تمام
صافی شود ماه تمام بیند و اگر از کدورت بقیه باشد ماه ناقص بیند و اگر آینه دل بکمال صفا گیرد آن نور بر مثال
خورشید مشاهده میشود و هر چه صفا بیشتر خورشید درخشان تر مینماید و اگر ماه و خورشید بیک دفعه مشاهده
شود ماه دل بود که از عکس نور روح منور گردیده است و خورشید روح تمام شد کلام نفایس الفنون دوم از اقسام
بیان کشف سماعی
کشف صوری کشف سماعی است که بطریق شنیدن و سماع حاصل شود و از این قبیل است شنیدن انبیا کلام
معجز نظام خداوند جل و علا را که در هنگام نازل میشود و از این قبیل است نیز شنیدن وحی مثل آواز جرس
یا صدای زنبور چنانکه مرویست که پیغمبر صلی الله علیه گاهی وحی را باین نحو شنیده و مراد خداوند عالم را می
بیان کشف شمی
فهمیده و از این قبیل است نیز شنیدن پیغمبر صدای کتابت اقلام ملکیه را چنانکه از مشکوة نبوت و ولایت رسیده است
سیم از اقسام کشف صوری کشف شمی است که بطریق بوئیدن و استنشاق حاصل شود و آن تنسم نفحات الهیه
و تنشق روایح ربوبیه است از مهب نسایم الطاف رحمانیه مرویست از خاتم درجات نبوت و رسالت که فرموده
ان لله فی ایام دهرکم نفحات الا فتعرضوا لها یعنی از برای خداوند عالم در ایام دهر شما روایحی است پس متعرض
شوید و استشمام کنید آنها را و نیز فرموده انی لاجد نفس الرحمن من قبل الیمن یعنی بدرستیکه من استشمام
میکنم نفس رحمن را از جانب یمن بوی رحمن از یمن آمد دل و جان تازه شد چه دل چه جان جهان از بوی
بیان کشف ذوقی
رحمن تازه شد چهارم از اقسام کشف صوری کشف ذوقی است که بطریق ادراک ذوقی حاصل شود و آن عبارتست
از خوردن و آشامیدن اطعمه ملکوتیه و اشربه برزخیه و چشیدن آن طعوم و اشربه است با ذوق ملکوتیه و قوای برزخیه
مطلع شود بر معانی غیبیه و معارف روحانیه چنانکه مرویست که حضرت رسالت فرمودند که در خواب دیدم شیر خوردم
بیان کشف لمسی
تا آنکه بیرون رفت سیری کما از ناخنهای من پس تأویل کردم آنرا یعنی شیر را بر علم متفطن باش پنجم از اقسام کشف صوری
کشف لمسی است که بطریق ملامسه حاصل شود و آن عبارتست از اتصال معنوی مثالی که در میانه دو چیز بجهت وجود
برزخی حاصل شود مثل اتصال در میانه دو نور مثالی شبحی و دو جسم نورانی برزخی مرویست از ابن عباس که حضرت

رسالت فرمود وضع الله کفه بین کتفی فوجدت بردها بین ثدیی فعلمت ما فی السموات والارض ثم تلا هذه الآیه وکذلک نری
ابراهیم ملکوت السموات والارض ولیکون من الموقنین یعنی گذاشت خداوند عالم دست خود را در میانه دو دوش
من پس یافتم برودت آن را در میان دو پستانم پس دانستم آنچه را که در آسمان و زمین است بعد از آن این
آیه شریفه را خواند و از این معنی حاکی است لسان بعضی شعرای عرب در مدح حضرت امیر مؤمنان علیه السلام

قیل لی قل لعلی مدحا ٭ ذکره یطفی نارا موصده ٭ قلت هل اقدم فی مدح امرا ٭ حار ذو اللب الی ان عبده ٭
والنبی المصطفی قال لنا ٭ لیلة المعراج لما صعده ٭ وضع الله علی ظهری یدا ٭ فاراق القلب ان قد برده ٭
وعلی واضع اقدامه ٭ فی مکان وضع الله یده ٭

ملخص معنی این ابیات آنست که بمن گفتند که از برای علی مدحی بگو که آتش افروخته را خاموش کند گفتم چگونه مدح بگویم کسی را که صاحبان عقل در ماده او حیران ماندند تا اینکه او را خدا دانستند و پیغمبر برگزیده فرمود از برای ما که در شب معراج چون بمنتهای صعود رسیدم خداوند عالم گذاشت دست خود را بر پشت من پس برودت او در دل من ظاهر شد و علی علیه السلام پای خود را گذاشت در مکانیکه خدا دست خود را گذاشت

اشاره برهبانیت و کهانت

اشراق و انارة بدانکه اقسام کشف صوری اگر متعلق باشند بحوادث یومیه و امور متجدده رهبانیت و کهانت است و ارباب آنها در حقیقت از مشاهده جمال ازل و جلال لم یزل محجوب و از ملاحظه معارف الهیه و حقایق اخرویه محروم نسوا الله فانسیهم انفسهم و غرضی نیست از برای ایشان مگر طلب ریاسات وهمیه و حصول مقاصد دنیویه لهذا سلاک مسالک ایقان و عرفان التفاتی و اعتنائی باین قسم از کشف صوری نمینمایند زیرا که همم عالیه و قلوب صافیه ایشان مقصور است بمشاهده حقایق اخرویه و انوار روحانیه بلکه ایشان این قسم از کشف را استدراج نفسانی و مکر شیطانی میدانند بلکه کمل ایشان از نظری و التفاتی بنعیم اخروی نیز نمیباشد زیرا که مقصود اعلی و مطلوب حقیقی ایشان فنای در توحید و بقای بتوحید یعنی فقر حقیقی و قرب معنوی و مشاهده جمال ازل و جلال لم یزل است چنانکه از مشکوة ولایت وارد است که در مناجات خود میگفتند خداوندا عبادت نمیکنیم ترا از برای ترس جهنم و نه از برای طمع بهشت بلکه از برای آنکه یافته ام ترا اهل از برای عبادت پس معتبر و مقصود و غایت و غرض در نزد سلاک مسالک توحید و عرفان و طلاب مقاصد تجریدیه و ایقان از اقسام مکاشفات صوریه کشفی است که متعلق بحوادث دنیویه و مرتبط باحوال متجدده کونیه نباشد بلکه متعلق باشد بامور حقیقیه ثابته اخرویه که حقایق

والیه

والیه روحانیه از ارواح عالیه و ملائکه سماویه و ارضیه و غالبا این قسم از مکاشفات صوریه اخرویه متضمن مکاشفات معنویه و معانی خفیه میباشد و بجهة جامعیت و حاویتش معنی و صورت را از اعلا مرتبه کشف و یقین میباشد چنانکه سابقا در فرق میانه وحی و الهام اشاره نمودم و لیکن در نزد صاحبان بصیرت مخفی و مستور نیست که همین قسم از کشف را نیز مراتب مختلفه و درجات متفاوته است بحسب ارتفاع حجب کلا و بعضا شدة و ضعفا و بحسب استعدادات و قابلیت در کشف صوری و معنوی متفطن باش

تحقیق و توضیح بدانکه از زمان صادق در این لمعات و اشراقات از برای صاحبان بصیرت منکشف میشود که منبع همه این مکاشفات قلب لطیف انسانیت در نزد استعمال قوه عقلیه علیه منوره بانوار الهیه و لمعات ربانیه حواس روحانیه و مشاعر نورانیه را که از قوای ذاتیه و جنود فطریه نفس ناطقه قدسیه میباشند نه این حواس ظاهره و قوای متفرقه را بلکه استعمال این حواس حجاب و ساتر است از مکاشفات صوریه غیبیه و از مشاهدات برزخیه مثالیه مگر از برای کملین از انبیا و اولیا که مقام ایشان جامع بین النشاتین باشد یعنی توجه بباطن حجاب از ظاهر و توجه بظاهر حجاب از باطن نباشد لا یشغلهم شان عن شان و مشروحا در شرح فقرات حدیث شریف خواهد آمد

اشاره بانکه از برای نفس ناطقه حواس ذاتی است

بیان انکشاف آنست که سابقا بیان نمودم که نفس شریف انسان در حد ذات خود دارای خود این حواس است یعنی بصرش عین ذات و ذاتش عین بصر است چنانکه در صحیفه الهیه از برای اشاره باین لطیفه الهیه فرموده اند فانها لا تعمی الابصار ولکن تعمی القلوب التی فی الصدور ختم الله علی قلوبهم و علی سمعهم و ابصارهم یعنی چشمهای ظاهر ایشان کور نیست و لیکن چشمهای دلهای ایشان کور است مهر زده است خداوند عالم بر دلهای ایشان و بر گوشهای ایشان و بر چشمهای ایشان و نسبت این قوی و حواس روحانی ذاتی بنسبت فرع باصل و نسبت پرتو با شمس است مادامیکه حجاب التفات باین نشاء فانی باقی است این حواس در مواضع متفرقه خود باقی و ادراک هر یک مقصور بر عالم شهادت و بر مدرکات خاصه خود میباشد زیرا که تعلقات این نشاء حجب و استارند از رجوع این فروع باصول خود و از اتحاد این عکوس با ذوات خود و در نزد موت طبیعی یا ارادی که عبارت از انقطاع تعلقات این نشاء و ارتفاع حجب و استار عالم شهادت است و در نزد خواب که برادر مرگ است این فروع باصول خود راجع و با ذات خود که قلب شریف انسانی یعنی نفس ناطقه قدسیه است متحد میشوند پس می بینند با آنچه که میشنوند و می شنوند با آنچه که می بینند

وهی بوید بآنچه که می چشد و می چشد بآنچه که می بوید و همچنین اینجا که نفس شریف انسان باین حواس ظاهری از فرق
مدرک موجودات عالم حس و شهادتست بآن حواس باطنی ذوات مدرک موجودات عالم ملکوت و عالم غیب و فرق
نیست مگر باینکه در عالم ملک بجهت ضیق نشاه مواضع و مظاهر آن حواس مختلف و مدرکات و محسوسات آنها متفاوتست
بحیثیکه هر یک را محسوس خاصی است که بدیگری مدرک نمیتوانند شد بخلاف عالم ملکوت که بجهت وسعت و فسحت نشاه همه بجهه وجوه
معین یکدیگر و عین ناطقه قدسیه اند از اینجا ظاهر میشود سر معنی کلام محققین از حکما و متکلمین که مدرک همه ادراکات نفس
ناطقه است و سر معنی کلام محققین از حکما و متکلمین که مدرک همه ادراکات نفس ناطقه است و سر معنی کلام ایشان — اشاره بآنکه مدرک همه ادراکات نفس ناطقه است و بآنکه نفس همه قوی است
که نفس همه قوی است متفطن باش که دقیق المسلک و صعب المنال است و از اینجا نیز منکشف میشود سر عالم رویا
زیراکه در حالت خواب بعضی از تعلقات حسیه منقطع و طایفه از حجب و اغشیه هیولانیه مرتفع میشود لهذا گفته اند النوم
اخ الموت پس این حواس متفرقه باصل خود راجع و بذات خود که ناطقه قدسیه است بر میگردند پس اصحاب رؤیا می بینند
ببصر ذوات خود و میشنوند بسمع ذوات خود و همچنین کیفیت حقیقت رؤیا و بیان کیفیت رؤیای صادقه و رؤیای غیر صادقه و تعبیر — اشاره به سر عالم رؤیا
در رؤیای کاذبه که موسوم باضغاث و احلام است بسط تمامی از کلام میخواهد تا این وجیزه را گنجایش بسط و تفصیل
این فقیر را اجمال بیان و تحقیق ولی از برای آنکه این وجیزه شریفه بکلی از بیان او خالی نباشد بوجهی از اجمال میگوییم
که در حالت نوم نفس شریف انسانی از شواغل حسیه فارغ و جوهر روح بخاری که مطیه و مرکب قوای نفسانیست
میل بباطن مینماید پس اگر نفس ناطقه بجهت فطرت اصلیه یا قدسیه کسبیه و یا بجهت انزجار از تکدرات نشاه
دنیاویه متوجه شود بملکوت اعلا یعنی متصل شود بجواهر قدسیه روحانیه که تعبیر از آن در زبان شریعت حقه بلوح محفوظ
وام الکتابست و یا متصل شود ببرازخ علویه و نفوس منطبعه سماویه که در لسان نبوت تعبیر از آن بلوح قدر و لوح
محو و اثباتست و مشاهده نماید در صورت اولی صور عقلیه مجرده و در صورت ثانیه صور مثالیه قدریه را پس بجهت
صقالت و مرآتیتش منعکس میشود در او باندازه قابلیت و استعدادش صور روحانیه مجرده و یا صور مثالیه برزخیه پس اگر
قوه متخیله که شغلش محاکات و اختراع صور و اشباح برزخیه و تصویر مجرده عقلیه است بصور خیالیه و اشباح مثالیه
صورت عقلیه را بصورت مطابقه آن از صور مثالیه در صقع خیال تصویر کند و بمظهر حس مشترک منتقل نماید مثلا اگر
صورت عقلیه صورت شیر باشد صورت خیالیه نیز صورت شیر باشد رؤیا صادق و محتاج تعبیر و تاویل نخواهد بود و همچنین

درصورت

در صورت اتصال بلوح قدر اگر صورت منعکسه مثالیه بعینها باقی باشد و تصرف و تبدیل از صورتی بصورتی از قوه متخیله
شغلش بحسب جبلت و فطرت تصویر و اختراع و تمثیل و محاکات تحقق نپذیرد باز رؤیا صادق و مطابق واقع
و بتاویل و تعبیر محتاج نخواهد بود و رؤیای انبیا غالبا از این قسم میباشد چنانکه در بیان مراتب نبوت اشاره
نمودیم لهذا از مشکوة ولایت وارد است که رؤیای صادقه یکجزو از هفتاد و شش جزو از اجزاء نبوت است و در بعضی احادیث
یکجزو از چهل و شش جزو وارد است و اگر در صورت اول صورت عقلیه مطابق خود از صور جزئیه خیالیه مصور نشود بلکه
بصورتی مصور شود که بوجهی از وجوه مناسب صورت اصلیه باشد و در صورت دوم نیز صورت مثالیه بحال خود باقی نماند — اشاره به رؤیای صادقه
ولیکن مبدل شود بصورتیکه مناسب صورت اصلیه باشد پس این قسم از رؤیا صاحب تاویل و تعبیر میباشد و اگر
مناسبت تامه باشد تعبیرش آسان و باندک تاملی ظاهر و مطابق واقع میباشد و الا تعبیرش صعب و بحسب مراتب
مناسبت در شدت و ضعف متفاوت میشود و اگر مناسبت بغایت ضعیف باشد تعبیرش صعب تر و تامل
در حذف زواید و مغیرات بیشتر تا صورت اصلیه پیدا شود لهذا غالبا تعبیر نارسیده و مطابق واقع نمی آید و لی باید دانست
که منشا عدم مطابقت صورت محکیه با صورت اصلیه گاهی قوت نفس و قدسیت اوست و گاهی رسوخ صورت اصلیه — اشاره به کیفیت رؤیای صادقه و تعبیر
و قوت ادراک اوست و منشا عدم مطابقت گاهی ضعف نفس و انکسار او و قوت و غلبه قوه متخیله است و گاهی عدم رسوخ
صورت اصلیه و ضعف ادراک اوست و با غیر مذکورات بنا از امور داخلیه و خارجیه که حصرش بجز تقریر و تحریر نیاید
و از جمله تعبیرات لطیفه تعبیر ابن سیرین است رؤیای کسی را که گفت در خواب دیدم که دهنهای مردم و فرجهای زنها
مهر میکنم ابن سیرین گفت که تو موذنی و اذان را پیش از طلوع صبح صادق میگویی صاحب رؤیا تصدیق نقش کرد
و دیگری گفت در خواب دیدم که روغن زیت را در زیتون میریزم ابن سیرین گفت جاریه در حباله تو مادر تست
زیراکه زیتون اصل زیت است بعد از تفتیش منکشف گردید که جاریه او مادر او بوده است که در صغر سن او اسیر
کرده بودند و دیگری گفت در خواب دیدم که مروارید را بگردنهای خوک می آویزم ابن سیرین گفت تو حکمت را
بغیر اهلش میآموزی صاحب رؤیا تصدیق نقش کرد بدانکه این قسم از رؤیا نیز از برای انبیا ثابت است چنانکه — اشاره به تعبیرات لطیفه
از حضرت رسالت مرویست که فرمود در خواب دیدم که شیر خوردم و [illegible] از ناخنهای من بیرون رفت پس تعبیر
کردم او را بعلم متفطن باش و بدانکه اگر در میانه صورت محکیه و صورت اصلیه مناسبتی نباشد که قابل تعبیر و تاویل

شود و یا نفس او را در حالت خواب بجهة ضعف و انکسار و یا بجهة شدت تعلقش باین نشاه و یا بجهة اسباب و جهات دیگر که
حصرش کمتر تقریر و تحریر نشاید بعالم علوی اتصالی حاصل نباید بلکه مشغول شود بمخترعات و جزافیات قوه متخیله که شغلش
ترکیب و تفصیل صور خیالیه و تمثیل و تصویر اشباح مثالیه است کیف کان و علی ای نحو کان و آن صور مخترعه غیر منضبط
مشاهد شوند از برای نفس در محضر حس مشترک که موسوم است بلغت یونانی به بنطاسیا یعنی لوح نفس محفوظ شوند در
قوه خیال که خزانه حس مشترک است تا بیداری حاصل آید و اتفاقی بآن صور مخترعه مجزوه نه در قوه حافظه متحقق شود پس
این قسم از رؤیا در هر دو صورت از رؤیای کاذبه و اضغاث و احلام است یعنی تاویلی و تعبیری از برای او نمیباشد بلکه
از اکاذیب وهمیه و وساوس خیالیه عینا که از شیطنت و تصرفات غیر منضبطه قوه متخیله حاصل میشوند متفطن باش اشراقی
و اناره بدانکه ای صاحبان بصیرت و حکمت و ای طالبان مراتب کشف و حقیقت که همه اقسام مذکوره که در حالت
رؤیا بر شمرده تقریر کشیدم و بسلک تحریر آوردم در حالت بیداری نیز حاصل میشوند زیرا که نفس شریف انسانی
که بحسب اصل سنخ ذات از عالم ملکوت در حالت تیقظ یعنی بیداری نیز بعالم ملکوت متصل و بعالم غیب ملتفت — بیان اینکه همه اقسام رؤیا در بیداری نیز متحقق میشوند
میشود و قوه متخیله را نیز در حالت بیداری تصویر و محاکاة و تمثیل و اختراع ثابت است و مطابقت و عدم مطابقت
صورت حکیه با صورت اصلیه و مناسبت و عدم مناسبتش و اتصال نفس بعالم غیب و عدم اتصالش در بیداری
نیز متصور است مثل مبنی انبیا و اولیا را که در حالت بیداری از مغیبات عالم ملکوت خبر میدهند و مورد وحی و الهام
میشوند و مثل مبنی اصحاب سودا و مالنخولیا را بلکه کسانیرا که در وقت اعراض از شواغل حسیه و اهمال بدنیه بمخترعات
و جزافیات قوه متخیله مشغول میشوند و اصلا بعالم علوی التفات نمینمایند متفطن باش و بدانکه بیان کیفیت و اقسام
رؤیا از باب الکلام یجر الی الکلام بمیان آمد پس بر میگردم باصل مدعا و میگوئیم که از برای ارتفاع حجب و غواشی این
نشاه حسیه تا اتصال بعالم علوی حاصل شود اسباب مختلفه و طرق متشتته است نه این وجیزه گنجایش بسط و تفصیل
و نه این تقریر احتمال بیان و تحقیق است ولی باید دانست که آنچه از آن طرق و اسباب مرغوب و مطلوب و مرضی و محبوب — اشاره باینکه طریق اتصال بعالم ملکوت بسیار است و مرغوب بحسب عقل و شرع طریق زهد و تقوی است
در شیوه انبیا و اولیا و متابعین ایشانست طریق زهد حقیقی و تقوای صحیح و ورع واقعی و مجاهدات نفسانیه و ریاضات
علمیه و عملیه و توجه تام بحضرت ربوبیت و انقطاع تام بدرگاه احدیت است تا ناطقه قدسیه از تعلقات و تشبثات
این نشاه دائره زمانی یابد و بعالم قدس و طهارت متصل گردیده باندازه قابلیت و استعدادش مورد مکاشفات

غیبیه

غیبیه و انوار الهیه شود الذین جاهدوا فینا لنهدینهم سبلنا و باقی طرق و اسباب را که موجب التفات ببرازخ سفلیه
عیانا شنده و باین جهة با امور غیبیه و صور مثالیه برزخیه اطلاعی حاصل میشود در نزد اهل بصیرت وثوق و اعتباری
نمیباشد چنانکه سابقا اشاره نمودم خواه طریق رهبانیت و کهانت باشد و یا غیر آن از اسبابی که موجب ترک
استعمال حواس و اعراض نفس از این نشاه حسیه و توجه قلب بعالم اشباح و مثال باشد متتبع باش مکاشفه معنویه
بدانکه قسم دوم از اقسام مطلق کشف کشف معنویست و او عبارتست از ظهور معانی غیبیه و حقایق — بیان کشف معنوی
عینیه و انوار عقلیه بحیثیتیکه مجرد باشند از اشباح برزخیه و صور مثالیه و معری باشند از جهات وضعیه و تعینات
مقداریه و در نزد صاحب بصیرت مخفی و مستور نیست که این قسم از کشف از تجلیات دو اسم علیم و حکیم است
از اسماء حسنی چنانکه کشف سابق از تجلیات دو اسم سمیع و بصیر است اگر چه این دو اسم در تحت آن دو اسم
مندرج باشند و اگر چه نسبت در میانه این دو اسم و آن دو اسم عموم و خصوص مطلق باشد زیرا که در
اشارات سابقه بیان نمودم که هر اسمی بعین مسمی است باعتباری و غیر مسمی است باعتباری پس از برای
هر اسمی باعتبار اتحاد با مسمی که بالاصاله و بالذات منشا آثار و مبدا احکام است حکمی ثابت و اثری مترتب است
که از برای دیگری ثابت نیست پادشاهان مظهر شاهی حقند و عارفان مرآت آگاهی حق متذکر باش و بدانکه
از برای کشف معنوی نیز مراتب و درجاتست بلکه مراتب و درجات او باعتباری غیر محصور بلکه غیر متناهیست
زیرا که در اشارات سابقه بعد الانکشاف آمد که وجود را مراتب مختلفه و درجات متفاوته است بحسب شدت — اشاره باینکه مراتب کشف معنوی باعتباری غیر متناهی است
و ضعف و باعتبار کمال و نقصان و در نزد حاذق محقق و بصیر مدقق از هویداست که مراتب اشد و اضعف
غیر متناهیست باین معنی که هیچ مرتبه از مراتب شدت متحقق نمیباشد مگر اینکه مرتبه در فوق او تصور توان
نمود که اشد از سابق باشد تا منتهی شود بمرتبه که در شدت وحدت وجود و کمالات وجود فوق غیر متناهی
باشد بعده غیر متناهی و او حقیقت صرفه و صرف حقیقه واجب الوجود بالذات است چنانکه در اشارات سابقه
بعد الانکشاف آمد بلکه میتوان گفت که در میانه مرتبه از اشد و مرتبه از اضعف نیز مراتب غیر متناهیه متصورست
مثلا میانه حرارتیکه صاحب ده جزو از اجزاء حرارتست و حرارتیکه صاحب یازده جزو از اجزاء حرارتست مراتب
غیر متناهیه متصورست زیرا که هر جزئی قابل تنصیف و تثلیث و تربیع است و هکذا و همچنین هر نصفی قابل تنصیف

و تثلیث است و هکذا و هر شقی قابل تنصیف و تثلیث است و هکذا و همچنین است نصف النصف و ثلث الثلث و ربع الثلث
و ثلث ثمن الثمن و هکذا الی غیر النهایه و لیکن مراتب کلیه کشف معنوی محصور است جماعتی از محققین
از اهل حکمت و عرفان را مذهب آنست که شش مرتبه دارد و مذاق جمع دیگری از ایشان آنست که هفت مرتبه
دارد و وجه هر دو مبسوطا خواهد آمد و مطابق این تعیین است تعیین مراتب ایمان در احادیث اهل بیت
عصمت و طهارت بشش مرتبه و هفت مرتبه و تعیین مراتب بطون قرآنست در اخبار بهفت مرتبه و مستفاد
از سایر اخبار و آثار که در این باب از مشکوة ولایت وارد است مختلف است از بعضی مستفاد میشود که مراتب کلیه
کشف معنوی نود هزار است چنانکه در کتاب حیوة القلوب از صادق آل محمد علیه السلام مرویست که فرمودند که بدرستی که
خداوند عالم خلق او نود هزار حجابست یعنی از حجب معنویه چنانکه صاحب آن کتاب تفسیر کرده است و دور
نیست که تفسیر از راوی باشد و از لفظ حدیث نیز مستفاد میشود و از بعضی مستفاد میشود که از برای او نود مرتبه است
چنانکه در همان کتاب از امام محمد باقر علیه السلام مرویست که روزی حضرت جبرئیل در خدمت رسول خدا
بود ناگاه نظر کرد بسوی آسمان و رنگش مانند زعفران متغیر شد و بآنجناب پناه آورد و دید که ملک عظیم از
آسمان بزیر میاید که مابین مشرق و مغرب را پر کرده است تا نزدیک آنجناب رسید و عرض کرد که حق سبحانه
مرا بخدمت تو فرستاده است که مخیر گردانم ترا در میان اینکه پادشاه و پیغمبر باشی یا بنده و پیغمبر باشی پس آنجناب
دید که رنگ جبرئیل بحال خود برگشته است و عرض کرد بخدمت آنجناب که اختیار کن که بنده و پیغمبر باشی
آنجناب بآن ملک فرمودند که میخواهم بنده و پیغمبر باشم پس آن ملک پای راست خود را برداشت و در میان
آسمان اول گذاشت و پای دیگر را در آسمان دوم گذاشت و همچنین هر قدمی را در آسمانی میگذاشت و هر چند
بلند میشد کوچک میشد تا آنکه بقدر گنجشکی شد پس آنجناب بجبرئیل فرمودند ترا متغیر دیدم و ترسیدم سبب تغیر چه
بود عرض کرد ای پیغمبر خدا مستبعد مدان این ملک کیست فرمود نه عرض کرد که این ملک اسرافیل بود که حاجب پروردگارست
و از روزی که خداوند عالم آسمان و زمین را آفریده است بزمین نیامده بود چون دیدم که بزمین میاید گمان کردم
که قیامت برپا شده است لهذا متغیر شدم و چون دیدم که برای کرامت و بزرگواری تو آمده است بحال خود آمدم ندیدی که
چگونه کوچک میشد هر چند بلند شد هر چیز که بدرگاه حق و محل مناجاة و قرب او نزدیک میشود در نزد عظمت او حقیر

بشاره باختلاف اخبار در این باب

میگردد

میگردد و این ملک حاجب پروردگارست و نزدیکترین خلق است در درگاه او و لوح در میان دو دیده اوست و از یاقوت
سرخ و چون حق تعالی وحی میفرستد لوح بر پیشانی او میخورد پس نظر میکند در لوح و آنچه در آنجا می باید بما القا میکند
و ما بآسمان و زمین میرسانیم و با آنکه او نزدیکترین خلق است بمحل صدور وحی میان او و محل صدور وحی و ظهور عظمت
و جلال الهی نود حجاب است از نور که دیده ها در نزد او مانده میشوند و بشمار و وصف نمی آید و من نزدیکترین خلقم
باسرافیل و میان من و او هزار ساله راهست چون این حدیث علاوه بر اصل مطلب بر لطایف و دقایق بسیاری
از حقایق و اسرار معرفت مشتمل بود همه حدیث را ایراد نمودم متفطن باش و از بعضی مستفاد میشود که از برای
کشف معنوی هفتاد و دو مرتبه است چنانکه صاحب آن کتاب گفته است که در چندین حدیث از امام جعفر صادق
منقولست که خداوند عالم بعیسی علیه السلام دو اسم اعظم داده بود که بآنها مرده را زنده میکرد و آن معجزها از او
ظاهر میشد و بموسی ع چهار اسم داده بود و بابراهیم هشت اسم و بنوح پانزده اسم و بآدم بیست و پنج اسم و این جمیع را
بحضرت رسول صلعم داد و باز زیاده بر اینها داد چونکه اسمای عظام الهی هفتاد و سه اسم است یک اسم مخصوص ذات مقدس
اوست که بهیچ کس تعلیم نکرده است هفتاد و دو اسم را بحضرت رسول تعلیم کرده است و مدلول این حدیث بر
مدعا آنست که در اشارات سابقه بیان نمودم که در لسان نبوت و ولایت غالبا بر مراتب حقایق موجودات
نیز اسما اطلاق نموده اند بخصوص در ادعیه ماثوره از مشکوة ولایت چنانکه در نزد صاحبان بصیرت مخفی و پوشیده
نیست از آنجمله که در این باب نص است کلام صادق آل محمد علیهم السلام است که فرمودند نحن اسماء الله الحسنی
و در زیارت ششم وارد است السلام علی اسم الله الرضی و از معدن عصمت وارد است که مراد از اسما در آیه شریفه
و علم آدم الاسماء حقایق اشیاست و غیر اینها از اخبار و آثار و در نزد صاحبان بصیرت از بیانات که مراد از اسما
عظام انوار قدسیه و مفارقات عقلیه است که عالم ایشان عالم جبروت و سلطنت است ثابت است بنابراین بعضی
از انبیا را با دو مرتبه از آن مراتب اتصال و اتحاد است و بعضی را بچهار مرتبه تا هفتاد و دو مرتبه لهذا اظهار معجزات
و کرامات مینمودند و از بعضی مستفاد میشود که مراتب ایمان چهل و نه جزو است و هر جزوی منقسم است بده جزو
و نصیب بعضی یک جزو از ده جزو از چهل و نه جزو است تا چهل و نه جزو تمام چنانکه سابقا نقل نمودم پس مراتب
ایمان بنابراین چهار صد و نود مرتبه خواهد بود و در کتاب حیوة القلوب از امیرالمؤمنین ع منقولست که فرمودند

بوده هیچ خلق با او نبود پس اول چیزی که آفرید نور حبیب خود محمد صلی الله علیه و آله بود آفرید او را پیش از آنکه آب و عرش و کرسی
و آسمانها و زمین و بهشت و دوزخ و ملائکه و آدم و حوا را بیافریند بچهار صد و بیست و چهار هزار سال و در بعضی بچهار
بیست و پنج هزار سال و در بعضی دوازده هزار سال و در بعضی هشتاد هزار سال و در بعضی چهارده هزار سال و در بعضی
دو هزار سال وارد است صاحب آن کتاب گفته است که احادیث در باب خلق انوار ایشان بسیار است و این کتاب
گنجایش ذکر همه ندارد و بعضی در کتاب امامت مذکور خواهد شد و اما اختلافی که در مدت سبق خلق انوار ایشان
بر سایر خلایق است چون مقام خلق متعدد و مراتب هر یک مختلف است ممکن است که هر یک بر یکی از آنها محمول شود
چنانکه در کتاب بحار الانوار بیان شده است تمام شد کلام آن محقق بدانکه در این اخبار اشارات لطیفه است
بآنکه در میانه نور مقدس آنجناب و آب و عرش و کرسی و غیر آنها چهار صد و بیست و چهار هزار حجابست
از حجب معنویه و انوار عقلیه و بآنکه آن نور پاک و انوار مقدسه او ضیا و جامع جمیع انوار و کمالات و ملکات
سایر مخلوقاتند بنحو اعلا و اشرف و منبع اقدس و اقوی لهذا صاحب ولایت مطلقه و خلافت کلیه اند که محیط
بهمه اشیاست بیان اشاره آنست که پیش از ایجاد عرش و کرسی و آسمان و زمین نه امتدادی متصور است
و نه مدتی و نه حرکتی ممکن است و نه زمانی و در جای خود محقق است که زمان مقدار حرکت فلک محدد جهات است
و زمان موهوم از اکاذیب مخترعات اوهام جماعتی از غیر محصلین متکلمین است و سید اعاظم و سند افاخم
میرداماد قدس سره مفاسد این رای کاسد و این وهم کاذب را در کتاب قبسات نوریه باستیفای تمام بیان نموده
و محقق فاضل ملا اسمعیل خواجوئی نیز وجوه بطلان و فساد او را در حواشی خود بر حاشیه خفری بیان نموده است
و زمان تقدیری که بعضی از مفسرین در امثال این مقام توهم نموده اند خالی از تحصیل و عاری از معنی محصل
بلکه از خیالات فاسده و توهمات کاذبه است زیرا که در میانه مجرد از زمان و مکان انطباقی و اتصالی متصور
نیست زیرا که مجرد ثابت الذات است و زمان متغیر الذات چگونه انطباق متصور است در میانه ثابت الذات و متغیر
الذات و نیز نسبت هر مجردی بهمه اجزاء زمان مساویست و از همه اجزاء زمان خارج است پس چگونه انطباق
متصور است و چگونه زمان از برای او توان فرض کرد پس زمان تقدیری در امثال این مقام تقدیر امر باطلی
و فرض امر محالست و چه بسیار اجل و ارفع است کلام خدا و کلام انبیا و خلفای او که معادن علم و حکمت و ینابیع وحی

اشاره به بطلان زمان موهوم

اشاره به بطلان زمان تقدیری

والهامند

والهامند که بر امر باطلی و فرض محالی محمول شود و منقطع باشد و بدانکه در ورای هر حجابی کشفی و در قفای هر نوری مشاهده است
پس بنا بر آنکه مراتب حجب و انوار نود هزار یا چهار صد و بیست و چهار هزار باشد اقسام کشف و مشاهده نیز بهمان
درجات مهیا شده و هر کشفی دیده از بصیرت میخواهد و رای دیده کشف دیگر پس نود هزار یا چهار صد و بیست و چهار هزار
دیده باید تا مراتب و درجات کشف معنوی دیده شود و با وجود اینمعنی در هر مرتبه از مراتب کشف دیده با حجب فوق است
و ضعف بصیرت و بینائی متفاوتند یکی کاه میبیند و دیگری کوه یکی دریا میبیند و دیگری قطره یکی آفتاب می بیند و دیگری ذره
مناجات مع قاضی الحاجات خداوندا بذات پاکت | و بعظمت و کبریائت | و بعزت و جلالت | و بشارقات تجلیات
ذات و صفاتت | و بوالهان انوار نعوت جمالت | و بنجاحان درگاه راز و نیازت | و به پویندگان طریق
کعبه وصالت | و بسالکان فنای توحید ذاتت | و بعاکفان فنای کوی قرب جوارت | و بعاشقان حسن لقای
جمالت | و بواصلان صدر بارگاه جنابت | و بسوختگان آتش مهر لذیذ لقایت | که دلم را از اشراقات مکاشفه جلالت
روشن گردان | و روانم را بانوار مشاهده جمالت منور ساز | از حضیض پایم باوج عیان آور | و از حیز نقصان
بمنزل کمال رسان | کسوت تجرد بدنم بپوشان | و از لباس جسمیم باز رهان | تا خاک هستی را بر باد دهم و زندگی جاوید
از سر گیرم | پای بر فرق فرقدان نهم | و از دایره زمان کون و مکان بیرون روم | دم از موتوا قبل ان تموتوا زنم | و قطره
بمحیط فنا گردم | محو جمال ازلی شوم | جز ترا نه بینم و جز ترا نه پرستم | و بقصوی درجات کشف سبحات حجب و انوار
فایز گردم | و بقوت بصیرت و بینائی در هر مرتبه از مراتب انوار آفتاب بینم نه ذره و دریا بینم نه قطره آمین یا غایة آمال
العارفین و یا منتهی اشواق السالکین و المشتاقین تتمیم چنانکه از برای هر یک از مراتب کلیه متعینه کشف معنوی که
از مشکوة ولایت اساطین حکمت و معرفت مقرر گردیده است علمی ثابت و سری متحقق است و لا یعلمه الا الله و الراسخون
فی العلم یعنی کسانیکه تحصیل مراتب کشف معنوی نموده و در مرتبه مشاهده و عیان باشند اسرار و وجوه تعیین مراتب
مراتب کلیه مذکوره و غیر مذکوره در نزد او مشاهد و مکشوف میباشند چنانکه در بیان کشف سری بیان خواهیم نمود
و الا جز اعتقاد اجمالی در این باب چاره نخواهد بود زیرا که تخمین و جزاف محالست آنانکه از معادن حکمت و معرفت
و از ینابیع عصمت و طهارت صادر شود و بعضی از مشایخ علما گفته است که اخبار بسیاری از مشکوة ولایت
در تعدد عوالم وارد است و بیشتر آن عوالم عجب چنانکه در اخبار وارد است این است که هزار هزار عالم و هزار هزار آدم

اشاره به مناجات از مؤلف

وبود در آخر آن عوالم و در آخر آن آدمها واقع شده و این عدد را ابن بابویه در کتاب خصال از امام محمد باقر علیه السلام
روایت نموده است و مستفاد از این اخبار آنست که مراد از آن عوالم خواه متعین باین عدد باشد و خواه بیشتر از آن
مراتب تنزلات و تطورات فیض وجود است چنانکه اشاره فرموده است باین معنی امیرالمؤمنین علیه السلام بکلام
خود لقد دورتم دورات و کورتم کورات یعنی بتحقیق دور زده اید دور زدنهای بسیار و گردیده اید گردیدنهای
بسیار و بکلام خود بدرستیکه از برای خدا در هر روزی سه لشکر است لشکریست که نازل میشوند از اصلاب
آبا بارحام امهات و لشکریست که بیرون میآیند از ارحام امهات بعرصه دنیا و لشکریست که کوچ میکنند
از دنیا بسوی آخرت و مشتملند این عوالم بر اجناس موجودات و بر انواع آنها و اصناف آنها از ذوات
و صفات پس بنابراین مراد از عدد مذکور و غیر آن از اعداد دیگر که در اخبار وارد است مطلق کثرت چنانکه
در السنه و افواه متداول است نه تعیین خصوص اعداد مذکوره تمام شد کلام آن شیخ بزرگوار و خالی از جهتی نیست
زیرا که در بسیاری از اعداد مرویه و غیر مرویه که اساطین علما و محققین از حکما و عرفا تعیین نموده اند جاری نیست
چنانکه در نزد صاحبان حکمت و بصیرت مخفی و مستور نیست متفطن باش و بدانکه جماعتی از اساطین علما و محققین

بیان اقسام کشف معنوی

عرفا بر طبق آنچه که در بعضی اخبار از مشکوة ولایت است از برای کشف معنوی بعضی شش مرتبه و بعضی هفت مرتبه
تعیین نموده اند در کتب و صحف خود بیان فرموده اند و این فقیر نیز بجهة اقتدا و پیروی ایشان آن مراتب و اقسام را
با بیانات شافیه و تحقیقات شریفه برشته تقریر میکشم تا نفعش عام و فیضش تمام باشد پس میگویم مرتبه اولی

بیان کشف حدسی

از کشف معنوی کشف حدسی است و او عبارتست از ظهور معانی غیبیه در نزد قوه مفکره بدون آنکه محتاج باشد
باستعمال مقدمات عقلیه و ترکیب قیاسات برهانیه بلکه بمجرد انتقال قوه مفکره از مطالب بسوی مبادی در ظهور
و انکشاف آن معانی غیبیه در نزد قوه مفکره کافی و وافی باشد لهذا این قسم از کشف بکشف حدسی موسوم است

بیان کشف قدسی

متفطن باش دوم کشف قدسی است و او عبارتست از ظهور معانی غیبیه و معارف عقلیه در نزد قوه عاقله که
مستعمل قوه مفکره است و آن قوه را قوه ناطقه و نور قدسی گویند لهذا این قسم از کشف را کشف قدسی نامیده اند
و کشف سابق یعنی حدسی از جمله لمعات و انوار او است چنانکه قوه مفکره از جمله لمعات و انوار نور قدسی است و حکما او را
از ادنای مراتب کشف معنوی شمرده اند بعضی از عرفا بعد از بیان کشف دوم گفته است که این قسم از کشف

کشف

کشف نظری خوانند و بر او زیاده اعتمادی نباشد چه هر چه در نظر آید تا در قدم نیاید اعتماد را نشاید و جمهور ارباب نظر
که همت بر تجرید عقل و ادراک معقولات گماشتند و عمر خود را در آن صرف کردند در این مقام بماندند و آنرا

بیان کشف الهامی شهودی

وصول بمقصد حقیقی شمردند و بحقیقت چون مقصود اصلی را نشناختند از فواید دیگر بدرکات محروم ماندند
تمام شد کلام بعضی از عرفا سیم کشف الهامی است و او عبارتست از ظهور معانی غیبیه و حقایق عینیه در نزد لطیفه
ملکوتیه که موسوم است گاهی بقلب معنوی و گاهی بنفس ناطقه در هنگامیکه مصفا باشد از کدورات نفسانیه
و هواجس جسمانیه و مصقل باشد بصیقلات مجاهدات علمیه و عملیه و منقطع باشد از تعلقات کونیه و تشبثات

بیان کشف روحی

طبیعیه و این قسم از کشف را الهام گویند اگر مکشوف از سنخ معانی باشد و مشاهده قلبی و کشف شهودی خوانند
اگر مکشوف حقیقتی از حقایق و روحی از ارواح باشد چهارم کشف روحی است و او عبارتست از ظهور حقایق
اشیا در مقام روحی که فوق مقام قلبی است و نسبت او بقلب و سایر قوای عالیه و سافله نسبت آفتابست
بماه و بسایر مستنیرات که بنور او منور و بضیاء او مستضیئ و باشراق او منجلی و منکشف میباشند پس مقام روحی
مستفیض است باندازه قابلیت و استعدادش از مبدء فیاض بدون واسطه نسبت بما دون خود و افاضه
میکند بمقام قلبی و بسایر قوای عالیه و سافله که در تحت او واقعند و تقیید به نسبت بما دون بجهة آنست که مقام
روحی نیز نسبت بما فوق خود از سایر مقامات بواسطه محتاجست بلکه در میانه نفس مقامات روحانیه
نیز تفاوت فاحش ثابت است بشدت و ضعف و بکمال و نقصان مثلا مقام روحی انبیا و اوصیا اکمل و اقوی است
از مقام روحی اتباع و اشیاع ایشان و در اتباع و اشیاع نیز تفاوت بشدت و ضعف متحقق است پس مرتبه عالی
در این مرتبه واسطه او است تا منتهی شود بقطب الاقطاب که روح نبی یا وصی باشد و بر این قیاس است سایر مقامات
متفطن باش و در کتاب نفایس الفنون مذکور است که در مبادی این مقام که نامش کشف روحی است در عالم جنان
و شواهد رضوان و مشاهده ملکیه و مکالمه روحانیه با ایشان کشف شود و چون روح بکلی صاف گردد و از کدورات
جسمانی صقالت یابد عوالم نامتناهی مکشوف شود و دایره ازل و ابد نصب دیده گردد و حجاب زمان و مکان برخیزد
چنانکه از ابتدای آفرینش موجودات و مراتب آن کشف او شود و هر آنچه که در زمان مستقبل خواهد بود معاینه ببیند
و رسول خدا از اینجا فرمود لا ترفعوا رؤسکم فانی اریکم من امامی و خلفی و بیشتر خرق عادات که آنرا کرامات گویند از این قسم

برخاطر و اطلاع بر مغیبات و عبور بر آب و آتش و هوا و طی زمین و غیر آن در این مقام پدید آید و امثال این معانی را در نزد ارباب
زیاده اعتباری نبود چه اهل ضلالت را نیز این معنی صورت بندد چنانکه رسول خدا از ابن صیاد پرسید ما تری قال اری
عرشا علی الماء فقال ذاک عرش ابلیس و آنچه در نقل آمده که دجال مرده را زنده میکند هم از این قبیل باشد و حقیقت
کرامات جز اهل دین را نتواند بود و آن بعد از کشف روحی در مقامات خفی پدید آید زیرا که روح کافر و مسلمان را
هست تمام شد کلام نفایس الفنون پنجم از اقسام کشف معنوی کشف سری است و او عبارتست از ظهور معانی غیبیه

بیان کشف سری

و حقایق قدسیه و مفارقات عقلیه در مقام سر که فوق مقام روح است و در این مقام بواطن حقایق ارواح
مشهود و اسرار آفرینش و حکمت وجود هر چیزی مکشوف گردد ششم کشف خفی است و او عبارتست از ظهور و شهود

بیان کشف خفی و کشف اخفی

حقایق و معانی اشیا و انکشاف صفات جلال و نعوت جمال حق جل و علا که تعبیر از آنها در اصطلاح ارباب عرفان
بعالم اسما و عالم واحدیت است در مقام خفی که مقام فنای سالک مسالک توحید و عرفانست از اشیا و بعضی
از ایشان باین شش مرتبه اقتصار نموده و مرتبه اخیره را اقصی مراتب و درجات کشف معنوی شمرده و گفته اند که
نه اشاره باین مقام و در این دو مقام ممکن و نه عبارت و بیان و در انکشاف آنها کافی و وافی تواند بود چه آنجا
که خبر شد خبری باز نیامد و بعضی مرتبه هفتمی زیاد نموده بکشف اخفی نامیده اند و این معنی را از کلام معجز نظام
و ان تجهر بالقول فانه یعلم السر و اخفی اخذ نموده و مراد ایشان از کشف اخفی کشف ذاتیست که در مقام فنای فی الله
باندازه حوصله و استعداد سالک عارف حاصل میشود و تعبیر از این مقام در زبان مشکوة ولایت گاهی بمقام
کمال اخلاص و نفی صفات و گاهی بمقام الفقر فخری و موتوا قبل ان تموتوا و گاهی بمقام قوسین او ادنی است و گاهی
بعبارات دیگر منقول باشد و بدانکه این مرتبه از کشف در نزد طایفه اولی و اخص مرتبت کشف خفی است تا مراتب زیاده
بر شش مرتبه نباشد و زیاده تحقیق و توضیح از برای این مقامات در نزد بیان اقسام فنا و مراتب توحید و بخصوص در نزد
شرح فقرات حدیث شریف مذکور خواهد شد منتظر باش اشراق و اشاره بدانکه این مکاشفات در بدایت سلوک سالک
عرفان در خیال مقید که خیال سالک باشد حاصل میشوند و بتدریج و حصول ملکه راسخه بخیال منفصل یعنی بعالم مثال انتقال
یابد پس اولا اطلاع بملکوتات عالم عناصر حاصل میشود و بعد از آن بملکوتات افلاک بترتیب معهود تا منتهی شود بلوح محفوظ
که مرتبه نفس کلی و بقلم اعلا که مرتبه عقل کلی است و بعد از آن بمرتبه فنای در توحید که مرتبه کمال اخلاص و مرتبه فنای در فنا

و مقام جمع

و مقام جمع جمع که مرتبه نفی صفات و فقر ذاتی و عبودیت حقیقیه است فایز میشود و بعد از آن مقام فرق بعد از جمع و مقام
تمکین و استقامت است که فوق همه این مقاماتست چنانکه در نزد شرح فقرات حدیث معهود مبسوطا و مشروحا مذکور
خواهد شد و لیکن بر اینهای صاحبان بصیرت و فطنت و دانای طالبان معرفت و حقیقت که مقام فنا و فنای در فنا
و مقام بقای بعد از فنا باصالت و تمامیت و بحقیقت و ذاتیت مقام خاتم نبوت و خاتم ولایت است و بعد از آن
از برای کسیکه در میانه او و آن دو صاحب ولایت نسبت معنویه و رابطه حقیقیه متحقق شود و این نسبت معنویه

بیان میراث معنوی و نسبت معنوی

مراتب مختلفه و درجات متفاوته و مقامات غیر محصوره بلکه غیر متناهیه است و بسبب میراث معنوی این نسبت معنویه است
و مراد از میراث معنوی انکشاف حقایق و معانی غیبیه و معارف حقیقیه است و بحسب تفاوت مراتب نسبت معنوی
مراتب میراث معنوی نیز متفاوت میشود و از اینجا ظاهر میشود سر کلام ختمی مآب صلی الله علیه و آله العلماء ورثة الانبیاء من عمل بما
علم ورثه الله علم ما لم یعلم زیرا که عمل که عبارتست از مجاهدات نفسانیه و اعمال بدنیه است سبب حصول نسبت معنویه و موجب

اشاره بتفسیر فاتقوا الله و یعلمکم الله

تحقق استعداد حصول معارف حقیقیه است چنانکه در کلام مجید از برای اشاره باین لطیفه ربانیه فرموده فاتقوا الله
و یعلمکم الله یعنی بپرهیزید از یاد غیر خدا در اعمال قلبیه و اعمال بدنیه تا افاضه کند بر شما انوار علمیه و مکاشفات حقیقیه را یعنی ببین
که چگونه مترتب فرموده است علم بحقایق اشیا را بتقوای حقیقی و حقیقت تقوی که تعبیر از او بحق تقوی است در
کلام معجز نظام فاتقوا الله حق تقاته و حق تقوی در صورتی متحقق میشود که شرک جلی و شرک خفی بالکلیه مرتفع شود و دل

اشاره بتفسیر آیه و من یتق الله [illegible]

سالک عارف بالمره از یاد غیر خدا خالی شود و مستعد لمعات الهیه و انوار علمیه گردد و من یتق الله یجعل له مخرجا و یرزقه
من حیث لا یحتسب پس منکشف میشود از برای او معانی غیبیه و حقایق عینیه باندازه حوصله و استعداد او و بقدر تزکیه
و تصفیه باطنش قد افلح من زکیها و قد خاب من دسیها و باین لطیفه ربانیه نیز اشاره است کلام معجز نظام فمن کان
یرجوا لقاء ربه فلیعمل عملا صالحا و لا یشرک بعبادة ربه احدا یعنی کسیکه امید دارد که باعلا مقامات معرفت که لقای پروردگار
و مشاهده جمال ازلی است فایز گردد پس باید عمل صالح کند یعنی عمل خود را از شرک جلی و از شرک خفی خالص گرداند و دل خود را
از یاد غیر خدا باز دارد حتی از یاد خود زیرا که خود نیز از اغیار است و شریک نگرداند بعبادت پروردگار خود احدی را یعنی
غایتی و غرضی در عبادت جز لقای پروردگار و مشاهده انوار لایزال منظور نباشد حتی خوف جهنم و طمع بهشت نیز مقصود
و منظور نباشد چنانکه از مشکوة ولایت مرویست [illegible] معامله گوی از سعادت خواهد بود و مقصود بالذات در این معامله

حصول عوض و نیل غرضی است که خدا را واسطه او خوا ساخته است پس خدا مقصود بالتبع و منظور بالعرض خواهد بود
نه مقصود بالذات ملکه عبادت نیز باید منظور نباشد مگر از برای آنکه نسبت شریفه و رابطه لطیفه است در میانه عابد
حقیقی و معبود حقیقی و الا شرک خفی ثابت میشود و کمال اخلاص بنفی صفات و سلب اختیار حاصل نمیباشد و از برای
اشاره باین لطیفه عرفانیه رئیس محققین شیخ ابی علی بن سینا در مقامات عارفین از کتاب اشارات گفته است
ومن اثر العرفان للعرفان فقد قال بالثانی ومن وجد العرفان کانه لا یجده بل یجد المعروف به فقد خاض لجة الوصول
یعنی کسی که مقصودش از عرفان نفس عرفان باشد پس او موحد حقیقی نیست بلکه مشرک است اگرچه شرکش خفی باشد
زیرا که عرفان حالتی است از برای عارف نسبت بمعروف و از جبلیات است که آن حالت غیر معروف است پس اگر آن
حالت منظور بالذات باشد حقیقت توحید و توحید حقیقی ثابت نخواهد بود زیرا که غیر نیز منظور خواهد بود و اگر بیابد
عرفان را گویا نمی یابد یعنی منظور بالعرض باشد و ملحوظ شود بجهت آنکه عرفان معروف است و ملحوظ بالذات معروف
بآن عرفان باشد پس مستغرق میباشد در لجه وصول که مشاهده جمال ازلی و جلال لم یزلی باشد و این کلام لطیف
از آن شیخ جلیل اشاره است بفنای کلی در توحید که عبارت است از سلب جمیع اغیار حتی سلب ذات خود بجائی که
صفات خود از نظر شهود تا منظوری نباشد جز جمال محبوب و مشهودی نماند سوای جلال معروف متفطن باش که
دقیق المسلک صعب المنال است و جاری کن این معنی را در عبادت و زهد و تقوی و ورع و خوف و رجا و توکل و محبت
و شوق و غیر اینها از مقامات و حالات سلاک مسالک عرفان و ایقان جعلنا الله من سلاک الواصلین بجاه
المخلصین بجاه محمد و آله الطیبین الطاهرین رشح لطیف ای طلاب معارف حقیقت و ای سلاک معالم معرفت
چشم بصیرت باز کنید و در این کلام معجز نظام بدقت تمام نظر کنید که چگونه جامع جمیع مقامات عرفان و ایمان است
و چگونه مترتب فرموده است در او لقای پروردگار را که اعلا مراتب توحید حقیقی و اقصی درجات کشف معنوی است
بر اعمال صالحه و نیات خالصه و افعال مرضیه و بر نفی شرکت سهیم در عبادات شرعیه و نسک عقلیه تا منکشف شود
در نزد شما حقیقت و حقیت آنچه که در رشحات سابقه بیان نمودم که علم غیر ضروری دو قسم است علمی است که از نظر و استدلال
حاصل میشود و مترتب میشود بر او اعمال قلبیه و افعال بدنیه و مجاهدات نفسانیه و اکتساب خصال حمیده و ملکات مرضیه
بر طبق قوانین شرعیه و نوامیس الهیه و این قسم از علم را باعتبار و استبصار گویند و در اصطلاح عرفا علم دراست

اشاره بآنکه آیه شریفه جامع جمیع مقامات عرفانیست

خوانند

خوانند و علمی است که مترتب میشود بر اعمال صالحه و مجاهدات نفسانیه و ریاضات علمیه و عملیه الذین جاهدوا فینا لنهدینهم سبلنا
و این قسم از علم را علم وراثت گویند زیرا که موجب این علم نسبت معنوی و نسبت معنویه است که در میانه مفیض و مستفیض
متحقق باشد لهذا از مشکوة نبوت وارد است سلمان منا اهل البیت و الا از جبلیات است که در میانه سلمان و اهل بیت
نسبت صوری متحقق نبوده است و بسوی این لطیفه عرفانیه نیز اشاره است کلام صادق آل محمد علیهم السلام که در
اصول کافی مرویست و او این است لا یقبل الله عملا الا بمعرفة و لا معرفة الا بعمل فمن عرف دلته المعرفة علی العمل و من لم
یعمل فلا معرفة له الا ان الایمان بعضه من بعض یعنی قبول نمیکند خدا هیچ عملی را مگر بمعرفت و معرفتی نیست مگر بعمل پس کسیکه
عارف باشد بحق دلالت میکند او را آن معرفت بعمل و کسیکه عمل نکند بعلم خودش پس نیست معرفتی از برای او بدانید
که بعضی از مراتب ایمان از بعض دیگر است در نزد صاحبان بصیرت از جبلیات است که معرفتی که مترتب میشود بر او قبول عمل
غیر معرفتی است که مترتب میشود بر عمل اول اشاره است بعلم دراست که از نظر و فکر حاصل آید و از تعلیم و اکتساب
پیدا شود و دوم اشاره است بعلم وراثت که بجهة اعمال صالحه و نیات خالصه و مجاهدات نفسانیه از مفیض انوار علوم
و معارف بر قلوب صافیه و بصایر خالصه فایز شود و در نزد اصحاب معرفت و ارباب حقیقت منکشف است که علم
وراثت که مترتب بر تصفیه و تزکیه است اکمل و اقوی و اظهر و اجلا است از علم دراست که مترتب بر نظر و اکتساب است
بلکه نسبت در میانه آنها نسبت نور و ظلمت و نسبت ضیاء و ظل است چنانکه مرة بعد اولی و کرة بعد اخری بیان
نموده ام لهذا فرموده اند که معرفتی نیست مگر بعمل یعنی کمال معرفت و حقیقت حکمت که عبارت از انکشاف
حقایق و اعیان اشیاء است متحقق نمیشود مگر بعمل بنهجی که مقتضای قوانین شرعیه و نوامیس الهیه است متفطن باش
و در رشحات سابقه و لمعات ماضیه نیک تامل نمای تا سر این معنی بحد انکشاف آید و کالشمس فی رابعة النهار مشاهد
و عیان گردد و بدانکه نسبت معرفت از برای عمل نسبیت اذن و طلب است چنانکه همه افعال اختیاریه بمبادی اربعه
مسبوقند اول تصور فعل مطلوب و تصدیق بمنفعت اوست دوم شوقی است که از آن تصدیق حاصل میشود
سیم عزمی است که از شوق پیدا میشود چهارم قوای محرکه که در عضلات و سایر اعضا مودعند و بعد از تحقق
عزم آن قوی حرکت میدهند اعضا را تا فعل مطلوب در خارج موجود شود و هر یک از این مبادی اربعه
بترتیب مذکور علت لاحق خود و معلول سابق خود میباشند تا از طرف تصاعد بمبداء الاسباب منتهی شود

اشاره بآنکه علمی که از عمل حاصل شود
و علمی که عمل از آن حاصل شود

اشاره بدو نوع معرفت

اشاره بآنکه نسبت معرفت از برای عمل
بجای مبادی عکس ایجاد است

و از طرف منازل بفعل مطلوب منتهی گردد بخلاف سببیت عمل از برای معرفت که سببیت اعدادیست تقدمش تقدم زمانی است
چنانکه همه حرکات و تحریکات در نزد فحص و برهان نسبت با اموری که بآنها مترتب میشوند علل اعدادیه اند نه علل ذاتیه و بعد از
تحقق اعداد امور که در بادی نظر بر آن حرکات و تحریکات مترتب میشوند از مبادی فعاله و علل ذاتیه فایض میشوند و از این
قبیل است علیت بنا نسبت به بنا زیرا که علیت بنا باعتبار تحریکات آلات بنا است نه باعتبار ذاتش بلکه علیت آتش نسبت
بسخونت آب نیز از این قبیل است زیرا که علیت آتش باعتبار تحریک ماده آب است نه باعتبار ذاتش و بعد از تحقق اعداد
در هر دو باب صورت بنا و صورت سخونت از مبادی فعاله و علل ذاتیه بر ماده مستعده فایض میشود و بیان کیفیت
اعداد در ما نحن فیه آنست که بجهة اعمال صالحه و نیات خالصه و مجاهدات نفسانیه و تخلق باخلاق کریمه و خصال
حمیده و توجه تام بحضرت ربوبیت کدورات نفسانیه و هواجس جسمانیه و تعلقات دنیاویه زایل میشوند و صفائی
در قلب و صفائی در روح و جلائی در عقل پیدا میشود و قابل انوار غیبیه و لمعات الهیه میگردد و دیگر لا محاله انوار معارف
حقایق و لمعات شهود حقایق معارف از مبدأ فیاض بر آن قلوب صافیه و عقول سلیمه فایض و متجلی میشود زیرا که در شرافت
سابقه ببرهان محکم البنیان و حجت شدید الارکان بحد انکشاف آمد که ذات اقدس مبدأ اعلا جواد مطلق و فیاض علی
الاطلاق و واجب الوجود من جمیع الجهات و الحیثیات است و قصور و نقصان از قبل قوابل و مهیات است پس بتقدیر که
قصور و نقصان زایل و حجب و استار تعلقات و کدورات بجهة مجاهدات نفسانیه و ریاضات علمیه و عملیه از
صحایف قلوب و ارواح مرتفع میگردند انوار علمیه و معارف حقیقیه از مبدأ فیاض فایض میشوند چنانکه در صحیفه الهیه
وارد است ان ربی یقذف بالحق علام الغیوب و در کلام اهل بیت حکمت و عصمت وارد است العلم نور یقذفه الله فی قلب
من یشاء متفطن باش و چنانکه از این بیانات و مبینات ظاهر گردید معنی کلام آنجناب که ایمان بعضش از بعض
دیگر است زیرا که ایمان یا عبارتست از مجموع تصدیق بعقاید حقه و اعمال صالحه که در شریعت حنفیه مقرر است چنانکه
معتقد بعضی از علما کلام است پس تصدیق جزوی از ایمان و عمل جزو دیگر خواهد بود و از مبینات مذکوره منکشف گردید
که هر یک از دیگری حاصل است نه بوجهی که دور ثابت شود و یا عبارتست از نفس تصدیقات بعقاید حقه چنانکه
مذاق و مشرب محققین ایشانست پس در این صورت مراد از ابعاض ایمان مراتب او خواهد بود و از بیان
سابق منکشف گردید که هر مرتبه از مراتب معرفت سبب اعدادیست از برای علم و هر علمی سبب اعدادیست از برای

بیان اینکه هر یک سبب اعدادی دیگری است

معرفتی

معرفتی و هکذا الی ما شاء الله نامید و شنید بدانکه صاحب کتاب نفایس الفنون را در این مقام کلام لطیفی است و او اینست
که ولادت دو قسم است یکی صوری و دیگری معنوی اول عبارتست از خروج اجنه ارواح بشری از مشیمه عالم غیب
بفضای عالم شهادت بواسطه آبای صوری و بدین ولادت نسب صوری لازم شود و میراث صوری از
اسباب و اموال تابع آن بود و دوم عبارتست از خروج اجنه ارواح مؤمنان از مشیمه عالم شهادت بفضای
عالم غیب بواسطه آبای معنوی و باین ولادت نسب معنوی ثابت شود و میراث معنوی از علوم و معارف
لازم آید و ابتدای این ولادت وقتی است که روح از قید تعلقات دنیوی بکلی خلاصی یابد و صورت احوال
آخرت نصب عین او شود و این ولادتست که عیسی علیه السلام از آن خبر داد که لن یلج ملکوت السموات و الارض
من لم یولد مرتین و همچنانکه ولادت صوری مشروط است بوجود نطفه و استقرار آن در رحم و تسویه اعضا
و نفخ روح در آن ولادت معنوی نیز مشروط است بوجود کلمه ایمان و استقرار آن در دل و تسویه حقایق ایمان
از زهد حقیقی و توبه نصوح و توکل تام و صبر جزیل و رضا و محبت و شوق و تفویض و تسلیم و فنا و بقا و عین الیقین
و نفخ روح توحید در صورت سواد ایمانی و چون بواسطه ایمان بغیب که سبب ولادت معنویست اولا وجود
انبیا و ثانیا وجود اولیا است نسب ابوت ایشان از برای مؤمنان ثابت شود و با آن نسب علوم و معارف ایشانی
حاصل آید از اینجاست که از مشکوة نبوت وارد است که من و علی دو پدر این امتیم و هر که بکلی از دنیا و اغراض آن
اعراض نکند و متوجه آخرت نگردد علامت آنست که حقیقت ایمان هنوز در دل او فرود نیامده است تمام شد کلام نفایس
الفنون شمار قده و خامسه بدانکه کشف حقیقت و معنای فنا و بقا و بیان معنی و کیفیت محو و اثبات که از مبادی و مقدمات
شرح حدیث کمیل بن زیاد است بنحوی که قواعد عرفانیه مطابق قوانین عقلیه و نوامیس شرعیه باشد موقوف است بر تحقیق
موت ارادی و بیان مقامات و درجات او لهذا میگوئیم موت یعنی مرگ عبارتست از انتقال شیئی از نشاء وجود
بنشاء دیگری از وجود خواهی بگو عبارتست از ارتفاع تعینی و تلبس بتعین دیگر خواهی بگو عبارتست از خفا و کمون نشاء
از وجود و ظهور و بروز نشاء دیگری از وجود خواهی بگو عبارتست از تحول شیئی از حدی از قصور و نقصان بدرجه
از تمام و کمال خواهی بگو عبارتست از خروج شیئی از قوه حصولی بفعلیت آن حصول طبیعی باشند آن وجود و ظهور
و تعین و کمال و فعلیت یا نفسانی حیوانی باشند یا انسانی سماوی باشند یا ارضی روحانی باشند یا عقلانی

بیان ولادت صوری و معنوی

بیان معنی محو و اثبات موت

و کاملتر گردد و همچنین بنسبت بکمال دیگر تا حجابات قوه و نقصان بانتها رسد و همه فضایل و کمالات فعلیت یابد و بعالم عقول

و مفارقات متصل شود و با عقل فعال هم دوش گردد و پس منکشف گردید که در همه اجسام و جسمانیات از صور طبیعیه و معدنیه

و نفوس نباتیه و حیوانیه و انسانیه شوق فطری و اشتیاق جبلی بسوی خیرات و کمالات ثابت است با تفاوت مراتب

اشتیاق در کمال و نقصان بحسب اختلاف مراتب موجودات در قوت و ضعف وجود و کمالات وجود و چون در معنی

شوق فقدان معتبر است محال است اینکه در مفارقات قدسیه و مجردات عقلیه متحقق شود زیرا که سابقا محقق گردید

که همه کمالات ممکنه در آن موجودات ابداعیه بحسب اصل فطرت ابدیه بالفعل ثابت و متحقق باشد پس ابتهاج آنها بذوات

خود که ذوات آنها بعینها محبت آنها و عشق آنهاست بمبدا اعلا که صرف خیر و خیر صرف و خیر الخیرات و کمال الکمالات

و تمام التمامات لهذا مستغرقند در ملاحظه جلال ازلی او و الهند در مشاهده جمال لم یزلی معشوقی جز مبدا اعلا ندارند و محبوبی

جز علت اولی ندارند متفطن باش و بدانکه از این بیانات و اشراقات ظاهر میشود در نزد صاحبان بصیرت که علت

غایت اصلیست از برای مجعول خود و هر معلولی مطلوب حقیقی است از برای معالیل خود و هر علتی محبوب ذاتی است

برای معلول خود لهذا سفلیات طالب علویات کاینات طالب مبدعات و همه بحسب فطرت و جبلت طالب جز افقی

و مبدا اعلا میباشند سارست سر عشق در اعیان بالدوام کالبدر فی الدجیة والشمس فی الظلام و بر این معنی مبنی است

قول قایل لولا العشق ما ظهر ما ظهر و فی الالا الی الله تصیر الامور انا لله و انا الیه راجعون سر الهی از اینجا ظاهر میشود در

نزد حاذق محقق و بصیر مدقق سر حرکات جوهریه و تحولات طبیعیه از جماد بسوی حیوان و از حیوان بسوی انسان و از

انسان بسوی انوار عقلیه و مفارقات قدسیه که نهایت سیر الی الله و منتهای سفر از خلق بسوی حق است با کمال انقیاد

در میانه سلاک مسالک معرفت در این سلوک عروج تا منتهی شود بمقام او ادنی و مقام لو کشف الغطا که مقام

نبوت و خاتم ولایت است چنانکه مشروحا مذکور خواهد شد منتظر باش و بدانکه از این بیانات و مبینات منکشف

میشود سر آیات قرآنیه که دلالت میکند بر اینکه همه کاینات را از برای انسان آفریده اند و سر حدیث قدسی

لولاک لما خلقت الافلاک و سر حدیث قدسی دیگر که عالم را از برای تو آفریدیم و ترا از برای خودم و سر حدیث

شریف نحن صنایع الله و الخلق بعد صنایع لنا پس هویدا و آشکارا گردید که مقام خاتم در نبوت و ولایت غایت

اصلی و مطلوب حقیقی همه کاینات و مبدعات و همه سفلیات و علویاتست و غایت همه غایات و غرض همه اغراض

ومطلوب

بیان اثبات کمالات حقیقیه و اثبات شوق جبلی در همه اجسام و جسمانیات

اشاره و سر حرکات جوهریه

ومطلوب

همه طلاب و سلاک ذات اقدس جز اقصی و مبدا اعلاست چنانکه مذکور گردید و مظهر سلطانه متفطن باش و تامل نمای در شمارات

سابقه و لمعات ماضیه تا در مشاهده منشاء او از حجاب معدوم و اختفا بیرون آید و کالشمس فی رابعة النهار مشاهده و عیان

گردد و پس بعد انکشاف و انجلا آمد که حقیقت موت که تعبیر شد انتقال شیئی از نشاه وجود بنشاه دیگری از وجود است

از برای نوع شریف انسانی بلکه از برای همه مخلوقات و کاینات بالاصالة و بحسب ذات و حقیقت ذاتی و طبیعی جبلی

و فطریست یعنی هر یک بحسب جبلت و فطرت بسوی غایت اصلیه و مطلوب حقیقی خود متوجه است و بسوی این لطیفه

الهیه اشاره است کلام معجز نظام الا الی الله تصیر الامور و ان الی ربک الرجعی فسبحان الذی بیده ملکوت کل شیئ

و الیه ترجعون و کلام مشکوة نبوت کل مولود یولد علی الفطرة و لکن ابواه یهودانه و ینصرانه و یمجسانه متفطن باش و بدانکه

بنا بر این تحقیقات و اشراقات منکشف میشود که اعتنای طبایع و نفوس معدنیات و نباتات و حیوانات

بحفظ ترکیب و مزاج و اصلاح قوی و آلات و تدبیر نظام اعضاء و ابدان و تحصیل ملایمات و تحذیر از منافیات

نه بجهة این است که مقصود بالذات اند بلکه بجهة این است که آلات و ادوات و اسباب و معدات اند از برای وصول

بغایات اصلیه و اغراض حقیقیه و از برای انتقال از نشاه حیات فانیه دنیویه بنشاه حیات باقیه اخرویه پس

نسبت نفس ناطقه انسانی مثلا ببدن خود مثل نسبت ناخدا است بکشتی در اصلاح آلات و ادوات آن کشتی و در

تدبیر نظام و سلوک او بطریق مستوی و صراط مستقیم تا بساحل مقصود رساند خواهی بگو مثل نسبت راکب است

بمرکوب خود در هنگامیکه مسافر بسوی کعبه مقصود است در تربیت و اصلاح آن مرکوب بتفصیل ما لا یحتاج او تا وصول بمقصد

حقیقی حاصل آید و از مزاحمات مسافرت رهائی یابد و از بیانات که نه کشتی مقصود بالذات و نه مرکوب بلکه مقصود

بالعرض و مطلوب بالتبعند و با وجود این معنی در حین سلوک نهایت اعتنا و اهتمام بشان آنها مینمایند و بعد از وصول

بساحل مطلوب کعبه مقصود بالکلیه از نظر اعتنا و التفات ناخدای و راکب ساقط میشوند و همچنین است قیاس نفوس

ناطقه با ابدان خود یعنی مادامیکه بغایات حقیقیه و اغراض کلیه که اتصال بعالم مفارقات و فنا در توحید واجب الوجود

بالذات نرسیده اند غایت اعتنا و نهایت اهتمام در تربیت بدن و اصلاح قوی و آلات او مینمایند و بعد از وصول

بعالم مفارقات و اتصال بعقل فعال تعلق خود را از این ابدان فانیه قطع مینمایند تا بجادیت اصلیه خود بر گردند اما

حقیقت موت طبیعی اجل حتمی که یکی قسم از دو قسم موت اضطراریست اهل کس و التفات مکن با آنچه که اطبا و طبیعیون

اشاره و بیان اینکه انسان بکمال غایت سایر مخلوقات

اشاره و بیانکه مذکورات انسانی غایت الغایات

بیان اینکه نسبت نفس ببدن مثل نسبت ناخدا است بکشتی

بیان طریقه آلوهیین در موت طبیعی

بیان طریقه اطبای طبیعیین در موت طبیعی

دراین باب گفته اند زیراکه مبنی بر غفلت از غایات حقیقیه و اغراض کلیه و حکم الهیه است و مبتنی بر عدم ارتقا انظار ایشانست
از غایات سفلیه و اغراض طبیعیه بسوی غایات علویه و اغراض عقلیه بیان مذهب ایشان تا حقیقت و حقیت آنچه اشاره
نمودم بجد انکشاف آید آنست که بعد از سن وقوف رطوبت عزیزیه بجهة استیلای حرارت عزیزیه و حرارت خارجیه
و حرکات بدنیه و حرکات نفسانیه انتقاص و انتکاس می پزیرد و بتدریج منطفی و منعدم میشود و با نتفاد و انطفا
او حرارت عزیزیه نیز منطفی و منعدم میگردد زیراکه فعل حرارت عزیزیه نضج و احالت است و از چیزهاست که امتیاز بدون
ماده رطبه بلکه رطوبت عزیزیه متصور نمیباشد پس بقاء حرارت عزیزیه بدون رطوبت عزیزیه منافی حکمت و موجب تعطیل
با آنکه انعدام رطوبت عزیزیه موجب انعدام مزاج و انعدام او موجب انعدام ماده مرکب و انعدام او موجب انعدام صورت
نوعیه و انعدام او موجب انعدام لوازم و لواحق آن صورت است پس اگر بانتفاد رطوبت عزیزیه حرارت عزیزیه منطفی
نشود لازم میآید وجود صورت بی ماده و یا وجود عرض بی موضوع و هر دو از مستحیلات و ممتنعات است لهذا گفته اند سبب
حیات بعینه سبب ممات و علت بقا بعینها علت فنا است زیراکه اصل ماده تا بحرارت عزیزیه نضج نیابد حیات
نمی پزیرد و تا تقبل رطوبات ننماید بقا متحقق نمیباشد و منکشف گردید که بتدریج رطوبت عزیزیه با استیلای حرارت
عزیزیه متحلل و منطفی میشود و با نتفاد او حرارت عزیزیه منطفی میشود این است بیان موت طبیعی بمذاق ایشان و این بیان
در نزد فحص برهان منکسر البیان و متزلزل الارکان است زیراکه چه میشود که بدل ما یتحلل از رطوبت عزیزیه در زمان
کهولت مثل زمان شباب بوساطت قوه غاذیه بنعت اتصال وارد شود و انتکاس و انتقاص هرگز لازم نیاید چه میشود
که منشأ ضعف بدن ضعف قوی و آلات او بجهة التذاذ نفس باشد بسوی غایات اخرویه و اغراض حقیقیه چنانکه اشاره نمودم اگر گویند
در زمان کهولت و ساس کل ذات اقدس حیز اقصی و مبدأ اعلی است جل ذکره و عظم سلطانه منفطر باشد و تأمل نمائی
شاخ شاخه مساک سابق و کهولت ناقصه نار جساره و شاهد مدعای ما عجائب مقدار مقدار تحلل رطوبت عزیزیه بجهة تخلخل
و محللات مذکوره بیشتر است از بدل ما یتحلل نسبت بزمان شباب پس رطوبت عزیزیه بمقدار زیادتی تحلل
در زمان کهولت انتقاص می یابد و بجهة انتقاص او حرارت عزیزیه نیز منتقص میشود و پس قوه غاذیه را
در تغذیه ضعفی حاصل میشود و استمرار این معنی موجب فساد بدن و عروض موت میگردد میگوئیم نسبت محللات
مذکوره بزمان کهولت و شباب مساویست و ضعف قوه غاذیه بجهة انتقاص رطوبت عزیزیه و حرارت عزیزیه

خلاصه بیان آنکه بطریق ایشان سبب حیات عزیزیه سبب ممات

بیان بطلان طریقه ایشان

مستلزم

بیان آنکه موت طبیعی با اجل حتمی در جانب شقاوت نیز متحقق میشود

بیان آنکه هر قوه از قوای انسانی غایت مخصوصه دارد

مستلزم دور است زیراکه مفروض این است که در زمان کهولت انتقاص رطوبت عزیزیه بجهة ضعف قوه غاذیه است منفطن باش
و بعد آنکه علاوه بر آنچه که در هدم این بنیان برشته تقریر کشیدیم میگوئیم که مقتضای حجت و بیان آنست که قواعل طبیعیه
بتحریکات ذاتیه و افاعیل طبیعیه خود مقتضی فساد و انعدام ذوات خود باشند و اینمعنی در نزد عقول سلیمه و اذهان
مستقیمه بدیهی الفساد و ضروری البطلان است و منافیست با آنچه که محقق گردید که از برای همه موجودات از ممکنات
غایات حقیقیه و اغراض کلیه است که مکملات ذوات و متممات حقایق صاحبان غایاتند متذکر باش لعمه اخرویه
بدانکه دراین مقام دقیقه ایست ملکوتیه و لطیفه ایست اخرویه و آن این است که همچنانکه موت طبیعی و اجل حتمی بآن معنی
که بیان نمودم در جانب سعادت متحقق میشود در جانب شقاوت نیز متحقق میشود و خالی از دقت و غموض نیست
بلکه در بادی رای و ظاهر نظر مستبعد و منکر مینماید لهذا تمهید مقدمه موقوف است و آن این است که نفوس شریفه
نوع انسانی بحسب فطرت اولیه و جبلت اصلیه متوجه بسوی غایات عقلیه و کمالات روحانیه میباشند زیراکه بحسب
اصل فطرت از سنخ ملکوت وارد واحند و منکشف گردید که غایات حقیقیه مکملات ذوات و حقایق اصحاب
غایاتند پس باید غایت و صاحب غایت در اصل سنخ حقیقت نشأه وجود متحد باشند و غایت در آن حقیقت
اکمل و اقوی باشد تا تکمیل و تتمیم منصور و استکمال و استتمام تواند متحقق شود از اینجا ظاهر میشود در نزد صاحبان
بصیرت که غایات طبایع معدنیه کمالات معدنیه و غایات نفوس نباتیه کمالات نباتیه و غایات نفوس حیوانیه
کمالات حیوانیه و غایات قوای وهمیه کمالات وهمیه و غایات قوای شهویه کمالات شهوانیه و غایات قوای غضبیه
کمالات غضبیه و غایات نفوس کمالات انسانیه یعنی غایات عقلیه است ؛ در جهان هر چیز چیزی جذب کرد ؛ گرم گرمی
کشید و سرد سرد ؛ ناریان مر ناریان را جاذبند ؛ نوریان مر نوریان را طالبند ؛ الطیبات للطیبین و الخبیثات
للخبیثین منفطن باش و بدانکه نوع شریف انسانی بجهة جامعیت و اشتمال نشأه وجودش بر همه این نشأت و عوالم
چنانکه مقتضای حجت و مستفاد از مشکوة ولایت است همه این غایات و شهوات و همه این اغراض و ابتهاجات
در آن نشأه جامعه متحقق است و هر مرتبه از مراتب و هر نشأه از نشآتش بحسب فطرت و جبلت خود با مقتضای
تام و اهتمام ما لا کلام در بند غایت اصلیه و در قید منتهای حقیقی خود گرفتار است لهذا دایما تنازع و تخاصم و تشاجر
و تجاذب در معرکه نشأه انسانی و در میانه مبادی مذکوره بجهة غایات و اغراض خود که در صدد نفس خود مستبان و متنافر

متحقق است گاهی بجهة اسباب داخلیه و خارجیه جنبه بهیمیت یا غضبیت یا شهویت غالب است پس آثار مبادی مذکوره
متحقق میشود و گاهی بجهة اسباب دیگر از داخلیه و خارجیه جنبه ناطقیت در وجدانیت غالب است پس آثار ناطقیت
متحقق میشود و خواهی نخواهی گاهی جنبه ملکوتیت و گاهی جنبه شیطانیت و گاهی بجهة تعارض اسباب زمان سیر دوست
بقدم رجا و خوف افزی و همیشه بر یک حالت ثابت قدم نیست بلکه هر دمی در عالمی و هر لحظه بصفتی و هر زمانی بجائی
بر رو مینماید ٭ هست در هر گوشه اش صد سیکده ٭ هر طرف صد کعبه و صد معبده ٭ که بطوف عالم علوی سود ٭ که
مطاف عالم سفلی بود ٭ که مجرد میشود که منطبع ٭ گاه رو اصل گردد که منقطع ٭ گاه محض عقل باشد گاه نفس ٭ که ملک
میگردد گاه دیو گاه خس ٭ و لا تزعم انک جرم صغیر ٭ و فیک انطوی العالم الاکبر ٭ و انت الکتاب المبین ٭ الذی باحرفه
یظهر المضمر ٭ و با وجود این کثرات مختلفه و مبادی متشتته و مقتضیات متباینه کمال ارتباط و نهایت اتحاد
در میان آن مبادی و قوی متحقق است بحیثیتی که هر فردی از افراد انسانی واحد بوحدت حقیقی و متشخص بتشخص وحدانیت
و مرتبه بعد آو دیگر بعد اخری در رشحات سابقه بحد انکشاف آمده است که وحدت مساوق وجود و وجود مساوق
تشخص بلکه عین تشخص است پس هر فردی از افراد انسان با اشتمال بر این گونه از کثرات متباینه و اختلافات
متنافره که مذکور گردید یک وجود موجود و یک تشخص متشخص و یک تعین متعین است چه بسیار عجیب است و عجیبتر
آنکه با وجود این گونه از اتحاد نظر بسیر صعودیش هر عالی از دانی حاصل و نظر بسیر نزولیش هر دانی از عالی
صادر است لکن اول بنحو اعداد است نه بنحو ایجاب و دوم بنحو ایجابست نه بنحو اعداد پس نسبت عالی بدانی نسبت
ثمر بشجر و نسبت دانی بعالی نسبت پرتو با فتاب است و لی لاطلاع وجه دایر یعنی بنحوی که دور ثابت نباشد چه بسیار
مشکل است این دو حکایت روایتش آسان و درایتش صعب المنال است از نهایت غموض و بطونش عقول
دانایان در نیل حقیقت و وصول بکنهش حیران و مضطرب الا که شنید بیان وافی میخواهد و تبیان شافی لسان
صادق میخواهد و کلام ناطق از شدت ضعف مزاج و تفرق حواس نه بیان وافی دارم نه تبیان شافی نه لسان
صادق دارم نه کلام ناطق ولی در رشحات سابقه و لمعات ماضیه لآلی چندی از اشراقات و جواهر چندی از
تحقیقات در کشف حقیقت و حقیقت توحید در صفات اضافیه برشته و توحید در افاعیل نفس الامریه بسلک
تحریر آورده برشته تقریر کشیده ام که اگر صاحب بصیرتی دیده بصیرت و بینائی در آن اشراقات و لمعات

اشاره به آنکه نفوس متعدده با ... شخص واحد بوحدت شخصی ...

اشاره به آنکه نفس انسانی ... مراتب است

نظر

8

نظر نماید بسر حقیقت این دو مشکل حکایت تواند رسید پس از نزد او هویدا و آشکار میشود سر من عرف نفسه فقد عرف
ربه که از مشکوة ولایت وارد است متذکر باش سر آلهی و اشراق مقطع از این لمعات و اشراقات و از این
تحقیقات و تدقیقات در نزد ناظر صادق منکشف گردیده میشود سر بعثت انبیاء و نصب اوصیاء و رسل و انزال کتب و تقریر
شرایع حقه و نوامیس الهیه از برای قاطبه مکلفین و متعبدین از اشخاص نوع انسانی و غیر ایشان بیان انکشاف
آنست که محقق گردید که بمقتضای عنایت ازلی و حکمت لم یزلی در جبلت و فطرت هر چیزی میل بکمال حقیقی و اشتیاق
بسوی غایت اصلی باندازه قابلیت و استعداد او شکل مقرر و مودع است بحیثیتی که این اشتیاق و توجه در افاضه
اصل وجودات اشیا از مبدا اعلا مندرج است یعنی افاضه و جعل اصل وجودات اشیا بعینه جعل آنهاست مشتاق
بسوی کمالات و متوجه بسوی غایات نه بجعل دیگر و افاضه آخر و با این معنی تصریح است کلام علامه طوسی قدس سره القدسی
در کتاب نقد المحصل افاضة الموجودات عن مبدئها تکون علی الاکمل فالاکمل لا بان یخلق ناقصا ثم یکمل او یقصد تمام
بل تخلقه مشتاقا الی کماله لا باستیناف تدبیر این است معنی نظام اتم و فعل متقن که بمقتضای عنایت ازلی
و حکمت لم یزلی که عین ذات مبدا اعلاست و نیز در این رشحه و رشحات سابقه منکشف گردید که غایت اصلی
و غرض کلی از برای وجود شریف انسانی از آن جهت که انسانست اتصال بعالم مفارقات و اتحاد با عقل فعال و فوز
باعلا درجات معرفت و توحید است و بسوی این لطیفه ربانیه اشاره است در کلام معجز نظام و ما خلقت الجن و الانس
الا لیعبدون زیرا که در رشحات سابقه محقق گردید که غایت عبادت معرفت و فنای در توحید است و در حدیث
شریف کنت کنزا مخفیا فاحببت ان اعرف فخلقت الخلق لکی اعرف و نیز منکشف گردید که نسخه شریفه انسانی
بجهة کلیت و جامعیت نشاه وجودش مشتمل است بر همه آنچه که در عالم کبیر متحقق است از قوای طبیعیه و نباتیه
و حیوانیه و انسانیه و غیر آنها و شناختی که هر یک با حسب فطرت و جبلت غایت خاص و مطلوب مخصوص و محبوب نیز
متعین و با منافی و مزاحم مقصود و مطلوب خودش علی الدوام نزاع و جدال فطریست و از این جهت سلوک
طریق غایات حقیقیه از برای نفوس ناطقه انسانی خطرناک و هولناک و قطاع طریق نگاه از اطراف و اکناف
با شمشیرهای آخته و دشنه های افروخته بجدال و نزاع برخاسته طالب شهوتهای خویش میباشند علاوه بر این در جای خود
محقق است در این دو حیز نیز اشاره خواهد رفت و خواهد آمد که نفوس انسانیه جسمانیة الحدوث و روحانیة البقا

اشاره به غایت ... انبیاء و نصب اوصیا

اشاره به آنکه در اصل وجود ... کمالات جمیع ... نوع است

البقا میباشند و قوه نطقیه یعنی قوه قدسیه عقلیه در اوایل سن بلوغ صوری از مبدء فیاض فایض میشود و مرتبه اش عقل
بالملکه است و حاصل نمیباشد در این مرتبه از برای ایشان مگر بدیهیات از کلیات چنانکه در مرتبه سابقه که مسوم
بعقل هیولانی است از همه معقولات خالی اند و بعد از حصول این مرتبه از مراتب جوهر نطقی اکتساب نظریات از بدیهیات
و استعلام مجهولات و استنتاج نتایج از مقدمات از حیز امتناع بیرون میاید و طریق فکر و نظر از برای ایشان گشوده
میشود پس بعد از ترتیب مبادی و مقدمات موالید نتایج از بطون امهات آن مبادی بیرون میآیند و بقدر
حصول نظریات از بدیهیات و باندازه تحصیل فعلیات تحصیل معقولات استعداد جوهری و استکمال ذاتی در آن
جوهر عقلی و طایر قدسی متحقق میشود و ارتباط حقیقی و اتصال معنوی بعالم قدس و طهارت یعنی بمفارقات عقلیه و ارواح کلیه
حاصل میشود و این مرتبه از مراتب جوهر قدسی را عقل بالفعل گویند و انفس صور عقلیه و معقولات مکتسبه را عقل بالمستفاد
خوانند خواه همه مجهولات نظریه مکتسب و مستنتج باشند و این مرتبه قصوی مراتب عقل نظریست و یا بعضی مکتسب و بعضی مکمن اختفا
باقی باشند و در این قسم مراتب غیر محصوره و درجات متفاوته است که بحسب کمیت و کیفیت یعنی باعتبار شدت و حدت
مختلف میباشند بخلاف قسم اول که در او تفاوتی نمیباشد مگر باعتبار شدت و ضعف و کمال و نقصان زیرا که کیفیت
حصول نتایج از برای قوای عقلیه در جلا و ظهور بسته بکیفیت حصول مبادی و مقدمات است از برای آن قوی و در مرتبه جلا
و ظهور و چه بسیار از مقدمات که از برای کسی در نهایت جلا و ظهور است و از برای دیگری نه چنین است بلکه معلول
آن مقدمات از برای شخص واحد نسبت بازمنه مختلفه و حالات متغایره نیز مختلف میشود و در هر باب نتیجه تابع مقدمات است
و بحسب اختلاف آنها در ظهور و جلا نتیجه نیز مختلف میشود و اینها مراتب علم و درایت و استبصار است و مراتب دیگری
نیز از برای آن جوهر قدسی حاصل میتواند شد که فوق آن مراتب است چنانکه در بیان مراتب کشف صوری و کشف
معنوی بسط تمام گذشت متذکر باش چون این را دانستی پس بدانکه از اینجا ظاهر میشود سر اینکه صبیان اشخاص انسانی که هنوز بمرتبه
بلوغ صوری نرسیده اند مکلف بتکلیفی و مقید بشرعی و ملتی نمیباشند بلکه مرفوع القلم و مطلق العنانند چنانکه
متفق علیه همه اهل ملل و شرایع است بلکه مطلق تکلیف را نسبت بایشان با اصول باشد یا بفروع از مستحیلات
و ممتنعات میدانند بیان ظهور آنست که چون دانستی که عقل بالملکه بفعلیت نیامده است اکتساب نظریات متصور
نمیباشد و از بیانات است که اثبات شرایع حقه یعنی تحصیل علم یقینی با اصول آنها و فروع آنها از باب نظریاتست

اشاره باینکه نفس انسان در مرتبه بلوغ صوری از مبدء فیاض افاضه میشود

اشاره بعقل بالملکه

اشاره باینکه نتیجه تابع مقدمات در جلا و ظهور

اشاره به اینکه صبیان مکلف بتکلیفی نمیباشند و حکم مجانین نیز چنین است

ندارند باب بدیهیات پس تکلیف بشرایع حقه و نوامیس الهیه پیش از حصول عقل بالملکه تکلیف ما لا یطاق است
بلکه بعد از تدقیق نظر و تامل صادق در مضمون آیه کریمه و ما علی الرسول الا البلاغ منکشف میشود که حقیقت تکلیف
اعلام معالم دینیه و اعلان حقایق علمیه و ارائت طریق مستوی و صراط مستقیم است و در صورت مفروضه نه اعلام
و اعلان متصور است و نه ارائت و هدایت میسر است پس اصل تکلیف در این صورت محال است نه اینکه
تکلیف متصور است ولیکن بما لا یطاق است متفطن باش و بدانکه حکم مجانین در این باب حکم صبیان است
زیرا که ایشان نیز فاقد این مرتبه از کمال و قاصر از ادراک مبادی و مقدمات اینها همه از باب الکلام یجر الی الکلام
و از باب استنباط فروع از اصول بمیان آمد پس بر میگردیم باصل مدعی که اثبات نبوت مطلقه است و میگوییم
از این بیانات منکشف گردید که قطاع طریق وصول نفوس ناطقه انسانی بغایات اصلیه و موانع و اضداد
حصول معارف حقیقیه یعنی ریاسات وهمیه و شهوات نفسانیه و غایات غضبیه و مقتضیات طبیعیه و تعلقات
دنیاویه بجهت رسوخ ملکات حسیه و موانست لذات نفسانیه در بدایت سلوک بسوی غایات حقیقیه در نهایت
قوت و شدت و در غایت کثرت و حدت میباشند و جنود و معاونت آنها از خارج و داخل در نهایت
آراستگی بمجاهدت و مدافعت برخواسته و در حقیقت مالک مملکت بدن و آلات و ادوات او گردیده اند
بخلاف قوه ملکیه یعنی قوه قدسیه که بغایت ضعیف و ناتوان و بنهایت نحیف و پریشان و اکثر جنود و معاونانش
هنوز از قوه بفعلیت و از مکمن اختفا بجلوه ظهور نیامده اند علاوه بر این طریق کیفیت سلوک بسوی غایات
حقیقیه بجهت تعلقات نفسانیه و تدبیرات بدنیه و فقدان اتصال بمبادی عقلیه مجهول و ناپیداست و از بیانات
که هر راهی نه بسوی کعبه مقصود است و هر کشتی نه بسوی ساحل کوی مطلوب این ره که تو میروی بترکستانست
پس طبیعی واجب و ناچار لازم است که سالک را بمقصد اصلی رساند و کشتی را بساحل مطلوب کشاند پس منکشف
گردید که واجب است در نظام اتم اشیا و در انتظام جمله عالم ما سوی که مقتضای عنایت ازلی و حکمت لم یزلیست
در وصول اشخاص انسانی بغایات اصلیه و معارف حقیقیه و جنات عدنیه وجود شخصی که بحسب فطرت و جبلت
نفس شریف و روح قدسیش را اتصالی با عقل کلی و اتحادی با نفس کلی و ارتباطی با روح قدسی متحقق باشد و در استکمال
کمالات عقلیه و معارف حقیقیه و در اهتدای بعالم اخرویه و مناهج الهیه مستغنی باشد بذات خود و بباطن ذات خود

یعنی بمعلم خارج از ذات خود محتاج نباشد والا او نیز معلم دیگر محتاج خواهد بود پس تسلسل لازم میآید و اگر بر گردد دور ثابت میشود و هر دو از مستحیلاتند پس باید آن شخص بحسب اصل فطرت بعالم قدسی متصل باشد و بعلم لدنی و کشف معنوی بواسطه عقل کل با نفس کل از فیاض علوم و معارف استعلام معالم دینیه و استکشاف معارف حقیقیه نماید و معاونت کند سایر سالکین و مکلفین را و راهنمای بسوی طریق مستوی و صراط مستقیم یعنی مقرر نماید از برای ایشان قوانین کلیه و شرایع حقه و نوامیس الٓهیه را و تبلیغ نماید بایشان معالم دینیه و مناهج اخرویه را و تعلیم نماید بایشان معارف حقیقیه و نسک الٓهیه را ابشارت دهد ایشان را بحور و غلمان و بترساند ایشان را از عذاب نیران ترغیب نماید ایشان را بطاعات و زجر کند ایشان را از منهیات تا بمعاونت او بنهج مذکور بر خصوم خود غالب آیند و متوجه بسوی غایات حقیقیه و اغراض اصلیه خود باشند و چنین شخصی پیغمبر است یا خلیفه پیغمبر و فرق در میانه ایشان در بیان حقیقت وحی و الهام در شارقات سابقه منکشف گردید متذکر باش و بدانکه بعد از اثبات نبوت مطلقه بلکه خلافت مطلقه باین نحو از بیان و برهان که از الهامات غیبیه و مواهب ربانیه و از خصایص این وجیزه شریفه است میگوییم که این تحقیق و تنویر از بابت تفریع و تتمیم بمیان آمد و الا مقصود بالذات از ترتیب این گونه مبانی و مقدمات کشف نقاب از چهره مطلوب دیگر و رفع حجاب از رخساره شاهد آخر بود و او این است که همچنانکه موت طبیعی اجل حتمی بآن معنی که مذکور گردید در ضمن حصول درجات سعادات حقیقیه متحقق میشود در ضمن حصول درکات شقاوات دنیویه و اخرویه نیز متحقق میشود و همچنانکه سعادات حقیقیه را مراتب مختلفه و درجات متفاوته است بشدت و ضعف و بکمال و نقصان تا منتهی شود بسعادتی که فوق آن متصور نباشد شقاوات حقیقیه را نیز مراتب مختلفه و درکات متفاوته است تا منتهی شود بشقاوتی که فوق آن متصور نباشد پس مراد از هر سعادتی و شقاوتی در هر کمالی و نقصانی است و مره بعد اولی و کره بعد اخری بیان نمودیم که قصوی درجات سعادات در سیر صعودی مقام او ادنی و مقام لو کشف الغطاست که از برای خاتم نبوت و خاتم ولایت ثابت است پس قصوی درجات شقاوت در سیر صعودی از برای کسی ثابت است که در مقابل آن دو خاتم نبوت و ولایت ایستاده و ریشه مخالفت و انکار ایشان را در دلها راسخ گردانیده و در شارقات سابقه بحد انکشاف آمد که نبوت هر نبی فرع ولایت او است پس در خاتم نبوت دو جهت است یکی نبوت مطلقه و دیگری ولایت مطلقه جهة ولایت جهة اکتساب جهة ارتباط بمبدا اعلی است

اشاره بانکه شقاوت را مراتب مختلفه و درکات متفاوته است

اشاره بانکه اکمل شقاوت در مقابل خاتم نبوت است و خاتم ولایت

وجهة

وجهة نبوت جهة امداد و ارتباط بعالم خلق است جهة اولی جهة انکشاف حقایق و تلقی انوار معارف و جهة مبدئیت معجزات و کرامات و جهة ثانیه جهت تشریع شرایع حقه و سنن مرضیه و تبلیغ احکام شرعیه و نوامیس الٓهیه است لهذا در صحیفه الٓهیه فرموده و ما علی الرسول الا البلاغ انک لا تهدی من احببت و لکن الله یهدی من یشا پس جهة نبوت هر نبی متفرع است بر جهة ولایتش و جهة ولایتش اکمل و اشرف است از جنبه نبوتش پس شقاوت کسیکه در مقابل ولایتش واقع شود اقوی و اکمل است از شقاوت کسیکه در مقابل نبوتش باشد و چون ولی مطلق مظهر ولایت خاتم نبوت است چنانکه سابقا اشاره نمودیم و برای اشاره لطیفه باین معنی از مشکوة ولایت مرویست که حضرت رسالت صلی الله علیه و آله در تفسیر آیه کریمه انما انت منذر و لکل قوم هاد فرموده اند یا علی منم منذر و توئی هدایت کننده متفطن باش پس شقاوت کسیکه در مقابل ولی مطلق ایستاده و در مقام مخالفت و انکار آمده اکمل و اقوای مراتب شقاوت میباشد متلطف باش که خالی از دقت نیست و بدانکه تحقق موت طبیعی و اجل حتمی در باب سعادات ظهوری دارد و تحققش در باب شقاوات اگرچه از مقدمات ممهده مستفاد میشود و لی از برای توضیح و تنقیح میگوییم که منکشف گردید که همه قوی و طبایعی که در عالم کبیر تحقق دارند در نسخه شریفه انسانی نیز متحقق میباشند و هر یک را غایت خاصی و مطلوب مخصوصی است که بحسب فطرت و جبلت بسوی او متوجه و بجانب او مایل است و نیز منکشف گردید که غایت اصلی هر چیزی متمم ذات و مکمل حقیقت او است پس قوه شهویه را غایتی است لایق ذات او بلکه از سنخ او و قوه غضبیه را غایتی است مناسب ذات او بلکه از سنخ او و همچنین سایر مبادی و قوی طبیعیه خواه نباتیه باشند یا حیوانیه باشند یا روحانیه پس حصول هر یک از این غایات از برای غایات ذاتی خواهد بود نه عرضی طبیعی خواهد بود نه اتفاقی پس اگر بجهة وساوس شیطانیه و اسباب داخلیه و خارجیه ترقیات در جانب مبادی وهمیه یا شهویه یا غضبیه که بحسب فطرت از جنود شیطانند حاصل شود و بنهایت کمال شقاوت ثابت و موت طبیعی بآن معنی که مذکور گردید متحقق میشود زیرا که مفروض این است که جنبه شیطنت و نکراء غالب و قاهر و حرکات و تجزر و تحولات ذاتیه و انتقالات نفسانیه در جانب شقاوت واقع و جنبه ملکیه و ناطقیت بکلی مضمحل و مستهلک و مقهور و مغلوب است و مفروض حصول غایات حرکات و محرکات مذکوره است پس لا محاله حرکات و تحریکات منقطع و موت طبیعی متحقق میشود پس از این بیانات و مبینات که از قلبش از الهامات غیبیه و مواهب ربانیه است بحد انکشاف آمد که همچنانکه وصول بدرجات سعادات حقیقیه منجر بموت طبیعی میشود و بحسب تفاوت مراتب سعادات در کمال و نقصان که هر یک را خصایص

اشاره بانکه ولی مطلق در مقابل ولی مطلق اکمل مراتب شقاوت است

بیان آنکه موت طبیعی بعد از حصول شقاوت نیز متحقق میشود

بنفسی دارد و از برای دیگری نشاید مراتب موت طبیعی مختلف میشود و گاهی وصول بدرکات شقاوات حقیقیه بنحو موت
طبیعی میشود و بحسب تفاوت مراتب شقاوات که هر یک را از برای نفسی است و برای دیگری نشاید نیز موت طبیعی مختلف
میشود و در صورت اول باطن ملکی و انسانی است و آثار آثار ملکیت و انسانیت و مقام و آشیان مقام قدسی و جنات
نعیم است و در صورت دوم باطن شیطانی و حیوانیت و آثار آثار شیطانیت و حیوانیت یعنی قساوت و خباثت
و مکان و موطن ظلمتکده و نار جحیم است سر ملکوتی از اینجا ظاهر میگردد و در نزد صاحبان بصیرت و معرفت که حقایق
نفوس انسانی بعد از مرور از مرتبه عقل هیولانی که برزخی است در میان عالم جسمانیات و روحانیات و مجمع البحرین است
میانه عالم محسوسات و معقولات یعنی نهایت عالم جسمانیات و بدایت عالم روحانیات است طبایع مختلفه و حقایق
متباینه پیدا میکنند یعنی از نفسیکه سالک صراط مستقیم انسانیت است مخالف نوعی دارد با نفسی که منحرف باشد از آن صراط
و در مسلکی از مسالک شیطانی سلوک نماید و چون مسالک شیطانی نیز اختلاف نوعی دارند سالک هر مسلکی نیز
اختلاف نوعی دارد با سالک مسلک دیگر مثلا سالک مسلک سبعی مخالف نوعی دارد با سالک مسلک بهیمی
پس اتحاد نوعی متحقق نمیباشد بحسب بواطن مگر در میانه نفوسیکه سالک مسلک واحد باشند مثلا نفوسیکه بمجاهدات
نفسانیه و ریاضات علمیه و عملیه و انقیاد شرایع حقه سالک مسالک عقلیه و حقایق عرفانیه باشند بحسب حقیقت و باطن
نیز اتحاد نوعی دارند چنانکه بحسب ظاهر و صورت متحد بالنوع هستند پس تطابق در میانه صورت و حقیقت و ظاهر
و باطن متحقق میشود و نفاق از میانه برمیخیزد و نفوسیکه سالک مسالک سبعیت یا حماریت باشند بحسب باطن
و حقیقت از سنخ نوع سباع یا حمار هستند اگرچه بحسب ظاهر و صورت از سنخ نوع انسان محسوب میشوند و بالجمله تطابق
و توافق در میانه ظاهر و باطن مرتفع و نفاق متحقق میشود و بر این دو مسلک قیاس کن سایر مسالک شیطانیه را و نیک
تامل کن در اشراقات سابقه تا امر ظهور بکمال انجلاء و انکشاف آید و کالشمس فی رابعة النهار شاهد و عیان گردد و از
برای اشاره باین لطیفه ملکوتیه از مشکوة نبوت وارد است الناس معادن کمعادن الذهب و الفضة و وارد است
الارواح جنود مجندة فما تعارف منها ائتلف و ما تناکر منها اختلف یعنی مردم مثل معدنهای طلا و نقره اند و ارواح
لشکرهای مجتمعه اند آنهائیکه همدیگر را میشناسند مناسبت باهم دارند و آنهائی که همدیگر را نمیشناسند اختلاف
دارند با یکدیگر و از جنابست در نزد تامل صادق که مراد از ائتلاف و اختلاف ائتلاف طبیعی و اختلاف طبیعی است و الا

اشاره باینکه موت طبیعی مراتب مختلف دارد

بیان اینکه نفوس انسانی بحسب باطن مخالف ... متفق ... نوعی دارند

اشاره بحدیث الناس معادن
والارواح جنود مجنده

از جمله

از جمله متنزلات و از قبیل الهامات بیهبات خواهد بود و متفطن باش سر اخروی از اینجا ظاهر میشود سر آنچه که در شریعت حقه
مقرر است که مکلفین از اشخاص نوع شریف انسانی در روز قیامت بصور مختلفه و هیات متباینه محشور خواهند
شد یکی بصورت شیر و دیگری بصورت خوک یکی بصورت حمار و دیگری بصورت گاو یکی بصورت میمون و دیگری
بصورت روباه و همچنین بصور سایر حیوانات بیان ظهور آنست که منکشف گردید که افراد انسانی بحسب حقیقت
و باطن طبایع مختلفه و انواع متباینه اند و اتفاقی ندارند مگر در صورت و ظاهر و نشاء آخرت نشاء بروز حقایق
و بواطن است چنانکه مقتضای حجت و مستفاد از مشکوة ولایت است و در ادعیه ماثوره وارد است اللهم ارحمنا
یوم تبلی السرائر و تبدی الضمائر یعنی خداوندا رحم کن ما را در روزیکه بروز مییابد پوشیدها و ظاهر میشود ضمیرها
یعنی باطنها و از اینجا ظاهر میشود نیز مسخ در امم سابقه بصور حیوانات مختلفه از میمون و گرگ و طاوس و فیل و غیر آنها
و سر دیدن بعضی اصحاب ائمه علیهم السلام جماعتی از اهل حاج را بصور حیوانات مختلفه چنانکه مرویست از ابی بصیر که
در مکه معظمه بخدمت امام جعفر علیه السلام رسیدم و عرض کردم که فدای تو شوم چه فضیلت دارید بر حاجیان که
کمی بینم از ایشان کسیرا که کشاده تر است خاطر او و نرم تر است لباس او و بهتر است حال او پس آن جناب ساکت شدند
تا وارد ابطح مکه شدیم و دیدیم که مردم ضجه میزنند و فریاد میکنند پس فرمود ای ابا محمد چه بسیار است ضجه و فریاد مردم
و چه بسیار کم است حاج ایشان قسم بآنکه مبعوث گردانید محمد را به پیغمبری و بزودی روح مقدس او را در بهشت
ساکن گردانید که قبول نمیکند خدا هیچ عملی را مگر از تو و امثال تو از شیعیان ما پس دست مبارک خود را بر روی من
کشید و فرمود نظر کن بسوی ایشان پس نظر کردم بعضی آن مردم را بصورت سگ دیدم و بعضی را بصورت
خوک و بعضی را بصورت حمار و بعضی را بصورت روباه و بصورت انسان ندیدم مگر معدودی قلیلی را بیان
ظهور آنست که منکشف گردید که بواطن اشخاص مردم انواع متباینه و طبایع مختلفه هستند و باعجاز نبی یا ولی
آن بواطن بروز و ظهور یافتند ولی در مسخ بروز تام حاصل گردید بحیثیتی که از صورت و ظاهر انسانیت بالکلیه
منسلخ گردیدند بخلاف صورت دوم که صورت انسانیت بحال خود باقی بود و باعجاز نبی یا ولی التفات او کشف
صوری ملکوتی از برای ابی بصیر حاصل گردید لهذا بواطن ایشانرا گاهی مشاهده نمود و تمام کشف صوری
و معنوی را در اشراقات سابقه ببسط تمام بیان نمودم و در ضمن آن اشراقات و بیانات منکشف گردید که از اوایل

اشاره به اینکه مردم در روز قیامت
بصور مختلفه محشور میشوند

اشاره بمسخ در امم سابقه

اشاره بحدیث ابی بصیر
حاج را بصور حیوانات

سلوک سالک حقیقت و معرفت ملکوتات اشیا یعنی بواطن آنها از برای انبیا و اولیا و مکملین عرفا از متابعین ایشان
منکشف میشود لهذا غالبا از عامه مردم وحشت نموده کناره میجستند و خلوت اختیار می نمودند تا انشراح صدر بتمام
از برای ایشان حاصل میشد و بمرتبه جامعیت میانه باطن و ظاهر میرسیدند و در مقام استقامت و هدایت
متمکن میگردیدند چنانکه در باره حضرت رسالت صلی الله علیه و آله فرموده الم نشرح لک صدرک و وضعنا عنک وزرک
الذی انقض ظهرک و بعد از حصول این مقام چنان خلطه و آمیزش با عموم مردم میفرمودند که ما فوق آن متصور
نباید و زیاده بر آن در قوه احدی نباشد تا مکلفین و مستعدین را کما ینبغی و علی ما ینبغی هدایت و ارشاد نمایند
و از حضیض نقصان باوج کمال و از حیز قصور بذروه مقام رسانند رب اشرح لی صدری و یسر لی امری
واحلل عقدة من لسانی یفقهوا قولی **نصایح حکمیه اشراقیه ملکوتیه** بدانید ای برادران حکمت و معرفت و ای صاحبان
بصیرت و حقیقت که باین لطیفه ملکوتیه جمیع عنوان نموده میانه مذهب فیلسوف اعظم و مذهب اقدمین از
حکما در باب اینکه نفوس انسانی اتحاد نوعی دارند یا اختلاف نوعی بیانش آنست که مذهب فیلسوف اعظم ارسطا
طالیس و شیخ علی بن سینا و محقق طوسی و سایر محققین از حکما و متکلمین آنست که نفوس اشخاص انسانی متحد
بالنوع میباشند یعنی نفس ناطقه یک حقیقت نوعیه است و همه اجزاء نفوس انسانی در تحت آن یک حقیقت مندرجند
و امتیاز آنها از یکدیگر بعوارض مشخصه است نه بفصول منوعه و مذهب جماعتی از اقدمین حکما و امام فخر رازی آنست
که نفس ناطقه انسانی ماهیت جنسیه است و در تحت او انواعی مندرج است و در تحت هر نوعی افراد و مصداقی
متحقق است نه این است که هر نفسی نوعی است منحصر در فرد زیرا که احدی باین معنی قایل نیست بلی در ابداعیات
مقتضای فحص و برهان آنست که هر شخصی از آنها نوعی است منحصر در فرد چنانکه در شارقات سابقه بسط تمام
محقق گردیده و فرقی نیست در این باب اینکه ابداعیات عقول باشند یا نفوس طبایع باشند یا اجرام و لیکن بنا
بر ثبوت حرکت در جوهر صوری چنانکه مقتضای برهان محکم البنیان است و بزودی در شارقات مستقبله خواهد
آمد نفوس سماویه و اجرام فلکیه بوجهی از ابداعیاتند و باین اعتبار منحصر در فردند و بوجهی از کائناتند و باین اعتبار
صاحب افرادند و بنابر عدم ثبوت حرکت در جوهر صوری چنانکه مذهب و معتقد جمهور از حکما و متکلمین است آن
نفوس و اجرام مطلقا از ابداعیاتند پس هر نفسی و جرمی از آنها منحصر خواهد بود در فرد واحد بخلاف نفوس

اشاره بمذهب فیلسوف اعظم و غیره در باب نفوس ناطقه که آیا اتحاد نوعی دارند یا اختلاف نوعی

انسانیه که مقتضای برهان محکم البنیان و مستفاد از حجت شدید الارکان آنست که حادث شده بحدوث ابدان و مسبوق بوجوه
باستعداد مواد و محسوب شده از جمله کاینات و فاسدات پس تکثر در افراد آن نفوس از بقعه امکان و وقوع بیرون نخواهد
رفت پس منکشف گردید که مذهب انجماعت نیز ایجاب کلی است که مذاق و مشرب فیلسوف اعظم و متابعان اوست
نه این است که هیچ دو نفسی در تحت طبیعت واحده نوعیه مندرج نمیباشند بلکه مقتضای دلیل ایشان که در اثبات
این مدعی اقامه نموده اند نیز همین است که بیان نمودیم و ملخص دلیل ایشان چنانکه محقق لاهیجی در کتاب شوارق نقل
کرده است این است که نفوس انسانی مختلفند در صفات جبلیه مثل ذکاوت و بلادت و بخل و سخاوت و جبن و شجاعت
و غیر از اینها از صفات جبلیه و این اختلاف بسبب مزاج نیست زیرا که گاهی این صفات باقیند و مزاج متبدل است
و گاهی مزاج متبدل نیست و این صفات متبدلند مثل جبان که بتکلف از ارتکاب جدال و معارک قتال شجاعت
پیدا میکنند و بخیل بارتکاب و تحمل عادت در بذل و عطا سخی میشود و غضوب بتکلف حلیم میگردد و نیست این اختلاف
بسبب امور خارجیه مثل تعلم از معلم و صحبت آباء و امهات و اخوان و اصدقا زیرا که با وجود اینها تخلف ثابت و مخالفت
متحقق میشود پس باید نفوس انسانی طبایع مختلفه و انواع متباینه باشند در یکی جبن ذاتی باشد و در دیگری شجاعت
در یکی بخل ذاتی باشد و در دیگری سخاوت و بر این قیاس است سایر صفات جبلیه جواب این استدلال اولا آنست
که خود اعتراف کرده اند که گاهی این صفات متبدل میشوند و مزاج شخص باقی است و از مبینات در نزد حذاق فن
فن الهی که بقای مزاج بی بقای ذات متصور نمیباشد و بقای ذات بی صورت نوعیه که مبدأ فصل اخیر است متحقق
نمیتواند شد بلکه در جای خود محقق است که مقوم و حافظ مزاج هر شخصی صورت نوعیه آن شخص است پس هرگاه این صفات
ذاتی یعنی فصل اخیر باشند از تبدل آنها تبدل در ذات ثابت میشود با اینکه اجمعین خلاف ضرورت و خلاف اعتراف
موجب تغییر مزاج نیز هست پس از فرض ثبوت مزاج عدمش لازم آمد و از این بیان ظاهر میشود که بقای این صفات
با تبدل مزاج بنابر ذاتیت این صفات متصور نمیباشد زیرا که مزاج تابع صورت نوعیه است که مبدأ فصل اخیر است
چنانکه در شارقات مستقبله منکشف خواهد شد و ثانیا میگوییم در جواب این استدلال که صفات مذکوره از حقیقت
و ماهیت نفس ناطقه خارجند یعنی از جمله لواحق متاخره اند نسبت بحقیقت نفس ناطقه و از لواحق و عوارض نفوس و صفات
افراد خارجیه اند که بسبب استعدادات مختلفه حاصل میشوند چنانکه تکثر در افراد هر نوعی بجهت استعدادات مختلفه و هیئات

جواب دلیل ایشان در ...

منافیست پس جملیت این صفات نسبت بخصوصیات اشخاص است نه نسبت بحقیقت نوعیه و چه بسیار است که اعراض
مفارقه انواع نسبت بخصوصیات اشخاص اعراض لازمه میباشند و چگونه چنین نباشد و حال آنکه باعتراف
خصم این صفات متبدل میشوند و بر تقدیر ذاتیت آنها تبدل در ذاتیات و انقلاب در حقیقت لازم میآید
اللهم مگر اینکه بکون و فساد قایل باشند و این معنی خلاف ضرورت است بلکه ظاهرا خلاف مذهب ایشانست علاوه
بر این لازم میآید که نفس ناطقه ماده باشد از برای صور کاینه و فاسده و این معنی با تجرد نفس ناطقه چگونه صورت
می بندد و بسوی این جواب اشاره فرموده است حکیم طوسی قده در کتاب تجرید بکلام خود و اختلاف العوارض لا
یقتضی اختلافها یعنی اختلاف در عوارض موجب اختلاف در طبیعت نوعیه نمیباشد پس از تقریر دلیل و جوابش
ظاهر گردید که مذهب این جماعت رفع ایجاب کلی است نه سلب کلی چنانکه اشاره نمودم پس در نزد ایشان نیز
نفوس ناطقه انواع منحصر در افراد نمیباشند بلکه مقتضای مذهب کسانیکه بتقدم نفوس ناطقه قایل شده اند اینست
که هر نفسی از آن نفوس نوع منحصر در فرد باشد زیرا که بنابراین مذهب از سنخ ابداعیات خواهند بود و سابقا
محقق گردید که تکثر افراد در نوع ابداعی الوجود از ممتنعات است ولی این مذهب فاسد و مصادم برهان محکم البنیانست
و نسبت او بافلاطون الهی و متابعان از جمله مفتریات و مبنی بر غفلت و عدم نیل بر مراد آن حکیم بی نظیر است
بحث و تحقیق اگر بگوئی که در اخبار مستفیضه و احادیث معتبره وارد است که ارواح پیش از اجساد موجود بوده اند — اشاره بفرق در میانه کینونت روحی و کینونت نفسی
و بعد از حدوث ابدان تعلق تدبیری بآن ابدان بهم رسانیده اند پس بنابراین از سنخ ابداعیات خواهند بود بنا بر سنخ
کما بیناه میگویم در تحقیق این مقام که سابقا اشاره نمودم که از برای اشیا در همه نشآت کینونت و وجودیست و چه
بسیار فرق است در میانه کینونت روحی و کینونت نفسی اول وجود عقلی کلی است که مرتبه وجود ارباب انواع
اشیاست که از برای هر نوعی رب النوعی است در عالم عقلی در زبان افلاطون و افلاطونیین تعبیر از آنها بمثل — اشاره بمعنی اینکه ارواح پیش از ابدان بوده و وجود داشته اند چه معنی دارد
الهیه و در زبان شریعت غرا بملایکه مقربین براهین عقلیه و حجج نقلیه بر وجود آنها قایم است بلکه مقتضای حجج نیره
و براهین ساطعه آنست که ارباب انواع با سایر افراد آن نوع اتحاد نوعی دارند و تصریح فرموده است باین معنی فیلسوف
اعظم در کتاب اثولوجیا بلکه فرد مثالی نیز از برای آن نوع ثابت کرده اند پس از برای هر نوعی سه گونه از وجود ثابت است
عقلی و مثالی و حسی و هر یک از افراد خارجیه آن نوع میباشند پس از برای نوع انسان این سه مرتبه از وجود ثابت است

اشرف

اشرف و اکمل همه افراد فرد مفارق عقلی است و همه اعیان ثابته و عنوانات اشخاص نفوس انسانی با آن وجود عقلی
ابداعی موجودند و عالم در وجود دوری که در اخبار وارد است بآن نحو از وجودست ولی باین اعتبار ارواحند نه نفوس زیرا که
نفسیت نفس باعتبار تعلق و مباشرت تدبیر ابدان جزئیه است یعنی نفس اسم این مرتبه از تعلق است لهذا در تعریف
مطلق نفس گفته اند کمال اول لجسم طبیعی است آلی ذی حیوة بالقوه و دومی یعنی کینونت نفسی وجود فرقی تعلقی و کینونت
جزئی تکوینی است که بعد از استعدادات مواد و حصول ابدان از مبدء فیاض بواسطه همان وجود روحی رب النوعی
فایض میشوند و تعلق ارتباط حقیقی در میانه آن نفوس و ابدان متحقق میشود پس در حقیقت نسبت نفوس با ارواح
نسبت فروع با اصول و نسبت پرتو با آفتاب است پس حقایق نفوس در حقیقت تعلقات آن روح کلی است و شعاعات — اشاره باینکه وجود ارواح پیش از ابدان لازم ندارد وجود نفوس را پیش از ابدان
و لمعات آن نور عقلی است پس منکشف گردید که وجود ارواح پیش از ابدان لازم ندارد که وجود نفوس کلیه
که مباشر تدبیر ابدان کاینه جزئیه باشند نیز پیش از ابدان و اینکه وجود ارواح پیش از ابدان چه معنی دارد و اینکه
آن حقیقت ابداعیه با آن حقایق کاینه از سنخ واحدند و تفاوت ندارند مگر بشدت و ضعف و بکمال و نقصان
و اینکه حقیقت او چیست انسانیت و انسان حقیقی و باقی اصنام و اظلالند نسبت باو و وجودی چیست او را جز
وجود نطقی و حقیقی چیست او را جز حقیقت صوری ادراکی و باقی صفات از شجاعت و سخاوت و ذکاوت
و مانند آنها و مقابلات آنها از خصوصیات نشاه حسی است لهذا بر وجود مفارقی شجاع و سخی و ذکی و مقابلات آنها گفته
نمیشود پس بعد انکشاف آمد که جوهر ناطق که حد نفوس انسانیست از حقایق متحصله است یعنی منطبق است بر
حقیقتی از حقایق عینیه پس چگونه حقیقت جنسیه میتواند شد با اینکه متفق علیه است که ماهیت جنسیه از آنجهت
که ماهیت جنسیه است ماهیت مبهمه است یعنی بر هیچ حقیقتی از حقایق عینیه منطبق نمیباشد بلکه مترددست — اشاره بر ابطال اینکه نفوس انسانی جنس انواعند
در میانه آن حقایق و متحصل نمیباشد مگر بحقایق فصلیه پس باطل شد مذهب کسانیکه او را حقیقت جنسیه میدانند
اگر بگوئی چه میشود که نفس ناطقه از قبیل جوهر امتدادی جسمانی باشد که باعتبار بشرط لا نوع و وجودش وجود امتدادی
اتصالی است و باعتبار لابشرط جنس است از برای ما دون خود از حقایق محصله نوعیه چنانکه در نزد ارباب نظر
مقرر است بلکه این کلام را در همه اجناس جواهر جسمانیه گفته اند و تصریح فرموده است باین معنی رئیس محققین در
الهیات شفا و صدر محققین در امور عامه اسفار اربعه لهذا انواع جواهر جسمانیه را از مرکبات خارجیه شمرده اند

و انواع اعراض را از بسایط خارجیه زیرا که او را از اجناس اعراض بهیچ اعتباری از اعتبارات وجودی و تحصلی سوای وجود
فصلی متحقق نمیباشد مثلا مهیت لون جنس است از برای انواع الوان از سواد و بیاض و حمرة و صفرة و مانند اینها
و در ازای او تحصلی نیست سوای تحصل قابض بصر که فصل سواد و تحصل مفرق بصر که فصل بیاض است الهذا در صورتیکه
بشرط لا ماخوذ شود ماده عقلیه میباشد نه ماده خارجیه بخلاف مهیت جسم طبیعی که جنس است از برای انواع جواهر جسمانیه
زیرا که وجود استعدادی اتصالی در ازاء او و تحصل اوست نه وجود فصول مقسمه از نامی و حساس و ناطق و امثال آنها
چنانکه مخفی و مستور نیست میگوییم در جواب که این کلام مبنی بر عدم فرق در میانه اعتبارات و حیثیات است زیرا
که جوهر استعدادی بآن اعتبار که نوع است محال است انکه جنس باشد بلکه باین اعتبار از حقایق متحصله است
و جنسیت او باعتبار فقدان کمالات دیگر است نه باعتبار وجود استعدادی او و آن کمالات صور عنصریه و صور فلکیه و معدنیه
و حیوانیه و انسانیه اند که مبادی فصول مقسمه طبیعیه میباشند و در این نظر و باین اعتبار جوهر استعدادی بهیچ
حقیقتی از حقایق عینیه منطبق نمیباشد بلکه باین اعتبار مترددمیباشد در میانه آن حقایق و متحصل نمیباشد
مگر بتحصل آن کمالات منتظره و بر این قیاس است سایر اجناس جواهر جسمانیه و جوهر عقلی یعنی رب النوع انسانی
مصداق و منتزع منه جوهر ناطق است و حالت منتظره در او متصور نمیباشد و الا جوهر عقلی نخواهد بود زیرا که در
مفارقات عقلیه ابداعیه همه کمالات ممکنه باید بالفعل باشند و حالت منتظره متحقق نباشد و الا جهتی از جهات قوه
و استعداد ثابت و ترکیب خارجی متحقق و خلاف مفروض ثابت میشود زیرا که حامل قوه و استعداد بالاصالة و بالذات
هیولای اولی است لهذا در تحدید او در جواب ما هو او واقع نمیشود مگر جوهر مستعد پس استعداد و مطلق فراق هیولای
اولی میباشد و شیئی از اشیا متصف نمیباشد بقوه و استعداد مگر انکه مصاحب ملازم هیولای اولی باشد پس نتیجه اختیاری
جوهر ناطق که حد نفوس ناطقه است مهیت جنسیه نمیتواند شد و الا باید که جوهر عقلی صادق نباید زیرا که مقتضای طبیعت
واحده نوعیه در ناصل و عدم ناصل و در تحصل و عدم تحصل مختلف نمیتواند شد و الا لازم میاید که شیئی واحد از حیثیت واحده
هم محتاج باشد و هم محتاج نباشد زیرا که مقتضای ناصل آنست که در قبول اصل وجود بضمیمه فصلی محتاج نباشد اگر چه
باعتبار خصوصیت نشاه از نشئات در خصوصیات و تعینات وجود بمشخصات عرضیه محتاج باشد و مقتضای عدم
ناصل احتیاج بضمیمه فصلی است در قبول اصل وجود بر تقدیر مذکور تناقض ثابت و اجتماع متقابلین لازم میاید اعاذنا الله

این بیان را و جاری کن در جمیع طبایع نوعیه بلکه در جمیع حقایق عینیه نسبت بجمیع مقتضیات ذاتیه و مخفی نیست شمار برای آن
بیانات و اشراقات کجا انکشاف آمد که همه نفوس انسانیه بحسب فطرت اولی در تحت طبیعت نوعیه واحده اند و اختلاف نمیکنند
مگر باعتبار عوارض شخصیه و مخصصات خارجیه اخذ کن این گوهر از بیان را و بهر پا زاد در اثبات اتحاد نوعی و در تحقیق این مقصد
اعلا که از الهامات غیبیه و مواهب ربانیه است غنیمت شمار و جواب اول از استدلال که در حقیقت برهان الزامی بلکه بیان
واقعی است نیز مثل بسیاری از مقاصد این وجیزه از جمله مواهب مخصصا ایشان است منتج باش بر انکه بیانات قوم در
اثبات اتحاد نوعی خالی از مناقشات و مناقضات نیست بعضی از آن مناقشات از شارح علامه و بعضی از محقق شریف
و حاذق محقق و بصیر مدقق بعد از تامل صادق در مقدمات مذکوره تتمیم آن برهان و دفع آن مناقشات و مناقضات
توان نمود خلاصه کلام از این بیانات منکشف گردید که همه نفوس انسانی بحسب فطرت اولی اتحاد نوعی دارند و از بیانات
سابقه کجا انکشاف آمد که آن نفوس بحسب فطرت ثانیه یعنی بعد از مرور از مرتبه عقل بالملکه طبایع مختلفه و انواع متباینه اند
و قید مرور از مرتبه عقل بالملکه بجهت آنست که نفوس انسانی غالبا تا آن مرتبه سلوک فطری طبیعی در صراط مستقیم
انسانی سلوک مینمایند پس هر دو مذهب بوجهی حق و بوجهی باطلند یعنی اگر گویند بحسب فطرت اولی متحد بالنوع
و بحسب فطرت ثانیه مختلف بالنوع میباشند صدق محض و حق صرف است اگر گویند بحسب هر دو فطرت متحد یا مختلفند
کذب محض و بطلان صرف است الحمد لله ملهم انوار الحکم و المعارف بیان دو قسم بدانکه دو قسم از موت اضطراری
موت اخترامی است و او را اجل معلق نیز گویند و او عبارت است از ارتفاع تعلق نفس ببدن و انقطاع تدبیر و تصرف
او در بدن و قوی و آلات او بسبب سوء مزاج طبیعی و فساد نظام روح بخاری و انکسار رؤسای اعضای بدنیه
بجهت هیجان امراض بدنیه و اعراض نفسانیه و ورود آلام و قواطع خارجیه بحیثیتیکه از صلاحیت آلیت بیرون رود
و از قابلیت اصلاح و تدبیر قاصر آید و جنود نفسانیه و قوای طبیعیه بجهت فقدان ماده و قابل از شغل و عمل خویش باز مانند
پس در این صورت روح نفسانی که فرمانفرمای مملکت بدن و مدبر جنود و قوای اوست بعد از مشاهده این
احوال و بعد از تنبه بوطن اصلی و منزل قدیمی و تذکر عهود سابقه و حقوق قدیمه و نعم ما قیل نیل را یاد آمد از مشتاقان
با عداد علوی و جذبه الهی و شوق جبلی رشته تعلق را از جویبار بدن حسی طبیعی میگسلند و بنشاه از براز خ سفلیه
که مناسب استعداد و ملکات مکتسبه او و لایق افعال و اعمال او باشند مرضیه باشند یا خبیثه حسنه باشند آن اعمال

بالتمام منتقل میشود پس گویا این انتقال و ارتحال اضطراریست زیرا که مفروض این است که سیلاب حوادث روزگار
بنیان ارکان مملکت را از بیخ برکنده بباد فنا داده است پس چاره از ارتحال و انتقال ندارد و جان قصد رحیل کرد
کفتم مکنیم خانه فرو میاید وجه دیگر مجاز از برای اضطراری آنست که هنوز بکمالاتیکه از برای او بحسب فطرت اصلیه
ممکن است خواه در سعادت باشد و خواه در شقاوت نرسیده است پس نمیخواهد کوچ نماید تا کمالات خود را کسب
نماید ولی بجهت فقدان آلت استکمال چاره از انتقال و مفری از ارتحال ندارد پس خواهی نخواهی میرود بلکه
خواهی نخواهی میبرندش و بجهتی اختیاریست زیرا که مکرر مذکور کردید که روح نفسانی از سنخ ملکوت و روحانیات
واز عالم قدس و مفارقات است اهبطت الیک من المحل الارفع ورقاء ذات تعزز وتمنع و بسبب اتصال در مرتبه هبوطش
از آن محل اعلا باین منزل ادنی و غرض کلی از نزولش از آن درجه قصوی باین مرتبه دنیا اکتساب کمالات
حقیقیه و اصطیاد طیور قدسیه و استقلال در احوال نشاء اخرویه و فضایل روحانیه است یعنی بوجود انفرادی
وحصول خود محشور کردد نه بوجود جمعی رب النوعی متفطن باش بدانکه از برای اشاره باین لطیفه ملکوتیه در صحیفه
الهیه وارد است وما خلقت الجن والانس الا لیعبدون زیرا که مراد از خلق جن و انس افاضه نفوس و ارواح
بابدان کونیه و قوابل عنصریه و انزال کلمات قدسیه است بالواح قابله و مواد بدنیه و مراد از عبادات مجاهدات
نفسانیه و اعمال صالحه و ریاضات علمیه و عملیه و انقطاع تام بدرگاه احدیت تا حقایق اشیا کماهی منکشف کردند
و معارف حقیقیه و کمالات روحانیه از مبدأ فیاض فایض شوند زیرا که در شارقات سابقه بحد انکشاف آمد
که هر عبادتی مستعقب معرفتی و هر معرفتی مستلزم عبادتی است از اینجا ظاهر میشود سر اینکه لیعبدون را بلیعرفون
تفسیر نموده اند و از برای تنبیه باین لطیفه عوض لیعبدون را به لیعرفون اختیار فرموده اند و الا از بینات است
در نزد صاحبان بصیرت که مقصود بالذات از ایجاد اشیا و احداث ماسوی معرفت و توحید ذات اقدس
مبدأ اعلا و تقدیس و تنزیه حقیقت حق جل و علاست از اضداد و انداد و از امثال و اشباه چنانکه در حدیث
قدسی وارد است کنت کنزا مخفیا فاحببت ان اعرف فخلقت الخلق لکی اعرف و اصدق شاهد است در این کلام
معجز نظام ومن کان یرجو لقاء ربه فلیعمل عملا صالحا ولا یشرک بعبادة ربه احدا می بینی که چگونه مترتب فرموده است
لقاء پروردگار را که اعلا درجات توحید و معرفت و تعبیر از او بفنای در توحید و بقا بتوحید است بر عمل صالح

اشاره باینکه موت اضطراری بوجهی
اضطراری است و بوجهی اختیاری

استقلالی

اشاره به تنزل نفس از عالم ملکوت
بعالم ناسوت

وخلوص نیت

وخلوص نیت که عبارت از انقطاع از اغیار بالکلیه از نظر سالک عابد ساقط کردند جز حق جل و علا کسی را نبینند و جز ذات اقدس
مبدأ اعلا کسی را نپرستند متفطن باش و چشم بصیرت باز کن و دنیا را مزرعه بدان چنانکه از مشکوة نبوت
وارد است الدنیا مزرعة الاخرة و در اصلاح آن مزرعه کوشش نمای تا حاصلش که انوار قدسیه و معارف حقیقیه
و مثوبات علمیه است نیک بوجود آید و با آلایش ظلمات اوهام مخلوط نکردد پس منکشف کردید که نسبت روح نفسانی
باین بدن ظلمانی نسبت راکب بمرکوب یا نسبت ناخدای است بکشتی اکر اختلالی در حال کشتی پدید آید و فسادی
در نظام آلات او پیدا شود تا ممکن است ناخدای آن کشتی با اهتمام تمام باصلاح و انتظامش پردازد تا بساحل مقصود
کشاند و الا بحال خویش بگذارد تا از پیش خود از هم بپاشد و خود را ناچار بساحل میرساند اکر تخته پاره بدستش
آید و توشه راه همراه دارد و الا غرق دریای هلاکت و ضلالت کردد متفطن باش بدانکه تسمیه این قسم از موت
باخترامی بجهت آنست که اخترام یعنی ربودن و بریدن و کم کردن است و چون فساد آلت موجب بریدن تعلق
روح ببدن و ربودن اوست بعالم برزخ و موجب فقدان و کم کردن آلت لهذا از قبیل تسمیه خاص باسم عام
و این قسم از موت را اخترامی نامیده اند و تسمیه او بمعلق بجهت آنست که مشروط بفساد بدن و معلق بعدم صلاحیت
اوست از برای اصلاح و تدبیر بخلاف موت طبیعی و اجل حتمی که مشروط بفساد بدن نمیباشد بلکه بجهت این است
که نیل کمالات حقیقیه و وصول بغایات اصلیه و اغراض جبلیه تحقق پذیرفته استغنای کلی از بدن و آلات
او حاصل کردیده است پس تسمیه بطبیعی و حتمی بجهت آنست که مقتضای طبیعت و جبلت حاصل و انتقال از این
نشاء فانیه بنشاء باقیه بجهت استغنای کلی و امتناع تعطیل و استحاله ترجیح بلا مرجح بلکه ترجیح مرجوح بر راجح لا بد و لا محاله
حتمیات و واجبات است اشراق انارة از این لمعات و اشراقات و از این تحقیقات و تدقیقات کشف
آمد که هر موتی مستعقب حیاتی و هر خروجی از نشئه [illegible] و حقیقت موت عبارت از آنست مستلزم
ولادتی و هر فنائی از مرتبه که در نظر بصیر عبارت از ارتفاع تعین و نقصان آن مرتبه است مستولد بقائی است
بلکه حیات لاحقه اقوای از حیات سابقه و ولادت ثانیه اکمل از ولادت متقدمه است لهذا از مشکوة نبوت
وارد است خلقتم للبقاء لا للفناء و از مشکوة ولایت وارد است رحم الله امرء عرف من این و فی این والی این یعنی
خدا رحمت کند کسیرا که بشناسد از چه مقامی نازل شده است و در چه مقامی منزل کرده است و بسوی چه مقامی خواهد رفت

اشاره بوجه تسمیه این قسم از موت
باخترامی و معلق

اشاره بوجه تسمیه موت سابق الذکر
بموت طبیعی و اجل حتمی

اشاره باینکه هر موتی مستعقب حیاتی
و هر فنائی مستلزم بقائی

رفت اول اشاره است بکینونت سابقه نفس چنانکه سابقا بیان نمودم دوم اشاره است باین نشاه از وجود که محل زراعت
وتحصیل زاد وراحلست سیم اشاره است بنشاه دیگری از وجود که عالم برزخ وعالم غیب وملکوت عبارت از انست

اشاره بسبقت وجود نفس بر تعلقش ببدن

بیان انکشاف آنست که محقق گردید که همه اشیا طالب غایات حقیقیه ومتوجه بسوی اغراض اصلیه میباشند
ومنکشف گردید که غایت ذاتی هر شیئی مکمل ومتمم ذات انشیئی است بلکه در نزد بصیر محقق وحاذق محقق بلکه
تامل بصادق در سیر حرکات جوهریه وتحولات ذاتیه وتنظر ثاقب در درجات ونشات وجودات اشیا از جمادات

اشاره باینکه غایت هر شیئی کمال وتمام آن شیئی است

تا مفارقات منکشف میشود که غایت حقیقی هر چیزی بکمال او وتمام اوست مثلا حصول وجود عقلی مفارقی غایت ذاتی
وغرض اصلیست از برای انسان وهمان وجود کمال وتمام انسانست یعنی اوست حقیقت انسان وانسان کامل
ونسبت او بسایر مراتب ودرجات انسان نسبت تمام بنقص ونسبت افتاب به پرتو ونسبت متجلی بتجلی او
ونسبت غنا بفقرست پس در سلوک بسوی غایات اصلیه باید ذات سالک باقی باشد تا استکمال مقصود وحصول

اشاره باینکه ذات در سلوک بسوی غایات اصلیه باید باقی باشد

بکمال متحقق شود والا شیئی معدوم ودیگری موجود خواهد بود واز چنانست که این نه معنی سلوک واستکمالست نه معنی توجه
بسوی غایات وطلب کمالاتست ونیز چگونه متصور میشود در نزد عقول سلیمه واذهان مستقیمه که سلوک طبیعی وتوجه
فطری بسوی غایت ذاتی وکمال اصلی موجب فنای ذات وانعدام حقیقت متوجه بکمال ذاتی وغایت حقیقی شود بلکه
اینمعنی در حقیقت تناقض وتدافع است متفطن باش لمعه مشرقیه بدانکه در شارقات سابقه ببرهان محکم البنیان
ومحجت شدید الارکان بحد انکشاف آمد که موجود بالذات ومتحقق بالاصاله حقایق وجوداتست نه اقسام مهیات

بیان اینکه حقایق وجودیه از آن جهت که وجودند منعدم ومنتفی نتوانند شد

مگر بالعرض وبالتبع لهذا اساطین حکما ومحققین عرفا گفته اند المهیات ماشمت رائحة الوجود ولا تشم ازلا وابدا ونعم
ما قیل اذا قالت حذام فصدقوها فان القول ما قالت حذام پس حقیقت هر شیئی ومنشأ آثار واحکام او بالذات
وبحسب حقیقت وجود آن شیئی است نه مهیت او مگر بالعرض وبالتبع ودر همان شارقات بیان نمودم که مراد از موجود
بالذات آنست که جهة ذاتش بعینها جهة موجودیت وجهة موجودیتش بعینها جهة ذاتش باشد پس نسبت موجودیت
بحقایق وجودات بضرورت ذاتیست نه بضرورت غیری پس فنا وانعدام بر حقایق وجودیه از انجهت که حقایق
وجودیه اند محال است چنانکه در متن واقع وحاق اعیان طاری شود واز خارج واعیان منتفی واز نفس الامر وواقع

بیان اینکه فنای وجودات عبارتست از زوال تعینات آن وجودات

مرتفع گردند والا انقلاب ذوات ثابت وتخلف ما بالذات لازم میشود پس فنای حقایق وجودات وانعدام

ذوات

ذوات انیات را معنی دیگرست واو عبارتست از زوال نقصانات وتعینات آن وجودات که از خصوصیات
نشات ناشی واز اختلاط قوی واستعدادات حاصلند مثلا فنا وانعدام نطفه عبارتست از زوال تعین نطفه
که کیب استعداد خاصی حاصل گردیده نه انعدام اصل وجود نطفه از انجهت که وجودست والا تجدد وسابق لازم میاید

اشاره باینکه فنای وجودات عبارتست از زوال تعینات ونقصانات است

وهمچنین انعدام نفس نباتی تا نفس حیوانی حاصل شود عبارتست از ارتفاع تعین ونقصان نفس نباتی نه انعدام
اصل وجود نباتی وهکذا تا بمرتبه انسانیت منتهی شود ودر مراتب انسانیت نیز ترقیات باعتبار زوال تعینات ونقصا
واصل وجود انسانی در همه مراتب ودرجات باقیست تا بغایت حقیقی وغرض اصلی خود که اتصال بعالم مفارقات
وفوز بدرجات قرب حضرت آفریدگارست فایز گردد با تفاوت مراتب قرب ووصال چنانکه مکرر مذکور شده است
وخواهد شد بلی مهیات اشیا چون در حد ذوات خود نه موجودند ونه معدوم ونظر بذوات خود ابای از موجودیت

اشاره باینکه فنا وانعدام بالذات از برای مهیات است

ومعدومیت ندارند بلکه حیثیت ذوات آنها بعینها حیثیات عدم ابای از قبول دو طرف وجود وعدمست گاهی
بجهة ایجاب علت فیاضه وجوب غیری حاصل نموده بالعرض حقایق وجودیه موجود میشوند وگاهی بجهة عدم تحقق
علت فیاضه امتناع غیری حاصل نموده بالعرض معدوم میباشند وگاهی بجهة اشتداد یا تضعف ویا بجهة
کون وفساد واختلاف استعدادات مهیتی معدوم ومهیت دیگر موجود میشود چنانکه در مثال نطفه وعلقه ونبات
وحیوان در سیر صعودی بجهة انتفا استعداد نطفه وحصول استعداد علقه مهیت نطفه معدوم ومهیت علقه موجود میشود
وهمچنین است نبات وحیوان پس زایل وفانی نمیباشد مگر تعین وکونیت وجود نطفه ومنعدم نمیباشد مگر تعین وکونیت
وجود نبات والا لازم میاید که سالک در حین سلوک وتوجه بسوی غایت حقیقی معدوم شود وقیاس کن بر سیر
صعودی کون وفساد را مثلا در انقلاب آب بهوا تعین وکونیت صورت مائی زایل میشود نه اصل وجود صورت
از انجهت که وجود صورتست والا لازم میاید که ماده در زمانی بدون صورت موجود باشد زیرا که در میانه آن
انعدام صورت وآن حصول صورت هوائی زمانی باید فاصله شود والا تتالی آنات لازم میاید وهر دو لازم مبرهن
الفساداند متفطن باش در این مقامات که خالی از دقت وغموض نمی باشند وبدانکه از این تقریر بیان منکشف
گردید که اتصاف وجودات بفنا وانعدام بمحض تبعیت مهیاتست زیرا که هر وجودی با مهیت خود متحد میباشد در خارج
پس همچنانکه مهیات موصوف میشوند باحکام وجودات مگر بالعرض وبالتبع وجودات نیز موصوف میشوند باحکام مهیات

مگر بالعرض والتبع یعنی مجاز برهانی و عرفانی چنانکه سابقا اشاره نمودیم و غفلت از این معنی یعنی تمیز در میانه احکام اصلیه
و احکام عرضیه مهیات و وجودات و عدم فرق در میانه مفهومات و مصداقات خواهی بگو در میانه مهیات
و هستیها موجب مفاسد عظیمه و اغلاط کثیره است در علوم الهیه و اصول ایمانیه چنانکه از برای فخر رازی و امثال او
اتفاق افتاده و بسبب خرابیها در قواعد برهانیه یقینیه و در اصول حقه ایمانیه نموده از صراط مستقیم عقل متین
و شرع مبین منحرف گردیدند متفطن باش **تحقیق لطیف عرشیه** بدانکه در این مقام لطیفه است الهیه
و دقیقه است اشراقیه و او این است که در موجودات عالم کاینات و در انواع عالم مادیات که موسوم بعالم
خلق و تقدیر زمانیه و جهت فعلیتی حاصل است اول را ماده گویند هیولی باشد یا موضوع ثانیه را صورت گویند
عرض باشد یا جوهر طبیعت باشد یا نفس نباتی یا حیوانی انسانی باشد یا فلکی اینکه مذکور شد ماده بمعنی اعم و صورت
بمعنی اعم است و گاهی ماده در مقابل موضوع گفته میشود و او عبارتست از جوهری که بکمال خود محتاج است و موضوع
محلی است که بکمال خود محتاج نباشد و صورت نیز گاهی در مقابل عرض گفته میشود عبارت است از حالیکه مقوم محل
خود باشد یعنی محلش باو محتاج باشد و عرض عبارتست از حالیکه محلش باو محتاج نباشد و مراد از حلول در این مقام
آنست که وجود شیئی فی نفسه بعینه وجود او باشد در شیئی دیگر بحیثیکه او را سوای این نحو از وجود که تعبیر از او بوجود
در شیئی است وجود دیگر نباشد و این نحو از وجود را وجود رابطی گویند و گاهی وجود ناعتی نیز گویند زیرا که جهت ارتباط
حال است بمحل خود و جهت اتصاف منعوت است بنعت خود مثلا وجود سواد در حد نفس خود ارتباط و نعتیت
او است بموضوع و وجودی سوای نحو ارتباط ندارد بخلاف وجود مال از برای زید زیرا که مال را وجودیست فی نفسه و عارض شده است
او را ارتباط بزید و بخلاف وجود جسم در مکان زیرا که وجود جسم فی نفسه عین وجود او نیست در مکان بلکه وجود
در مکان یعنی این وجود رابطی از لواحق متاخره وجود فی نفسه جسم است لهذا در نزد مشائین لازم نیست که هر
جسمی را مکانی باشد زیرا که مکان در نزد ایشان سطح باطن جسم حاویست از برای جسم محوی و فلک محدد جهات
که فوق همه افلاک است حاویست ندارد که سطح باطن او مکان از برای محدد جهات باشد لهذا منتقل میشود از مکانی
بمکانی و وجودش بعینه باقی میباشد و لهذا نیز اجسام مثالیه و اجرام برزخیه را مکان نمیباشد چنانکه در جای
خود مقرر است از این تقریر و بیان منکشف میشود که وجود حال بدون وجود محل متحقق نمیتواند شد زیرا که وجود رابطی

اشاره به ماده و بمعنی اخص و صورت بمعنی اخص

اشاره بتعریف حلول که در تعریف صورت و عرض ماخوذ است

بدون مرتبط الیه متصور نمیباشد چه جای اینکه متحقق باشد متفطن باش و بدانکه همه اعراض حالند در موضوعات خود
و همه صور طبیعیه و نفوس نباتیه حیوانیه حالند در مواد خود و مقتضای براهین محکمة البنیان و حجج شدیدة الارکان آنست
که نفوس انسانیه و نفوس فلکیه بلکه اکثر و اغلب نفوس حیوانیه نیز در مواد خود حلول کرده اند بلکه قایمند بذوات خود
باینمعنی که وجود فی نفسه آنها عین وجود آنها در مواد نمیباشد ولی بجهت نقصانی که در وجود آنها ثابت است در فعل
خود و در استکمال خویش بمواد خود محتاجند و باین اعتبار از مفارقات امتیاز دارند زیرا که مفارقات که
عبارت از عالم عقولند بالکلیه از عالم اجسام و مواد مستغنی میباشند و همه کمالات ممکنه در فطرت اولی از برای
ایشان حاصل است قسم اول را بعد از فساد موضوعات یا مواد یعنی بعد از بطلان استعداد موضوعات و مواد
وجود استقلالی نمیباشد بلکه بوجود کل خود که وجود رب النوعی باشد موجود میباشند و با او متصل میشوند و با او محشور
میگردند و با او اتحاد بهم میرسانند و قسم دوم بعد از فساد ماده و بطلان صلاحیت او از استعمال ایشان بوجود استقلالی
خود موجود و محشور استقلالی میباشند **اخذ کن این لطیفه الهیه را و غنیمت شمار** که ثمرات او لا تعد و لا تحصی است
و بدانکه از این بیانات و تبیانات بجد انکشاف آمد که کلمه سیر صعودی که ممکن راست طبیعی باشد یا نفسی سعادت
باشد یا در شقاوت فنا و انعدام نسبت بحقایق اشیا که عین حقایق وجودیه اند عبارتست از زوال نقصانات
و ارتفاع تعینات نشات پس هر چیزی که از حیز نقصان بدر رود و بکمال از حضیض قصوری باوج تمامی متوجه است
باید حقیقت ذاتش باعتبار جهت دهریت و ثباتش که جهت ارتباط او است بمفیض خیرات و کمالات باقی
باشد و باعتبار جهت دهریت و زمانیتش که جهت قصور و نقصان است زایل و فانی و متجدد و منقضی شود پس
عین فنا باقیند و در عین بقا فانی و در عین حیات ممات دارند و در عین ممات حیات متفطن باش که فقا
از وقت نیست بلکه دقیق المسلک و صعب المنال است لهذا امثالی از مقررات و مسلمات برشته تقریر میکشیم
نا صورت غموض استبعادش اندکی شکسته شود و او این است که صبی فاقد کمالات رجولیت است و آناً فاناً
باتصال تدریجی از قوه رجولیت بفعلیت رجولیت و از نقصان رجولیت بکمال رجولیت میرسد با آنکه از
مرتبهای نقصانات است چنانکه از بدایت صباوت و طفولیت تا منتهای کهولت و شیخوخیت ذاتش
بعینها و شخصها باقیست پس زایل نیست از او مگر نقصانات صباوت و تعینات طفولیت و حاصل نیست از برای او

اشاره باینکه امور حاله در موضوعات یا مواد وجود استقلالی ندارند بخلاف نفوس که بعد از بوار ماده که [illegible] از انفعال

مگر کمالات رجولیت و زاید منیت در او و مگر استعدادات جوهریه و قوای عقلیه که جهت ذات و حقیقت و جهت جوهریت
و فعلیت آن شخص میباشد پس در عین تجدد و تبدل باقی و مستمر الوجود است و در عین بقا و استمرار وجود متجدد الحصول
و متبدل الهویه است اگر بگوئی که تجدد و تبدل در مثال مفروض در اعراض است و تبدل اعراض موجب تبدل
ذات موضوع نمیباشد زیرا که موضوع اعراض در وجود و تشخص خود باعراض محتاج نمیباشد بلکه امر بعکس است
یعنی اعراض در وجود و در وجود و تشخص خود باعراض محتاج میباشد چنانکه بیان نمودیم و باین معنی تصریح است
کلام حکیم طوسی در کتاب تجرید الموضوع من جملة المشخصات لهذا انتقال الاعراض از موضوعات محال است و مراد
از انتقال آنست که بعد از انعدام موضوع همان عرض بعینه و تشخصه در موضوع دیگر موجود شود بیان محالیت
آنست که از بیانات سابقه منکشف گردید که وجود عرض خاص وجود رابطی است نسبت بموضوع خاص نه نسبت
بموضوع مبهم و الا فرق در میانه صورت و عرض و ماده و موضوع نخواهد بود متفطن باش پس انتفا موضوع خاص
موجب انتفا عرض خاص است زیرا که انتفا علت مستلزم انتفا معلول است پس چگونه انتقال متصور و بقا
متحقق میشود پس منکشف گردید که مثال مذکور مطابق مدعی و مفید در این دعوی نخواهد بود میگوئیم در جواب این
خیال فاسد و رای کاسد که از بینات است در نزد عقول ضعیفه چه جای از عقول سلیمه و اذهان مستقیمه که نسبت صبابت
برجولیت نسبت نقص بتمام و نسبت قصور بکمال و نسبت ضعف بقوت و نسبت قوه بفعلیت است و تحولات
شخص از درکات صبابت بدرجات رجولیت استکمال و استعداد و توجه از نقص بسوی تمام و ترقی از قصور
بسوی کمال و تحول از ضعف بسوی قوت و خروج از قوه بسوی فعلیت چگونه صاحب بصیرتی بلکه صاحب شعوری
تجویز میکند که عرض کمال و تمام و قوت و فعلیت باشد از برای جوهر و مکمل و متمم شود از برای حقیقت جوهر و چگونه
مجوز میباشد در نزد عقول سلیمه و اذهان مستقیمه که حقایق عرضیه که جهات و ذوات آنها بعینها جهات فقر و احتیاج
و حیثیت تعلق و تبعیت است مکمل و متمم و قوت و فعلیت باشند از برای متبوعات و موضوعات که خود در ذوات
خود مستغنی میباشند از آن اعراض که وجودی ندارند مگر وجود رابطی و حصولی ندارند مگر حصول تبعی پس باید تجویز
کند عقل سلیم و ذهن مستقیم که فقیر مکمل غنی و ضعیف متمم قوی و تابع کمال متبوع و فرع تمام اصل باشد نشنیدی کدام
حکم اجلی بدیهیات و ضروریات اجلا و اظهر است از این حکم و از تأمل صادق در این تقریر و بیان منکشف میشود در نزد

بیان امتناع انتقال اعراض

اشاره به ابطال انتقال از صبابت برجولیت استکمال جوهریست

حاذق

اشاره به بیان اینکه مطلق لوازم موجود بوجود ملزومات و مجعول بجعل آن ملزومات‌اند

حاذق محقق و بصیر مدقق که جمیع ترقیات طبیعیه و نفسانیه استعداد جوهری و استکمال ذاتی است از حیز نقصان جوهری
بمرتبه کمال جوهری نه اینکه ذات حقیقت جوهریه باقی و تبدل در اعراض طبیعیه یا اعراض نفسانیه است چنانکه مذاق
و مشرب جمهور از حکما و متکلمین است متفطن باش و بدانکه مقتضای تحقیق و برهان آنست که اعراض لازمه
از عوارض تحلیلیه میباشند نسبت بملزومات خود یعنی بوجود ملزومات خود موجودند نه بوجود دیگر و تغایری نیست
در میانه آنها و ملزومات آنها مگر در نزد تعمل از عقل و اعتباری از ذهن و در نزد تعمل و اعتبار اثنینیت و تغایری
در مفهوم و معنی در نزد عقل حاصل میشود و منسوب میشود وجود واحد بسوی ملزومات باصالت و بسوی آن لوازم
بتبعیت خواهی بگو نسبت آن وجود بملزومات بقوت و بسوی اعراض لازمه بضعف است چنانکه نسبت وجود
واحد بفصل اخیر هر نوعی باصالت است و باجناس او بتبعیت و نسبت موجودیت بمعقولات اول باصالت است
و بمعقولات ثانیه بتبعیت و نسبت موجودیت بحقایق وجودیه باصالت است و بمهیات بتبعیت و این معنی از
لوازم مهیات از جمله مسلمات و مقررات محققین از حکما و متکلمین است برهانش بر وجه اجمال آنست که اگر
مطلق لوازم بوجود علیحده موجود باشند قیام خارجی متحقق میشود در میانه آنها و ملزومات آنها و قیام خارجی
چاره از قیام قابل خارجی نمیباشد و قابل از آنجهت که قابل است فاعل نمیتواند شد زیرا که مناط فاعلیت
فعلیت و مناط قابلیت قوه است زیرا که کلام در قابل بمعنی منفعل و مستکمل است و از بینات است که قوه و فعلیت
متقابلان و متنافیان‌اند پس چگونه شیء واحد از جهت واحده متصف بآن دو صفت میتواند شد خواهی
بگو مناط فاعلیت ایجابیت و مناط قابلیت عدم ایجاب است پس اتصاف شیء واحد از جهت واحده بفاعلیت
و قابلیت موجب اجتماع نقیضین است پس فاعل دیگر لازم است که جاعل وجود مقبول باشد در قابل و با قطع نظر
از جعل جاعل لزومی متحقق نخواهد شد بلکه مقتضای لزوم در حقیقت امر خارج خواهد بود نه حقیقت ملزوم پس در
اینصورت در میانه امر خارج و مقبول لزوم متحقق میشود نه در میانه حقیقت قابل و حقیقت مقبول بلکه نسبت
ذات قابل بوجود مقبول و عدم او مساوی خواهد بود پس چیزی که ملزوم فرض کرده بودیم ملزوم مفارق خواهد بود متفطن
باش دیگر آنکه بنابراین فرقی در میانه لوازم و غیر لوازم نخواهد بود زیرا که هر چیزی در نزد وجود علت تامه
واجب است و در نزد عدم علت تامه ممتنع است پس نسبت سخونت بآب مثل نسبت حرارت خواهد بود بآتش

بیان اینکه لوازم اعراض اند از عوارض تحلیلیه‌اند یعنی بوجود موضوعات موجودند

اشاره به اینکه شیء واحد از جهت واحده فاعل و قابل نمیتواند شد

کرانکه بگوییم علت تامه در لوازم دایم الوجود است و در غیر لوازم نه چنین است یعنی در حقیقت نفی لزوم است در میان
ملزومات و لوازم و عدم فرق است در میانه لزوم و دوام زیرا که لزوم عبارت از امتناع انفکاک بعضی است و نه ضرورت
ذاتی پس منکشف گردید که محال است اینکه از برای مطلق لوازم وجودی علیحده و ما بحذائی مستقلی در خارج و اعیان
متحقق باشد بلکه باید بوجود ملزومات موجود باشند و بجعل آن ملزومات مجعول شوند نه بجعل دیگر و مغایرتی نباشد
مگر در نزد تعمل از عقل و اعتباری از ذهن پس قیام عقلی خواهد بود نه خارجی و قبول بمعنی مطلق اتصاف خواهد
بود نه بمعنی انفعال خارجی و استفاده عینی پس تا در ملزومات تبدلی و تغیری نباشد محال است اینکه در اعراض
لازمه تبدلی و تغیری حاصل شود زیرا که در حاق واقع و متن اعیان بیک وجود موجودند ولی تبدل ملزومات
علت تبدل لوازم و تبدل لوازم کاشف از تبدل ملزومات است چنانکه تحقق ملزومات موجب تحقق لوازم و تحقق
لوازم کاشف از تحقق ملزومات است لهذا استدلال از وجود ملزومات و عدم آنها بر وجود لوازم و عدم آنها
از قبیل برهان لمی و استدلال از وجود لوازم و عدم آنها بر وجود ملزومات و عدم آنها از قبیل برهان انی خواهد بود
منفطن باش و بدانکه مقتضای فحص و برهان آنست که اعراض مفارقه نیز تابع صور جوهریه حادثه باشند
زیرا که تا در موضوع عرض مفارق تغیری حاصل و امری حادث نشود نسبتش بحدوث آن عرض و عدم حدوث آن
مساوی خواهد بود زیرا که مفروض این است که ذات موضوع در وجود عرض مفارق کافی نیست و الا لازم خواهد
بود نه مفارق پس نقل میکنیم کلام را بآن امر حادث اگر صورت جوهریه است مطلوب حاصل و عرض مفارق
تابع بلکه تابع موضوع خواهد بود زیرا که اصل موضوع ماده هیولی است نسبت بصورت جوهریه حادثه و تحصلی نیست از برای
ماده مگر بصورت جوهریه و سابقا اشاره نمودیم که موضوع اعراض باید متقوم باشد بنفس خودش پس موضوع
عرض مفارق در حقیقت ماده است با صورت جوهریه پس منکشف گردید که عرض مفارق نیز تابع موضوع است و تا
در موضوع تبدلی حاصل نشود تبدل در آن عرض حاصل نمیتواند شد بلکه در نزد دقیق از نظر ظاهر میشود که عرض
مفارق نسبت بصورت جوهریه حادثه از اعراض لازمه است و مفارق بودنش نسبت بموضوع سابق موجود
سابقه است منفطن باش و اگر آن امر حادث در موضوع عرض باشد مخصص دیگر میخواهد تا ترجیح بلا مرجح لازم نیاید
زیرا که کلام در اعراض مفارقه است و از برای دفع دور یا تسلسل باید منتهی شود بصورت جوهریه که تجدد و حدوثش ذاتی

بیان اینکه اعراض مفارقه نیز در تبدل و زوال تابع موضوعات اند

اشاره باینکه اعراض مفارقه نسبت بصور حادثه از اعراض لازمه اند

باشد

باشد یعنی بنفس ذات خود متجدد باشد و ثبوت تجدد و تغیر از برای او بضرورت ذاتیه حاصل شود و جعل در میانه ذات او
و تجددش متخلل نشود پس در اصل وجودش و ذاتش بعلت فیاضه محتاج میباشد نه در تجدد و حدوثش مگر بالعرض
و بالتبع چنانکه در مطلق لوازم محقق نمودیم پس صدور متجدد از ماده او صادق است نه صدور تجدد چنانکه بر اربعه صادقست
صدور زوج نه صدور زوجیت اگر بگوئی چه میشود که آن امر حادث استعداد موضوع باشد از برای
عرض مفارق پس ترجیح بلا مرجح و تخصص بلا مخصص لازم نخواهد بود میگوییم اولا که محذور دور و تسلسل بحال
این نیز بحال خود باقی است زیرا که استعداد خاص نیز حادث است و بعلت حادثه موجبه محتاج است زیرا که محال است
اینکه حادث از قدیم و متغیر از ثابت صادر شود و الا یا ثابت متغیر و یا متغیر ثابت و یا تخلف معلول از علت تامه
لازم میآید خواهی بگو و الا یا حادث قدیم و یا قدیم حادث و یا تخلف ثابت میشود پس باید منتهی شود بامری که تجدد و تغیر
ذاتیش باشد و او صورت جوهریه است که فاعل مباشر و شریک علت حادثات متغیرات است و اگر آن صورت
طبیعیه نیز حادث زمانی باشد باین معنی که مسبوق باشد وجودش بعدم زمانی یعنی در زمان سابق اصلا موجود نباشد
بعلت حادثه موجبه دیگر محتاج خواهد بود تا منتهی شود بجوهری که متجدد بالذات باشد و بجهت اتصال تجددی موجود
و حادث شمرده و متقدم نباشد بر او مگر ذوات مفارقه تا منتهی شود بعلة العلل و مبدأ المبادی جلت عظمته و در تجدد
و حدوثش بعلت بالذات محتاج نباشد و محتاج نباشد بعلت فیاضه مگر در جعل اصل ذات و جهت ثباتش زیرا که
تجددش ذاتی و ضرورت ذاتی مغنی از علت بالذات است اگر چه مغنی از علت بالعرض نباشد بخلاف ضرورت ازلی
که از مطلق علت مغنی است و او منحصر بذات اقدس مبدأ اعلاست پس آن صورت متجدده باعتبار جهت ثبات ذاتش
صادر از علت ثابته و مرتبط بعلت قدیمه است و باعتبار تجدد و تغیر ذاتیش که از خصوصیت نشاه وجودش ناشی است
جهت ارتباط متغیرات و حادثات است بعلل قدیمه و مبادی ثابته منفطن باش که دقیق المسلک و صعب المنالست
و نیکو تامل نمای در مبادی سابقه و لمعات ماضیه تا که انکشاف آید و مقام تامل و مجال توقف نماند و تا بیان میکنیم
که نسبت مفارق محض بخصوصیات اعراض حادثه در موضوعات و بخصوصیات صور حادثه در مواد مساویست
و الا صادر نمیشدند زیرا که تخلف مقتضی از مقتضی بالذات از جمله مستحیلات است و الا یا لازم میآید که مقتضی بالذات
مقتضی بالذات یعنی علت تامه نباشد و این معنی خلاف مفروض است و یا ترجیح بلا مرجح بلکه ترجیح مرجوح بر راجح ثابت شود زیرا

بیان اینکه منتهی سلسله تجدد و تغیر باید بصورتی شود که از ثابت صادر شده باشد

بیان ربط حادث بقدیم و صدور متغیر از ثابت

اشاره باینکه نسبت مفارق محض بخصوصیات صور حادثه و اعراض متساویست

با وجود تحقق علت تامه که جامع جمیع جهات اقتضاست وجود حادث در زمان تحقق اقتضا راجح است نسبت بعدمش
پس مجوز در حقیقت ترجیح مرجوح است که بطلانش متفق علیه است حتی در نزد طایفه اشعریه نه ترجیح بلا مرجح و از
از باب مماثلت پس مفارق محض منشا خصوصیات عوارض و صور حادثه نمیتواند شد و استعداد نیز منشا این
خصوصیت نمیتواند شد زیرا که از مبینات است که استعداد با مستعد له در وجود مجتمع نمیتوانند شد پس اگر استعداد منشا
این خصوصیت باشد لازم میآید که علت مقتضیه منتفی شود و معلول باقی ماند زیرا که کلام در مقتضیات خصوصیات است
نه در معدات آنها و از مبینات است که خصوصیت معلول بدون اقتضا متحقق نمیتواند شد و مفروض این است که
نسبت مفارق محض بهمه خصوصیات آن صور و عوارض مساویست پس باید منشا آن خصوصیات امری باشد
در جهات فاعل که خصوصیات حادثات از او ناشی شود باقی باشد بوجهی یا با معلول خود مجتمع باشد در وجود و زایل
باشد تا منشا صدور حادث و صدور متغیر تواند شود و آن امر باید جوهر باشد زیرا که از مبینات است که علت موجبه
باید اقوی باشد در وجود و کمالات وجود از معلول خود و مقتضای خود علاوه بر این عرض صاحب این دو وجه
نمیتواند شد زیرا که منکشف گردید که وجود او وجود رابطی است و از مبینات است که امر رابطی محض و امر انتسابی
صرف در بقا و ثبات و در فنا و زوال تابع مرتبط الیه و منتسب الیه است پس باعتبار جهت بقای مرتبط الیه باقی
و باعتبار جهت او متجدد است بخلاف صور جوهریه طبیعیه زیرا که حلول آنها در مواد باعتبار تعینات آن صور است
نه باعتبار اصل وجود چنانکه مکرر بیان نمودم لهذا صاحب درجاتند در وجود تا بارباب انواع منتهی شوند و سابقا
اشاره نمودم که مقتضای حجت و مستفاد از مشکوة ولایت و مذاق و مشرب اساطین حکمت آنست که از برای
هر نوعی از انواع جوهریه کاینات فردی در عالم ابداع ثابت است که نسبت او با فراد کاینه نسبت اصل بفرع و نسبت
غنا بفقر است پس صور جوهریه باعتبار جهت دهریت و ثبات از علت فیاضه صادر شده و باعتبار جهت تجدد و انقضا
منشا صدور متغیرات و مبدا خصوصیت حادثاتند منقطع باشد و ثانیا میگویم که استعداد از امور نسبیه و معانی
اضافیه است و در نزد حاذق محقق از مبینات است که امور اضافیه در فعلیت و تحصل مستقل نمیباشند بلکه بتحصل معانی
الیه و منتسب الیه متحصلند چنانکه فوقیت آسمان بتحصل آسمان متحصل است نه بتحصل دیگر و ابوت زید بتحصل زید
متحصل است نه بتحصل دیگر پس اگر حکمی از برای استعداد خاص ثابت شود بالعرض و بالتبع مستعد خواهد بود پس باید

بوجهی ما

اشاره به [illegible] معلول [illegible] علت تامه [illegible]

اشاره بانکه منشا خصوصیات حوادث [illegible] امر جوهری است نه امر عرضی

منشا خصوصیت عوض مفارق بالذات و بالاصاله ذات مستعد باشد نه استعداد او مگر بالتبع و بالعرض پس از این بیانات
و اشارات معلوم گردید که اعراض مطلقا تابع موضوعاتند پس تا موضوعات تغیر و تبدل حاصل نشود محالست
آنکه اعراض متبدل شوند بلی تبدل اعراض کاشف از تبدل موضوعات و تبدل موضوعات موجب تبدل اعراض است
چنانکه انتفاء علت موجب انتفاء معلول و انتفاء معلول کاشف از انتفاء علت است پس در سلوک از عبادت بسوی
رجولیت تحولات ذاتیه و انتقالات جوهریست بنهج اشتدادات جوهریه و استکمالات
ذاتیه و لیکن بنعت اتصال مصداق جوهری بحیثیتی که در عین تبدل و زوال بقا و استمرار ثابت و در عین بقا و استمرار
تبدل و زوال حاصل است چنانکه در حرکات کیفیه و حرکات کمیه این معنی از مسلمات و مقررات همه حکما
و محققین از متکلمین بلکه از بدیهیات و بدیهیات ایشانست و سرش آنست که ثبوت حرکت از برای موضوع
آن حرکت و اتصاف موضوع بافراد آنیه مقوله یعنی جزیکه حرکت در او واقع میشود بنهج اتصالست نه بنهج انفصال
والا شیئی معدوم و شیئی دیگر موجود خواهد بود و این نه معنی حرکت در مقوله است لهذا در تعریف حرکت گفته اند
که او عبارتست از خروج شیئی از قوه بسوی فعلیت بنهج تدریج و در صورت انفصال تدریجی متحقق نمیباشد بلکه جزئی
دفعه موجود و دفعه معدوم میشود و بعد از آن جزء دیگر دفعه موجود میشود و معدوم میشود و منقطع باشد و بعد آنکه [illegible]
اتصالیه مساوق وحدت شخصیه است زیرا که حقیقت اتصال در متصلات قاره و غیر قاره از ذاتیات آن متصلات
پس وجود هر نوعی از انواع متصلات در ازای صورت اتصال متصل است زیرا که وجود هر نوعی بالاصاله و بالذات در ازاء
فصل اخیر آن نوع است و فصول بعیده و اجناس بعیده و قریبه بوجود فصل اخیر موجود میشوند بلکه از توابع و لوازم او
میباشند چنانکه در علم کلی از علم الهی مسلم و محقق است پس منکشف گردید که وجود متصلات وجود اتصالی است و در
اشارات سابقه محقق گردید که وجود مساوق وحدت و تشخص بلکه عین وجود وحدت و تشخص است بحسب ذات
و حقیقت و تغایر آنها نیست مگر باعتبار معنی و مفهوم پس متصل واحد شخص واحد است و اگر انفصال طاری شود آن
شخص معدوم میشود و شخص دیگر موجود میشود لهذا اتفاق نموده اند بر اینکه حرکت از مبدا معین تا منتهای معین
و از موضوع معین و فاعل معین شخص واحد است و همچنین مقوله حرکت یعنی جزیکه حرکت در او واقع است کیف باشد
یا کم یا این باشد یا وضع در موضوع معین از فاعل معین از مبدا معین تا منتهای معین جز شخص واحد غیر قار است مثلا

اشاره بانکه سلوک از عبادت بسوی رجولیت بنهج اشتداد جوهریست

اشاره بانکه در سلوک از عبادت بسوی رجولیت در عین تبدل بقا و در عین بقا تبدل [illegible]

اشاره بر اینکه در حرکات [illegible] و فصل اخیر [illegible] شخص واحد [illegible]

حرکت زرد الو در زردی که نوعی از انواع مقوله کیف است از مبدء معین تا منتهای معین از صورت نوعیه معین یک
شخص غیر قار از نوع زردیست و همچنین حرکت آفتاب قاره بحرکت یومیه از نصف النهار معین تا همان نصف
النهار یک دوره شخصیه غیر قاره از حرکت وضعیه شخص غیر قار از مقوله وضع است و همچنین است سایر مقولات
حرکات از این دو کم و جوهر متفطن باش چه با آنکه بنای برهان فصل و وصل از براهین اثبات هیولی در حقیقت بر این لطیفه
الهیه است و او این است که وحدت اتصالی مساوق وحدت شخصی است و بجهة عدم تحقق این قاعده لطیفه بر جمعی
جماعتی از حکما و متکلمین همان برهان محکم البنیان را محل ایرادات و مناقشات نموده اند متلطف باش مزآلهی
سر عرفانی بدانید ای برادران حکمت و حقیقت و ای صاحبان بصیرت و معرفت که از این لمعات و اشراقات — بیان آنکه کلیه عالم اجسام و جسمانیات متحرک و متجدد اند
و از این تحقیقات و تدقیقات که بیشترش در نزد فقیر از نظر از الهامات غیبیه و مواهب ربانیه است بوجوه عدیده
از بیان و برهان بحد الجلاء و انکشاف آمده سر حرکات جوهریه و تحولات ذاتیه در کلیه عالم اجسام و جسمانیات
جوهرا و عرضا صورة و مادة سماویا و ارضیا معدنیا و نباتیا حیوانیا و انسانیا برا که منکشف گردید که صور جوهریه
متجدد بالذات اند و اعراض تابع جواهر و هیولی متقوم بصور جوهریه و متحرک در آن صور جوهریه است و نفوس
از آن جهة که نفوس اند متعلق بمواد و مرتبط بابدان اند بلکه نفسیت نفس عین جهة تعلق بمواد است پس حکم نفوس
در این باب حکم طبایع صوریه است و این همه موسوم بعالم خلق است پس عالم خلق بالکلیه بالکلیه اجزاء و اشخاصا
در تجدد و انقضا و در تبدل و زوال است ولی از اشراقات سابقه و لمعات ماضیه نیز منکشف گردید که در عین
تجدد ثابت اند و در عین ثبات متجدد و در عین فنا باقیند و در عین بقا فانی و در عین ممات حیات دارند — بیان مذهب جماعتی از متکلمین که تجدد و امثال در اعراض
و در عین حیات ممات در هر آنی ولادتی حاصل است که در آن سابق نبوده است و در آن لاحق نخواهد بود ولی بجهت
اتصال و صدق تدریجی که مساوق وحدت شخصی است نه بطریق تجدد و امثال که مذهب جماعتی از غیر محصلین از
متکلمین است در اعراض و ملخص او این است که در هر آنی فردی از سواد مثلا در جسم حاصل است و در آن متصل
بآن اول فرد دیگر حاصل است و در آن متصل بآن دوم فرد دیگر موجود است و هکذا و هکذا پس آن دوم آن انعدام
فرد اول و آن حصول فرد دوم است و هکذا و در میانه هیچ آنی و آن دیگر زمانی فاصله و امتدادی متحقق نیست
بلکه زمان در نزد ایشان مرکب از آنات متتالیه است که هر یک در مقام خود موجود میباشند پس در حقیقت اشخاص

آنات

آنات از یکدیگر منفصل میباشند و اتصال در میانه آنها از قبیل تماس اجسام متکثره بیکدیگر است پس افراد سواد که
هر یک در آنی واقع است نیز اشخاص متکثره و امور منفصله میباشند و در حقیقت اتصالی در میانه آنها متحقق نیست
بلکه اتصال آنها نیز از قبیل تماس اجسام است و اصل این مذهب مبنی بر ترکب اجسام است از اجزاء لا یتجزی و از وجوب
ترکب سطوح و خطوط و مسافت و حرکت و زمان است از اجزاء لا یتجزی و این رای کاسد یعنی قول بترکب اجسام — نقض رد بر بطلان این مذهب
از اجزاء لا یتجزی از آراء باطله و مذهب فاسده است زیرا که براهین محکمة البنیان و حجج شدیدة الارکان از
طبیعیات و هندسیات بر بطلان این مذهب و بر اتصال اجسام بسیطه طبیعیه در حد نفس قایم است پس تجدد — خودم
امثال که مبنی بر این مذهب است نیز باطل خواهد بود با آنکه بنا بر این مذهب امثال و اشخاص بحسب نفس
الامر از یکدیگر منفصل میباشند و اصلا اتصالی در میانه آنها متحقق نمیباشد تا وحدتی حاصل و بقائی متصور
باشد و این معنی خلاف عیان و برهان بلکه مصادم مشاهده و عیان است چنانکه سابقا اشاره نمودم علاوه بر اینها
دلیلی که اقامه نموده اند بر اینکه در دو آن یک شخص از عرض در موضوع خود باقی نیست مبنی بر اصول فاسده
و آرای کاسده است چنانکه بر متتبع و متفطن مخفی و مستور نخواهد بود سر ملکوتی از اینجا ظاهر میشود در نزد بصیر — بیان موت طبیعی که در مقابل موت اضطراری و موت ارادی شمرده شده
محقق و حاذق مدقق حقیقت و حقیقت موت طبیعی که اساطین حکما و محققین عرفا از برای کلیه عالم خلق ثابت
نموده و در مقابل موت اضطراری و موت ارادی شمرده اند بیان انکشاف آنست که در شارقات سابقه
و لمعات ماضیه بحد انکشاف آمد که حقیقت موت رستن از قید کثرت و برگشتن بسوی وحدت است چنانکه
حقیقت ولادت فیضان نور وجود است از مبدء فیاض بوساطت رب هر نوعی و تقیید او است بکثرات عالم
مواد و استعدادات خواهی بگو حقیقت موت کندن تعینی است و پوشیدن تعین دیگر خواهی بگو خروج
شیی است از جهة قوه بجهة فعلیت خواهی بگو انتقال شیی است از نشاه از وجود بسوی نشاه دیگری از وجود خواهی بگو
فنا و کمون نشاه از وجود است و ظهور و بروز نشاه دیگر از وجود و بوجوه عدیده از حجت و برهان بحد انکشاف
آمد که کلیه عالم اجسام و جسمانیات جوهرا و عرضا ماده و صورة فلکیا و عنصریا نباتیا و حیوانیا انسانیا و سماویا که تمام
عالم خلقند متبدل الذوات متجدد الهویات متغیر الانیات اند بحیثیتی که در هر آنی از نشاه بنشاه منتقل و از قوه بفعلیت
خارج و در هر آنی کون نسبت بنشاه و بروز لیست نسبت بنشاه دیگر و رستنی است از کثرتی و رسیدنیست بوحدتی

متصل است در هر آنی بخصوصی که در آن سابق نبوده و در آن لاحق نخواهد بود و لیکن بنعت اتصال صدق میکند که مساوق وحدت
شخصی است و منبع اشتداد جوهر که ملزوم بقا و استمرار متحرک ما فیه الحرکة است یعنی ملزوم است نه بقا و استمرار جز را
که در حرکت شدت در او واقع میشود و الا اشتداد نخواهد بود بلکه چیزی بالکلیه معدوم و چیز دیگر بتازگی موجود خواهد بود
مثلا در حرکت جسم در سواد که حرکت در مقوله کیف و اشتداد در کیفیت سوادات لازم دارد که در هر آنی مبلغی در مرتبه
از سواد در جسم حاصل شود که در آن سابق و لاحق موجود نباشد و لیکن بنعت اتصال صدق میکند یعنی با بقاء اصل طبیعت
سواد بنحوی از اطلاق و ابهام با وقوع حرکت و اشتداد در خصوصیات سواد چنانکه در حرکت در کمیت ازدیاد و حرکت
در خصوصیات کم است و در وضع در خصوصیات وضع با بقای کمیت مطلقه و وضع مطلق یعنی با بقای وجود اطلاقی
سواد و کم و وضع نه بقای ماهیت نوعیه یا جنسیه باعتبار وجود افراد زیرا که او در صورت کند امتناع غیر او نیز متصور
میشود بعبارت دیگر میگویم تبدل نکند باعتبار افراد آنچه مقول حرکت است که در آنات مفروضه حاصل میشوند و
میانه هر دو آن باید زمانی باشد که آن دو آن مفروض دو طرف آن زمان باشند تا تتالی آنات یعنی ترکب زمان
از غیر منقسمات لازم نیاید و باعتبار فرد زمانی غیر قار متدریج الحصول که منطبق بر زمان و مسافت است بقا و استمرار
دارد و پس نظر بجهت ارتباط و اتصال بعلت فیاضه که جهت ثبات و وحدت است از بدایت حرکت تا نهایت حرکت
یک شخص از سواد موجود است چنانکه مشروحا محقق گردید و نظر بجهت ماده و سواد افراد آنیه و اشتدادات کیفیه در هر
آنی فردی از سواد موجود است که در آن سابق و لاحق متحقق نباشد مثالی از حسیات که ظهور و انکشافش در این باب
بیشتر و در افاده این مدعی اجلی و اظهر است بیان مینمایم تا صورت موضوع استبعادش بکلی شکسته شود و او این است
که آئینه در مقابل آفتاب باشد و شعاع آفتاب باو بتابد و زنگ آئینه بتصقیل و تدریج زایل گردد می بینی که هر قدر
که صقالت و صفای آئینه بیشتر تابش نور آفتاب در او بیشتر و ظهورش در نزد ابصار اجلی و اظهر میشود تا بحدیکه
نسبت نور اول و ظهور اول بنوریکه در آخر مراتب صقالت ظهور مینماید نسبت ظلمت بنور میباشد و با وجود همه این
اشتدادات و تجددات در انوار که منشاش تصقیل و تصفیه آئینه است از کدورات بنهج شدت و ضعف
در صفا و صقالت نور آئینه همان نور است و یک شعاع تابیده است و سر این معنی آنست که نور آفتاب با وجود
کمال احاطه اش یک حقیقت شخصیه است و کثرت و تعددش باعتبار کثرت و تعدد مظاهر است و شدت و ضعف

اشاره به اینکه [illegible]

اشاره به اینکه [illegible]

اشاره به مثال [illegible]

اشاره به اینکه [illegible] متعدد است

ظهورش

و ظهورش در مظاهر بجهت صفا و کدورت آن مظاهر است و بحسب قوت و ضعف صقالت و کدورت آن نور
واحد شخصی در مظاهر واحد نیز بحسب شدت و ضعف و کمال و نقصان بغایت متفاوت و متغایر میشود و وجود
این معنی ضرورت حسیه بلکه ضرورت عقلیه قایم است باینکه از بدایت تا نهایت یک نور شخصی بآئینه تابیده است
ولی بقا و ثباتش بجهت ارتباط با آفتاب است و تجدد و اشتدادش بجهت ارتباط با آئینه است، از آن جانب بود
ایجاد و تکمیل، وز این جانب بود هر لحظه تبدیل، ما عندکم ینفد و ما عند الله باق اخذ کن این مثال لطیف را که از
جهات عدیده در فهم مطالب علم الهی دخیل و بر عمده مقاصد علم توحید منطبق است و غنیمت شمار و بدانکه از برای
اشاره باین لطیفه اشراقیه در صحیفه الهیه وارد است کل شیء هالک الا وجهه و کل من علیها فان و یبقی وجه ربک
ذی الجلال و الاکرام زیرا که مراد از هلاکت و فنا ارتفاع تعینات مواد و زوال نقصانات قوی و استعدادات است
چنانکه ببسط تمام در لمعات سابقه بعد از آنکه کشف آمده و مراد از وجه که فنا و هلاکت ندارد عالم امر و مشیت و ملکوت
اعلا و کون بینی است که بحسب فطرت اول همه کمالات ممکنه در حق ایشان متحقق و بالفعل است و جهت قوه و استعداد
مطلقا و اصلا ندارند تا تجددی و زوال متصور باشد و در احادیث بسیاری در اصول کافی و توحید ابن بابویه
از مشکوة ولایت وارد است که مائیم وجه خدا که فنا و هلاکت ندارد و تخطئه فرموده اند کسی که وجه را در آیه اول
بذات خدا تفسیر نموده است و منافی نیست این تفسیر با آنچه که در وجه تفسیر وجه اولا مذکور نمودیم زیرا که عالم امر و مرتبه
مشیت و ملکوت اعلا باصالة و حقیقت مقام ایشانست زیرا که مقام ایشان ولایت مطلقه است که محیط
بجمیع اشیاست پس جمیع جهات امریت و ملکوتیت عکوس و اظلال ایشانند و رشحات و اضواء ایشانند نسبت بانوار مقدسه
ایشان و تعبیر بصیغه مفرد اشاره است بجهت وحدت ایشان در حقیقت ولایت مطلقه و بجهت وحدت مقامات
در حقیقت امریت چنانکه در شارقات سابقه بیان نمودیم و باین دقیقه الهیه اشاره است کلام معجز نظام و تری الجبال
تحسبها جامدة و هی تمر مر السحاب یعنی جبال میبینی که کوهها ساکنند با آنکه آنها حرکت میکنند مثل حرکت نمودن ابر
زیرا که برهان طبیعی قایم است بر اینکه زمین حرکت وضعی ندارد و ضرورت حسی قایم است بانتفاء حرکت کمی و اینی
و کیفی در زمین و در کوههائی که قائمند بر زمین پس باید مراد تبدل جوهری و حرکت ذاتی باشد که در همه اجسام و جسمانیات
متحقق است چنانکه گذشت و باین معنی نیز اشاره است آیه شریفه بل هم فی لبس من خلق جدید یعنی بلکه ایشان در

اشاره به [illegible]

در مقام شکند از آفرینش تازه و تفسیر خلق جدید بروز قیامت چنانکه جماعتی از مفسرین تفسیر کرده اند تخصیص بلا مخصص و تحکم
بلا دلیل است بلکه مراد معنی است عام که هر دو قسم را شامل باشد بلکه مقتضای نص برهان و مؤدای کشف و عرفان
و مستفاد از مشکوة نبوت و ولایت آنست که اگر این خلق جدید متحقق نباشد آن خلق جدید متحقق نمیتواند شد زیرا
که علاوه بر براهین سابقه که در اشارات سابقه و لمعات ماضیه گذشت در نزد هر سلیم الفطرتی از چیزهائیست که پی بسیر
و سلوک منتهی میتوان رسید و بی ارتفاع تعینات نشأه نحو تدریج نشأه دیگر حاصل نمیتوان شد پس ملخص معنی
آیه شریفه این است که کلیه عالم خلق را یا در تجدد و زوال اند و بخیال آن جماعت میرسد که نه چنین است بلکه ثابت
و مستمرند و اصلا تغیر و زوال ندارند پس اعتقاد ایشان مشوب است از خطا و صواب در اصل بقا خطا نکرده اند بلکه
در انکار مطلق تجدد و فنا خطا کرده اند و از برای اشاره باین لطیفه العیه نیز در صحیفه قرآنیه وارد است و کل الینا
راجعون و ان الی ربک الرجعی فسبحان الذی بیده ملکوت کل شیء و الیه ترجعون الا الی الله تصیر الامور انا لله و انا الیه
راجعون متفطن باش و نیک تأمل نمای در تحقیقات سابقه و تنویرات لامعه تا کالشمس فی رابعة النهار مشاهد
و عیان گردد که کلیه عالم اجسام و جسمانیات آنا فآنا در فنا و زوال اند بلکه در عین فنا باقیند و در عین بقا فانی
و در عین ممات حیات دارند و در عین حیات ممات ؛ هر زمان نو میشود دنیا و ما ؛ بیخبر از نو شدن اندر بقا ؛
آن زتیزی مستمر شکل آمده است ؛ چون شرر کش تیز جنبانی بدست ؛ گشت آسان بر من از لطف خدا ؛ فهم
اسرار بقا بعد از فنا ؛ زانکه با ما می نماید و عیان ؛ حشر و نشری و ایا اندر جهان ؛ این است حق حقیقت موت
طبیعی که در مقابل موت اضطراری و موت ارادی شمرده اند نه بطور تجدد امثال چنانکه اشاره نمودم و نه
بنحویکه بعضی از عرفا بیان نموده است و او این است که عالم ممکن است و هر ممکنی در حد ذات خود موجودیت
ندارد بلکه موجودیتش از جانب غیر است پس با قطع نظر از غیر معدوم است پس مهیت عالم در هر آنی نظر
بذوات خود معدوم و فانیست و بجهة تجلیات اسمائی و شئونات ذاتی هر لحظه ایجاد عالم و تکمیل مظاهر کمالات
وجودی کرده میشود و بسبب این تجلی و ظهور دائم وجود عالم دایم و مستمر مینماید و بحسب اقتضاء ذاتی ممکنات عالم
در عدمیت و نیستی مستمرند و علی الدوام بخود نیستند و بتجلی رحمانی هستند و اقتضاء امکانی با قطع نظر از موجد
نموده آنست که علی الدوام در هر وقتی عالم نیست باشد و اقتضاء تجلی آنست که همیشه در هر زمانی عالم هست باشد

اشاره به آیات کریمه دالات بر تجدید امثال و بیان نسبت کلیه عالم

اشاره به طریقه بعضی از عرفا در بیان موت طبیعی

پس

پس همیشه عالم در خلق جدید است و هر ساعت و هر لحظه آفرینش دیگر و وجود تازه می یابند و هر طرفة العین ایجاد و اعدام
دیگر واقع میشود و اگرچه از غایت سرعت در انقضا و تجدد و فیض رحمانی مدت عمر خلق جدید دراز مینماید و ادراک
آن اعدام که در هر طرفة العین می یابند نمی نمایند و پندارند که همان وجود سابق است که ممکنات را حاصل است
و حال آنکه در نفس الامر نه چنین است چه در هر نفس مطلقا اشیا در خلق جدیدند و از نفس رحمانی وجود تازه می یابند
و در هر طرفة العین منعدم و موجود شوند و از غایت سرعت تجدد و فیض هیچکس را علم باین حال نیست بدانکه انسان
واحد نیز از نفس جزو می یابد که در هر نفس نیست میگردد و باز هست میشود و زمان عدم بعینه زمان وجود مثل است
مانند تجدد اعراض در دلیل اشاعره تمام شد عین عبارت بعضی از عرفا و وجه مناقشه در این بیان آنست که اگرچه
امکان ذاتی مقتضی عدمیت ممکنات است نظر بنفس ذوات آنها و علت احتیاج ممکنات بعلت فیاضه و لکن
بعد از تحقق علت فیاضه مهیت ممکن موجود است در نفس الامر نه معدوم و لی موجود بالعرض است نه موجود بالذات
چنانکه مرة بعد اولی و کرة بعد اخری در این وجیزه شریفه بحد انکشاف آمده است و معدومیتش در این صورت
نظر بمتن واقع و حاق اعیان نیست بلکه اتصافش بامکان ذاتی نیز در این صورت نظر بمتن واقع نیست بلکه در
نزد تعمل از عقل است یعنی با قطع نظر از تحقق علت فیاضه و عدم تحقق او موصوف بامکان ذاتیست و چون این
ملاحظه مرتبه از مراتب نفس الامر است پس اتصاف مهیت بامکان ذاتی نیز باین اعتبار بحسب نفس الامر است
والا علت فیاضه یا موجود است در متن واقع و حاق اعیان یا نه و از جهالتست که در میانه سلب و ایجاب واسطه
بحسب متن واقع متصور نمیباشد پس ملخص کلام بعضی عرفا بر میگردد باینکه عالم نظر بتحقق علت فیاضه موجود
و نظر بذاتش یعنی با قطع نظر از علت فیاضه موجود نیست اول آنکه این مطلب از مطالب مبتذله مشهوره است
احدی را از حکما و متکلمین و غیر ایشان در این باب حرفی نیست بلکه هر کسیکه بتصور معنی امکان و وجوب کرده
باشد بعنوان بداهت و ضرورت باین مطلب تصدیق میکند چنانکه احتیاج هر ممکنی را بمؤثر و مرجح از بدیهیات
شمرده اند و حال آنکه این مسئله از غوامض مسائل ربوبیه و معارف الهیه مخصوص باساطین حکما و محققین
عرفاست مناقشه دوم آنست که این معنی در حقیقت و نظر بمتن واقع خلق جدید و ایجاد و اعدام و تجدد و زوال
نیست زیرا که فیض تجلی از جانب علت ثابته لا محاله ثابت است والا تغیر در ذات علت فیاضه ثابت میشود زیرا

بیان مناقشات در کلام بعض عرفا

بیان مناقشه اول با بعض عرفا

اشاره به مناقشه دوم با بعض عرفا

که نسبت مفیض بمفیض خود نسبت جلوه و متجلی و نسبت تعلق متعلق و نسبت سایه بشخص و نسبت تابع محض است بمتبوع خود
و از بینات است که تغیر تابع محض و تعلق و ارتباط محض و جلوه و پرتو محض آنست که جمیع جهاتش جهت تبعیت و جهت
تعلق باشد پس اگر متبوع ثابت و تابع متغیر باشد در تغیر تابع نخواهد بود پس تغیر تابع محض با ثبات متبوع تناقض است
و دیگر آنکه اگر علت بالذات ثابت من جمیع الجهات باشد و یا باعتبار جهة ثباتش علت باشد لازم میاید که متغیر
ثابت بماند و شود و امتناع او در اشراقات سابقه منکشف گردید متفطن باش و بدانکه در شارقات سابقه بحد
انکشاف آمد که مهیت مجعول بالعرض و معلول بالتبع است پس موجود میباشد بوجود آن مفیض و ثابت میباشد
بثبات او پس کجاست خلق جدید آناً فآناً نظر بحاق واقع و کجاست ایجاد و اعدام در هر طرفة العین و تجدد و زوال
در هر لحظه و ساعتی نظر بنفس الامر بلی لا استحقاقیت وجود بلکه اعدام از برای هر ممکنی نظر بذاتش یعنی با قطع
نظر از همه اغیار ثابت است و این معنی مبنای اثبات حدوث ذاتی است در همه ممکنات جوهرا او عرضا مجردا او مادیا
پس بحسب این نظر و در نزد این تعمل انعدام از برای ممکنات ثابت است ولی بحسب این نظر و این تعمل در متن
واقع و حاق اعیان زیرا که در حاق اعیان یا وجود علت متحقق است یا عدم او بر تقدیر اول معدومیتی در حاق
اعیان حاصل نیست و بر تقدیر دوم موجودیتی در متن واقع متحقق نیست و مطلق واقع و حاق نفس الامر محال است
انکه از وجود علت یا عدم علت خالی باشد و الا ارتفاع نقیضین ثابت میشود و محال است هر دو در حاق اعیان
متحقق باشند و الا اجتماع نقیضین لازم میاید و معنی کلام الهیین که مهیات اشیا در حد ذوات خود نه موجودند
و نه معدوم این است که نه موجودیت در ذوات مهیات معتبر است و نه معدومیت یعنی نه وجود ذات و ذاتی مهیات و نه عدم و نه
مقتضی موجودیتند و نه مقتضی معدومیت این است معنی ارتفاع نقیضین در مرتبه که در کلمات ایشان دایر است
نه این است که مطلق واقع و حاق اعیان از هر دو خالی میتوانند شد چنانکه مذهب و معتقد جماعتی از غیر محصلین از ارباب
اعتزال است و بوجوه عدیده از براهین ساطعه و دلایل قاطعه بطلان این مذهب فاسد و فساد این رای کاسد در کتب الهی
و کلام بحد انکشاف آمده است و با وجود این همه مفاسد بر فرض تسلیم ثمری در ما نحن فیه نخواهد بخشید [illegible]
در این مقام دقیقه است و آن این است که در شارقات سابقه منکشف گردید که مهیات ممکنات ازلا و ابدا در عدمیت خود
باقیند و ما شمت و لا تشم رایحة الوجود ابدا و موجود بالاصالة و مجعول بالذات حقایق وجودیه و انیات خارجیه است و موجودیت

مهیات

مهیات بالعرض محض و بالتبع صرف است و اقرب باز مجاز برهانی و عرفانی بموجودیت موصوفند و الا بحقیقت برهانی و الآن کما
کان در معدومیت خود باقیند یعنی خواه علت فیاضه متحقق باشد یا نه و این کلام مقتضای محض برهان و مفاد ای
کشف و عرفان است ولی در ما نحن فیه ثمری نخواهد بخشید متفطن باش مناقشه سیم آنست که از کلمات او در بیان اصل مجمع
مستفاد میشود که در خلق جدید اشخاص و امثال در نفس الامر از یکدیگر منفصلند و مطلقا و اصلا وحدت اتصالی
و وحدانی که مساوق وحدت شخصی است ندارند و بجهت سرعت تجدد و فیض رحمانی واحد و متوحد مینماید است کلام او که
زمان عدم بعینه زمان وجود مثل است مانند تجدد اعراض بر دلیل اشاعره و این معنی بر تتالی آنات و خلاف برهان
محکم البنیان و مصادم حجت شدید الارکان است چنانکه اشاره نمودیم بلی اگر مراد آن محقق از امکان استعدادی
باشد که لازم وجود اجسام و جسمانیات است نه از لوازم مهیات ممکنات و از سرعت تجدد و فیض رحمانی اتصالی
تدریجی و وحدانی باشد تطبیق میتوان نمود میان او با حق صریح و تحقیق لطیفی که به بیانات شافیه و مبانی
واضحه بحد انکشاف آمد و لیکن خلاف ظواهر کلمات اوست و الله اعلم بحقایق الامور و سرایرها و بمکنونات
العباد و ضمایرها لطیفة عرفانیة بدانید ای برادران حقیقت و معرفت و ای صاحبان بصیرت و فطنت که اشخاص
نوع شریف انسانی بعد از وصول بمرتبه عقل بالملکه که مرتبه حصول کلیات بدیهیات و درجه تحقق مبادی و مقدمات
نظریات و مرتبه بلوغ صوری و ثبوت تکالیف شرعیه و نوامیس الهیه است ترقیات و تنزلات ایشان در باب
معارف حقیقیه و کمالات اخرویه بسته بنظر و فکر و منوط بعمل بنوامیس الهیه و قوانین شرعیه و موقوف بتحصیل
اخلاق فاضله و ملکات جمیله و مقابلات مذکورات است پس ترقی ایشان از حضیض نقصانی بذروه کمالی و خروج
ایشان از حضیض قوه باوج فعلیت و انتقال ایشان از قصور نشاه و انقباض ایشان بزوال تعینی و حصول تعینی
و رستن ایشان از قید کثرت و برسیدن ایشان بوحدتی که معانی و عنوانات موت منوط است باراده و اختیارات
لهذا اصحاب بصیرت و ارباب حکمت موت را بعنوانات مذکوره قسمت نموده اند باضطراری و طبیعی
و ارادی [illegible] اول را باستیفای تمام بیان نمودیم و اما موت ارادی پس عبارتست از ارتفاع تعینات مادیه
و هواجس نفسانیه و تعلقات حسیه و ملکات خسیسه و دواعی وهمیه و لذات جسمانیه بتلبس بانوار عقلیه و ملکات
روحانیه و ملکات فاضله و اخلاق حسنه بجهة ریاضات علمیه یعنی انظار عقلیه و افکار روحانیه و ریاضات عملیه یعنی

اشاره باینکه نقصان مهیات بموجودیت ...
بیان موت ارادی
اشاره باینکه موت ارادی ...
اشاره بنفی حدوث ذاتی در همه ممکنات

مجاهدات نفسانیه و اعمال بدنیه مطابق قوانین شرعیه و نوامیس الهیه و توجه تام بپیشگاه احدیت و انجذاب کلی بحضرت ربوبیت
و انقطاع تام بفیاض علی الاطلاق پس موت ارادی در حقیقت زوال نقصانات و تعینات و حصول کمالات
و فضایل است خواهی بگو فنای نشاه و حصول نشاه دیگر خواهی بگو خروج از جهت قوه و حصول جهت فعلیت بجهت ریاضات
علمیه و عملیه و امتثال اوامر شرعیه و نوامیس الهیه پس از موت ارادی تخلیه لازم و تحلیه واجب و تزکیه حاصل و تبصره
ثابت است بسوی اول اشاره است در کلام خداوند حمید قد افلح من زکیها فاتقوا الله حق تقاته و جاهدوا فی الله حق
جهاده و بسوی دوم اشاره است در کلام خاتم رسالت صلی الله علیه و آله تخلقوا باخلاق الله و بسوی هر دو اشاره است
کلام معجز نظام فاتقوا الله یعلمکم الله و من کان یرجو لقاء ربه فلیعمل عملا صالحا و لا یشرک بعبادة ربه احدا و من یتق الله
یجعل له مخرجا و یرزقه من حیث لا یحتسب و حدیث شریف موتوا قبل ان تموتوا که از مشکوة نبوت وارد است
و حدیث شریف الناس نیام فاذا ماتوا انتبهوا که از مشکوة ولایت وارد است یعنی بمیرید بمرگ اختیاری پیش از
آنکه بمیرید بمرگ اضطراری و مردم در خواب غفلتند پس وقتیکه بمیرند متنبه میشوند و تخصیص موت در این حدیث
شریف بموت اضطراری تخصیص بلا مخصص و ترجیح بلا مرجح و حکم بدون دلیل است پس مراد از موت در این
حدیث مطلق انتقال از نشاه و وجود بنشاه دیگری از وجود است باضطرار باشد یا باختیار بلکه میتوان گفت که
حملش باختیاری اولی و ارجح است زیرا که مراد از تنبه بر این تقدیر تنبه بمعارف عقلیه و انوار روحانیه و برازخ
علویه و سفلیه است با تفاوت فاحش مراتب تنبه بحسب کمیت و کیفیت بجهة تفاوت مراتب موت اختیاری
بخلاف آنکه محمول شود بر مرگ اضطراری زیرا که تنبه بر این تقدیر نسبت ببرازخ سفلیه است زیرا که خصوص
موت اضطراری مقتضی زیاده بر این نتواند شد مگر آنکه در حال حیات بجهة موت اختیاری کمالاتی کسب کرده
باشد که موجب تنبه زیاده بر برازخ سفلیه شود و کلام صادق آل محمد علیهم السلام الموت هو التوبة یعنی مرگ عبارت
از توبه است نیز اشاره باین قسم از موت است زیرا که حقیقت توبه رجوع از نقصانات بسوی کمالات است
خواهی بگو رجوع از دنیا بآخرت است خواهی بگو رجوع از سوای حق است بسوی حق اگر چه آن ماسوی خود توبه باشد
و این مرتبه از توبه قصوی مراتب توبه است و توبه نصوح عبارت از این قسم از توبه است پس حقیقت موت ارادی
توبه و حقیقت توبه موت ارادیست و بسوی این قسم از موت نیز اشاره است کلام معجز نظام فتوبوا الی بارئکم فاقتلوا

بیان آیات و اخباریکه دلالت بر حقیقت موت ارادی میکند

اشاره بآنکه توبه موت ارادیست

انفسکم

انفسکم یعنی رجوع کنید بسوی پروردگار خود پس بکشید نفسهای خود را و کلام خاتم ولایت در نهج البلاغه در وصف
خاتم نبوت قد احیی عقله و امات نفسه یعنی زنده گردانید عقل خود را و میرانید نفس خود را و کلام دیگر آنجناب در همان
کتاب اغتنم المهل و بادر الاجل و تزود من العمل یعنی غنیمت شمار مهلت را و مبادرت کن بسوی مرگ و توشه بردار
از عمل و کلام دیگر آنجناب در همان کتاب التصدیق منهاجه و الصالحات مناره و الموت غایته یعنی تصدیق
راه اوست و اعمال صالحه نشانهای او و مرگ غایت اوست متفطن باش و بدانکه شواهد این مدعی و دلایل
این مقصد اقصی و مطلب اسنی از مشکوة نبوت و ولایت از حد احصا بیرون و از حیز شماره افزونست
و از برای اشاره بسوی این قسم از موت بعضی از اهل حکمت و بصیرت گفته اند که واجبست بر کسیکه
بانسانیت صوری و ظاهری موصوفست آنکه متصف باشد بانسانیت حقیقی و باطنی تا حاصل شود
از برای او بعد از انسانیت صوری انسانیت معنوی و این معنی متحقق نمیشود مگر بکشتن حقیقت حیوانیه
زیرا که بکشتن او ظاهر شود حقیقت انسانیت و مشتعل میشود نور او در بدنیکه او انسان صوریست لهذا
افلاطون الهی فرموده است مت بالارادة تحیی بالطبیعة یعنی بمیر باراده تا زنده شوی بحیات ذاتیه و از این
معنی حکایت است لسان بعضی از عرفای شعرا اقتلونی یا ثقاتی ان فی قتلی حیاتی * و حیوتی فی مماتی و مماتی فی حیاتی *
ز آرزوی نفس هر که مرده است * در حیات جاودان ره برده است * مرده کی اینجا به از صد زندگی * هر که میرد بامر
او باشد زندگی * چون بکشتی نفس و رستی زغم * رو نشین فارغ ز لذات و الم * هر که مرد از آرزوی نفس شوم * هست
قدرش برتر از کل نجوم * متفطن باش و بدانکه از این بیانات و اشراقات منکشف گردید که موت ارادی مخصوص
بنوع شریف انسانیست و در سایر کاینات متحقق نمیشود مگر آنکه بصراط مستقیم انسانی داخل شوند بلکه موت آنها
منحصر بموت طبیعی است یا باضطراری و طبیعی است اول آنست بمصاحبان طبایع صوریه و دوم نسبت بسایر
انواع حیوانات است بلکه موت اشخاص انسان که بمرتبه عقل بالملکه و بلوغ صوری نرسیده اند از اطفال و مراهقین
و مجانین و ضعفا عقول که صیت تکلیف و اسلام بگوش ایشان نرسیده و عقول ایشان از ادراک معارف
حقیقیه قاصر باشد نیز منحصر بموت طبیعی و اضطراریست بلکه بعد از حصول بلوغ صوری هر گاه مجال استنباط و استدلال
و اخذ قوانین شرعیه و عمل بمقتضای آنها نفیا و اثباتا فعلا و ترکا طاعة و عصیانا از برای او حاصل نباشد موت

بیان آنکه موت ارادی مخصوص بنوع شریف انسانست مخصوص بعد از حصول بلوغ صوری

اضطراری نیز عارض شود و در این ماده نیز موت منحصر بطبیعی و اضطراری نیز جدا شد خلاصه کلام موت ارادی در صورتی
متحقق میشود که عقل بالملکه حاصل باشد و بمقتضای او عمل کرده و انتقالی از نشاه بنشاه دیگری و خروجی از قوه بفعلیتی متحقق
گردد خواه مقتضی عقل بالملکه شبهات واهیه و اعتقادات باطله و جهالات مرکبه باشد و خواه عقاید حقه و معارف حقیقیه و سالم
دینیه باشد و خواه بمقتضای قوانین شرعیه و نوامیس الهیه عمل نماید و یا مرتکب طغیان و عصیان شود خواهی بگو خواه این
انتقال و خروج در باب سعادات باشد یا در باب شقاوات زیرا که بعد از بلوغ صوری و حصول عقل بالملکه و تحقق
شرایط عقلیه و شرعیه ترقیات و تنزلات اعمال و افعال طاعات و عبادات و طغیان و عصیان منوط بارادات و اختیارات
و انظار و افکار مکلفین از اشخاص انسانیه و غایات منظوره و اغراض مقصوده و غایات اختیاریه و اغراض مترتبه
عقلیه باشند یا وهمیه ملکیه باشند یا شیطانیه منفطن باش و در اشارات سابقه که در تحقیق اجل طبیعی از دو قسم
موت اضطراری بر رشته تقریر کشیده ام تامل نما تا مجال توقف نماند و بدانکه این قسم از موت در نسخ جن یعنی
در نوع پری نیز متحقق میتواند شد زیرا که ایشان نیز از ارباب عقول و انظار و اصحاب قلوب و افکارند لهذا مکلفند
باصول شرعیه و معالم دینیه و مامورند بمجاهدات نفسانیه و اعمال بدنیه چنانکه مستفاد از ظواهر آیات و اخبار بلکه مقتضای
ضرورت و بداهت ملت بیضای اسلام است و در میانه ایشان نیز مسلم و کافر و مطیع و عاصی یافته میشود اگر چه
در میانه ایشان و نشاه انسان تفاوت از زمین تا آسمان بلکه نسبت قطره بدریاست زیرا که جامعیت همه نشات
کمالات و غایتیت همه اغراض و غایات مخصوص بنشاه کلیه انسان است چنانکه مکرر بیان نمودم و لیکن باید دانست
که مادامیکه این نحو از زندگی باقی و ریشه قوه و نقصانات و حیثیت استعداد و قصورات ثابت است موت ارادی
متصور میتواند شد تا منتهی شود بحصول کمالات عقلیه و ملکات روحانیه و اندکاک جبال انیات نفسانیه یعنی ریشه
این نحو از زندگی که اختلاط بقوی و نقصانات است بالکلیه از جویبار جنبه روحانیت که محل معرفت و دانش و مظهر
انوار عقلیه و لمعات الهیه است کنده شود و باندازه استعداد کسبی و جبلی بزبان حکیم اتحاد با عقل بسیط اجمالی
و اتصال با روح اعظم کلی و بزبان دیگر فنای در توحید و بقای بتوحید حاصل کرده و زندگی جاوید ابدی و حیات
ذاتی روحانی فراچنگ نماید / آزمودم مرگ را در زندگیست / چون رهم زین زندگی پایندگیست / آنکه مردن پیش
چشمش تهلکه است / امر لا تلقوا بگیرد او بدست / و آنکه مردن پیش او شد فتح باب / سارعوا آید مر او را از خطاب

اشاره بآنکه موت ارادی در باب سعادات و شقاوات هر دو متحقق میشود

بیان آنکه موت ارادی در طایفه جن یعنی پری نیز متحقق میشود

اشاره بآنکه موت ارادی در این نحو از زندگی متصور میشود

بس

پس منکشف گردید که موت طبیعی و اجل حتمی که یک قسم از دو قسم موت اضطراریست بر موت ارادی مترتب میشود و در نفس او
متحقق میتواند شد بلکه بعد از دقیق از نظر منکشف میشود که آخر درجات موت ارادی موت طبیعی و اجل حتمی خواهد شد
منفطن باش تتمیم و توضیح چنانکه بعضی از محققین عرفا در این مقام کلامیست لطیف و مقالیست شریف از
برای توضیح و تتمیم این مقامات حکایت میکنم و او اینست که چون مرگ و زندگی متقابلان و متضاداند هر آینه
در مقابل هر مردگی زندگی خواهد بود و منکشف گردید که هر سه قسم مرگ در نسخه شریفه نوع انسانی متحقق است پس هر سه
قسم زندگی نیز باید در آن نسخه شریفه متحقق باشند و هر یکی از اقسام سه گانه در مرتبه و منزلی از برای او حاصل است
قسم اول زندگی است که در هر طرفة العینی بتجلی فیض رحمانی بمقتضای کل یوم هو فی شان در مواد قابله بنعت اتصال
و دوام بی تجددی حاصل میشود و این حیات در مقابل ممات فنائیست که در همه اجسام و جسمانیات واقع است چنانکه بتفاصیل
تمام گذشت و این حیات مخصوص بنشاه ظهور و مقتضای اسم ظاهر و مبدئی است و قسم دوم حیات روحانی
و زندگی جاوید است که نتیجه انسلاخ از رذایل صفات نفسانی و اتصاف بصفات قلبی و روحانی حاصل میشود و این حیات
در مقابل ممات اختیاریست چنانکه افلاطون الهی گفته است مت بالاراده تحیی بالطبیعه و منزل این حیات عالم
قدس و مقام قربست و این قسم از موت و حیات بنوع انسانی اختصاص دارد چنانکه مذکور گردید و قسم سیم حیات
که در برزخ مثالی و ملکوت علوی یا سفلی بحسب حال هر مرده حاصل میشود چنانکه وارد است کما تعیشون تموتون و کما
تموتون تبعثون یعنی همچو که زندگانی میکنید میمیرید و همچو که میمیرید مبعوث میشوید و این حیات در مقابل ممات
اضطراریست که عبارتست از قطع تعلق روح است از بدن عنصری ظلمانی و بحکم النوم اخ الموت عالم خواب نمودار
و انموذجی است از این موت کما تنامون تموتون و کما تستیقظون تبعثون یعنی همچو که میخوابید میمیرید و همچو که بیدار
میشوید مبعوث میشوید تمام شد کلام آن محقق با اندک اصلاحی و تغییری اشراق عرفانی بدانکه از برای موت ارادی چنانکه
اشاره کردم مراتب متفاوته و درجات مختلفه است همه مراتب و درجات کشف صوری و معنوی که در اشارات
سابقه باستیفای تمام بعد انکشاف انجلا آمد مراتب و درجات موت ارادی مترتب میشوند پس بعد از مرور
از مراتب کلیه کشف صوری مراتب و درجات او باعتباری غیر متناهی و باعتباری نود هزار یا چهار صد و بیست
چهار هزار و یا غیر آنهاست چنانکه در همان اشارات بیان نمودم و در مرتبه فنای و بقای دعوی و اثبات وی است

اشاره بآنکه اجل طبیعی و اجل حتمی بر موت ارادی مترتب میشود

اشاره بآنکه سه قسم زندگی در نوع انسان متحقق است

اشاره بآنکه مراتب کشف صوری و معنوی بر مراتب موت ارادی مترتب میشود

محو و فنا نسبت بمرتبه سابقه است و اثبات و بقا نسبت بمرتبه لاحقه و هر لاحقی از فنا و بقا اکمل و اقوی است از سابق تا
منتهی شود بفنائیکه جامع همه مراتب بقا و بفنائیکه حاوی جمیع درجات فنا باشد و در این مرتبه همه تعینات اشیا
از نظر سالک عارف ساقط گردد حتی تعین و انیت ذات عارف نیز از نظر عرفانش محو میشود پس در عین فنا باقی
و در عین بقا فانی و از برای اینکه فنا و بقا و محو و اثبات بر موت ارادی مترتبند بلکه بحسب حقیقت عین یکدیگر
باشند و تفاوت ندارند مگر باعتبار مفهوم و عنوان در زبان عرفا از موت ارادی بفنا و بقا و محو و اثبات
تعبیر نموده اند علاوه بر اینکه در لسان قرآن نیز این دو کلمه در معنی موت ارادی مستعمل شده اند پس نباید از اطلاق
و استعمال لفظ فنا و بقا وحشت و استنکار و دهشت و استنکاف نمود بعد از آنکه مشخص شود که مراد از محو
و فنا ارتفاع تعینات مادیه و زوال نقصانات نفسانیه و حصول تعقل بسیط اجمالی و اتحاد با روح اعظم کلی و اتصال بوجود مطلق
مفارق و سقوط کثرات و انیات اشیا باشد کلا یا بعضا از نظر سالک خبیر و عارف بصیر جد الغایات از ترک
المبادی نه این است که ذات عارف بالکلیه معدوم شود و یا عین ذات معروف گردد حاشا و کلا که احدی از محصلین
عرفا و غیر ایشان باین معنی قایل باشد بلکه جماعتی از محققین ایشان بخلاف این معنی تصریح نموده اند چنانکه در اشارات
لاحقه ببسط تمام مذکور خواهد شد منتظر باش **اشاره عرفانیه** بعضی از عرفا گفته است که فنا عبارت از زوال تفرقه است در
میانه قدم و حدوث زیرا که چون بصیرت روح منجذب بمشاهده جمال ذات الهی شود نور عقل که فارق میان اشیاست
در غلبه نور ذات احدی مختفی و مستتر گردد چنانکه انوار ستارها در نزد ظهور نور آفتاب که نیر اعظم است پنهان و مستور
میشوند و کلم قل جاء الحق و زهق الباطل و المحدث اذا قرن بالقدیم لم یبق له اثر از هستی سالک خبیر و عارف بصیر
و جمیع کثرات در نزد پرتو تجلی ذاتی بالکلیه از نظر عارف محو میشوند و این حالت را جمع نیز گویند زیرا که این تجلی
جامع جمیع تجلیات و شئونات است که در مقامات سابقه حاصل گردیده است لهذا همه کثرات و اغیار از نظر عارف
فانی میگردند و باقی نمیماند در نظر او مگر مشاهده جمال ازلی و ملاحظه جلال لم یزلی تمام شد کلام او و بعضی دیگر از اهل
گفته است که فنا عبارت از آنست که بواسطه استیلای ظهور هستی حق جل و علا بر باطن سالک که صراط مستقیم با ماسوی
او شعور نماند فنا و فنا فنا آنکه بآن بیشعوری نیز شعوری نماند و پوشیده نباشد که فنا فنا در فنا مندرج است
زیرا که صفت فنا و موصوف آن از قبیل ماسوی حقند پس شعور بآن منافی فنا باشد تا یکسر و از خویشتن آگاهی

اشاره باینکه مراد از فنا و بقا و محو و اثبات موت ارادیست

اشاره بتعریف فنا که عرفا کرده اند

کردم

کردم تا بی از زره فنا گرامی باقی تمام شد کلام او و در نزد صاحب بصیرت بغایت ظاهر و روشن است که مراد ایشان
بیان فنا کلی است که در نزد ایشان موسوم بفنای اکبر است والا سابقا منکشف گردید که فنا با آن معنی که مذکور گردید
مراتب غیر محصوره دارد و در کتاب نفایس الفنون مذکور است که از جمله حالات سلاک مسالک حقیقت و معرفت
فنا و بقاست فنا عبارت است از نهایت سیر الی الله و بقا عبارت است از بدایت سیر فی الله مراد ایشان از نهایت
سیر الی الله آنست که چون قوه و استعدادات و حیثیات نقصانات تعلقات نفسانیه بالکلیه مرتفع شود و بوجود حقانی
امری و بحصول انقلاب مفارقت متصف گردد زیرا که در این مرتبه همه کمالات وجودی بحسب کیف حاصل و همه تعینات
و تعلقات نفسانی زایل میباشند و مراد ایشان از سیر فی الله آنست که بعد از حصول وجود امری مفارقی سلوک در مراتب
امری بحسب کیفیت و اشتداد حاصل آید تا تخلق باخلاق ربانی تحقق پذیرد چنانکه از خاتم نبوت صلی الله
علیه و آله وارد است تخلقوا باخلاق الله و تسمیه این سیر بسیر فی الله بجهة آنست که مراتب امر مرتبه مشیت ثانیه و صفات
اضافیه است چنانکه در صحیفه الهیه وارد است ذو العرش رفیع الدرجات مراد از درجات مراتب صفات اضافیه
و تنزلات صفات حقیقیه است زیرا که وجود امری مظهر همه اسما و صفات حقیقیه باشند یا اضافیه و این معنی منافی
نیست با آنچه که در اشارات سابقه محقق گردید که صفات حقیقیه در مبدا اعلا عین ذاتند بلکه مؤید و مؤکد او است
متفطن باش که در تبیین المسالک صعب المنال است و صاحب همان کتاب گفته است که اختلاف اقوال عرفا در تعریف
فنا و بقا مستند است باختلاف احوال سائلان که هر کس فراخور فهم و حال سائل جوابی گفته است و از بقا و فنا
مطلق بسبب عزت آن کمتر تعبیر کرده اند بعضی گفته اند مراد از فنا فنا مخالفات و از بقا بقا موافقات
و این معنی از لوازم مقام توبه نصوح است و بعضی گفته اند فنا زوال حظوظ دنیویست و بقا بقا رغبت در آخرت و این معنی
لازم مقام زهد است و بعضی گفته اند فنا زوال حظوظ دنیوی و اخروی است مطلقا و بقا بقا رغبت بحق جل و علا
و این معنی لازم صدق محبت ذاتیه است و بعضی گفته اند فنا زوال اوصاف ذمیمه و بقا بقای اوصاف جمیله و این معنی از
مقتضیات تزکیه و تخلیه نفس است و بعضی گفته اند فنا غیبت است از اشیا و بقا حضور است با حق و این معنی
نتیجه تفکر است و صاحب عوارف گفته است فنا مطلق عبارت از آنکه هستی حق مستولی شود بر هستی بنده
بنحویکه هستی بنده مستهلک شود در جنب هستی حق چنانکه مستهلک است نور چراغ در جنب نور آفتاب تمام شد

اشاره بمعنی سیر الی الله

اشاره بمعنی سیر فی الله

اشاره بمعنی بقا و فنا

کلام صاحب نفایس الفنون چون از شواهد از اصل مدعی بود با وجود طولش نقل کردم و از برای اشاره باین مقام صدر المحققین
در شرح اصول کافی در شرح فقره و کمال توحیده الاخلاص له از حدیثی که از مشکوة ولایت وارد است فرموده اند که در این
کلام شریف اشاره است باینکه توحید مطلق تمام نمیشود مگر باخلاص یعنی خالص گردانیدن ملاحظه جمال و جلال حق اول از
ملاحظه ماسوی زیرا که عارف بصیر مادامیکه ملتفت است بسوی غیری در هنگام ملاحظه عظمت و جلال خداوندی میشود
از مقام حق و وصول دور و توحیدش از رسیدن بدرجه کمال قاصر است بلکه اینمعنی در نزد اهل بصیرت خالی از شرکی
نمیباشد اگرچه خفی باشد لهذا گفته اند کسیکه بقدر خردلی در دل او از ماسوای عظمت و جلال ذات اقدس مبدا اعلا حاصل
باشد هنوز دل او مریض و مزاج عقلش علیل است بلکه در تحقق حقیقت اخلاص معتبر است اینکه سالک عارف از ذات
ذات خود نیز غایب شود یعنی در نزد ملاحظه عظمت و جلال خداوندی ذات خود نیز منظور و ملحوظ نباشد بلکه مثل
سایر اشیا از نظر عرفانش ساقط گردد و اگر ملاحظه ذات خود نماید ملاحظه کند از آنجهت که ملاحظه جمال و جلال
حق است نه از آنجهت که متزین بزینت حق و متخلق باخلاق حق است این است معنی کلام خاتم ولایت و کمال توحیده
الاخلاص له تمام شد کلام آن محقق و رئیس المحققین در مقامات العارفین از کتاب اشارات بعد از بیان کیفیت
سلوک و اشاره بمراتب فنا از برای اشاره باین مقام از فنا فرموده است ثم انه لیغیب عن نفسه فیلحظ جناب القدس
فقط وان لاحظ نفسه فمن حیث هی لاحظة لا من حیث تزینها وهناک یحق الوصول یعنی بعد از انتقال از مقام
سابق که در فصل سابق ذکر نموده است و آن مقام سابق این است که از جمله مقامات سلوک آنست که سر سالک
و باطن عارف بجهة ریاضات علمیه و عملیه مصفی شود از همه رذایل نفسانیه بمنزله آئینه که از همه کدورات مصقول مصفی
باشد پس قابل شود برای انوار و آثار حق و مبتهج گردد بذات خود بجهة تزین او بزینت انوار و لمعات حق پس در این
حالت از برای او نظری است بسوی حق و نظری است بسوی خود پس هنوز آن سالک بمقام حق و وصول نرسیده
در مقام تردد و خودبینی میباشد و بکلی از شرک خفی خالص نمیباشد مقام دیگری از برای این سالک حاصل میشود که در آن
مقام ذات خود از نظرش ساقط میشود و ملاحظه نمیکند مگر عظمت و جلال حق جل و علا را و اگر ملاحظه ذات خود نماید
از آنجهت است که ملاحظه کننده حق است نه از آنجهت است که ذات اوست و متزین بزینت حق است و این مقام
مقام حق و وصول است نه مقام سابق و این مقام آخر درجات سلوک از خلق بسوی حق است و بعد از این سلوک

بیان معنی کلام مولی الموالی در کمال توحیده الاخلاص له

نقل کلام شیخ در تحقیق مقام ثانی از مراتب سلوک

سلوک دیگر است که او را سلوک بالحق فی الحق گویند و سفر بحق در حق نامند چنانکه اشاره کردیم و شیخ نیز بیان فرموده اند
و از برای تتمیم و توضیح این مقامات نقل خواهیم نمود و شارح محقق یعنی حکیم طوسی قدس سره القدوسی فرموده است
که مناط و حیثیت در میانه غیبت از ذات و ملاحظه ذات بنا بر آنست که در مقام سابق ملاحظه ذات بجهة این است
که متنقش است بزینتی که از حق حاصل است پس در حقیقت مبتهج است بذات خود و ابتهاج بذات اگرچه بسبب
حق باشد اما ایجاب جذاب و توجه بذاتست پس گاهی توجه بحق است و گاهی توجه بذات است لهذا شیخ مردد حکم فرموده اند
و اما در این مقام پس ملاحظه ذات بالعرض است نه بالذات زیرا که ملاحظه ذات بجهة این است که متوجه است نه
بجهة این است که ذات است چنانکه ملاحظه آلات از آنجهت که آلات است در حقیقت ملاحظه ذوات است نه ملاحظه آلات
الا بالعرض و بالتبع تمام شد کلام شارح محقق و از این جهت است که شیخ در فصل تالی این فصل گفته است والتبجح
بزینة الذات من حیث هی الذات وان کان بالحق تیه والاقبال بالکلیة علی الحق خلاص یعنی ابتهاج بزینت
ذات اگرچه حاصل باشد آن زینت از حق و اگرچه شاعر نیز باشد که از حق است تحیر و ضلالت و تردد و حیرت است
زیرا که ملتفت است بچیزی که غیر محبوب حقیقی و غیر مطلوب اصلی است با اینکه غرض اصلی و غایت کلی از سلوک نجات
از حیرت و ضلالت است لهذا فرموده است که اقبال بکلیه بسوی حق خلاص است یعنی نجات یافتن از حیرت و ضلالت است
زیرا که در این صورت ریشه شرک خفی نیز از جو بیاید و توحید عرفانی بکلی کنده میشود و در این مقام درجات
سیر الی الله یعنی سفر از خلق بسوی حق که در حقیقت درجات تحلیه و تزکیه است بنهایت میرسد و در این حالت
منکشف میشود از برای سالک خبیر و عارف بصیر حقیقت معنی کلام معجز نظام لمن الملک الیوم لله الواحد القهار
و از برای اشاره باین مقام در صحیفه الهیه وارد است و من کان یرجو لقاء ربه فلیعمل عملا صالحا ولا یشرک بعبادة ربه
احدا زیرا که حقیقت عبادت پروردگار سلوک بسوی او و طلب قرب اوست چنانکه در حدیث معتبر وارد است
الصلوة معراج المؤمن یعنی نماز نردبان مؤمن است و چنانکه در شریعت حقه مقرر است که در هر عبادتی نیت
تقرب معتبر است و بدون او باطل است و مراد از تقرب طلب قرب و مراد از قرب حصول این مقام اعلا است
بلکه معتبر است اینکه آن نیت مشوب بریا و سمعه نیز نباشد و الا بالاتفاق آن عبادت باطل است نمی بینی که در
قبول عبادت حضور قلب و خلوص نیت را شرط کرده اند چنانکه در صحیفه الهیه وارد است مخلصین له الدین و در اخبار

و آثار وارد است که تا حضور قلب نباشد عبادت مقبول نمیشود و مراد از حضور قلب آنست که در حال عبادت بجز عظمت
و جلال خداوندی چیزی منظور عابد نباشد بلکه همه اغیار حتی ذات خود عابد نیز از نظرش ساقط گردد و الا ثمری در
باطن و سر عابد نخواهد بخشید اگر ثمری حاصل نکند لهذا در صحیفه الهیه وارد است فویل للمصلین الذین هم عن صلاتهم
ساهون الذین هم یراؤن و یمنعون الماعون یعنی وای بر نمازگزارانی که از نماز خود غافلند و بر کسانیکه ریا میکنند
و بر کسانیکه منع میکنند زکوة را و در نزد صاحبان بصیرت منکشف است که غفلت از عبادت موجب غفلت از
معبود است زیرا که عبادت نسبت شریفه است در میانه عابد و معبود و از بیانات است که غفلت از نسبت موجب غفلت
از منتسب الیه است ولی باید ملحوظ شود از آن جهت که نسبت است نه از آنجهت که خود مطلوب بالذات پس منکشف
گردید که مقصود از آیه شریفه اشاره بکیفیت سلوک و نفی مطلق شرک است جلی باشد یا خفی و آنکه حق وصول
و لقا که عبارت از کمال قرب است فتح منصور میشود که اغیار بالکلیه حتی خود عارف نیز از نظر عرفانش ساقط گردد
تا تو پیدائی خدا باشد نهان تو نهان شو تا که حق گردد عیان منقطع و متلطف باش نقل کلام شیخ الرئیس بدانکه
رئیس محققین در مقامات العارفین از کتاب اشارات فرموده است العرفان مبتدأ من تفریق و نفض و ترک
و رفض ممعن فی جمع هو جمع صفات الحق للذات المریدة بالصدق منته الی الواحد ثم وقوف حکیم طوسی قدس سره
القدوسی در شرح این کلام فرموده است که شیخ بزرگوار همه مقامات عارفین را در این فصل جمع کرده است
تقریر کلام و توضیح مرامش آنست که در نزد اهل بصیرت و عرفان مقرر است که تکمیل ناقصین بدو چیز متصور است
یکی تخلیه و دیگری تحلیه چنانکه مداوای مرضی بدو چیز متصور است یکی تنقیه و دیگری تقویه و گاهی تعبیر میکنند از تخلیه
بتزکیه و از تحلیه بتصفیه و از برای هر یک درجات مختلفه و مراتب متفاوته است اما درجات تزکیه و تخلیه پس تفصیل
کلمات سابقه شیخ گذشت و در این فصل جمع کرده است در چهار مرتبه اول تفریق دوم نفض سیم ترک چهارم
رفض است تفریق مبالغه در فرق است و او جدا کردن چیز نیست از چیزی که در میانه آنها ترجیح نباشد و از این باب است
فرق الشعر یعنی موها را از هم جدا کرد و نفض حرکت دادن شیء است تا جدا شود از او چیزی که نسبت باو تغیر شده
شود مثل گرد نسبت برخت و تعبیر از او بلغت فرس تکانیدن رخت مانند آنست و ترک تخلیه و انقطاع از شیء است
و رفض ترک شیء است با اهمال بی باکی پس حقیقت عرفان ابتدائش جدا کردن عارف است ذات خود را از جمیع

اشاره بحدیث حضور قلب در عبادت

اشاره بآنکه عبادت نسبت شریفه است

نقل کلام شیخ در بیان مقامات عارفین

ذکر درجات تخلیه باجمال

خصوصیات

خصوصیات و امور کلی باز میدارند و او را از ملاحظه عظمت و جلال حق بعد از آن نگاه آثار آن اشیاست مثل میل
و التفات بآنها از ذوات خود تا تجرد از ماسوای حق کامل گردد و اتصال بحق حاصل گردد و بعد از آن ترک نمودن طلب
کمال است از برای خاطر ذات خود بعد از آن ترک نمودن ذات است بالکلیه و عدم التفات است بسوی او مطلقا
و اصلا بدانکه این چهار مرتبه که مذکور شد مراتب تخلیه است و اما تحلیه پس درجات او بزودی در فصل آینده مذکور
خواهد شد و بیان آن درجات باجمال آنست که هرگاه عارف بکلی از ذات خود منقطع گردد و اتصال بمعبود پیدا
او بمحبوب حقیقی تحقق پذیرد هر قدرتی را مستغرق و مستهلک می بیند در قدرت تامه حق که متعلق بهمه مقدورات است
و هر علمی را مستهلک و مستغرق می بیند در علم او که غایب نمیشود از او شیئی از اشیاء و هر اراده را مستغرق می بیند در اراده
او که ابا نمیتواند نمود از او ممکنی از ممکنات بلکه هر وجود و هر کمال وجودی را می بیند که از او صادر است و از نزد او فائض است
پس بحق می بیند آنچه را که می بیند و بحق می شنود آنچه را که می شنود و بحق میکند آنچه را که میکند و بحق میداند آنچه را
که میداند و بحق موجود است میشود پس متخلق میشود در این حالت عارف بصیر باخلاق خداوندی چنانکه
از مشکوة نبوت وارد است تخلقوا باخلاق الله و مراد از اخلاق خدا صفات اضافیه و تنزلات صفات حقیقیه
او است این است معنی کلام شیخ که عرفان ممعن است در جمع صفات حق از برای کسیکه اراده کند حق را براستی
بدانکه صفات حق اگرچه کثرت دارند بحسب مفهومات و عنوانات و لیکن بحسب ذات و حقیقت عین یکدیگرند پس
بحسب وجود و ذات تغایر ندارند بلکه همه بیک وجود موجودند چنانکه در کلام مجید وارد است انما الله اله واحد پس
در این مقام بغیر ذات صرف و صرف ذات چیزی در نظر عارف و اصل باقی نمیماند این است معنی کلام شیخ منته الی الواحد
و این است معنی کلام خاتم الاوصیاء علیه التحیة و الثنا و کمال الاخلاص نفی الصفات عنه پس در این مقام نه اعلی است
در نظر عارف و نه موصوفی و نه سالکی است و نه مسلوکی و نه عارفی است و نه معروفی زیرا که ذات عارف و همه صفات
حتی صفت عرفان نیز از نظر سالک ساقط گردیده اند این است معنی کلام او ثم وقوف تمام شد کلام شارح
محقق با اندک تغییری و تتمیمی و کلام آن محقق که بحق می بیند آنچه را که می بیند تا آخر اشاره است بحدیث مشهور قدسی
که نزدیک میشود بمن بنده من بگردن نوافل تا اینکه دوست میدارم او را و بعد از آنکه دوست داشتم او را میباشم
من بصر او که باو می بیند و سمع او که باو می شنود و دست او که باو میگیرد تا آخر حدیث و کلام او که در آن مقام

بیان درجات تحلیه باجمال

اشاره بکلام خاتم الاوصیاء کمال الاخلاص نفی الصفات عنه

اشاره بحدیث قرب نوافل

نه واصفی است و نه موصوفی تا آنکه اشاره است باینکه چون در آن مقام ذات عارف نیز از نظر ساقط میشود پس واصفیت
و موصوفیت و عارفیت و معروفیت منتفی میشود نه این است که ذات عارف معدوم شود و یا عین ذات معروف
شود زیرا که وجود معدوم نمیشود چنانکه سابقا تحقیق کردید و مجعولیت ذاتی مجعول بالذات است چنانکه در نشات
سابقه که بعد انکشاف آمد و تخلف ذاتی شیء از آن شیء از جمله مستحیلات است چنانکه سابقا منکشف گردید علاوه
بر این احدی از محققین عرفا و اساطین حکما و غیر ایشان تجویز این معنی کرده اند بلکه در نزد تامل در کلمات ایشان
بلکه در نزد تامل در کلمات ایشان خلاف این معنی قابل نیست و مقصود از این کلام تنبیه بر بطلان توهمات فاسده
جماعتی از مبتدعین و متقلدین بوده که بی‌خبران از قواعد حکمت و عرفانند متفطن باش و در کلمات سابقه
و مباحث ماضیه نیک تامل نمای تا اسرار کلمات آن را بوجه حق بی‌نظیر بعد انکشاف آید کالشمس فی رابعة النهار
مشاهده و عیان کرده و از برای تاکید مطالب سابقه شیخ بزرگوار در همان کتاب فرموده است **تنبیه** من آثر العرفان
للعرفان فقد قال بالثانی و من وجد العرفان کانه لا یجده بل یجد المعروف به فقد خاض لجة الوصول و هناک درجات
لیست اقل من درجات ما قبلها آثرنا فیها الاختصار فانها لا یفهمها الحدیث و لا تشرحها العبارة و لا یکشف
المقال عنها غیر الخیال و من احب ان یتعرفها فلیتدرج الی ان یصیر من اهل المشاهدة دون المشافهة و من الواصلین
الی العین دون السامعین للاثر حکیم الهی و عارف ربانی سلطان محققین محمد بن محمد الطوسی قده در شرح
این کلام فرموده است که عرفان حالتی است از برای عارف نسبت بمعروف پس البته باید عرفان غیر معروف
باشد و کسیکه غرضش از عرفان نفس عرفان باشد البته موحد حقیقی نخواهد بود زیرا که اراده کرده است با حق اول
غیر حق اول را بلکه حق اول در اینصورت مطلوب بالعرض و منظور بالتبع خواهد بود و نفس عرفان مطلوب بالذات
و مراد بالذات چنانکه در کلام شیخ گذشت و این حالت حال کسی است که مبتهج باشد بزینت ذات خود اگرچه از
جانب حق باشد و اما کسی که عارف باشد بحق و غایب شود از ذات خود البته از عرفان خود که حالت ذات اوست
نیز فانی و غایب خواهد بود پس او در عین وجدان عرفان واجد او نیست بلکه در حقیقت واجد نیست مگر معروف را
و غافل نیست مگر در لجه وصول یعنی مستغرق است در دریای محیط وصول و در اینجا درجات دیگر است و آن درجات
درجات تحلیه و تزین باموری وجودیه است که نعوت الهیه باشند و این درجات کمتر نیستند از درجات تخلیه که

بیان اینکه با معدوم شدن ذات عارف عرفان نیز معدوم میشود

بیان اینکه غرض از عرفان مقصود بالذات نیست باشد موحد حقیقی خواهد بود

امور

امور خلقیه و اوصاف عدمیه میباشند زیرا که الهیات محیطه و غیر متناهی میباشند و خلقیات محاطه و متناهی و بسوی این معنی
اشاره است در کلام مجید قل لو کان البحر مدادا لکلمات ربی لنفد البحر قبل ان تنفد کلمات ربی و لو جئنا بمثله مددا پس از فنا
در آن درجات سلوک الی الله و سیر الی الله است و از فنا در این درجات سلوک فی الله و سیر فی الله است یعنی سلوک
در نعوت الهیه و اوصاف اضافیه خداوند یگانه است و هر دو سلوک منتهی میشوند بفنا در توحید چنانکه در کلام شیخ
گذشت متفطن باش و بدانکه تعبیر از این درجات بالفاظ و عبارات از دایره امکان بیرون است زیرا که الفاظ
و عبارات موضوعند از برای معانیکه اهل لغات تصور کرده اند و حفظ نموده اند تا در مقام تعلیم و تعلم تبدیکر آن
الفاظ و عبارات آن معانی معینه در اذهان حاصل شوند اما درجات و مقاماتیکه میرسد بآنها اگر کسی که از ذات
خود غایب شود چه جای از قوای بدنش پس چگونه ممکن میشود که موضوع شوند از برای آنها الفاظ و چگونه ممکن
میشود که تعبیر کنند از آنها بعبارات تا تفهیم و تفهم و تعلیم و تعلم حاصل گردد و همچنانکه معقولات مدرک نمیشوند
باوهام و موهومات مدرک نمیشوند بخیال و متخیلات مدرک نمیشوند بحواس و همچنین چیزی که شانش این است
که معاینه شود بعین الیقین محال است آنکه مدرک شود بعلم الیقین پس واجب است بر کسیکه طالب این درجات
باشد آنکه سعی کند در وصول باین درجات بعین العیان نه آنکه طلب کند آنها را باقامه برهان این است
بیان آنچه که شیخ بزرگوار در این فصل ذکر نموده است و وجه استثنا خیال در کلام شیخ و لا یکشف عنها المقال
الا الخیال آن است که در مقط وهم بیان خواهد نمود که ذات عارف در حالتی که مشغول باشد بمشاهده عالم قدس گاهی
متراءی میشود در خیال اموریکه حاکی میباشند از آن مشاهدات مما کاه بسیار بعید تمام شد کلام آن حکیم الهی عارف
ربانی چون مؤید و مؤکد و متمم و مکمل مقامات سابقه بود با اشتمال بر فواید و ثمرات دیگر با این طول و بسط نقل نمودم
تکمیل و تتمیم بدان ای طالب بصیرت که فنا اگرچه باعتبار خصوصیات و جزئیات مراتبش غیر متناهی است
ولی باعتبار عموم و کلیات مراتبش منحصر در چهار قسم است اول فنای در آثار است و او عبارت است از آنکه تجلی
آثار حق اول بنحوی بر سر سالک عارف مستولی و غالب شود که آثار اشیا بلکه آثار خود بالکلیه از نظر او ساقط
گردند پس بجز آثار حق آثاری نه بیند و بجز آثار او آثاری مشاهده ننماید دوم فنای در افعال است و او عبارت
از آنکه تجلی افعال حق بنحوی بر سر سالک عارف مستولی و غالب شود که همه افعال اشیا حتی افعال خود از نظر او

بیان اینکه تعبیر از درجات فنا با الفاظ و عبارات نمیتوان شد

بیان کلیه اقسام فنا

بیان فنای در آثار

بیان فنای در افعال

از نظر او ساقط کردند پس همه افعال را مستغرق و مستهلک بینند در افعال حق و بجز افعال او فعلی مشاهده ننماید سیم فنای
صفات است و او عبارتست از انکه تجلی صفات حق جل وعلا بنحوی بر باطن سالک عارف مستولی شود که همه صفات
بیان فنای در صفات
اشیا حتی صفات خود نیز از نظر او ساقط کردند پس همه صفات و نعوت را مستغرق و مستهلک بینند
در صفات حق جل وعلا و بجز صفات و نعوت او صفاتی نه بینند و نعوتی مشاهده ننماید چهارم فنای در ذات
و او عبارتست از انکه تجلی جلال و کبریای احدیت صرفه و بساطت حقه بنحوی بر باطن و سر سالک
بیان فنای در ذات
عارف استیلا یابد و غلبه نماید که همه حقایق و انیات اشیا حتی انیات و ذات سالک عارف و حتی
عرفانش نیز از نظر شهودش ساقط و محو کردند حتی شعور بمحو و فنا نیز از نظرش ساقط کردند پس منظور نباشد
از برای او مگر انوار جمال مشهود نباشد از برای او مگر عظمت و کبریای ذو الجلال جل جلاله و عظمت کبریائه
و تعالی جده و تقدست اسمائه الذی الیه معاد کل شیئ و میعاده و الیه رجوع کل شیئ و مصیره انتهت
حق حقیقت فنا و این است قصوی درجات او و اعلا مقامات او که در اصطلاح اهل عرفان موسوم
بفنای ذاتی و فنای اکبر و فنای فنا و طمس کلی است منتظر باش و بدانکه بعد از طی مراتب و درجات تخلیه
و وصول بمقام وقوف یعنی تخلق باخلاق احمدی و تزئین بنعوت جمالیه و اوصاف جلالیه و صفات اضافیه حق
جل و علا فنای در توحید که قصوی درجات سلوک و منتهی مراتب عروج است حاصل میشود رزقنا الله الوصول
الیه و الزلفی لدیه و التخلق باخلاقه الکریمه و اوصافه الجمیله بحق خاتم النبوة و آله الکرام البررة و از برای اشاره
باین مقامات از مشکوة نبوت وارد است اعوذ بعفوک من عقابک و اعوذ برضاک من سخطک و اعوذ بک
منک اول اشاره بفنای در افعال است دوم اشاره بفنای در صفات سیم بفنای در ذات و سوکا
سیم یعنی فنای در ذات اشاره است کلام مولای متقیان یا من دل علی ذاته بذاته و کلام سید ساجدین
بک عرفتک و انت دللتنی علیک و کلام مولای متقیان و کمال الاخلاص نفی الصفات عنه و غیر اینها از
کلمات معدن حکمت و معرفت که در نزد صاحب بصیرت از حد شماره افزونست متتبع و متفطن باش
و بدانکه این مقام را مقام جمع و مقام عین الیقین نیز گویند و مقامی است در فوق این مقام که او را
فرق بعد از جمع و صحو بعد از محو و بقای بعد از فنا و مقام حق الیقین گویند و بیانش بالبسط وجه در نزد شرح

فقرات

فقرات حدیث شریف خواهد آمد منتظر باش لامعة عرفانیة بدانکه محو و اثبات متقاربند در معنی با فنا و بقا صاحب
نفایس الفنون گفته است که محو در اصطلاح عرفا عبارتست از ازاله وجود بنده و اثبات اشاره بتحقق آن
بیان محو و اثبات
بعد از محو و محو و اثبات مضافند بمشیت ازلی و متعلقند باراده لم یزلی یمحو الله ما یشاء و یثبت و عنده ام الکتاب
و محو را سه درجه است ادنی و آن محو صفات ذمیمه و احوال سیئه است و وسطی و آن محو مطلق صفاتست
حمیده و ذمیمه و قصوی و آن محو ذاتست و در مقابل هر محوی اثباتی است و معنی فنا و بقا و محو و اثبات
بیکدیگر نزدیک است و فرق میانه محو و فنا و اثبات و بقا آنست که بقا بعد از فنا ذات صورت بندد و اثبات
لازم نیست که بعد از فنا ذات بود چنانکه اثبات اخلاق مرضیه و اعمال حسنه بعد از محو ذمایم اخلاق و سیات
اشاره بفرق که بعضی میان فنا و بقا و محو و اثبات بیان نموده است
اعمال اصحاب تزکیه و ارباب تخلیه را حاصل است و همچنین فنا افعال و صفات بکلی حاصل نشود مگر بعد
فنا ذات و محو آن موقوف نیست بر محو ذات پس محو و اثبات از فنا و بقا اعم است چه فنا و بقا را استعمال
نکنند مگر در محو بشریت و اثبات ربوبیت و در معنی محو چند لفظ دیگر استعمال کنند همچه سحق و محق و طمس
و بعضی میان این الفاظ فرق کنند و گویند مراد از محق محو اعیان صفاتست و مراد از سحق محو عین ذات
و مراد از طمس محو آثار صفات و ذات تمام شد عبارت صاحب نفایس الفنون بدانکه از تامل در تحقیقات
سابقه و بیانات متقدمه منکشف میشود در نزد صاحبان بصیرت و فطنت که فرقی که در میانه فنا و بقا
اشاره به بطلان فرق مذکور
و محو و اثبات بیان نموده است خلاف واقع است زیرا که محقق گردید که فنا و بقا را نیز مراتب مختلفه و درجات
متفاوته است و منحصر در فنا ذات نیست بلکه در افعال و صفات نیز حاصل میشود چنانکه بسیط تمام بیان نمودیم
و اشاره نمودم که هر فنائی مستلزم بقائی است بلی فنا کلی در صورتی متحقق میشود که محو بشریت و اثبات
ربوبیت بنحو کلیت حاصل شود و بعد از این مرتبه از فنا بقای کلی صورت می بندد و محو و اثبات نیز
اشاره بمعنی حدیث الفقر فخری
چنین است اگر مراد محو کلی و اثبات کلی باشد چنانکه بعضی از برای اشاره بمقام محو کلی گفته اند مقام محو محو
این است که داند این رموز و اینهمه و این مقام را فقر محض و عبودیت مطلقه نیز گویند و حدیث شریف
اشاره بمعنی حدیث الفقر کاد ان یکون کفرا
الفقر فخری که از مشکوة نبوت وارد است اشاره باینمقام است و حدیث الفقر کاد ان یکون کفرا یعنی
فقر نزدیک است انکه کفر باشد ممکن است انکه نیز اشاره باین مقام باشد زیرا که کفر در اصل لغت بمعنی ستر

وبوشیدست ومنکشف کردید که دراین مقام همه اشیا حق اینست وذات عارف نیز از نظر شهودش مستور مثل اینست
وتعبیر بلفظ کاد بجهت سرعت ترتب محوست بر محو وشدت ارتباط فرق ست وبجمع که مقام شهود وانکشاف
همه اشیاست بحیثیکه مشاهده آنها حاجب از مشاهده حق ومشاهده حق حاجب از مشاهده آن اشیا نباشد
ومعنی لطیف دیگر از برای تعبیر بلفظ کاد در نزد شرح فقرات حدیث شریف اشاره خواهیم نمود بلکه ممکن ست که
حدیث الفقر سواد الوجه فی الدارین نیز اشاره باین مقام باشد زیرا که مراد از وجه تعین ذات عارف وتعین
صفات وافعال اوست ومراد از سیاهی وجه انظلام واستتار اوست در نزد قهر عظمت وجلال وجه حق ومراد
از دارین دنیا وآخرت ست یعنی حقیقت فقر آنست که سر عارف واله جمال ازلی مقهور جلال لم یزلی شود بحیثیکه
تعین دنیوی واخروی او بالکلیه از نظرش مستور ومقهور وساقط گردد پس منکشف گردید که فرقی نیست
درمیانه فنا وبقا ومحو واثبات مگر باعتبار معنی ومفهوم پس حقیقت محو حقیقت فنا وحقیقت فنا حقیقت محو
ومراتب هر یک مراتب دیگریست چنانکه وجود وتشخص در نزد محققین بر هان بحسب ذات وحقیقت عین یکدیگرند وتغایری
ندارند مگر باعتبار معنی ومفهوم متفطن باش وغنیمت شمار حکمة نبویة ولمعة معراجیة بدانید ای صاحبان بصیرت
ومعرفت وای طالبان حکمت ومعرفت که اطلاع بر احوال هدایت آثار انبیا عظام واولیا کرام وملاحظه کیفیت
سلوک ورفتار ایشان در ارتقا معارج ومعارج عرفان وایقان از بدایت احوال تا زمان بعثت ایشان واز
زمان بعثت تا زمان رحلت وانتقال ایشان بجوار حضرت احدیت جلت عظمته بسیار معین ست بر ادراک
این مطالب شریفه ومسائل غامضه وبر تصدیق بحقیقت وحقیت این لمعات ایمانیه واشراقات عرفانیه که
تمام برشته تقریر کشیدیم وبسلک تحریر آوردیم خصوصا احوال خیر آل سید اوصیا وخاتم اولیا علیه الاف التحیة
والثنا که در کتب احادیث واخبار مذکورست از آنجمله در وقت مناجاة با رب الارباب غش نموده بحس وحرکت
می افتادند بنحویکه خیال میکردند که بعالم بقا رحلت فرموده اند وبنود اینمعنی مگر بجهت آنکه روح قدسیش بکلیه
قوی وجنودش بملا اعلا منجذب می شد وذات شریفش در دریای بیکران مشاهده جمال ازلی وملاحظه عظمت
وکبریای لم یزلی مستغرق ومستهلک میگردید وگویا از زبان حالش باین مقال مترنم بود | تا در طریق عشق تو من
جان فشان شدم | بیجان شدم ولیک همه جان در جهان شدم | زانم که با غمت دل وجان در قمار عشق | از هر چه عقل

اشاره بحدیث الفقر سواد الوجه فی الدارین

اشاره بانکه ملاحظه این باحث معین ست در فهم این مطالب غامضه

فرض

فرض کنند پیش از آن شدم تا در غنچه هستی خود نیست آمدم در عالم بقا بخدا جاودان شدم واز آنجمله مرویست که در
هنگام اشتغال بنماز پیکانرا از پای مبارکش بیرون کشیدند اصلا مطلع نگردیدند وبنود اینمعنی مگر بجهت آنکه در وقت
راز ونیاز با پروردگار خود چنان غرق محیط فنا میشد که از انیت وذات خویش نیز غایب وغافل میگردید خصوصا
احوال خاتم انبیا علیه آلاف التحیة والثنا پیش از بعثت وبعد از بعثت وخصوصا کیفیت معراج آن حبیب حضرت
عزت وصدر نشین مسند خلافت ونبوت که در کتب احادیث واخبار مسطورست واز برای توضیح وتنبیه
غافلین وبجهت رفع استبعاد واستنکار جاهلین شمه از اخباریکه در کیفیت معراج آن حبیب حضرت عزت
وارد ست نقل میکنیم از آنجمله در کتاب حیوة القلوب مذکورست که بسند صحیح از امام جعفر صادق علیه السلام
مرویست در ضمن حدیث طویلیکه حضرت رسالت صلی الله علیه وآله فرمود که پروردگار من مرا ندا فرمود
که ای محمد دست خود را بگشا تا بگیری از آن آبیکه از ساق راست عرش من می ریزد پس آبی از عرش بجانب
دست راست خود را پیش داشتم وآب را گرفتم پس ندا رسید که باین آب روی خود را بشوی تا آنکه چون انوار
عظمت وجلال مرا مشاهده نمائی پاک ومطهر باشی ودست راست وچپ خود را تا مرفق بشوی که میخواهی
بدستهای خود کلام مرا بگیری وباز بقیه آب را بسر وپای خود تا کعب مسح کن اما مسح سر برای آنست که میخواهم
دست رحمت بر سرت گشم وبرکت خود را بر تو فرو فرستم واما مسح پاها برای آنست که میخواهم ترا بمکانی چند
بالا برم که کسی پیش از تو پا بآنجاها نگذاشته ست وبعد از تو کسی پا بآنجاها نخواهد گذاشت پس ندا رسید
که ای محمد رو بجانب حجر الاسود کن که در مقابل منست وبعدد حجابهای من مرا بزرگی یاد کن وبعدد اکبر بگو حضرت
صادق علیه السلام فرمود که باین سبب مقرر شد که افتتاح نماز بهفت تکبیر کنند زیرا که حجابها هفت حجاب بود
وهر مرتبه که آنحضرت تکبیر میگفت یک حجاب را طی میکرد وچون سه حجاب را طی کرد بدریای از دریاهای نور رسید
وچون دو تکبیر گفت دو حجاب دیگر را طی کرد بدریائی از دریاهای نور رب الغفور رسید وباین سبب مقرر شد
که سه تکبیر افتتاح را پیاپی بگویند ودعا بخوانند پس دو تکبیر دیگر را بگویند وبیاد دعای توجه بخوانند چنانکه حضرت
رسول باذان واقامه وهفت تکبیر افتتاح هفت آسمان وهفت حجاب عظمت وجلال را طی نموده بمقام
قرب ومخاطبه کریم ذو الجلال رسیده نماز معراج مؤمن ست ومؤمن کامل نیز چون چنین کند وتکبیرات هفتگانه

نقطه
نقل بعضی از احادیث معراج
معین ست در فهم [illegible]

بکو در حجب ظلمانیه که بسبب خطاها و علایق دنیا میان او و حقتعالی بهم رسیده مرتفع میگردد و بمقام قرب و خطاب
بجناب رب الارباب میرسد پس حقتعالی بآنحضرت فرمود که اکنون بمقام قرب و وصال من رسیدی پس نام مرا ببر
آنحضرت گفت بسم الله الرحمن الرحیم و باین سبب در اول حمد بسم الله مقرر شد پس ندا کرد آنحضرت را که مرا
حمد کن گفت الحمد لله رب العالمین و در خواطر خود گفت شکرا حقتعالی فرمود بار دیگر مرا نام ببر چون از خود
چیزی بخاطر گذرانیدی پس بار دیگر گفت الرحمن الرحیم تا آنکه بالهام حقتعالی سوره حمد را تمام کرد و در خواطر خود
گفت الحمد لله رب العالمین شکرا پس حقتعالی خطاب کرد ای محمد چون قرآن را ختم کردی بحمد من بار دیگر نام مرا
یاد کن پس بار دیگر گفت بسم الله الرحمن الرحیم و باین سبب در اول سوره نیز بسم الله مقرر شد پس ندا رسید
که سوره قل هو الله احد را بخوان چنانکه بر تو فرستاده ام که آن سوره مشتمل است بر نعت و صفت من و نسبت من
با خلق من چون سوره توحید را خواندم ندا رسید که برای عظمت من خم شو و دست بر زانوهای خود بگذار
و بسوی عرش من نظر کن چون چنین کردم نوری از انوار عظمت و جلال حق مشاهده کردم که مدهوش شدم و بالهام
الهی گفتم سبحان ربی العظیم و بحمده یعنی پاکی یاد میکنم پروردگار عظیم خود را و بحمد و شکر او مشغولم چون این
ذکر را خواندم اندکی بحال خود باز آمدم و دهشت نفس من تسکین یافت تا آنکه بالهام خدا هفت مرتبه این ذکر را
گفتم تا بحال خود باز آمدم و باین سبب مقرر شد که این ذکر در رکوع مکرر خوانده شود و پس ندا رسید که سر از رکوع
بردار چون سر از رکوع برداشتم صدای ملایکه را شنیدم که تسبیح و تهلیل و تحمید حق تعالی میکردند پس گفتم سمع الله
لمن حمده و چون نظر بجانب بالا کردم نوری عظیم تر از نور اول مشاهده کردم که مرغ عقلم پرواز کرد و دهشتم
از اول زیاده تر شد پس از دهشت آنحال نزد مالک ذی الجلال بسجده افتادم و رو بر زمین تذلل نهادم و برای
علو آنچه که مشاهده کرده بودم بالهام خداوند اعلا هفت مرتبه گفتم سبحان ربی الاعلی و بحمده و هر مرتبه که این
ذکر را می گفتم قدری از دهشت و حیرت خود را کمتر می یافتم تا آنکه از حالت حیرت باز آمدم و بکمال معرفت حق
فایز گردیدم پس سر از سجده برداشتم و نشستم تا مرا از آن دهشت و حیرت و گرانی انوار عظمت استراحتی
حاصل شود پس بالهام حق بار دیگر بجانب بالا نظر کردم نوری از آن انوار رابینده تر دیدم و باز بی اختیار در
نزد خداوند قهار بسجده افتادم و باز هفت مرتبه سبحان ربی سبحان ربی الاعلی و بحمده گفتم و چون قابلیت انوار مرا

بیان تعلیم محمود نماز بعضی از احادیث معراج

زیاده

زیاده شد بار دیگر سر برداشتم و اندکی نشستم و بسوی آن انوار نگریستم و باین سبب دو سجده مقرر شد و نشستن بعد از
دو سجده سنت و مقرر شد پس برخواستم و بار دیگر بخدمت پروردگار خود به بندگی ایستادم و ندا از جانب رب
العزت در رسید که بار دیگر سوره حمد را بخوان چون خواندم ندا رسید که سوره انا انزلناه فی لیلة القدر را
بخوان که مشتمل است بر بزرگواری تو و اهلبیت تو تا روز قیامت پس باز رکوع و سجود کردم چنانکه در رکعت اول
بجا آورده بودم و چون خواستم برخیزم از جانب حق ندا رسید که ای محمد یاد کن نعمتهای مرا بر خود و نام مرا ببر
پس بالهام حقتعالی گفتم بسم الله و بالله و لا اله الا الله و الاسماء الحسنی کلها لله و چون شهادتین گفتم حقتعالی
فرمود که صلوات فرست بر خود و بر اهل بیت خود گفتم صلی الله علی و علی اهل بیتی پس خدا بر من و بر اهل بیت من
صلوات فرستاد و چون نظر کردم صفهای ملایکه و ارواح پیغمبران را دیدم که در عقب من کشیده اند پس ندا رسید
که سلام کن بر ایشان گفتم السلام علیکم و رحمة الله و برکاته پس فرمود ای محمد منم سلام و تحیت و رحمت و برکات
تو و امامان بعد از تو پس مامور شدم که بجانب چپ التفات نکنم و اول سوره که بعد از قل هو الله شنیدم انا
انزلناه بود و چون نماز معراج دو رکعت بود باین سبب در دو رکعت اول شک و سهو نمی باشد و این نماز ظهر بود
و اول نمازی بود که بر آنحضرت واجب شد و در کتاب جنة القلوب از سلمان فارسی مرویست که خاتم
انبیا فرمود که چون در شب معراج مرا باسمان اول بردند قصری دیدم از نقره سفید که دو ملک بر در آن قصر ایستاده
بودند جبرئیل را گفتم که از ایشان بپرس که این قصر از کیست چون پرسید گفتند از جوانی است از فرزندان
هاشم و چون باسمان دوم رفتم در آنجا قصری از طلای سرخ دیدم نیکوتر از قصر اول بر در آن دو ملک ایستاده
بودند جبرئیل را گفتم که از ایشان بپرسید که این قصر از کیست گفتند از جوانیست از فرزندان هاشم و چون باسمان
سیم رفتم در آنجا قصری دیدم از یاقوت سرخ و دو ملک دیدم که بر در آن ایستاده بودند جبرئیل را گفتم که از ایشان
بپرسید که این قصر از کیست گفتند از جوانی است از فرزندان هاشم و چون باسمان چهارم رفتم در آنجا
قصری دیدم از در سفید و دو ملک دیدم که بر در آن ایستاده اند جبرئیل را گفتم که از ایشان بپرسید که این
قصر از کیست گفتند از جوانیست از فرزندان هاشم و چون باسمان پنجم رفتم قصری دیدم از در زرد و بر در آن
دو ملک ایستاده بودند جبرئیل را گفتم که از ایشان بپرسید که این قصر از کیست گفتند از جوانیست از فرزندان

نقل معراج

هاشم و چون بآسمان ششم رفتم قصری دیدم از مروارید تر و بر درش دو ملک دیدم ایستاده بودند جبرئیل را
گفتم که از ایشان بپرسید که این قصر از کیست گفتند از جوانی است از فرزندان هاشم و چون بآسمان هفتم
رفتم قصری دیدم از نور عرش خداوند و بر در قصر دو ملک ایستاده بودند جبرئیل را گفتم که از ایشان بپرسید
که این قصر از کیست گفتند از جوانی است از فرزندان هاشم پس از آنجا بالا رفتم و پیوسته از نور بظلمت و از
ظلمت بنور میرفتم تا بدرخت سدرة المنتهی رسیدیم و در آنجا جبرئیل از من جدا شد گفتم ای خلیل من در چنین
مکانی از من جدا میشوی و مرا تنها میگذاری جبرئیل گفت در چنین مقامی بحق آن خداوندی که ترا بحق
فرستاده است که این مکان که تو طی کردی تا این هیچ پیغمبر مرسل و ملک مقرب باین مکان نیامده است و مرا
یارای آن نیست که از این بالاتر بیایم و ترا برب العزة میسپارم پس از آنجا بدریای نور افتادم و امواج
عظمت و جلال مرا از نور بظلمت و از ظلمت بنور افگندند تا مرا باز داشت خداوند رحمن در ملکوت خود در آن
مکان که میخواست پس مرا ندا کرد که ای محمد بایست در خدمت من چون ندای حق را شنیدم بر خود لرزیدم
و از خود تهی گردیدم پس بار دیگر از ملکوت ندا رسید که ای احمد گفتم لبیک ربی و سعدیک اینک بنده
توام و در خدمت تو ایستاده ام پس ندا رسید که خداوند عزیز ترا سلام میرساند گفتم اوست سلام و از او
است سلام و بسوی اوست سلام و بسوی او برمیگردد سلام پس بار دیگر ندا رسید که ای احمد کرا در زمین خلیفه
خود گردانیدی گفتم بهترین ایشان را که پسر عم من است بر ایشان خلیفه گردانیدم پس ندا رسید که ای احمد
کیست پسر عم تو گفتم پروردگارا تو بهتر میدانی علی بن ابیطالب را خلیفه خود کردم پس هفت مرتبه از ملکوت
اعلا ندا رسید که ای احمد با علی بن ابیطالب نیکو سلوک بکن و رعایت کن حرمت او را پس ندا فرمود
که نظر کن بجانب راست عرش چون نظر کردم دیدم که بر ساق عرش نوشته است که خداوندی بجز من نیست
و شریک ندارم و محمد رسول من است و او را قوت بخشیدم بعلی ای احمد نام ترا از نام خود اشتقاق کرده ام
منم خداوند محمود و حمید و توئی محمد و نام پسر عمت را از نام خود اشتقاق کرده ام منم خداوند اعلا و اوست علی
ای ابوالقاسم برگرد و هدایت کننده و هدایت یافته بنیک آمدی بنیکی خوش حال تو و خوشا حال کسیکه
بتو ایمان آورد و ترا تصدیق نماید پس بدریای نور افتادم و موجهای آن دریا مرا فرود آورد و چون بجبرئیل

رسیدیم

رسیدیم نزد سدرة المنتهی جبرئیل گفت ای خلیل من خوش رفتی و خوش آمدی چه گفتی و چه شنیدی من آنچه گفتنی بود باو
گفتم و آنچه نهفتنی بود نهفتم پس با جبرئیل برگشتیم و بآسمان هفتم رسیدیم بجبرئیل گفتم که از آن دو ملک بپرس که آن جوان
هاشمی کیست که این قصر را از برای او مقرر کرده اند چون پرسید گفتند علی بن ابیطالب است و همچنین در آسمانهای دیگر
و در کتاب حیوة القلوب در ضمن حدیث طویلی از علی بن موسی الرضا علیه السلام مرویست که حضرت رسالت فرمود
که چون در شب معراج بجائی بجای نور رسیدیم جبرئیل گفت پیش رو ای محمد و خود ایستاد گفتم ای جبرئیل در چنین
موضعی از من جدا میشوی عرض کرد ای محمد این مقام منتهای حدیست که خدای احد برای من مقرر کرده است
اگر از این مقام تجاوز نمایم بالهای من بسوزد پس مرا در دریاهای نور غوطه داد و مرا در بحار انوار خداوند
جبار شنا کردم تا رسیدم بآنجا که خدا میخواست که مرا بآنجا بالا برد از علو ملک خود و در همان کتاب از
جیب سجستانی مرویست که از امام محمد باقر علیه السلام پرسیدم از تفسیر آیه ثم دنی فتدلی فکان قاب قوسین
او ادنی فرمود ای جیب یعنی نزدیک شد حضرت رسالت بجناب حق جل و علا بقرب معنوی و بسیار نزدیک
شد پس بود بقدر دو نیم کمان یا نزدیکتر پس خدا وحی فرستاد باو در آن مقام بلند آنچه خواست ای جیب رسول
خدا چون فتح مکه نمود خود را در عبادت حق جل و علا تعب میفرمود برای شکر نعمتهای او پس روزی بسیاری
طواف نمود و علی بن ابیطالب علیه السلام بود و چون تاریکی شب ایشان را فرو گرفت از برای سعی بجانب صفا
رفتند و چون از صفا فرود آمدند نوری ایشان را فرو گرفت که کوههای مکه همه از آن نور روشن شدند و دیدهای
ایشان از آن نور خیره گردید و دهشت عظیم ایشان را عارض شد و چون بجانب مروه بالا رفتند حضرت رسول
سر بجانب آسمان بلند کرد و دو انار در بالای سر خود دید و دست بلند کرد و هر دو را گرفت پس ندا رسید
که ای محمد اینها از میوههای بهشتند و حرامند بر غیر تو و وصی تو علی بن ابیطالب پس یکی را آنحضرت تناول فرمود
و دیگری را علی بن ابیطالب پس جبرئیل آنحضرت را بآسمان برد تا نزدیک سدرة المنتهی رسیدند و خود
ایستاده و بآنحضرت عرض کرد که پیش برو که من یارای آن ندارم که از این مقام پیشتر بیایم و چون آنحضرت
بسدرة المنتهی نظر کرد دید که شاخهای آن درخت بزیر عرش رسیده و دور عرش را فرو گرفته در این هنگام
نوری از انوار عظمت و جلال خداوند جبار بآنحضرت تجلی نمود که دیدهاش از دهشت آن نور باز ماند پس حق تعالی

دلش را محکم گردانید و دیده اش قوت و نور دیگر بخشید تا آنکه از آیات پروردگار خود دید آنچه دید و از خطابهای
پروردگار خود شنید آنچه که شنید و در ضمن حدیث طویل راوی از حضرت صادق علیه السلام پرسید که چرا
تسبیح در دو رکعت آخر بهتر است از قرائت حمد فرمود بجهت آنکه در دو رکعت آخر نوری از انوار عظمت الهی بر آنحضرت
جلوه کرد که آنحضرت را دهشتی عارض شد و گفت سبحان الله و الحمد لله و لا اله الا الله و الله اکبر و باین علت
تسبیح از قرائت افضل شد و بسند معتبر روایت که از امام موسی علیه السلام پرسیدند که چرا هفت تکبیر در
افتتاح نماز سنت شده است و چرا در رکوع سبحان ربی العظیم و بحمده میگویند و در سجود سبحان ربی الاعلی
میگویند فرمودند خداوند عالم آسمانها را هفت آفریده است و زمینها را هفت آفریده است و حجابها را هفت
آفریده است و چون رسول خدا بمعراج رفت و بمرتبه قاب قوسین او ادنی رسید و یک حجاب از حجابهای
هفتگانه از برای او گشوده شد یک مرتبه الله اکبر میگفت تا آنکه هفت حجاب از او گشوده شد و هفت مرتبه
الله اکبر گفت و چون نماز معراج مؤمن است لهذا در اول نماز مقرر کرده اند که هفت مرتبه الله اکبر بگویند
تا حجابها که بسبب بعد او از جناب مقدس گردیده از پیش او برداشته شود و چون رسول خدا بعد از رفع
حجابها انوار عظمت و جلال حق جل و علا بر دلش جلوه کرد اعضایش بلرزید و برکوع افتاد و گفت سبحان
ربی العظیم و بحمده و چون سر از رکوع برداشت نوری از آن نور عظیم تر بر او جلوه کرد پس بسجده افتاد
و گفت سبحان ربی الاعلی و بحمده و چون هفت مرتبه این ذکر را گفت دهشتش ساکن گردید و باین سبب
مقرر گردید که این ذکرها در رکوع و سجود گفته شوند و شیخ طوسی بسند معتبر از ابن عباس روایت کرده است
که رسول خدا فرمود که خداوند عالم بر من پنج فضیلت عطا فرمود و علی را نیز پنج فضیلت عطا فرمود مرا کلمات
جامعه داد و علی را علوم جامعه و مرا پیغمبر گردانید و او را وصی من گردانید و مرا کوثر بخشید و او را سلسبیل
بخشید و مرا وحی عطا کرد و علی را الهام عطا کرد و مرا باسمان برد و درهای آسمان و حجابها را برای او گشود
که او بسوی من نظر میکرد و من بسوی او نظر میکردم پس آنحضرت گریست عرض کردم پدر و مادرم فدای تو
باد چرا گریه میکنی فرمود ای پسر عباس اول سخنی که خداوند عالم با من گفت این بود که ای محمد نظر کن
بزیر پای خود نظر کردم دیدم که حجابها شکافته شده و درهای آسمانها گشوده شده و علی را دیدم که سر بسوی

آسمان

آسمان کرده و بسوی من نظر میکند پس علی با من سخن گفت و من با او سخن گفتم و پروردگار من با من سخن گفت
عرض کردم یا رسول الله چه سخن گفت با تو گفت فرمود ای محمد گردانیدم علی را وصی تو و وزیر تو و خلیفه تو بعد از تو
اعلام کن او را که اینک سخن ترا میشنود پس من در همان جائی که در خدمت پروردگار خود ایستاده بودم
آنچه فرموده بود بعلی گفتم و علی مرا جواب گفت که قبول کردم و اطاعت تو نمودم پس خداوند عالم امر فرمود ملائکه را که
بر علی سلام کنند و همه بر او سلام کردند و علی جواب سلام ایشان گفت و ملائکه را دیدم که شادی میکردند بجواب
سلام او و هیچ گروهی از ملائکه نگذشتم مگر آنکه مرا تهنیت و مبارکباد گفتند برای خلافت علی و با من گفتند
ای محمد بخداوندی که ترا براستی فرستاده است سوگند که شادی بر جمیع ملائکه داخل شد باینکه خداوند عالم
پسر عم ترا خلیفه تو گردانید و دیدم که حاملان عرش الهی سرها بزیر افکنده بودند و بجانب زمین نظر میکردند گفتم
ای جبرئیل چرا حاملان عرش اعلا سرها از مناظر رفعت بیرون کرده بسوی زمین نظر میکنند عرض کرد ای
محمد هیچ ملکی از ملائکه نماند که بسوی علی نظر نکرد در این وقت از روی طرب و شادی مگر حاملان عرش که ایشان
الحال از جانب خداوند ذو الجلال مرخص شدند که بسوی آنحضرت نظر کنند و چون بزمین آمدم آنچه دیده بودم
علی را خبر دادم پس دانستم که بهر مقامی که من رفته بودم حجب را برای علی گشوده بودند که او نیز دیده بود و بسند
معتبر دیگر از موسی بن جعفر علیه السلام مرویست که رسول خدا فرمود که در شب معراج بدرختی رسیدم
که مثل آن درخت در عظمت و بهجت ندیده بودم و بر هر شاخ آن و بر هر برگ آن و بر هر میوه آن ملکی بود و نوری
از انوار خداوند عالم آن درخت را احاطه کرده بود پس جبرئیل گفت این درخت سدرة المنتهی است که پیغمبران
پیش از تو از این مقام تجاوز نتوانستند نمود و حقتعالی میخواهد ترا از این مقام بگذراند تا بنماید بتو
آیات بزرگ خود را پس مطمئن باش بتایید الهی و ثابت قدم باش تا کامل گردد برای تو کرامتهای خداوند و برسی
بجوار قرب حقتعالی پس بتایید ربانی بالا رفتم تا بزیر عرش الهی رسیدم و از آنجا پرده سبزی برای من آویختند
که وصف آن در نور و ضیا و حسن و بها نمیتوانم کرد پس در آن پرده در آمدم و آن پرده مرا بالا کشید تا
پرده دار خلوت خانه قدس گردیدم و در حرم سرای عزت ببال رفعت پرواز کردم تا بمرتبه رسیدم
که صداهای ملائکه را نمی شنیدم و از خود تهی گردیدم و جمیع ترسها و بیمها از دلم بیرون رفت و یاد غیر خدا از دلم برطرف شد

ونفسم بقرب الهی ساکن گردید و شاد و بیاد و سرور بار در دل خود یافتم و چنان خیال غیر خدا از دلم بیرون رفته بود که
گمان کردم که همه خلایق مرده‌اند پس زمانی حق تعالی مرا مهلت داد تا بخود باز آمدم و از حیرت و دهشت رهایی
یافتم و بتوفیق الهی چشم سر را بستم و دیده دل را گشودم و بدیده دل ملکوت آسمان و زمین را دیدم چنانکه
خداوند عالم فرموده است ما زاغ البصر وما طغی لقد رای من آیات ربه الکبری و بدیده دل بقدرت سوزنی
از انوار جلال حق مشاهده نمودم از نوری که هیچ دل را تاب دیدن او نیست و هیچ عقل را یارای فهمیدن
آن نیست تا آخر حدیث و بسند معتبر از ابن عباس مرویست که رسول خدا فرمود که چون مرا بآسمانها بردند هیچ
آسمانی نگذشتم مگر آنکه ملائکه از من سؤال کردند از حال علی بن ابیطالب و گفتند ای محمد چون بدنیا برگردی
علی و شیعیان علی را از ما سلام برسان و چون بآسمان هفتم رسیدم و از آنجا گذشتم و جمیع ملائکه آسمانها
و ملائکه مقربان و جبرئیل از من جدا شدند و من تنها بتوفیق ربانی رفتم تا بجایی که پروردگار خود رسیدم
و داخل سراپرده‌های عزت گردیدم و از حجابی بحجاب دیگر سیر نمودم از حجاب عزت و حجاب قدرت و حجاب بها
و حجاب کرامت و حجاب کبریا و حجاب عظمت و حجاب نور و حجاب قدرت و حجاب وقار و حجاب کمال تا آنکه
هفتاد هزار حجاب را بقدم قدرت ربانی و توفیق سبحانی طی کردم و ببال اقبال در حریم قدس پرواز کردم
تا بحجاب الجلال رسیدم و در آن خلوت خانه خاص بقدم عبودیت و اختصاص ایستادم و با پروردگار
خود مناجات کردم و آنچه خواست بمن وحی نمود هرچه از برای خود و علی سؤال کردم همه را بمن عطا فرمود و مرا
در حق شیعیان و دوستان علی وعده شفاعت نمود تا آخر حدیث تأمل کنید ای صاحبان بصیرت و تعمق نمایید
ای طالبان معرفت و تفکر نمایید ای قاصدان عروج معارج و مدارج حکمت و حقیقت در بحار مقاصد و معانی این
این انوار حکمت و معرفت که از معادن نبوت و ولایت و از ینابیع عصمت و طهارت ماثور شده تا منکشف
شود در نزد شما حقیقت موت ارادی و مراتب و درجات او و حقیقت محو و فنا و اثبات و بقا و مراتب
و درجات آنها و مدارج و معارج آنها و بعد انکشاف آید کیفیت سلوک سالک معرفت و حکمت و امتیاز یابد
در نزد شما کیفیت سفر از خلق بسوی حق و سفر بحق در حق و سفر از حق بسوی خلق و منکشف شود نیز در نزد شما
حقیقت کشف صوری و مراتب او و حقیقت کشف معنوی و درجات او که در شارقات سابقه به بیانات شافیه کما ینبغی

اشاره باسرار و معارف [illegible] معراج مستفاد میشود

آمده

آمده و ظاهر گردد حقیقت وحی و الهام و مراتب آنها و حقیقت نبوت و ولایت و درجات و مقامات آنها و منکشف
گردد سر معنی کلام خاتم اوصیا علیه السلام لو کشف الغطاء ما ازددت یقینا و سر معنی کلام خاتم انبیا صلی الله علیه و آله
لی مع الله وقت لا یسعنی فیه ملک مقرب ولا نبی مرسل تا آخر حدیث و سر سایر کلمات ایشان که ذکرش موجب تطویل است
و هر یک در موضع و مقام خود اشاره کردم و منکشف شود نیز در نزد شما که در نزد نزول وحی الهی عارض
آن مظهر اسم جامع خداوندی می‌شد و با وجود این همه معارف و حقایق و رموز و دقایق چه بسیار از اسرار حدیث
شریف کمیل بن زیاد که مقصود بالذات از تمهید این لمعات و شارقات و غرض اصلی از تقدیم این تحقیقات
و اشراقات شرح انموذجی از معانی و دقایق او و کشف شمه از رموز و اسرار اوست نیز از این انوار معرفت
که از معادن حکمت ماثور شده بعد انجلاء و انکشاف آمده کالشمس فی رابعة النهار مشاهده و عیان خواهد گردید لهذا
باین بسط و تفصیل نقل نمودم اغتنمن و غنیمت شمار الحمد لله علم انوار الحکم و المعارف شارقة عرشیة بدانکه توحید
مفهومی است و حقیقتی و معنونی است و مصداقی و اقسامی است و مراتبی اما اول پس میگوییم که کلمه توحید مصدر باب
تفعیل است و این باب گاهی بمعنی نسبت مستعمل میشود یعنی افاده میکند نسبت دادن فاعل این باب مصدر
مجردی را که این باب از او مشتق است بسوی مفعولش مثالش فسقته است یعنی نسبت دادم فسق را بسوی او
پس بنابراین توحید شیء نسبت دادن بوحدت است بسوی آن شیء و وحدت در لغت عرب بمعنی انفراد
چنانکه صاحب مجمع البحرین گفته است الوحدة بالفتح الانفراد و در لغت فرس بمعنی یکتایی است پس ملخص معنی
توحید او خدا دانستن بوحدانیت شیء و تصدیق است بیکتایی او چنانکه از باقر علوم اولین و آخرین در
توحید ابن بابویه مرویست که فرمودند الاحد الفرد المتفرد و الاحد و الواحد بمعنی و التوحید الاقرار بالوحدة
و الوحدة الانفراد یعنی احد فرد متفرد را گویند و احد و واحد بیک معنی میباشند و توحید اقرار بوحدت و وحدت
بمعنی انفراد است و تعریف وحدت چنانکه در علم کلام از علمای الهی بیان نموده اند بودن شیء است غیر منقسم
از آن جهت که غیر منقسم است و تقیید بحیثیت از برای داخل کردن واحد غیر حقیقی بمعنی اعم است مثلا زید
منقسم نیست از آن جهت که فردی از افراد انسانست و باین اعتبار واحد است اگرچه منقسم است باعتبار آنکه
مرکب از ماده و صورت و ملتئم از جنس و فصل است و باین اعتبار کثیر است اگر این قید در تعریف وحدت ماخوذ نباشد

بیان معنی و مفهوم توحید

اشاره بتعریف وحدت

اشاره بتعریف وحدت

لازم میآید که اطلاق واحد صحیح نباشد مگر بر ذات اقدس مبدأ اول و مگر بر واحدی که مبدأ اعداد است و بطلان اینمعنی غنی
از بیان و مستغنی از بینه و برهانست علاوه براین برهان محکم البنیان و حجت شدید الارکان قائم است بر اینکه
وحدت مساوق وجود بلکه عین وجود است بحسب ذات و حقیقت و غیر اوست باعتبار معنی و مفهوم چنانکه در صفات
علم و قدرت و حیات و سمع و بصر و تشخص و مانند آنها از عوارض وجود از آنحیثیت که وجود است و وجود ثابت
و محقق است پس هر موجودی واحد است از جهتی یا از همه جهات و کثرت مقابل وحدت است و تعریف او تا
تعریف وحدت در نزد تامل ظاهر میشود اگرچه مقتضای وجدان و انصاف آنست که تصور معنی وحدت و کثرت
از بدیهیاتست بلکه مقتضای فحص و تحقیق آنست که تعریف وحدت و کثرت ممکن نیست مگر بتعریفات لفظیه
که مقصود بالذات از آنها اخطار ببال و احضار معانیست در اذهان نه تحصیل معنی غیر حاصل چنانکه در شارق اولی
بیان نمودم زیرا که تعریف وحدت مشتمل است بر انقسام که در معنی کثرت ماخوذ است و تعریف کثرت نیز
مشتمل بر معنی وحدت است زیرا که کثرت عبارت از انقسام بوحداتست پس تعریفات وحدت و کثرت
اگر تعریفات حقیقیه باشند دور لازم میآید بخلاف اینکه آن تعریفات لفظیه باشند زیرا که در تعریفات
لفظیه اصل معنی حاصل و مقصود بالذات اخطار ببال و احضار در اذهانست پس در حقیقت توقف
و احتیاج نیست تا دور متصور باشد لهذا مقرر داشته اند که در تعریفات حقیقیه باید معرف اجلا و اعرف باشد
از معرف و در تعریفات لفظیه تعریف باخفی را جایز دانسته اند و از اینجهت است که رئیس المحققین در الهیات
شفا فرموده است و ما اعسر علینا ان نقول فی هذا الباب شیئا یعنی چه بسیار مشکل است که در باب تعریف
وحدت و کثرت چیزی بگوئیم که مشتمل بر دور نباشد و محقق طوسی قدس سره القدوسی در امور عامه تجرید فرموده
ولا یمکن تعریفها الا باللفظ متفطن باش بدانکه واحد یا نفس واحد است و یا شیئی واحد چنانکه موجود یا نفس
موجود است یا شیئی موجود اول آنست که او را حقیقتی و معنائی سوای وحدت نباشد و واحد باینمعنی دو قسم است
یکی وحدتیست که مبدأ اعداد است باینمعنی که با انضمام مثل او یا امثال او با و مراتب اعداد حاصل میشوند و دیگری
واحد بوحدت حقه و بسیط بساطت صرفه است و مراد از وحدت حقه و بساطت صرفه آنست که هیچ نحوی از انحاء
کثرت در او متحقق نباشد حتی کثرت ناشی از ماهیت و وجود و از جهت نقص و تمام و این قسم از وحدت مختص بذات اقدس

واجب الوجود

اشاره بانکه وحدت و کثرت بدیهی التصورند

اشاره بانکه تعریف وحدت و کثرت ممکن نیست مگر بتعریفات لفظیه

بیان واحد حقیقی یعنی واحد بالنفس

واجب الوجود بالذاتست چنانکه در شارقات سابقه بسط انکشاف آمد که ذات اقدس او صرف حقیقت وجود
و حقیقت صرفه وجود است و تعبیر از اینمعنی بتوحید بمعنی احدیت است و کلام معجز نظام قل هو الله احد اشاره
باین توحید است چنانکه کلام معجز نظام و لم یکن له کفوا احد اشاره بتوحید در الهیت و واجبیت است و الله الصمد
اشاره است باینکه صاحب ماهیت نیست زیرا که هر صاحب الماهیت اجوف است یعنی در مرتبه ذاتش خالی
از موجودیت و تحصل است لهذا گفته اند که هر صاحب ماهیت ممکن و هر ممکن زوج ترکیبی است و صمد چیزیست
که او را اجوف نباشد یعنی مصمت و میان پر باشد و بری از هر چیزی بحسب خودش است پس صمدیت در واجب
الوجود بالذات عبارتست از اینکه مرتبه ذاتش عین موجودیت و تحصل باشد و تمام حقیقتش صرف وجود و وجود
صرف باشد و یا اشاره است باینکه مرتبه ذاتش مبدأ همه اشیا و قیوم جمیع موجوداتست اگر مراد از صمد سید محتاج
الیه باشد متفطن باش و بدانکه واحد بمعنی شیئی واحد نیز دو قسم است حقیقی و غیر حقیقی دوم آنست که معانی
متعدده مشترک باشند در معنی از معانی که بجهة وحدت آن معانی متعدده باشد اگر جهة وحدت جنس باشد آن
امور را واحد بالجنس گویند مثل انسان و فرس که مشترکند در معنی حیوانیت و اگر نوع یا فصل باشد آن امور را
واحد بالنوع گویند مثل زید و عمرو که مشترکند در معنی انسانیت و اگر نسبت باشد واحد بالمناسبه گویند مثل نسبت
نفس ببدن و نسبت پادشاه بمملکت که متحدند در تدبیر و اگر محمول یا موضوع باشد واحد بالمحمول و واحد
بالموضوع گویند مثل اتحاد زید و عمرو در کاتب و یا اتحاد کاتب و ضاحک در انسان قسم اول یعنی حقیقی آنست
که جهت وحدت عارض امور متعدده نباشد بلکه ذات موضوع بعینها جهة وحدت باشد نه امر خارج و منقسم
واحد حقیقی باینمعنی بواحد جنسی و واحد نوعی و واحد عددی یعنی واحد شخصی از اینجهت است که واحد شخصی از آنجهت
که واحد شخصی است منقسم نمیشود مثل سایر اقسام واحد و لیکن گاهی از جهت دیگر قابل تکثر و انقسام خارجی میشود بالفعل
یا بالقوه مثال اول مرکبات خارجیه است از معدنیات و نباتات و حیوانات و مثال دوم کمیات متصلات
از جسم تعلیمی و سطوح و خطوط و معروضات آنها از اینجهت که معروضند از برای آنها و گاهی قابل نمیباشد مگر
قسمت ذهنیه را خواه اصلا قابل اشاره حسیه نباشد مثل مجردات از عقول و نفوس و یا قابل اشاره حسیه باشد بالذات
مثل نقطه یا بالعرض مثل سایر اعراض جسمانیه و همه مذکورات بسایط خارجیه و مرکبات ذهنیه اند متفطن باش

اشاره بتفسیر قل هو الله احد

اشاره بتفسیر و لم یکن له کفوا احد

اشاره بتفسیر الله الصمد

اشاره بواحد غیر حقیقی یعنی شیئی واحد

اشاره بواحد حقیقی یعنی شیئی واحد

اشاره باقسام واحد حقیقی یعنی شیئی واحد

و بدانکه آنچه که بیان نمودم از معنی توحید در حقیقت معنی عرفی و لغوی توحید است و در اصطلاح اسلامیین از حکما و متکلمین
بلکه در اصطلاح محدثین از اصحاب ائمه اطهار علیهم السلام توحید عبارتست از مجموع معارف اعتقادیه که متعلق
بذات و صفات خداوند یگانه باشند از تصدیق بموجودیت و وحدانیت او و تصدیق باتصاف او بصفات حقیقیه و صفات
اضافیه و صفات سلبیه و تصدیق بانکه صفات حقیقیه بلکه صفات سلبیه عین ذات اقدسند و بانکه کنه ذات
اقدس محال است انکه مدرک عقول و اذهان باشد و بانکه حقیقت او در اعلا مراتب تجرد است و مانند اینها از
سایر مقاصد و معارفیکه متعلق بذات و صفات مبدأ اعلا باشند و توحید باین معنی در مقابل عدل گفته میشود و عدل
عبارتست از مجموع معارفیکه متعلق بافعال مبدأ اعلا باشد از انجمله که افعال اند مثل ارسال رسل و انزال کتب و بعث
انبیا و نصب اوصیا و تشریع شرایع حقه و نوامیس الهیه و حشر اجساد و نشر ارواح و ابقاء ارواح بعد از مفارقت
از ابدان و ایجاد ملکوتات از اسفل و اعلا و مانند آنها و گاهی جمیع معارف خواه متعلق بذات و صفات مبدأ اعلا
باشند و یا بافعال الحکمه و متقنه او علم توحید گویند و در اصطلاح حکمای الهی بمعنی اخص و ربوبیات نامند و گویا این
معنی بجهه آنست که افعال مبدأ اعلا بصفات اضافیه او برمیگردند چنانکه در رشحات سابقه بیان نمودم
و در کتاب اسرار التوحید تعریفات بسیاری از برای معنی توحید از عرفا نقل نموده است و از برای اینکه این
وجیزه از آن تعریفات نیز خالی نباشد بعضی از آنها اشاره مینمایم از انجمله بعضی گفته اند توحید اثبات قدم
و اسقاط حدث است و بعضی گفته اند توحید جدا کردن قدم است از حدث و بعضی گفته اند توحید اسقاط
اضافات است و بعضی گفته اند توحید اثبات ذات یگانه است که از برای اول و آخری نباشد و بعضی گفته اند
توحید اثبات ذات واحدیست که مشارک نباشد او را چیزی نه در وصفی و نه در نعتی و بعضی گفته اند توحید
اثبات ذاتیست که نه وصفی باشد او را نه نعتی و بعضی گفته اند توحید نفی فعل و اثبات فاعل است و بعضی
گفته اند توحید محو آثار بشریت و تجرد الوهیت است و بعضی گفته اند توحید بقا بحق و فنای ما سوی است و بعضی
گفته اند توحید مشاهده عابد است ذات معبود را و بعضی گفته اند توحید مشاهده کثرت است در عین وحدت
و مشاهده وحدتست در عین کثرت یعنی در عین کثرت چنین وحدت بین باشد و در عین وحدت چنین
کثرت بین باشد و بعضی گفته اند توحید تمیز حق است از خلق و فانی گردانیدن خلق است در حق و در نزد اهل

اشاره بمعنی اصطلاحی توحید در نزد اسلامیین از حکما و متکلمین

اشاره بمعنی عدل

اشاره به بعضی تعریفات توحید در نزد عرفا

صادق

صادق آنکه این تعریفات متقاربند در معنی و مقصود و در حقیقت متباین یکدیگر نیستند اگرچه باعتبار معنی و مفهوم تفاوت
دارند و ممکن است که بعضی اشاره و بمقامی از مقامات توحید باشد و بعضی بمقام دیگر چنانکه در نزد بیان مقامات
توحید انشاء الله تعالی و معانی این تعریفات نیز منکشف خواهد شد بخصوص در نزد شرح فقرات حدیث شریف منتظر باش
اشراق عقلی بعد از شناختن عنوانات و تعریفات توحید بحسب اصطلاحی میگویم در کشف اسرار حقیقت
توحید که در رشحات سابقه محقق گردید که حقیقت هر شیئی وجود آن شیئی است و نیستند ماهیات اشیا مگر حکایات
و عنوانات از حقایق وجودات و انیات موجودات و نیز منکشف گردید که حقیقت وجود بعینها حقیقت وحدت
و حقیقت وحدت بعینها حقیقت وجود است و نیز گردید انکشاف آنکه حقیقت وجود بعینها حقیقت نور است یعنی ظاهر است
بنفس خود و مظهر است مر غیر خود را پس هر حقیقت وجودیه منکشف است از برای ذات خود بذات خود و در مرتبه
ذات خود بانکشاف حضوری اشراقی و انکشافش از برای ذات خود در مرتبه ذات خود بعینه انکشاف وحدت
ذات اوست از برای او و بانکشافیکه مطلب ما هو و مطلب هل هو عین یکدیگر باشند پس هر حقیقت وجودیه از آن
جهت که حقیقت وجودیه است عین توحید و موحد و موحد و وحدتست چنانکه علم هر مجردی بذات خود عین علم
و عالم و معلوم است و تغایری متحقق نیست حتی مفهومی و اعتباری مگر باعتبار عنوانات و مفهومات از اینجا ظاهر میشود
که توحید ذات اقدس واجب الوجود بالذات مر ذات خود را صرف توحید و توحید صرف و اکمل و اقوای مراتب توحید
و اظهر و اجلای درجات توحید و اجل و اعلای اقسام توحید است و سایر مراتب و درجات توحید عکوس و فروع
و رشحات و لمعات و اضوا و انوارند از آن توحید بالذات چنانکه نسبت سایر مراتب وجود بوجود صرف که
تمام حقیقت واجب الوجود بالذات است همین نسبت است و همچنین توحید فیض اول که در سیر مبادی قوس نهایت
حقیقت مراتب و درجات نبوت است مر ذات خود را اقوی و اکمل و اجلی و اظهر است نسبت بسایر مراتب
توحید و هکذا افهم کذا و لیکن در این مقام لطیفه ایست الهیه و دقیقه ایست ربوبیه و آن اینست که توحید علت
مفیضه معلول بالذات و مفاض بالذات خود را در مرتبه ذات علت مفیضه عین توحید ذات علت فیاضه
یعنی توحید ذات علت مفیضه بعینه توحید مفاض بالذاتست باجمال باعتباری و بتفصیل باعتبار دیگر بلکه در عین
اجمال تفصیل و در عین تفصیل اجمالست زیرا که وحدت او که عین وجودش است جامع جمیع وحدات وجودات

اشاره بانکه هر حقیقت وجودیه عین توحید و وحدت و موحد و موحد است

اشاره بانکه توحید واجب الوجود ذات خود را اجلی و اعلای مراتب توحید است

چنانکه مقتضای صرافت و فوق التمامیت و منتهای اشدیت و اتمیت است بنحو اعلا و اقدس و بنهج اقوی و اکمل یعنی
بنحوی که قادح در احدیت صرفه و بساطت حقه نباشد پس انکشاف وحدت ذاتش بعینه انکشاف همه وحدات
وجودات متفاصله است ولی بنحوی از اجمال و جمع در تحقق و موجودیت نه بنهج تفصیل و فرق در تحصل و فعلیت
مگر تفصیلی که منافی اجمال و فرقی که منافی جمع نباشد و حصول آن معنی در مرتبه ذات بجهة آنست که تحقق جمعیت
و شدت در وحدت وجود لازم دارد همه حصول آن عنوانات و حکایات وجودات و وحدات را که در نزد
عرفا موسوم باعیان ثابته و در عرف حکما مسمای بمهیاتند در آن مرتبه از وجود یعنی بوجود آن مرتبه از
وجود موجودند نه بوجودات خاصه خود پس حقیقت آن مرتبه از وجود مظهر و مجلی است از برای آن مهیات
و مفهومات و محضر و مرای است از برای آن عنوانات و حکایات خواهی بگو وجود آن مرتبه از وجود که اکمل
و اقوای همه وجودات است وجود ذهنی و وجود ظلی است نسبت بآن معانی و مهیات نه وجود خارجی
و نه وجود اصیل چنانکه معانی ذهنیه و صور عقلیه در نزد قائلین باتحاد عاقل و معقول بوجود قوه عاقله موجودند
نه بوجودات خاصه خود پس آن وجود نسبت بآنها وجود ذهنی و وجود ظلی و مظهر و مجلی و محضر و مرای است نه
بوجود خارجی و وجود عینی و نه وجود اصلی و نه وجود خاصی متفطن باش و بدانکه همین معنی یعنی اتحاد عاقل و معقول
در تعقل اشیا و مهیات مقتضای برهان محکم البنیان و حجت شدید الارکان و مذهب و معتقد اساطین
حکمای الهیین و مذاق و مشرب اعاظم عرفای محققین است و در نزد جمهور نیز که بارتسام معانی ذهنیه و صور
عقلیه قائلند آن معانی و مهیات بوجودات خاصه خود موجود نیستند بلکه بوجود کیفی عرضی موجودند مثلا مهیت آتش ذهنی
بوجود آتش موجود نیست بلکه بوجود ظلی کیفی موجود است بنا بر قاعده ارتسام و بوجود قوه عاقله موجود است بنا بر قاعده
اتحاد و لیکن بنای اصل مدعی بر اتحاد عاقل و معقول است پس همه صور عقلیه و معانی ذهنیه بوجود قوه عاقله موجودند
نه بوجود خاص خود و نه بوجود کیفی علمی عرضی از اینجا منکشف میشود در نزد صاحبان معرفت و حکمت حقیت و حقیقت
علم واجب الوجود بالذات باشیا قبل از ایجاد آن اشیا چنانکه مقتضای براهین عقلیه و حجج نیره و مستفاد
از دلایل نقلیه و شواهد سمعیه بلکه از ضروریات اسلامیه و بدیهیات ایمانیه است و از جهة عدم تفطن باین
قواعد برهانیه جماعتی علم سابق بر ایجاد اشیا را انکار نموده علم ذات اقدس مبدأ اعلا را باشیا مقصور بر مرتبه

اشاره باینکه بتوحید علمی ذات خود را توحید معلول است باجمال

اشاره به علم واجب الوجود بالذات باشیا قبل از ایجاد آن اشیا

ایجاد اشیا

ایجاد و ساختن زاید بر ذات اقدس دانسته اند و غفلت نموده اند که مرتبه ذات تقدم دارد بر مرتبه فعل و از مراتب واقع
بلکه اصل واقع و حقیقت واقع است پس اگر علم باشیا در آن مرتبه ثابت نباشد جهل باشیا ثابت میشود اگرچه
میان علم و جهل ایجاب و سلب ثابت باشد چنانکه مقتضای فحص و تحقیق بلکه مقتضای بداهت و وجدان است
زیرا که مراد از جهل جهل بسیط است نه جهل مرکب و بنابراین اگر علم ثابت نشود و نه جهل اگرچه در میانه آنها عدم و ملکه ثابت
باشد در هر دو صورت جهة نقص و قوه و حیثیت قصوری و استعدادی در ذات اقدس متحقق میشود و آن معنی
مستلزم ترکیب بلکه تجسیم است زیرا که از جمله ثابتست در نزد عقول سلیمه و اذهان مستقیمه که حیثیت نقص و عدم و جهة
قوه و امکان بعینها حیثیت تمام و وجود و جهة تحصل و وجوب نخواهند شد و الا اجتماع نقیضین لازم میآید چنانکه
مکرر در این وجیزه بیان نموده ام و مطلق ترکیب منافی وجوب وجود است چنانکه در نگارشات سابقه بکمال انکشاف
چه جای آنکه از جهة قوه و فعلیت باشد که موجب جسمیت نیز میباشد زیرا که قوه و استعداد از لوازم بلکه از
مقومات هیولی اولی است و هیولای اولی بی صورت جسمیه تحقق نمی پذیرد چنانکه در جای خود محقق و مبرهن است
متفطن باش و بدانکه از اینجا ظاهر میشود در نزد حاذق محقق و بصیر مدقق که باید واجب الوجود بالذات
واجب الوجود من جمیع الجهات و الحیثیات باشد چنانکه موروث از فیلسوف اعظم ارسطاطالیس و سایر
اساطین حکمت و معرفت است یعنی باید جهة امکانی و حیثیت امتناعی در ذات متحقق نباشد بلکه باید همه
جهاتش جهة وجوب و وجود و همه حیثیاتش حیثیت تأکد وجود باشد و در نگارشات سابقه نیز باین قاعده شریفه
که اصل اصیل و رکن رکین است در مقاصد ربوبیه و معارف حقیقیه اشاره نموده ام عجب است از بعضی از متجرین
مشایخ و فضلا که در بعضی از کتب و رسایل خود گاهی استدلال میکنند بر آنکه علم سابق بر ایجاد در مرتبه ذات
ممتنع الحصول است غافل از آنکه این معنی موجب ترکیب در ذات اقدس است و ترکیب در ذات اقدس واجب الوجود
بالذات موجب انتفا و انکار اوست پس استدلال بر امتناع علم سابق بر ایجاد در حقیقت استدلال بر انکار
واجب الوجود بالذات است پس چنین استدلال در حقیقت توهم باطل و خیال فاسدی خواهد بود و گاهی تمسک
میشود بآنکه جهل ضد علم است پس اگر علم باشیا عین ذات اقدس و سابق بر ایجاد اشیا باشد لازم میآید که
از برای او ضدی در واقع ثابت باشد و لازم باطل است زیرا که محال است آنکه از برای ذات اقدس ضدی متحقق

اشاره بآنکه میانه علم و جهل تقابل ایجاب و سلب است

اشاره بآنکه عدم تحقق علم سابق بر ایجاد در مرتبه ذات موجب ترکیب بلکه تجسیم است

اشاره بآنکه علم واجب الوجود بالذات واجب الوجود من جمیع الجهات است

اشاره برد رای بعضی از متجرین فضلا که گفته است علم سابق بر ایجاد در مرتبه ذات ممتنع است

اشاره برد استدلال دیگر او

باشد غافل ازانکه در میانه علم و جهل تقابل ایجاب و سلب است چنانکه مقتضای برهان و وجدانست و با تقابل عدم
و ملکه است از باب تنزل و مماشاة و الا ندیده ام و در کتاب کسی و نه در کلام احدی که قایل باشد بانکه در میانه
علم و جهل بسیط تقابل عدم و ملکه باشد نه تقابل تضاد بلی در میانه علم و جهل مرکب یعنی اعتقاد مطابق واقع و اعتقاد
غیر مطابق واقع تقابل تضاد متحقق است و اگر مراد از تضاد مطلق تنافی باشد لازم میاید که ذات اقدس در
مرتبه ذاتش واجب الوجود نیز نباشد یعنی لازم میاید که وجوب وجود بلکه نفس وجود نیز عین ذات نباشد زیرا که
در میانه وجوب وجود و امکان و امتناع و در میانه وجود و عدم تنافی متحقق است و لازم میاید که تجرد و بساطت نیز
عین ذات نباشد زیرا که جسم منافی تجرد و ترکیب منافی بساطت است خلاصه کلام لازم میاید که در مرتبه
ذات محکوم بهیچ حکمی از احکام حتی بانکه حقیقتی از حقایق و ذاتی از ذوات است نیز نتواند شود و فضیحت و شناعت
این معنی غنی از بیان و مستغنی از بینه و برهانست و حال انکه بر این تقدیر نیز ترکیب در ذات متحقق میشود
زیرا که منتهای مطلب بر تقدیر تضاد بنا بر هر دو احتمال آنست که مرتبه ذات از هر دو خالی باشد پس یا جهت امکانی
در ذات متحقق میشود و یا جهت امتناعی و هر دو مستلزم ترکیبند چنانکه گذشت و غافل ازانکه علم مثل سایر
عوارض وجود از انجهت که وجود است عین وجود است چنانکه قوة بعد اولی و کرة بعد اخری در این وجیزه شریفه
به بیانات شافیه محقق و منکشف گردیده است و شناختی که از برای وجود مراتب شدیده و ضعیفه و درجات
کامله و ناقصه است پس از برای علم نیز مراتب شدیده و درجات کامله و ناقصه است پس در واجب الوجود
واجب الوجود بالذاتست و در جواهر مجرده جوهر مجرد و بنا بر انکه در علم حصولی تعقل بارتسام باشد از کیفیات
نفسانیه است و بنا بر سریان نور شعور و ادراک در همه موجودات چنانکه مقتضای فحص و برهان و مؤدای
کشف و عرفان و مستفاد از مشکوة نبوت و ولایت است در جواهر جسمانیه جوهر جسمانی و در مقولات عرضیه
مقوله عرضی یعنی در کمیات کم است و در کیفیات کیف و در اینیات این است و در وضعیات وضع و هکذا
و از همین جاست که در بعضی ازین صور ضدی از برای او متصور میتواند شد نه در همه صور زیرا که باتفاق در تضاد یکی
از موضوع یا محل معتبر است پس چگونه از برای علم مطلقا ضدی متصور میتواند شد با انکه بعضی از مراتب او واجب
الوجود است و بعضی جواهر مجرده که قایمند بذات خود نه بمحال و نه بموضوعات پس حقیقت علم از انجهت که حقیقت

علم است

اشاره به بطلان استدلال

اشاره بنفی تضاد و تقابل علم و جهل بسیط

اشاره بآنکه از برای علم مراتب شدید و ضعیف است

اشاره بآنکه حقیقت علم ... مقولات ...

علم است باشیء از اشیا تضاد ندارد و مثل حقیقت وجود و باعتبار اتحادش با طایفه از مهیات در بعضی از مراتب و مقامات
بتبعیت آن مراتب و درجات بضدیت موصوف میشود چنانکه باتصاف حقایق وجودیه باحکام مهیات بتبعیت
آن مهیات متفطن باش و بدانکه این استدلال اگر تمام باشد در علم بذات نیز جاری میشود و منکر انکه علم بذات را
نیز انکار کند و انکار او مستلزم انکار مطلق علم و ادراکست زیرا که علم بغیر مستلزم علم بذاتست زیرا که
عالم بهر شیء ممکن نیست انکه عالم باشد بانکه عالم است بان شیء و در این حکم تصور موضوع معتبر است و موضوع
این قضیه ذات عالم است پس علم بغیر موجب امکان علم بذاتست و امکان علم بذات مستلزم فعلیت علم
بذاتست زیرا که علم بذات بعلم حضوری اشراقی است نه بعلم حصولی ارتسامی و الا لازم میاید که علم بذات
بنحو کلیت باشد نه بنحو جزئیت و شخصیت چنانکه از ضروریات وجدانیه و بدیهیات اولیه است بیان ملزوم
آنست که صورت ذات بر تقدیر علم حصولی در قوی جسمانیه حاصل نمیتواند شد زیرا که ذات مجرد است و صورت
او نیز باید مجرد باشد زیرا که صورت شیء باید مطابق او باشد تا مناط انکشاف او تواند شود پس بر تقدیر علم
حصولی صورت ذات باید در خود ذات مرتسم باشد و هر صورت عقلیه باید موصوف بکلیت باشد
زیرا که نسبتش بهمه افراد خارجیه بمساویست و این حقیقت معنی کلیت گرچه این تساوی نسبت که گاهی
تعبیر از او بمطابقه است و گاهی باشتراک پس منکشف گردید که اگر علم بذات بعلم حصولی باشد لازم میاید که علم
بذات بنحو کلیت باشد نه بنحو جزئیت و الا لازم میاید که مخبر از ذات خود از ذات کلی خبر دهد نه از ذات شخصی و بطلانش
این معنی غنی از بیان و مستغنی از بینه و برهانست پس بحد انکشاف آمد که علم بذات بعلم حضوری اشراقی است
و علم بهر شیء بعلم حضوری اشراقی بعین ذات آن شیء است پس علم بذات بر تقدیر امکانش چنانکه معروف
باید بالفعل باشد زیرا که انفکاک شیء از ذات خود و از جمله مستحیلات و ممتنعاتست متفطن باش و بدانکه
امثال این مطالب از جمله مبینات و واضحاتست در نزد کسی که اندک ربطی در علم الهی و کلام حاصل نموده باشد
ولی چون بنای ابنای زمان غالبا بر عدم تحقیق و تدقیق و بر اکتفا بر مجرد اخذ و تقلید است خصوصا از کسانیکه
مشهور بفضیلت و براعت و معروف بفضایل و معارف باشند لهذا از برای تنبیه غافلین و هدایت جاهلین
و ارشاد مسترشدین بسط کلام دادم و الا ما امکن اقتصار و اختصار در این وجیزه مطلوب و مرغوبست اشراق و انارة

اشاره بآنکه انتفاء علم بذات مستلزم انتفاء مطلق علم و ادراکست

بیان آنکه علم بذات عین ذات

اشاره بآنکه [illegible] واجب بسیط [illegible]

چرا که در اشارات سابقه بحد انکشاف آمد که هر حقیقت وجودیه حقیقت وحدانیه و حقیقت نورانیه است و نیز در
همان اشارات بحد انکشاف آمد که حقایق وجودیه امکانیه حقایق تعلقیه و حقایق ارتباطیه اند و نسبت آنها
بمفیض خود نسبت نقص بتمام و نسبت فقر بغنا و نسبت جلوه بمتجلی و نسبت عکس بعاکس و نسبت فرع باصل است
پس تفاوت در میانه مفیض بالذات و مفاض بالذات خواهی بگو در میانه جاعل بالذات و مجعول بالذات خواهی
بگو در میانه متجلی بالذات و جلوه بالذات متحقق نمیتواند شد مگر بشدت و ضعف و بغنا و فقر چنانکه در صحیفه الهیه ارشاد است
و الله الغنی و انتم الفقراء و از بیانات که مراد از غنا غنای بالذات و از فقر فقر بالذات است و فقر ذاتی در صورتی
متصور میشود که حیثیت ذات شیئی بعینها حیثیت ارتباط و تعلق بغیر باشد و در ذات او جهتی سوای جهت تعلق
و ارتباط متحقق نباشد و بسوی این دقیقه نیز اشاره است در کلام سلطان اولیا و خاتم اوصیا علیه آلاف التحیة
والثنا توحیده تمییزه عن خلقه و حکم التمییز بینونة صفة لا بینونة عزلة و مراد از بینونت صفتی آنست که از برای مخلوق
و آفریده حقیقتی متصور نباشد مگر قائم بغیر بحیثیتی که قیام بغیر مقوم ذاتش باشد زیرا که صفت حقیقت قائم بغیر است و لیکن
ولی مراد از قیام در ما نحن فیه قیام عنه است نه قیام فیه یعنی قیام صدوری است نه قیام حلولی و باین لطیفه ربوبیه
نیز اشاره است در کلام خلیفه بحق و ولی مطلق حضرت قائم صاحب الامر علیه و علی آبائه آلاف التحیة و السلام در دعای
ایام ماه مبارک رجب فجعلتهم معادن لکلماتک و ارکانا لتوحیدک و آیاتک و مقاماتک التی لا تعطیل لها فی کل
مکان یعرفک بها من عرفک لا فرق بینک و بینها الا انهم عبادک یعنی گردانیدی والاة امر خود را معدنها از برای
کلمات خود و رکنها از برای توحید خود و آیات و مقامات خود که تعطیل نیست از برای آنها در هیچ مکانی بآن شناسای
شناخته است ترا هر کسیکه شناخته است ترا فرق نیست میان تو و میان ایشان مگر اینکه بندگان تو میباشند
می بینی که چگونه نفی فرموده است همه انحاء فرق را مگر فرق باعتبار الهیت و عبودیت را و این فرق و بینونت اتم
و اکمل انحاء بینونت و فرق است زیرا که مراد از عبودیت عبودیت ذاتیست و عبودیت ذاتی آنست که در
ذات و حقیقت شیئی سوای جهت عبودیت و فقر جهت دیگر متحقق نباشد و از بیانات که نسبت در میانه غنای
بالذات و فقر بالذات ایجاب و سلب است که اتم و اقوای اقسام تقابل است وجه بسیار از معارف ربوبیه و حقایق
عرفانیه در این کلمات شریفه که از معدن حکمت و معرفت و منبع ولایت و طهارت ماثور است مندرج و منطوی است

اشاره بتفسیر آیه والله الغنی و انتم الفقراء

اشاره بشرح حدیث توحیده [illegible]

و در صاحبان

و در صاحبان بصیرت و فطنت مخفی و مستور نیست شرح آن کلمات شریفه و بیان اسرار و دقایق آنها بسط تمامی
از کلام میخواهد و این وجیزه را گنجایش آن و نه این فقیر را مجال بیان متفطن باش پس از این بیانات و اشارات
منکشف گردید که وجودات امکانیه و حقایق مجعوله عکوس و فروع و رشحات و لمعات و اضواء و انوار ند از وجود
مفیض بالذات و جاعل بالذات و متعلق بالذات و مرتبط بالذات اند بجاعل سرمدی و جاعل لم یزل پس توحید
هر حقیقت وجودیه از حقایق مجعوله و وجودات فایضه و لمعات مفاضه که عبارت از انکشاف وحدت آن حقیقت
وجودیه است از برای ذات خود بعینه انکشاف مفیض بالذات است از برای او زیرا که منکشف گردید که تفاوت
و مباینتی متحقق نمی باشد مگر بشدت و ضعف و بغنا و فقر و بیان نمودم که این قسم از مباینت اتم انحاء مباینت
و ما فوق او متصور نمیتواند شد و با وجود این نحو از مباینت کمال مناسبت نیز متحقق است بحیثیتی که ما فوق آن متصور
نمیتواند شد متفطن باش که با کمال ظهور بکمال غموض وارد و قل کل یعمل علی شاکلته و لا فرق بینک و بینهم الا انهم عبادک
و برانکه با وجود اینکه کمال مباینت در میانه علت بالذات و معلول بالذات ثابت است بحیثیتی که ما فوق آن
متصور نمی باشد چنانکه محقق گردید جمیع جهات مناسبت نیز بجهات علیت و معلولیت بر میگردد و ببراهین ساطعه
و حجج باهره دیگر سوای آنچه که در این مقام اشاره نمودم در کتاب لمعات الهیه حجاب اختفا را از چهره شاهد این
معنی برداشته ام رجوع کن و غنیمت شمار و رئیس محققین رساله مخصوص چنانکه صدر متالهین در امور عامه اسفار
اربعه اشاره نموده است در کشف حقیقت و حقیقت این مطلب تصنیف فرموده است با اصل معنی بر میگردیم و میگوییم که انکشاف
تعلق و ارتباط از آنجهت که تعلق و ارتباط است بعینه انکشاف متعلق به و مرتبط الیه است از آنجهت که مرتبط الیه است
چنانکه انکشاف نسبت از آنجهت که نسبت است انکشاف منتسب الیه است خواهی بگو انکشاف جلوه از آنجهت
که جلوه است بعینه انکشاف متجلی است از آنجهت که متجلی است خواهی بگو انکشاف فرع از آن جهت که فرع است بعینه
انکشاف اصل و انکشاف لمعه از آنجهت که لمعه است انکشاف لامع و انکشاف مرتبه ضعیف از شیئی از آنجهت که ضعیف
از آن شیئی است بعینه انکشاف شدید از آن شیئی است و لیکن بوجه نه بکنه باندازه فیض و جلوه نه باندازه
مفیض و متجلی از اینجاست که گفته اند ادراک مفاض مفیض خود را بقدر افاضه است نه بقدر مفیض خلاصه کلام
هر مرتبه از مراتب فیض وجودی حقیقت وحدانیه و حقیقت نورانیه است و از برای ذات خود منکشف است و همین

اشاره بتوحید

اشاره باینکه توحید [illegible] ذات
[illegible] توحید مفیض است و لیکن
بوجه نه بکنه

و همین انکشاف انکشاف بفیض است زیرا که همه فیوضات بفیض اطلاقی وجودی بر میگردند و فیض اطلاقی مرتبه قیومیت
و ایجاد اشیاست چنانکه در شارقات سابقه منکشف گردید و قیومیت صفت مبدء فیاض است و از جهات
که انکشاف صفت از آن جهت که انکشاف صفت است بعینه انکشاف موصوف است ولیکن باندازه صفت نه
باندازه موصوف از اینجا ظاهر میشود که توحید را مراتب شدیده و ضعیفه است بحیثیتی که نسبت هر لاحقی بسابق
خود در سیر نزولی نسبت نقص بتمام و نسبت فقر بغناست و در سیر صعودی نسبت هر سابقی بلاحق خود همین نسبت
از اینجا ظاهر میشود معنی فقره شریفه دعای مذکور فجعلتهم معادن لکلماتک و ارکانا لتوحیدک و از اینجا ظاهر میشود
نیز سر کلام قدسی نظام کنت کنزا مخفیا فاحببت ان اعرف فخلقت الخلق لکی اعرف و از اینجا نیز منکشف میشود
سر کلام خاتم نبوت من رآنی فقد رای الحق و سر کلام خاتم ولایت من عرف نفسه فقد عرف ربه و سر کلام
معدن عصمت و طهارت در زیارت جامعه کبیره من عرفکم فقد عرف الله و من اطاعکم فقد اطاع الله و سر کلام
معجز نظام من یطع الرسول فقد اطاع الله و ان من شیء الا یسبح بحمده و لکن لا تفقهون تسبیحهم و از اینجا
نیز منکشف میشود در نزد حاذق محقق و بصیر مدقق که همه اشیا بحسب فطرت اصلیه در صراط مستقیم
توحیدند و ما من دابة الا هو آخذ بناصیتها ان ربی علی صراط مستقیم و از مشکوة نبوت وارد است کل مولود یولد
علی الفطرة و لکن ابواه یهودانه و ینصرانه و یمجسانه متفطن باش و بدانکه شواهد اینمدعی از طریق نبوت و ولایت
لا تعد و لا تحصی است تتبع و تفطن باش و در شارقات سابقه نیک تعمق نما تا شاهد مطلوب نقاب
احتجاب از رخساره حیا بر داشته کالشمس فی رابعة النهار مشاهد و عیان گردد و غنیمت شمار که از برای غایت
ایضاح و اشراق و بجهة نهایت انجلا و انکشاف لآلی امثال اینمطالب غامضه و مسائل عالیه را گاهی از
جهت بیان و گاهی از اسرار ولایت و عرفان و گاهی از رموز نبوت و قرآن برشته تقریر کشیدیم و بسلک
تحریر آوردم تا احدی را مقام توقف و مجال تأملی نماند و با وجود این همه توضیح و تفصیل اگر طلاب معارف
و حقایق را بصیرتی و معرفتی باشد اندک اشاره کافی و وافی خواهد بود و الا فمن لم یجعل الله له نورا فما
له من نور **تقسیم و توضیح** بدانکه تقسیمات بسیاری از برای توحید کرده اند و این فقیر در کتاب لمعات
الهیه هفت قسم از برای او بیان نموده ام و اکثر آن اقسام را در شارقات سابقه و غیبیات شافیه برشته

تقریر

تقریر کشیده ام و از برای توضیح و تتمیم میگویم اول آن اقسام توحید بمعنی احدیت است و او عبارتست از تصدیق بانکه
حقیقت واجب الوجود بالذات واحد من جمیع الجهات و بسیط من جمیع الحیثیات است و عدم تثنی وحدت حقه
و بساطت او بسالبت صرفه است دوم توحید بمعنی لا شریک له فی وجوب الوجود است یعنی شریک نیست ذات
اقدس خداوند یگانه را در معنی وجوب وجود ذاتی و در مفهوم واجب الوجود بالذات یعنی مصداق و حکی
عنه این دو معنی یکی حقیقتی از حقایق عینیه است و تحقق مصداق و حقیقه دیگر از برای آن دو معنی از جمله مستحیلات
و ممتنعات بالذات است لا اله الا الله وحده لا شریک له سیم توحید بمعنی لا شریک له فی الایجاد است یعنی
شریک نیست ذات اقدس خداوندی را در ابداع مبدعات و ایجاد مکونات و اختراع علویات و سفلیات
جواهر او عرضا مجردا و ماديا عقلا و نفسا مادة و صورة با تحقق فواعل کثیره و مبادی غیر محصوره و کیفیت و حقیقت
و معیت و اقعیتش در شارقات سابقه با بیانات شافیه و تبیانات کافیه بحد انکشاف و انجلا آمد چهارم توحید بمعنی لا
شریک له فی ای معنی و مفهوم کان است یعنی شریک نیست ذات اقدس خداوندی را در هیچ معنی از معانی و در
هیچ مفهومی از مفهومات با تحقق اشتراک معنوی در عوارض وجود از آنجمله که وجود است از وحدت و وجود
و تشخص و علم و قدرت و حیات و مانند آنها و کیفیت اینمطلب اسنی و مقصد اعلا را در کتاب لمعات الهیه
با بسط وجوه بیان نموده ام و از شارقات سابقه و لمعات ماضیه در نزد نامل صادق و متعمق کامل مستفاد میشود
شد متفطن باش پنجم توحید در صفات حقیقیه و اوصاف کمالیه است یعنی صفات حقیقیه عین یکدیگر و عین
ذات اقدس واجب الوجود بالذات اند بحسب وجود و تحقق و باعتبار ذات و مصداق باینمعنی که وجود ذات بعینها
وجود آن صفاتست و وجود آن صفات بعینه وجود ذات است و تغایری متصور نیست مگر باعتبار مجرد معنی و مفهوم
چنانکه در شارقات سابقه بتفصیل تمام مذکور گردید ششم توحید در صفات سلبیه و اوصاف جلالیه است یعنی
همه صفات جلالیه و اوصاف تنزیهیه بیک صفت سلبی و وصف تنزیهی که عبارت از قدوسیت و سبوحیت
باشد بر میگردند و آن یک صفت عین ذات اقدس است هفتم توحید در صفات فعلیه و اوصاف اضافیه است
یعنی همه صفات فعلیه و اوصاف اضافیه بیک صفت اضافیه بر میگردند و آن صفت عبارتست از قیومیت مطلقه
و فیاضیت عامه است و در شارقات سابقه محقق نمودیم که این قسم از توحید باعتباری بتوحید در افعال بر میگردد

بیان توحید بمعنی احدیت

بیان توحید بمعنی لا شریک له فی
الایجاد

بیان توحید بمعنی لا شریک له
فی ای معنی کان

بیان توحید در صفات حقیقیه

بیان توحید در صفات اضافیه
سلبیه و اوصاف جلالیه

بیان توحید در صفات اضافیه

شماره تقسیم سیم از برای توحید

تقسیم دوم

زیرا که مناط و مبدء صفات اضافیه فیض اطلاقی و انبساطی است که فعل مطلق ذات اقدس است متذکر باش و بعضی از محققین
عرفا گفته اند که توحید سه قسم است اول توحید افعال دوم توحید صفات سیم توحید ذات و تمسک نموده است
در این باب بکلام خاتم انبیا و تمسک نموده است در این باب بکلام خاتم انبیا علیه التحیة و الثنا اعوذ بعفوک من
عقابک و اعوذ برضاک من سخطک و اعوذ بک منک و بعضی از محققین ایشان دو قسم از برای توحید
ذکر نموده است اول توحید احدیت دوم توحید فردانیت مرادش از توحید احدیت توحید عامه مسلمین است
خواه از تقلید علما و اکیاس ماخوذ شود و یا از دلیل و برهان حاصل آید و مرادش از توحید فردانیت توحید
کملین عرفاست از توحید انبیا و اولیا و متابعین ایشان که بطریق کشف و عیان از برای ایشان حاصل شود
و مشاهده جمال ازلی و جلال لم یزلی منصوب دیده بصیرت ایشان گردد و بعضی از ایشان قایل است که توحید
دو قسم است اول را توحید الوهی نامیده است دوم را توحید وجودی مرادش از توحید الوهی توحید احدیت است
در تقسیم سابق و از وجودی توحید فردانیت است در همان تقسیم و بعضی از محققین ایشان گفته است که توحید
سه قسم است اول توحید عام است که مستفاد شود از شواهد نقلیه و دلایل عقلیه بجهت تفکر در مصنوعات
متقنه و آیات محکمه از مبدعات و کاینات انفس و آفاق و مفاد این توحید تصدیق بمفاد لا اله الا الله وحده لا
شریک له الاحد الصمد الذی لم یلد و لم یولد و لم یکن له کفوا احد است و این توحید توحید ظاهر و توحید جلی است
که در مقابل شرک جلی واقع است و باین توحید منوط است همه احکام اسلام و باین توحید ممتاز میشود اهل کفر
از دار اسلام و باین توحید صحت می یابد همه عبادات و باو محفوظ میشود دماء و اموال و لازم میشود دیات
و قصاص دوم توحید خاص است و او ثابت میشود بحقایق یعنی بمکاشفات غیبیه و مشاهدات نوریه و انوار
ساطعه و اسقاط اسباب ظاهره و ترقی از منازعات عقول و اوهام و تجرد از تعلق بشواهد و دلایل یعنی
مشاهده نکند صاحب این مقام در توحید خود دلیلی و آیتی را و نه در توکل خود سببی را و نه در نجات خود از عقوبات
دنیا و آخرت وسیله را و حاصل میشود این توحید بعلم فنا و بعلم جمع یعنی بفنا در اسما و صفات نه بعین فنا
و عین جمع یعنی بفنا در ذات که در توحید سیم معتبر است سیم توحید حق است مر ذات خود را و نمیرسد بکنه این
توحید بکنه ذات اقدس او و فایض میشود از این توحید باحدی بکرا لایحه یعنی لمعه یسیره و بسرایر طایفه از خاصان

بارگاه

شماره تقسیم

بارگاه احدیت مثل کملین از انبیا و اولیا بعد از فنا کلی در توحید که او فنا در فناست چنانکه سابقا بیان نمودیم و
این قسم از توحید اشاره است کلام خاتم اولیا علیه التحیة و الثنا و کمال الاخلاص نفی الصفات عنه بعد از آن
گفته است و تعبیر از این توحید بعنوان رمز اسقاط حدث و اثبات قدم است ولی التفات باین معنی نیز منافی
توحید است بلکه شعور بتوحید نیز مصادم توحید است چنانکه در معنی فنا در فنا اشاره نمودیم متفطن باش و صاحب
نفایس الفنون گفته است که توحید در نزد عرفا اسقاط اضافات و نفی صفات محدثات است از حق اول و از برای
او چهار مرتبه اول توحید ایمانی است و او عبارتست از اعتقاد بمبدئیت و قیومیت واجب الوجود بالذات و وحدانیت
و ازلیت و سرمدیت و بقاء او با سایر صفات ثبوتیه و سلبیه و اذعان بحقیقت و حقیت بعثت رسل و انزال کتب
و بخاتمیت و اکملیت و افضلیت صفوة انبیا محمد بن عبدالله بن عبدالمطلب علیه اکمل الصلوات و التحیات و تصدیق
بامامت ائمه معصومین صلوات الله علیهم اجمعین و بجمیع آنچه که در شریعت حقه و ملت بیضای او وارد است
از حشر و نشر و ثواب و عقاب و صراط و حساب و میزان و جنت و نار و غیر اینها و فایده این توحید خلاص از
شرک جلی و انخراط در سلک اهل اسلام است مرتبه دوم توحید علمی است و او عبارتست از آنکه موحد از سر
یقین بداند که موجود حقیقی و موثر مطلق و قیوم بمثل ما نحن فیه نیست مگر ذات حق اول و جمله ذوات و صفات
و افعال در ذات و صفات و افعال او مستغرق و مستهلکند و این توحید مستفاد است از باطن علم که او را علم
الیقین خوانند و اول مرتبه اهل عرفان این توحید است سیم توحید حالی است و او عبارتست از آنکه حال توحید
وصف لازم موحد گردد و در جمله رسوم وجود دیگر اندک بقیه در غلبه اشراق نور توحید متلاشی و مضمحل شود و نور
علم توحید در نور حال مستتر و مندرج گردد چنانکه نور کواکب در نور آفتاب و در این مقام وجود موحد در
مشاهده واحد چنان مستغرق و مستهلک گردد که جز ذات و صفات واحد در نظر شهود او نیاید تا غایتی
که این توحید را صفت واحد بیند نه صفت وجود خود و این دیدن را هم صفت او بیند و هستی او بدین
طریق قطره وار در تصرف تلاطم امواج بحر توحید افتد و غرق جمع شود و منشا این توحید نور مشاهده است
و منشا توحید علمی نور مراقبه و بدین توحید اکثری از رسوم بشریت منتفی شود بر مثال نور آفتاب که در غلبه ظهور
او بیشتر اجزا ظلمت از روی زمین برخیزد و توحید علمی بعضی از رسوم مرتفع گردد بر مثال نور ماه که بظهور او بعضی

از اجزاء ظلمت منتفی شود و بسبب وجود اندکی از رسوم بشریت در توحید حالی آنست که هنوز رشح تعلق وجود
افعال و تهذیب اقوال از موحد ممکن است چنانکه از خاتم نبوت وارد است انه لیغان علی قلبی و انی لاستغفر الله
فی کل یوم سبعین مرة و در روایتی وارد است مأة مرة و از این جهت است که حق توحید که در حال حیات چنانکه باید ثابت
کماهو نشود چنانکه گفته اند التوحید غریم لا یقتضی دینه و غریب لا یؤدی حقه و بدین توحید بیشتر از شرک خفی مرتفع
گردد و خواص موحدان را در حال حیات از حقیقت توحید صرف که بیکبارگی آثار و رسوم در او متلاشی شود
گاه گاهی لمعه بر مثال برق خاطف لامع گردد و فی الحال منتفی شود و ما این مرتبه در توحید انسانی مرتبه دیگر ممکن
نیست مرتبهٔ چهارم که آنرا توحید الهی گویند عبارت است از بودن ذات حق اول بنفس ذات خود در ازل موصوف
بوحدانیت بجنبه‌ای که نبوده باشد با او چیزی و باقی باشد بوحدانیت در ابد و فانی شوند همه اشیا در نزد غلبهٔ
ظهور و نور او پس این قسم از توحید توحیدیست که ثابت است از برای ذات حق ازلا و ابدا ما سوای او
متحقق باشند یا نباشند و این قسم از توحید از وصمت نقصان بریست و توحید دیگران بسبب نقصان
وجود ایشان بری از نقصان نیست تمام شد کلام او عارف محقق و نحریر مدقق کمال الدین بن میثم البحرانی
در شرح کبیر خود بر نهج البلاغه گفته است بدانکه معرفت صانع جل اسمه را مراتب و درجاتست ادنای آنها
آنست که بنده بشناسد که از برای عالم صانعی است یعنی آن معنی را تصور نماید دوم آنست که تصدیق
کند بوجود سیم آنست که بجذبات عنایت الهی ترقی نماید و تصدیق کند بتوحید و تنزیه او از شرکا چهارم
اخلاص در توحید است و او عبارتست از مشاهده ذات و صفات حق اول بجنبه‌ای که همه اغیار از نظر او ساقط
گردند حتی انیت و ذات خود پنجم مشاهده صرف ذات است و اینمعنی در حالتی متصور میشود که صفات او نیز
از نظر سالک عارف ساقط گردند و بسوی این مقام از مقامات عرفان اشاره است کلام آنحضرت
و کمال الاخلاص نفی الصفات عنه و این مرتبه از توحید و معرفت غایت عرفان و منتهای قوه انسانست
تمام شد کلام آن محقق و اخذ نموده است این مراتب را از کلام سلطان اولیا علیه التحیة و الثنا که در کتاب
نهج البلاغه مذکور است و او این است اول الدین معرفته و کمال معرفته التصدیق به و کمال التصدیق به
توحیده و کمال توحیده الاخلاص له و کمال الاخلاص نفی الصفات عنه اگر بگوئی که مقصود بالذات در این

مقام

مقام بیان اقسام و مراتب توحید است و از جمله آنست که مرتبه اولی و ثانیه در کلام آن محقق از مراتب توحید نشمرند
میگوئیم در بادی رای در نزد جلیل النظر چنین است ولی در نزد دقیق النظر منکشف میشود که نه چنین است
بلکه از مراتب توحیدند زیرا که تفاوت در میانه مراتب معرفت بشدت و ضعف و بکمال و نقصان است
چنانکه از کلام اصحاب نیز مستفاد میشود و تفاوت بمجرد شدت و ضعف متصور نمیشود مگر در صورتیکه
شدید و ضعیف در اصل حقیقت متحد باشند چنانکه در میانه مراتب سواد و حرارت مشاهده است و توضیح
آنست که سابقا بحد انکشاف آمد که حقیقت معرفت نوریست فایض از مبدء فیاض که منشا انکشاف است
خود و منکشفیت معیفض بالذاتست و آن نور در بدایت عرفان ضعیف و مشوب بظلمات تعلقات بدنیست
و بتدریج بریاضات علمیه و عملیه اشتدادی یابد تا بغایت مراتب عرفان برسد و در حقیقت زایل نمیشود
مگر نقصانات و نقیصات چنانکه در صباوت و رجولیت بسط تمام گذشت پس مرتبه اولای معرفت مرتبه
مراتبها
ضعیف از توحید است چنانکه مرتبه اخیره از توحید اقوی و اعلای معرفت است و همچنین مرتبه صباوت مرتبه
ضعیف رجولیت و مرتبه رجولیت مرتبه کامل صباوت است متفطن باش که با کمال وضوح نهایت غموض
بیان اقسام و مراتب توحید بنابر حجة الاسلام غزالی
دارد و حجة الاسلام غزالی در کتاب احیاء العلوم گفته است که توحید منقسم میشود بلب و لب لب و بقشر
و قشر قشر قشر قشر آنست که بمجرد اقرار بلسان باشد مثل توحید منافقین و قشر عبارتست از اذعان
و تصدیق قلبی بمعنی کلمه توحید و این قسم از توحید توحید عموم مسلمین است و لب عبارتست از توحیدی که
بطریق کشف و شهود حاصل شود و متحقق نمیشود این معنی مگر در هنگامیکه مشاهده نکند عارف موحد اشیا
کثیره و امور متکثره را مگر صادر و فایض از واحد قهار و این قسم از توحید توحید مقربین است و لب لب
عبارتست از مشاهده حق اول بجنبه‌ای که همه اغیار حتی انیت و ذات خود عارف نیز از نظر شهودش ساقط
گردند و مستغرق شود باطن و سر او بمشاهده واحد قهار این است معنی فنا در توحید در نزد اهل عرفان
و این قسم از توحید توحید صدیقین است تمام شد کلام او و سلطان المحققین و برهان الحکماء الاسلامیین
نصیر الملة و الحق و الدین محمد بن محمد الطوسی قده در کتاب اوصاف الاشراف فرموده است که مثل مراتب
توحید و عرفان مثل مراتب معرفت آتش است مرتبه اولای معرفت آتش آنست که مسموع شود که در عالم وجود

بیان اقسام مراتب توحید و بیان تشبیه آن بمعرفت آتش موسی

جوهریست که فانی میکند ملاقی خود را و ظاهر میشود اثر او در هر چیزی که محاذی باشد با او بوضع خاصی هر چه از او افتد شود
موجب نقصان او نباشد و آن جوهر نامش آتش است و نظیر این مرتبه از مراتب معرفت حق اول معرفت کسانیست
که تصدیق نموده اند دین مبین و ملت بیضای سید مرسلین را بمجرد تقلید آبا و امهات و یا باتباع اکیاس
و اشراف از معروفین بفضیلت و براعت یعنی بدون اطلاع بر براهین عقلیه ساطعه و حجج نیره قاطعه مرتبه
دوم از مراتب از مراتب معرفت آتش معرفت کسانیست که دود وی مشاهده نمایند و حکم کنند بعقل این
بآنکه اثر بدون موثر و حادث بدون محدث متحقق نمیتواند شد پس یقین کنند بآنکه موثر این اثر خاص

بیان آنکه معرفت آتش منطبق بر مراتب توحید

در عالم وجود متحقق و شاغل این قسم از تاثیر است و نظیر این مرتبه از مراتب توحید و عرفان معرفت کسانیست
که از براهین عقلیه و حجج نیره حاصل شود مرتبه سیم از مراتب معرفت آتش معرفت کسانیست که احساس
کنند گرمی او را بسبب مجاورت و قرب او و مشاهده نمایند اموری را که بنور او مستضیئ و روشن شده و نظیر
این مرتبه از مراتب توحید و عرفان معرفت خلص مؤمنین است که دلهای ایشان مطمئن گردیده است
بخداوند یگانه و یقین نموده اند بنحوی از شهود که او نور آسمانها و زمین است چنانکه در صحیفه الهیه ارشاد
الله نور السموات والارض مرتبه چهارم از مراتب معرفت آتش معرفت کسانیست که محترق باشند
باو بکلیه بدن خود و متلاشی باشند در او بجمله بنیه خویش بحیثیکه اثری از هویت ایشان باقی نماند و نظیر
این مرتبه از مراتب توحید و عرفان معرفت کسانیست که مقام ایشان فنای در توحید است یعنی نظر
ایشان مقصور است بمشاهده جمال و جلال ازلی بنحویکه مرتبه کمال اخلاص که نفی نعوت و اوصاف است
حاصل شود و در بحر تشعشع جلال احد قهار مستغرق و مستهلک گردند و از همه چیز غافل شوند حتی از انیت
و تعین ذات خود و حتی از توحید و عرفان خود جز او را نه بینند و جز او را نپرستند و این مرتبه از توحید
و عرفان قصوی مراتب توحید و عرفان و علیا درجات ایقان و ایمانست روزی کند خداوند یگانه بما
وصول بآن درجه و وقوف بر آن درجه را بمن وجود و کرم خود تمام شد ترجمه کلام آن حکیم الهی و عارف ربانی
مضاعف الدرجات فی العلم والیقین ولیکن در این مقام لطیفه ایست عرفانیه و دقیقه ایست الهیه که
در شارقات سابقه اشاره نمودم و او اینست که در مقامات توحید و عرفان مقامیست اعلای از همه

این مقامات

مقامات و درجه ایست اعلای از همه این درجات و او بقای بعد از فنا و صحو بعد از محو و فرق بعد از جمع است و او
عبارتست از آنکه مشاهده حق شاغل از مشاهده خلق نباشد و مشاهده خلق حاجب از مشاهده حق نباشد
بلکه در عین وحدت یعنی کثرت بین باشد و در عین کثرت یعنی وحدت بین باشد و حال در حالت فنا
و پیش از فنا چنین است زیرا که در اول مشاهده حق شاغل از مشاهده خلق و در دوم مشاهده خلق
حاجب از مشاهده حق است و حق الیقین عبارت از این مرتبه از توحید است چنانکه عین الیقین عبارت
از مرتبه سابقه است و گاهی بر مرتبه سابقه حق الیقین گویند و سابق بر آن مرتبه را عین الیقین خوانند
مخفی نباشد و بدانکه از تقسیمات توحید مراتب او نیز منکشف گردید زیرا که هر قسمی مرتبه ایست باعتباری
و هر مرتبه قسمی است باعتباری لهذا البعض بمراتب تعبیر کرده اند و بعضی باقسام و این مراتب و اقسام که
مذکور شد مراتب کلیه و اقسام کلیه توحید بود و الا مراتب و اقسام جزئیه توحید مثل مراتب کشف معنوی غیر متناهیست
چنانکه در شارقات سابقه بعد انکشاف آمد متذکر باش و بدانکه اگرچه تقسیمات مذکوره در حقیقت متقارب

بیان آنکه اگرچه حدیث کمیل بن زیاد سند معتبر ندارد ولیکن جماعتی از محققین نقل نموده و بمولای متقیان نسبت داده اند

و متشارکند ولی چون هر یک مشتمل است بر لمعه و اشراقی و بر تحقیقی و تدقیقی که دیگری فاقد آنست و اصل مقصود
نیز از غوامض و مشکلات مسائل علم توحید و عرفانست لهذا باستیفای تمام نقل نمودم تا طلاب معارف
و حقایق از هر شجری ثمری بردارند و از هر گلی رایحه استشمام نمایند والله الموفق و هو المعین کمونه نقلیه
بدانکه حدیث کمیل بن زیاد النخعی که در صدد شرح معانی و کشف اسرار او هستم هنوز بسند معتبر بلکه بغیر معتبر
در کتب معتبره احادیث بنظر قاصر این فقیر نرسیده است ولیکن جماعتی از محققین علما و متبحرین فضلا
و معتبرین عرفا در کتب و رسایل خود نقل نموده بسلطان اولیا و خاتم اوصیا و سید اتقیا امیر مؤمنان
و مولای متقیان علیه و علی ذریته الطاهرة آلاف التحیة والسلام نسبت داده اند مثل عالم مدقق و عارف
محقق آخوند ملا محمد تقی مجلسی ره در شرح زیارت جامعه و قدوة العرفا و زبدة العلما آخوند ملا محسن فیض
در کتاب حقایق و علامة العلما شیخ المشایخ شیخ احمد احسائی در شرح جامعه کبیر و در رسایل دیگر و فاضل مدقق صافی
و عارف محقق قاضی نور الله شوشتری در مجالس المؤمنین و قدوة محققین و عمده مدققین ابن جمهور احسائی
در کتاب مجلی و صاحب کتاب نوادر العلوم در همان کتاب و عارف محقق ملا عبد الرزاق کاشی در شرح

منازل السایرین و در شرحیکه از برای حدیث مذکور نوشته است و عارف مدقق صاحب کتاب اسرار التوحید در حاشیه
کتاب قاضی زاده لاهیجی در شرح گلشن راز و علامه بی نظیر سید علی خان در طراز اللغة ولی بعضی تمام حدیث
شریف را نقل نموده و بعضی اکتفا ببعضی از فقرات او نموده اند بعضی شرح مختصری بقدر صد بیت یا صد و پنجاه
یا پنجاه بیت نوشته الحمد لله برین حدیث دام و بعضی بترجمه اکتفا نموده اند و بعضی اشاره اجمالیه بمعنی بعضی از
فقرات نموده بباقی متعرض نشده اند و از بعضی از اخوان صفا شنیدیم که شیخ رئیس ابی علی بن سینا اعظم الله
قدره نیز شرحی برین حدیث شریف نوشته اند ولیکن هنوز بنظر نرسیده است علاوه برین کلمات شایقه
و بیانات رفیعه و رموز دقیقه و اشارات لطیفه اش که اسرار حقایق و معارف توحید جنابست اصح و شواهد
صادقه اند بر اینکه این حدیث شریف از آن مصدر اعلا صادر و از آن منبع اقصی فایض است راوی
حدیث شریف عارف اصل و محقق کامل صاحب مقامات رفیعه و درجات عالیه کمیل بن زیاد النخعی
رضی الله عنه در کتاب مجالس المؤمنین مذکور است که او از کمل موحدین و صاحب سر امیر المؤمنین علیه السلام (بیان احوال کمیل بن زیاد)
بود و آن حضرت را رسم بودی که چون علوم و اسرار در باطن فیض مواطن او موج زدی خواستی که گوهری فاخر
بیرون اندازد کمیل بن زیاد را پیش خود نشاندی بر او جواهر اسرار افشاندی شیخ ابن حجر عسقلانی در کتاب
اصابه آورده که کمیل بن زیاد بن نهیک تابعی مشهور را شرف ادراک زمان حضرت رسالت پناه دست داده
و گفته است که ابن خثیمه روایت نموده است که او نود سال عمر داشت پس از ایام حیات حضرت نبوی
هیجده سال ادراک نموده باشد و از ابن سعد نقل نموده که کمیل شریف و مطاع بود اما قلیل الحدیث است و ابن
معین و جماعتی توثیق نموده اند و از ابن عمار نقل نموده که او از رؤسای شیعه بود آورده اند که جریر از مغیره نقل
نموده که حجاج در مقام آن شد که کمیل را بدست آورد و او چون این را فهمید فرار نمود پس حجاج عطای قوم او از
سپاهیان کوفه مسدود و منقطع ساخت و چون کمیل مشاهده این حال نمود با خود گفت که مرد پیر ناتوان شده ام
سزاوار نیست که در آخر عمر سبب انقطاع معیشت قوم شوم آنگاه نزد حجاج آمد آن ملعون را چون نظر بر او افتاد
گفت میخواستم ترا آشکارا مؤاخذه کنم کمیل در جواب او گفت اندکی از عمر من باقی است بکن هر چه که میخواهی که باز
گشت من و تو بخدای تعالی است و حضرت امیر المؤمنین علیه السلام خبر داده است که تو قاتل من خواهی بود حجاج

گفت

گفت بلی تو نیز از جمله قاتلان عثمان پس حکم کرد که سر او را از بدن جدا ساختند و بالجمله کمیل بسبب شیخ در سنه هشتاد و دو
از هجرت بحکم حجاج ملعون شرف شهادت یافت آورده اند که روزی آنحضرت بر شتری نشسته کمیل را بر عقب خود (شروع در تمام فقرات حدیث شریف)
سوار کرده بود در آن اثنا کمیل مبادرت نموده عرض کرد یا امیر المؤمنین ما الحقیقة فقال علیه السلام ما لک
و الحقیقة فقال کمیل او لست صاحب سرک قال بلی و لکن یرشح علیک ما یطفح منی فقال کمیل او مثلک یخیب
سائلا فقال امیر المؤمنین علیه السلام الحقیقة کشف سبحات الجلال من غیر اشارة فقال زدنی بیانا قال محو
الموهوم مع صحو المعلوم فقال زدنی بیانا قال هتک الستر لغلبة السر فقال زدنی بیانا قال جذب الاحدیة
لصفة التوحید فقال زدنی بیانا قال نور یشرق من صبح الازل فیلوح علی هیاکل التوحید آثاره فقال زدنی
بیانا قال اطف السراج فقد طلع الصبح تمام شد کلام مجالس المؤمنین فقرات این حدیث شریف را زیاده
برین نقل نکرده اند بعد از تحقیق این شارقات و تمهید این لمعات با اعتراف بکمال قصور خود در این
ابواب با انقطاع تمام بباطن معدن علوم ربانی و منبع معارف یزدانی اعنی خلیفه بحق و ولی مطلق
امیر مؤمنان و مولای متقیان علیه و علی ذریته آلاف التحیة و السلام شروع مینمایم در شرح معانی حدیث شریف
و کشف اسرار و رموز او بقدر قوه و استعداد خود و الا شرح او کما ینبغی و علی ما ینبغی نه در صفحات اوراق روزگار
گنجیده نه در صفایح الواح لیل و نهار تحریر یابد لو کان البحر مدادا و الاشجار اقلاما و السموات و الارضون الواحا
لما وفت فی ابراز رموزه و دقایقه و ما کفت فی اظهار اسراره و حقایقه لانها لا ینکشف بالمشاهدة و العیان لا
بالمکالمة و البیان پس میگوییم کلام کمیل بن زیاد اعلی الله درجاته در سؤال خود و ما الحقیقة بیانش باستیفای تمام (شرح فقره ما الحقیقة)
گذشت و از برای تقریب باذهان طلاب حقیقت و معرفت بنحوی از اجمال میگوییم که سؤال کمیل یا از تمام ماهیت
یا از تمام حقیقت شیئی است مشترک باشد یا مختص و حقیقت بمعنی ثابت است و ثابت اولا دو قسم است یکی ثابت
بالذات و دیگری ثابت بالغیر اول نیز دو قسم است یکی ثابت بالذات و للذات و دیگری ثابت بالذات و پس
مصداق اول ذات اقدس واجب الوجود بالذات و مصداق دوم حقایق وجودات صادره از واجب الوجود
بالذات است و مصداق ثابت بالغیر مهیات ممکنات است که باعتبار انصباغ و اتصاف بحقایق وجودیه مصداق
معنی ثابت میباشند چنانکه همه این مطالب با بسط وجوه در شارقات سابقه بحد انکشاف آمد و مراد از

بیان آنکه مراد از حقیقت حقیقت توحید است

از حقیقت درین مقام حقیقت توحیدست که بعد از سلوک عرفانی و مرور از مقام قلبی و سیر بنهایاتی حاصل میشود
چنانکه سابقا در بیان اقسام و مراتب توحید که بجهة سلوک سالک عرفان حاصل میشود اشاره نمودیم زیرا که ظاهر
از سیاق سؤال و جواب و از کلمات شریفه آن معدن علوم ربانی و مخزن معارف یزدانی در بیان حقیقت
مراتب و مقامات او چنین که مشروح خواهد گردید آنست که مقصود سایل استفسار از مراتب و درجات سلوک
سالک حقیقت توحید و معرفت است که از برای سالک در سفر از خلق بسوی حق و در سیر از ماسوی بسوی مبدء
اعلا حاصل میشود و در هر مقامی محوی و اثباتی و فنائی و بقائی هویدا میگردد و بنسبت اتصال باندازه استعداد
و قابلیت سالک عارف انوار جلال یزدانی تجلی آمده تقیدات و تعلقات سالک بباد فنا داده و مستغرق بحر توحید
میسازند تا سلوک و سیر بانتها رسد و سالک صراط مستقیم توحید و معرفت غرق بحر محیط فنا گردد و بعد از آن بقا بعد از
فنا و صحو بعد از محو و فرق بعد از جمع که مقام تمکین و استقامت و سفر از حق بسوی خلق است حاصل آید چنانکه
در شارقات سابقه و بخصوص در ضمن احادیث معراج خاتم نبوت صلی الله علیه و آله منکشف گردیده و بوجه ابسط
نیز خواهد آمد و شواهد این معنی یعنی آنکه مراد از حقیقت درین مقام حقیقت توحید عیانی انکشافی است که
بمجاهدات نفسانیه و متابعت شریعت حقه حاصل میشود بسیار است و از تامل صادق در شارقات سابقه از برای
صاحبان بصیرت و فطنت بغایت ظهور و انکشاف دارد و از جمله شواهد یکی در این باب نص صریح است حدیث
حارثه است که علامه مجلسی و دیگران نقل نموده اند و او این است که حضرت رسالت صلی الله علیه و آله فرموده اند
ای حارثه کیف اصبحت قال اصبحت مؤمنا حقا فقال علیه السلام لکل حق حقیقة فما حقیقة ایمانک قال رایت
اهل الجنة یتزاورون و اهل النار یتعاوون و رایت عرش ربی بارزا فقال صلی الله علیه و آله اصبت فالزم یعنی
چگونه صبح کرده ای حارثه عرض کرد که صبح کردم با ایمان حق پس آنجناب فرمودند که از برای هر حقی حقیقتی است
پس چیست حقیقت ایمان تو عرض کرد دیدم اهل بهشت را که بزیارت همدیگر میرفتند و دیدم اهل جهنم را که
با همدیگر دشمنی میکردند و یا از همدیگر دوری میجستند و دیدم عرش پروردگار را آشکارا پس آنحضرت فرمودند
که بحقیقت ایمان رسیده پس لازم بدار این حالت را از برای خود و جدا مشو هرگز از این حالت و از بیانات
که مراد از ایمان توحید است و مراد از حقیقت توحید توحید انکشافی عیانیست که بمجاهدات شاقه نفسانیه و متابعت

شیرازی

شریعت حقه ایمانیه حاصل میشود و تعبیر از او در نزد اهل بصیرت بعین الیقین یا حق الیقین است نه توحید علم الیقینی
که از برهان محکم البنیان و حجت شدید الارکان حاصل میشود زیرا که علم الیقین موجب مشاهده اهل بهشت
و جهنم و مستلزم بروز عرش رحمن نمیتواند شد بلکه این معنی منحصر بعلم وراثت است که از ریاضات شاقه نفسانیه
و بسلوک سالک ایمانیه حاصل میشود چنانکه در شارقات سابقه به بسط تمام گذشت و از کلام آنحضرت که فرمودند
لکل حق حقیقة نیز این معنی مستفاد میشود متفطن باش و از جمله شواهد کلام معجز نظام خداوند یگانه است کلا لو
تعلمون علم الیقین لترون الجحیم ثم لترونها عین الیقین و ان هذا لهو حق الیقین متفطن باش و از جمله
شواهد کلام حضرت ختمی مآب است الشریعة اقوالی و الطریقة افعالی و المعرفة راس مالی و العقل اصل
دینی و الحب اساسی و الشوق مرکبی و الخوف رفیقی و العلم سلاحی و الحلم صاحبی و التوکل ردائی و القناعة
کنزی و الصدق منزلی و الیقین ماوای و الفقر فخری و به افتخر علی سایر الانبیاء و المرسلین یعنی تصدیق
بانچه که از جانب خداوند عالم آورده ام شریعت است و متابعت آنچه که میکنم از عمل بمقتضای شریعت
طریقت و اسوه حسنه است و لهذا در کلام مجید فرموده و لکم فی رسول الله اسوة حسنة و معرفت سرمایه من است
و عقل اصل دین من و محبت خدا بنیان توحید من است و شوق مرکب من و ترس رفیق من است و علم
صلاح من و حلم مصاحب من و توکل ردای من و قناعت گنج من است و صدق منزل من و یقین محل
قرار من و فقر و عبودیت فخر من است و باو افتخار میکنم بسایر انبیاء و مرسلین مخفی نیست که آن معدن علوم
ربانی و منبع معارف یزدانی چگونه اولا اشاره بتوحید علم الیقینی فرموده اند و بعد از این نهج الکفی
واو فی اشاره بکیفیت سلوک سالک بحقیقة نموده اند و بعد از آن اشاره فرموده اند بانکه غایت سلوک
و مجاهدات نفسانیه و تحصیل ملکات جمیله و اخلاق حمیده حصول مرتبه یقین عیانی و عبودیت ذاتیه و فنا
در توحید است و تعبیر از این مقام بمقام ولایت است که مقدم بر مقام نبوت و رسالت است یعنی نبوت
و رسالت بر این مقام اعلا مترتبند لهذا در تشهد نماز شهادت بر عبودیت را مقدم بر شهادت بر رسالت
مقرر فرموده اند و از اینجا و از آنچه که در شارقات سابقه مذکور گردیده و از آنچه که بعد از این مشروح خواهد
گردید منکشف میشود که هر نبی باید ولی باشد و عکسش لازم نیست باشد ولی چون ولایت و عبودیت خاتم نبوت

بیان شواهد این معنی از سنت و ولایت

نبوت کلی و اطلاقی است و ولایت سایر انبیا جزوی و تقییدی است و مرتبهٔ اطلاق فوق همه مقیدات و محیط بجمیع تعینات
لهذا موجب تفوق و افتخار آن ختمی مآب بجمیع انبیا و مرسلین گردیده است منتظر باش و از جملهٔ شواهد بر که نص صریح است
در این باب کلام سلطان اولیا و خاتم اوصیاست در جواب سایل و یلک لا تدرکه العیون فی مشاهدة الابصار
ولکن راته القلوب بحقایق الایمان و کلام باقر علوم اولین و آخرین است در جواب خارجی بل لم تره العیون
بمشاهدة الابصار ولکن راته القلوب بحقایق الایمان ملخص ترجمهٔ هر دو حدیث آنست که پروردگار عالمیان
بمشاهدهٔ چشمها دیده نمیشود و لیکن بحقیقتهای ایمان دیده میشود و از پیداست که مراد از حقایق ایمان که منشا
مشاهده و انکشاف تواند شد توحید اهل نهایاتست نه توحید اهل بدایات از اهل سلوک و نه توحید اهل حجت
و برهانست که از تامل نظر در مصنوعات حاصل میشود و تتبع و منتظر باش بر آنکه مؤید اصل مدعی است کلام
بعضی از محققین عرفا که مراد از حقیقت در این مقام ظهور ذات حق است بی حجاب تعینات و محو کثرات
موهومه در اشعهٔ انوار ذات زیرا که ظهور ذات بی حجاب تعینات با محو کثرات موهومه از مراتب حقایق
و نهایاتست بلکه ظاهر کلامش آنست که مرادش قصوی درجات نهایات باشد که ماسوای حق بالکلیه
از نظر سالک عارف ساقط باشند و مقصور باشد نظر او بمشاهدهٔ انوار ذات و ملاحظهٔ جمال و جلال او
باندازهٔ خود نه باندازهٔ ذات و بنا بر این مراد از حقیقت در کلام کمیل بن زیاد این مرتبهٔ قصوی خواهد بود
و بنا بر تقریر این تقریر باین مرتبه اختصاص نخواهد داشت چنانکه در نزد شرح حدیث منکشف خواهد شد و بوجوه
دیگر نیز در نزد شرح بعضی از فقرات حدیث خواهد آمد منتظر باش و در کلام آن معدن علوم ربانی مالک
الحقیقة یعنی ترا چه کار است با حقیقت اشاره است بنقصان مرتبهٔ کمیل بن زیاد از ادراک مقام حقیقت
که حقیقت توحید است زیرا که مقام کمیل در سلوک مسالک معرفت مقام قلبی و کشف قلبی بوده است چنانکه
بعضی از محققین عرفا گفته است و کشف قلبی ادنی مراتب شهود عینی است که از برای سلاک معارج حقیقت
و معرفت حاصل میشود و یا مقام سری و کشف سری بوده است که فوق مقام قلبی است و مقام حقیقت توحید مقام
ولایت و کشف خفی یا اخفی است و ادنی را چگونه میسر است نیل عالی و صاحب مقام ادنی را چگونه متصور است ادراک
مقام اعلا مگر بعد از تحصیل استعداد تام و سابقهٔ عنایت حق متعال و تایید نور توفیق و هدایت از خداوند بی نیاز

شرح فقرهٔ مالک و الحقیقة

بس

شرح فقرهٔ اولست صاحب سرک

بس کمیل بن زیاد عرض کرد اولست صاحب سرک یعنی آیا نیستم من صاحب سر تو بدانکه در عبارات سابقه
بیان نمودم که بعضی از عرفا سر را از سنخ ذوات و اعیان میدانند و بعضی از سنخ معانی فرقهٔ اولی سه طایفه اند
یکی را مذاق آنست که مقام سر فوق مقام روح است چنانکه مقام روح فوق مقام قلب است و دیگری را مذاق آنست
که مقام سر فوق مقام قلب و تحت مقام روح است و طایفهٔ سیم را مشرب آنست که سر همان روح است متصف
بوصف غریبی که بعد از استخلاص کلی از تعلقات قلبی و نفسی حاصل میشود و فرقهٔ دوم دو طایفه اند یکی را مذاق
آنست که سر حالتی است مستور در میانهٔ خدا و بنده که غیر را بر او اطلاع نباشد و سر سر که او را خفی گویند آنست

بیان معنی سر

که بنده را نیز اطلاع بر او نباشد بلکه مطلع نباشد بر او مگر خدای که عالم السر و الخفیات است و دیگری را مذاق آنست
که سر معنی لطیفی است مکنون در ضمیر روح و عقل یا تعبیر آن متعذر و یا در دل و زبان را تعبیر از آن متعسر
همچنانکه زبان ترجمان و معبر دل است عقل ترجمان روح و مفسر سر اوست و هر معنی که از برای روح از غیب
مکشوف شود و بنظر عیان او در آید و خواهد که بطریق مکالمت و محادثت با دل در میان نهد عقل که
ترجمان اوست واسطه شود و تفسیر آن با دل تقریر کند و لیکن بیشتر معانی مدرکهٔ روح آن بود که عقل از تقریر
آن با دل قاصر آید چنانکه بیشتر معانی مدرکهٔ دل آن بود که زبان از تعبیر آن عاجز شود پس آن معانی که در روح
باقی بماند و عقل از تفسیر آن قاصر باشد اسرار روح است که دل را بر آنها اطلاع نباشد و آن معانی که در دل
باقی ماند و زبان از تعبیر آن عاجز باشد اسرار دل بود که مخاطبان را اطلاع نباید اخذ کن و بدانکه چه بسیار از
لآلی تحقیقات شریفه و جواهر تدقیقات لطیفه و مقاصد رفیعه و مطالب عالیه و انوار ساطعه و اشراقات
لامعه در این باب در آن شارقه برشتهٔ تقریر کشیده و بسلک تحریر آورده ام و بعد از آن همه را مذکوره
بوجهی تنقیح نموده و بوجهی تصحیح نموده ام و بوجهی چنان جمع کرده ام که سر از گریبان وحدت بیرون آورده اند و بوجوه
لطیفه از براهین عقلیه و حجج نقلیه محقق نموده ام که کتمان اسرار از غیر اهلش در شریعت عقل و شرع از جملهٔ لوازم
و واجبات است و از اهلش از جملهٔ محذورات و منهیاتست لهذا آن عارف یزدانی یعنی کمیل بن زیاد عرض
کرد اولست صاحب سرک یعنی افشای اسرار بر غیر اهلش جایز نیست و آیا من اهلیت ندارم با وجود آنکه
صاحب سر تو میباشم پس ممکن است که مراد کمیل از سر مقام فوق قلب و تحت روح باشد و یا مقام فوق

روح
نوری بجهت خفی باشد و با معانی مکشوفه در نزد روح باشد که قلب را بر آنها اطلاعی ممکن نباشد و با معانی مکشوفه در نزد
قلب باشد که نفس را اطلاعی بر آنها مقدور نباشد و بر همه تقادیر مراد کمیل آنست که ایا با وجود اینکه من صاحب
مقام سری نبوده‌ام هستم و یا بر اسرار روح و قلب تو مطلع مستعد نیل آن مقام عالی نیستم که بهدایت و التفات تو با
بآن مقام عالی واصل شوم و در سلک اهل حقایق مندرج گردم و ممکن است که استفهام بر حقیقت خود باشد چنانکه تقریر
نمودم مخلصش این است که راست است که ما دامیکه در این مقامم نیل آن مقام نمیتوانم نمود ولی با وجود اینکه صاحب مقام
تو میباشم آیا مستعد نیل آن مقام نیز هستم که بدستیاری و دستگیری مثل تو مولائی بآن مقام واصل شوم
و ممکن است که استفهام انکاری باشد یعنی اگر چه ما دامیکه در این مقامم نیل آن مقام نمیتوانم نمود ولی بجهت اینکه
صاحب تو میباشم مستعد نیل آن مقام اعلا و وصول بآن درجه قصوی هستم موقوف بالتفات و هدایت
از جانب مثل تو بزرگوار است پس آن معدن علوم ربانی فرمودند بلی و لکن یرشح علیک ما یطفح منی صاحب
صحاح گفته است رشح رشحا ای عرق یعنی قطرات عرق از او ظاهر شد و نیز گفته است الترشیح ان ترشح الام
ولدها باللبن القلیل تعلله به شیئا بعد شیء الی ان یقوی علی المص یعنی ترشیح آنست که بریزد مادر شیر
کمی را بدهن طفلش بتدریج تا زمانیکه قوت بگیرد و مکیدن پستان و نیز گفته است طفح الاناء طفوحا اذا امتلأ
حتی یفیض و الطفحة اناء و طفحه تطفیحا و الطفاحة ما طفح فوق الشیء کزبد القدر و طفح السکران فهو طافح اذا
ملأه الشراب یعنی معنی طفح پر شدن ظرف است از آب بحدیکه از اطرافش بریزد و معنی اطفاح از باب
افعال و تطفیح از باب تفعیل پر کردن ظرف است از آب بحدیکه از اطرافش بریزد و طفاحه آنچیزیست که در
بالای چیزی واقع شود مثل کف دیگ که از شدت جوش بهم رسد و در بالای آب او واقع میشود و میگویند
طفح السکران در وقتیکه پر کرده باشد شراب شکم او را الخلاصه ترجمه این کلام لطیف آنست که بلی و لیکن
بریزد بر تو بنحو تدریج از قطرات و لمعات انوار توحید آنچه که بجهت پری و لبالب بودن سر من و باطن
من زیاده آمده از اطراف و جوانبش جاری میشود و در نزد ارباب فصاحت و اصحاب بلاغت منکشف است
که لطافت و براعت و فصاحت و بلاغت این کلام معجز نظام بخصوص در این مقام بحدیست که افصح
فصحای عرب و عجم بادنی پایه از رموز و مزایای او و بادنی درجه از اسرار و دقایق او نتواند رسید با اعتراف

شرح فقره و یرشح علیک ما یطفح منی

بیان لطایف معانی و بیان در این فقره شریفه

کمال

بکمال قصور و نقصان در این ابواب بعضی از آن رموز و دقایق اشاره میکنیم از آنجمله آنست که در کلمه یرشح استعاره
مصرحه تبعیه است با این معنی که افاضه لمعات و القای انوار توحید را بر باطن سایل بنهج تدریج تا استحکام بیابد
و استعداد تمام حاصل کند از برای وصول باعلا مقامات توحید تشبیه فرموده است بریختن قطرات
شیر بگلوی طفل بنهج تدریج تا استحکام بیابد و مستعد از برای مکیدن پستان شود بعد از آن مشبه به را ذکر فرموده
مشبه را انداخته است و در لفظ یطفح ترشیح میباشد زیرا که از ملایمات مشبه به است با اینکه در او نیز استعاره
مصرحه تبعیه است و لفظ یرشح ترشیح بیان است از برای او و ممکن است که این کلام لطیف بر استعاره مکنیه
و تخییلیه محمول شود با این معنی که آنجناب در ضمیر خود نفس قدسیش را تشبیه فرموده است بمربی طفل بنهج مذکور
مشبه را ذکر فرموده مشبه به را انداخته است زیرا که لفظ منی متعلق است به یرشح بنا بر مذهب کوفیین در
باب تنازع و اگر متعلق بفعل دوم باشد در اول مقدر میباشد و از مقررات است در نزد اهل عربیت که مقدر در
حکم مذکور است و اثبات ترشیح که از خواص مشبه به است استعاره تخییلیه است و در لفظ یطفح نیز استعاره
تبعیه مرشحه است با این معنی که تشبیه فرموده است جامعیت باطن شریفش مر جمیع انوار توحید را کما هی بکو
کثرت و وفور انوار توحید را در باطن و سر شریف خود بحیثیکه از غایت احاطه و کثرت و از شدت احاطه
و جامعیت فایض شود بر مادون خود از سایر اشیا چنانکه مقتضای مطلق است با احاطه و جامعیت ظرف
مر آب را کما هی و کو بکثرت و وفور آب در ظرف بحیثیکه از غایت وفور و کثرت از اطراف و جوانبش بریزد
و ذکر یرشح ترشیح میباشد چنانکه اشاره نمودم و ممکن است که بر استعاره مکنیه تخییلیه محمول شود بنهجیکه در
قرینه اولی مبین گردید متفطن باش بدانکه لطایف و دقایق و رموز و اسراریکه در این دو تشبیه مندرج
و مندمج است بی پایان است در صحایف اوراق روزگار نگنجیده در صحایف لیل و نهار تحریر نیابد و با اعتراف
بقصور خود بعضی از آن رموز و اسرار و لطایف از آن لطایف و نکات اشاره مینمایم تا ابواب رقایق
و حقایق از برای طلاب معارف و دقایق مفتوح گردد و تنبهی است ارشادی بر رموز و اسرار این کلام معجز نظام
حاصل آید و فقرات دیگر این حدیث شریف را در این ابواب بر این فقره شریفه قیاس نمایند پس میگوییم از آن
جمله در این تشبیه لطیف اشاره است بکیفیت تعلیم و تربیت و این است که باید معلم ملاحظه نماید استعداد متعلم

ومربی مشاهده نماید قابلیت مربی را و باندازه استعداد و قابلیت او تعلیم و تربیت نماید تا حاصل تواند شود و برعکس
و ضلالت بخشند و استعداد و قابلیتش باطل شود و از بینات است که رود خانه را گنجایش دریا نمی باشد خیره
و نهر گنجایش رود خانه را ندارد و نهر چگونه در کوزه گنجد و کوزه چگونه در کاسه جای گیرد و طفل را غذای مرد نشاید
و پیر را غذای جوان نسازد و این مطلب اعلا در باب وجوب کتمان اسرار ببراهین عقلیه و دلایل نقلیه با ستیفای
تمام که بانکشاف آمده متذکر باش و نیز در این تشبیه لطیف اشاره است بانکه تربیت ناقصین و تعلیم جاهلین
باید بنهج تدریج باشد زیرا که مقتضای عالم قوه و استعداد همین است و از بینات است که هر استعدادی را
صلاحیت هر فعلیتی نمی باشد و هر قابلیتی را سزاوار هر صورتی نمیتواند شد مثلا استعداد نطفه سزاوار صورت
علقه است نه سزاوار صورت مضغه و قابلیت مضغه از برای صورت نباتی است نه از برای صورت
حیوانی از جو گندم نروید و از گندم انگور حاصل نیاید پس باید استعدادات بنعت اتصال و تدریج حاصل آیند
و هر استعدادی بکمال مترتب شود تا عالم قوه و استعداد بانتها رسد و اتصال بعالم قدسی متحقق گردد و این
مطلب اعلا نیز در شارقات سابقه که بانکشاف آمده و نیز در این تشبیه لطیف اشاره است بانکه معطی
هر کمالی باید تام باشد یعنی بنحو تمام دارای آن کمال باشد بحیثیتی که از غایت تمامیتش در آن کمال ذاتش
اقتضای فیضان آن کمال نماید و اگر مطلقا فاقد آن کمال باشد و یا بحد تمامیت نباشد چگونه بدیگری
افاضه میتواند نمود و ناقص خود بمخرجی محتاج است که او را از حیز قوه بدر برده بفعلیت و از حضیض نقصان
باوج کمال آورد پس چگونه مخرج دیگری میتواند شد اللهم مگر تاییده کامل و امداد تمامی که جهات فیاضیت در
حقیقت باو برگردد این است معنی تام و فوق التمام که الهیین در فواعل تکمیلیه گفته اند و در علم کلی از
علم الهی محقق است و در شارقات سابقه نیز اشارات لطیفه رفته است بانکه فواعل طبیعیه و مؤثرات
مادیه در حقیقت فواعل اعدادیه اند نه فواعل ایجابیه و مبادی فیاضه و سبب حصول استعدادات اند در مواد
از برای فیضان کمالات از مبادی مفارقه فیاضه در آن مواد مستعده نه فواعل مفیضه مثلا آتش مستعد
میسازد ماده آب را از برای فیضان سخونت در آن ماده از مبدء فیاض نه این است که صورت آتش مفیض
آن سخونت است در آن ماده از اینجاست که گفته اند که فاعل در اصطلاح علم الهی غیر فاعل در اصطلاح علم

طبیعی

[illegible]

اشاره بامر اول

اشاره بامر دوم

اشاره بامر سوم

طبیعی است اول آنست که مفیض و مفید باشد دوم آنست که شانش تحریک قوابل و اعداد مواد باشد و باین قانون
الهی نیز در شارقات سابقه اشاره نمودم و نیز در این کلام شریف اشاره است بانکه خود آنجناب در باب
علوم و معارف حقانی و در باب انوار و حقایق یزدانی تام بلکه فوق التمام است چنانکه از زبان معجز بیان فرموده
لو کشف الغطاء ما ازددت یقینا و نیز فرموده انا وجه الله انا جنب الله انا عین الله انا ید الله المبسوطة
علی الخلق اجمعین و بدو حدیث غریبی در این باب اشاره مینمایم که دلالت میکنند بر احاطه و سلطنت
آنجناب نسبت بهمه مخلوقات و کائنات اگر چه موجب تطویل باشد و اگر چه شواهد آنجمیل از مشکوة نبوت
و ولایت از حیز شماره و افزون و از حد احصا بیرون ولی عنان اختیار از دستم بیرون رفته رشته
بر گردنم افکنده دوست میکشد هر جا که خاطر خواه اوست نعم ما قیل فیل را یاد آمد از هندوستان اعد
ذکر نعمان لنا ان ذکره هو المسک ما کررته یتضوع اول آن دو حدیث این است که ابن جمهور احسائی در کتاب
مجلی از مقداد بن اسود نقل کرده است که در جنگ احزاب بعد از آنکه عمرو بن عبدود بشمشیر حیدر کرار بجهنم
واصل گردید و لشکر ابوسفیان پراکنده شده چهار ده فرقه گردیدند و روی بهزیمت نهادند دیدم آنجناب را که در
کنار خندق ایستاده است و بهر فرقه نظر کردم دیدم که آن شیر خدا آن فرقه را تعاقب کرده است و بشمشیر خود ایشانرا
میکشد و بزمین هلاکت می افکند و بکنار خندق نگاه میکردم میدیدم که در همانجا ایستاده است و فایده آن بزرگوار
بجهة بلندی همت و کرامت اخلاق چنان بود که فرار کننده را تعاقب نفرموده و نیز در همان کتاب از جابر انصاری
نقل کرده است که در جنگ جمل در خدمت مولای خود علی بن ابیطالب علیه السلام بودم و هفتاد هزار نفر در
نزد عایشه جمع شده بودند بعد از آنکه آتش حرب اشتعال یافت و لشکر بصره روی بهزیمت نهادند پس دیدم
فرار کننده را مگر آنکه میگفت که علی مرا منهزم گردانید و ندیدم مجروحی را مگر آنکه میگفت علی مرا کشت و نبودم
در میمنه مگر آنکه صدای علی را می شنیدم و نبودم در میسره مگر آنکه صدای علی را می شنیدم و در این حال گذشتم
بطلحه و دیدم که جان میکند و تیری بسینه او فرو رفته است پس گفتم باو که این تیر را که انداخته است گفت علی
بن ابیطالب گفتم ای لشکر شیطان علی تیر نمی اندازد و در دست او بجز شمشیر چیزی دیگر نمی باشد گفت ای جابر
آیا نظر نمیکنی بعلی که گاهی بهوا صعود مینماید و گاهی بزمین نازل میشود و از جانب مشرق می آید و از جانب مغرب می آید

اشاره بامر چهارم

اشاره ... بعضی فضایل
و کمالات مولای متقیان

وهمه مشارق ومغارب در پیش روی او یکی چیز است نمیگذرد وبسوار نمیکرد آنکه میزند او را وملاقات نمیکند با
احدی مکر آنکه میکشد او را وبا میزند او را وروی او را بزمین میمالد ونمیکوید باحدی سپر مکر آنکه میمیرد ونجات
نمی یابد از دست او احدی پس از سخنان او تعجب کردم چون این دو حدیث شریف دلالت بر احاطه
وجامعیت وتمامیت وسلطنت آنجناب میکردند ودر نظرهای قاصرین خالی از غرابت نبودند ایراد
نمودم والا فضایل وکمالات او وراء اوراق مبدعات وکاینات نمیگنجد کنجایش بحر در سبو ممکن نیست ونیز
در این تشبیه لطیف اشاره است بانکه سایل از اهل بدایاتست نه از اهل نهایات یعنی در بدایات اشاره بیست و پنجم
سلوک مسالک عرفان که سفر از خلق بسوی حق است بوده است نه در نهایات سلوک مسالک ایقان
که سفر بالحق فی الحق ومرتبه حقایق وولایات است چنانکه سابقا اشاره نمودم زیرا که ترشح لمعات توحید
وعرفان بنهج تدریج تا استحکام واستعداد تمام حاصل شود در بدایات متصور است نه در نهایات منقطعین
ودر شارقات سابقه بخصوص در شارقه که در تحقیق کشف واقسام ومراتب منعقد است وبخصوص در شارقه
که در تحقیق کشف واقسام ومراتب او منعقد است وبخصوص در شارقه که در بیان حقیقت موت ارادی ومراتب
او وحقیقت محو وفنا ودرجات آنها معقود است نیک تامل نمای تا مطلب اعلا بحد انکشاف آید ومجال تامل
ومقام توقف نماند باوجود این در نزد شرح فقرات حدیث شریف بابسط وجوه مشروح خواهد کردید اکرچه
این مقام عرض عریضی دارد وبحث طویل وزیاده از آنچه که بیان نموده ام واشاره کرده ام وبیان خواهم
نمود واشاره خواهم کرد بسط وتفصیل میخواهد زیرا که از غوامض اسرار ومسایل حکمت وعرفان واز امهات
واصول مقاصد معرفت وایقانست ولی نه این وجیزه را کنجایش زیاده بسط وتفصیل ونه این فقیر را مجال
مزید تحقیق وتدقیق ونیز در این تشبیه لطیف اشاره است بانکه آن معدن علوم ربانی ومنبع معارف
یزدانی در مقام تمکین واستقامت ودر مرتبه تعلیم وهدایت که مقام فرق بعد از جمع وصحو بعد از محو وبقا اشاره بیست و ششم
بعد از فناست بوده اند زیرا که مرتبت ووفور کمالات وانوار توحید وعرفان بحدیکه از غایت شدت وکثرت
لبالب کردیده از اطراف وجوانب جاری شود در این مرتبه محقق میشود نه در مراتب سابقه چنانکه سابقا
نمودم وبابسط او در شرح کلام آنجناب نور یشرق من صبح الازل تا آخر مشروح خواهد کردید ونیز تکمیل وتعلیم

جاهلین

جاهلین وترتیب وهدایت ناقصین در صورت صحو وهشیاری متصور است نه در صورت محو وبیهوشی ودر حالت
غرق محیط فنا ثبات خود نیز شاعر نیست چه جای آنکه دیگران وهدایت وتکمیل بدون شعور چگونه متصور میتواند
شد ودر مقامات سابقه بر محو وفنا هنوز تمامیت وپری بهم نرسیده است چگونه از اطراف وجوانب اشاره بیست و هفتم
سر ریزد وچگونه فوق التمامیت متحقق میشود ونیز در این تشبیه لطیف اشاره است بانکه سایل مستعد است
چنانکه صریح لفظ بلی است ولیکن از بوارق ولوامعیکه بر اهل بدایات وارد میشوند نه از برای انوار
وحقایقی که مخصوص اهل نهایات وولایات است زیرا که افاضه وتکمیل بنحو تدریج بنهج مذکور که از ترشح مستفاد است
در اهل نهایات که مقام ایشان فوق عالم قوه واستعداد بلکه عالم قدس وطهارتست متصور نمیباشد پس ملخص
جواب این است که صاحب اسرار من که در مقام قلبی حاصل میشوند مستعد نیستی ویا مصاحب مقام سری من نیستی
وآن سر نور مکاشفه است که از انوار تجلیات صفات است نه نور مشاهده که بعد از ارتفاع جمیع حجب
ظلمانیه از انوار تجلیات ذات متجلی میگردد وسالک عارف را مستغرق بحر فنا میسازد ولیس مستعد نیستی از
برای مکاشفه بوارق ولوامع که از تجلیات صفات حاصل میگردد ولی استعداد نیل وادراک حقیقت توحید
که مقام مشاهده انوار ذات ومقام صاحب ولایات ونهایات ومقام سر سر بلکه سر الاسرار است
هنوز از برای تو حاصل نشده است پس چگونه نیل آن مرتبه ووصول بآن درجه از برای تو میسر میباشد مگر
بعد از تحصیل استعداد تام بمجاهدات شاقه نفسانیه وریاضات علمیه وعملیه ورفع جمیع حجب ظلمانیه وتصفیه
سر از همه شواغل نفسانیه بلکه شواغل قلبیه وتوجه تام بحضرت ربوبیت وانقطاع تام بدرگاه احدیت اشاره بیست و هشتم و بیست و نهم
پس در این کلام شریف بلکه در این تشبیه لطیف نیز اشاره است بترغیب وتحریص کمیل بن زیاد بتحصیل
استعداد تام از برای وصول باین مرتبه علیا وباین درجه قصوی ووجه اشاره آنست که در تشبیه بمقصود
والده مربیه از ریختن قطرات شیر بدهن طفل دو چیز است یکی آنست که غذای آن طفل باشد تا قوت بگیرد
ودیگری آنست که لذت شیر را بیابد تا راغب شود بمکیدن پستان ومنقطع باشد از غذای غیر این دو فایده نیز
ولطایف این نکات واشارات را که ببرکت توجه وانقطاع بآن معدن علوم ربانی ومخزن معارف
یزدانی از این کلام شریف بلکه از این تشبیه لطیف که در این استعاره ملاحظه فرموده اند استنباط نمودم

وسابق دراین باب نکرده اکثر تحقیقات سابقه ندیده ام وغنیمت شمار الحمدلله ملهم انوار العلوم والمعارف
بر کمیل بن زیاد عرض کرد او تشنگی یکبیب سالا یعنی ای ایاشش تو معدن علوم واسرار ربانی ومنبع معارف
وحقایق یزدانی ومثل تو کاملی ومکملی که مقامش مقام تمکین واستقامت ومقام افاضت وهدایت است
ناامید میگرداند شامل خود را بدانید ای صاحبان بصیرت که شرح این کلام شریف بنحویکه با کلمات سابقه
متلایم شود وتنافی که بحسب ظاهر متراءی میشود مرتفع گردد موقوف است بتمهید مقدمه واو این است که در
شارقات سابقه در کشف حقیقت وحی والهام بیان نمودم که قلب شریف انسانی بجهة نورانیت
وملکوتیتش قابل تجلیات انوار حقایق ومعارف است وحایل نیست در میانه او ولوح محفوظ که مصور بهمه علوم
وحقایق ومزین بهمه انوار ومعارف است مگر تعلقات دنیاویه وتشبثات نفسانیه که حجب وسواترند در
میان آن لطیفه ملکوتیه وغریزه برزخیه ومیان انوار عقلیه که در لوح محفوظ بقلم اعلا مصور ومنتقشند
پس نسبت قلب انسانی بلوح محفوظ مثل نسبت آئینه است که مصور باشد بنقوش وعکوس با آئینه دیگری
مقابل او که او نیز مصور باشد بنقوش ولیکن پرده در میانه آن دو آئینه حایل باشد ومانع شود از انعکاس
صور ونقوش هر یک از آن دو آئینه با آئینه دیگر واز بینا است که هر وقت که حجاب پرده از میان آن دو آئینه
برداشته شود صور وعکوس هر یک از آن دو آئینه در دیگری منتقش میشود وهر یک از آن دو آئینه بصور
وعکوس خود در دیگری متجلی میشود واگر یکی مصور باشد ودیگری خالی از صور در حالت ارتفاع پرده وحجاب
اولا صور منعکس میشود بخالی از صور وثانیا خالی از صور بهمان صور منعکسه منعکس میشود ومصور بجهة نحوی
از اتحاد در میانه صور اصلیه وصور منعکسه امتیازی در حس نمیباشد وبخیال میرسد که انعکاس دیگری تحقق
ندارد ونه چنین است ولی در این مقام دقیقه ایست مرآتیه ولطیفه ایست عرفانیه واو این است که انجلا
وانکشاف صور منعکسه در شدت وضعف تابع صفا وکدورت آئینه است باینمعنی که هر آئینه که صیقلی
تقدیر یا تدبیر بیشتر دارد انجلا وظهور صور اصلیه باشد یا منعکسه در او بیشتر واقوی میباشد از همان صور
در آئینه دیگر پس صور آئینه مصفای بکمال صفا در آئینه مکدره بکدورات زنگ بنحو ضعف منعکس میشود
ومنبع کدورت منطبع میگردد وصور آئینه مکدره در آئینه مصفای بکمال صفا بنحو اظهر واجلا منعکس میشود وبنحو

شرح فقره [illegible] کمیل

نسبت قلب انسانی با لوح محفوظ مثل نسبت آئینه است بآئینه دیگر

شدت

شدت

شدت وقوت ظاهر میگردد وخلاصه کلام اختلاف صور مرآتیه در شدت انجلا وظهور وضعف آنها بسته
بصقالت وصفای مرآة وضعف صفا وصقالت اوست حتی اینکه هرگاه مرآة بنهایت صفا وصقالت
رسد تمیز در میانه صورت مرآة ومرآة نمیتوان داد بلکه بحسب حس گویا صورت مرآت ومرآت صورت
از اینحالت حاکی است کلام بعضی از شعرای عرب وعجم ع رق الزجاج ورقت الخمر فتشابها وتشاکل الامر
فکانما خمر ولا قدح وکانما قدح ولا خمر ع اکئوس تلالات بمدام ام شموس تهللت بغمام ع از صفای می ولطافت
جام ع بهم آمیخت رنگ جام ومدام ع همه جامست ونیست گوئی می ع یا مدام است ونیست گوئی جام ع منقطعی باشیکی
لطیف المسلک وصعب المنال است وبا غایت وضوح نهایت غموض دارد وبدانکه مناسب اینمقام
حکایتی است غریب وقصه ایست عجیب که حجة الاسلام غزالی در کتاب احیاء العلوم نقل کرده است گرچه خوب
تطویل است ولی بجهة توضیح مرام وتحقیق مقام ایراد مینمایم واو این است که جماعتی از اهل روم گویا بحکم
پادشاه خود وارد بلاد چین گردیده بخدمت پادشاه رسیدند وعرض کردند که ما از اهل چین که مهارت
صناعت نقاشی وتصویر در همه آفاق اشتهار دارند سخنی ودعوائیست یعنی ما صنعت نقاشی وتصویر را
بهتر از ایشان میدانیم پادشاه چنین فرمود که از کجا مشخص میشود که مهارت شما در صنعت نقش وتصویر
بیشتر وبهتر از مهارت اهل چین است اهل روم عرض کردند که بفرمای موضعی از برای معین نمایند تا مشغول
نقش وتصویر شویم وشرط اینکه هیچیک از ما بر عمل دیگری مطلع نشود تا بعد از فراغ از عمل هر دو را بنظر پادشاه برسانیم
نادر میانه ما وایشان حکم فرماید پس پادشاه صفه بزرگی از برای ایشان معین فرمود که در یکسمتش اهل روم
نقش کنند ودر سمت دیگرش اهل چین ومقرر فرمود که پرده در میانه ایشان کشیدند پس هر یک
از ایشان بنقش وتصویر دیواری مشغول شدند وچون اهل روم میدانستند که مهارت اهل چین در تصویر
ونقاشی بیشتر است وبا ایشان در این باب مقاومت نمیتوانستند کرد پس بنای اینگذاشتند که اهل چین بدقت تمام بنقش
وتصویر مشغول بودند اهل روم بدقت تمام بتصقیل وتصفیه دیوار خود اشتغال داشتند تا بنهایت
صقالت وصفا رسید پس بخدمت پادشاه رسیده عرض کردند که از عمل خود فارغ شده ایم پادشاه قدم
رنجه فرموده ملاحظه فرمایند ودر میانه ما وایشان موافق آنچه که مطابق واقع است حکم فرمایند پس پادشاه با خدام

نقل قصه مناسب بمقام

وچشم تشریف آورده فرمود تا پرده را برداشتند و بمجرد ارتفاع پرده نقشهای لطیف و تصویرهای رنگین که اهل چین بر
دیوار خود بدقت تمام کشیده بودند بدیوار اهل روم که بدقت تمام تصفیه و تصقیل کرده بنهایت صفا و صقالت
رسانیده بودند منعکس گردیده و بغایت حسن و لطافت و بنهایت انجلا و انکشاف در آن دیوار ظاهر گردید
و از غایت ظهور و انجلا و از شدت حسن و لطافت گویا در تموج و جریان و در اشراق و لمعان بود و گویا همه آن
نقش و تصویر بود و اصلا دیواری در میان نبود لهذا پادشاه چین حکم فرمود که نقش اهل روم احسن و الطف و نقاشان
ایشان در صنعت نقاشی از اهل چین بیشتر است متفطن باش لطافت این قصه را و متذکر باش بدلالت و اشارت
او را و بدانکه غایت اقصای غرض کلی از همه مجاهدات نفسانیه و ریاضات علمیه و عملیه و عبادات بدنیه و اذکار زکیه که در
شرایع حقه و نوامیس الهیه مقرر فرموده اند تصفیه و تصقیل این لطیفه ربانیه این عزیزه ملکوتیه است که برزخ است
جامع در میانه عالم غیب و عالم شهادت و در میانه روحانیات و نفسانیات مجمع البحرین است در میانه مفارقات
و مادیات تا متجلی شود در او انوار غیبیه و منتقش گردد در او معارف ربانیه و منکشف شود از برای او حقایق روحانیه و منعکس
گردد در او لوامع ملکوتیه و مستوی شود از برای فیوضات رحمانیه و مظهر و مجلا گردد از برای اشراقات عقلیه
و لمعات الهیه الا هر چه حاصل شود در او خالی از وساوس و شبهات و بری از اوهام و ظلمات و عاری از اغلاط کدورات
نخواهد بود و در بار افطرو [illegible] ذره کوه را کاه می چیند [illegible] عاقل را اندک اشاره کافیست و جاهل را
صد هزار قصه و حکایات وافی نیست و بصیر را اندک ایمای وافی و اعمی را هزاران نمایان و بیان کافی نیست صم بکم
عمی فهم لا یعقلون و من لم یجعل الله له نورا فما له من نور و تلک الامثال نضربها للناس و ما یعقلها الا العالمون
بر میگردم باصل مدعی و او این است که گاهی ارتفاع پرده حجاب از میان آن دو آئینه بسعی و عمل حاصل آید تا صور
و نقوش هر یک از آن دو آئینه در دیگری منتقش شود و با صور و نقوش آئینه مصور در خالی از صور منعکس گردد
و گاهی بریاح الطاف بی نهایت عنایات ازلی و مشیت لم یزلی وزیدن گیرد و پرده حجاب از میان آن دو آئینه
برداشته بباد فنا سپید هر خواهی بگو و گاهی موجی از دریای رحمت سابقه رحمانی بجنبش آمده بنیان اساس پرده حجاب
منهدم ساخته بقلزم فنا می اندازد تا صور و نقوش هر یک از آن دو آئینه در دیگری منتقش گردد و لمعات و انوار هر یک از آن
دو مرآة در دیگری منعکس شود ولی کیفیت تجلی و انجلاء صور مرآتیه و لمعات نورانیه در شدت و ضعف و در ظهور و صفا در هر دو صورت

اشاره بانکه [illegible] نفسانیه [illegible] ملکوتیه [illegible] شود

بسته

بسته بکیفیت صفا و جلای مرآت است چنانکه بحد انکشاف و انجلا آمد و لله المثل الاعلی فی السموات و الارض ان فی
ذلک لآیات لاولی النهی و یضرب الله الامثال للناس لعلهم یتذکرون متفطن باش و بدانکه تجلی و انعکاس لمعات
و انوار را بر مرآة قلبیه و بصیرت عقلیه در صورت دوم جذبه و الهام گویند و تفضل و احسان خوانند چنانکه
در شارقات سابقه اشاره نمودم و گفته اند که جذبه عبارت است از تقرب بنده بمقتضای محض عنایت — اقتضای
ازلی و سابقه مشیت لم یزلی بدون آنکه از بنده نظری و فکری حاصل آید و یا عملی و مجاهده صادر
شود و اینحالت در باره انبیا و اوصیا علیهم السلام بیشتر حاصل میشود و در باره دیگران کمتر تحقق می پذیرد
چنانکه در نزد ارباب معارف و اصحاب بصایر مخفی و مستور نمیباشد و اخبار و آثار و بخصوص ادعیه ماثوره
از ائمه اطهار علیهم صلوات الله ما بقی اللیل و النهار مشحون شد از تلمیح باین لطیفه ربانیه و تلویح باین دقیقه
الهیه و ایما باین نعمه العامیه و اشاره باین جذبه روحانیه از انجمله دعای مشهور است که از مشکوة ولایت
وارد است اللهم عاملنا بفضلک یا کریم و لا تعاملنا بعدلک یا رحیم و کلام سید ساجدین است در صحیفه
کامله اللهم صل علی محمد و آل محمد و احملنی بکرمک علی التفضل و لا تحملنی بعدلک علی الاستحقاق و فقره
دعای مشهور است یا مبتدئا بالنعم قبل استحقاقها و غیر اینها از ادعیه و آثار که از حیز شماره افزون و از حد
احصا بیرونند پس خواهی اینحالت روحانیه را جذبه و الهام بگو و خواهی تفضل و احسان بخوان و بدانکه
تجلیات انعکاس لمعات روحانیه و انوار عقلیه را بر مرآة قلبیه و بصیرت عقلیه در صورت اولی که ارتفاع
پرده حجاب از میان آن دو مرآة بجهة سعی و عمل و بسبب ریاضات علمیه و عملیه میباشد عدل و استحقاق
و استبصار و استکشاف گویند متفطن باش بعد از تمهید این اشراقات و لمعات میگویم در شرح کلام کمیل ابن
زیاد زاد الله درجاته و مقاماته که بعد از آنکه آن معدن علوم ربانی اشاره فرمودند که هنوز از برای تو استعداد
تام از برای ادراک حقیقت توحید که مقام اهل نهایات است حاصل نگردیده است و ترغیب و تحریص فرمودند
او را بتحصیل این استعداد تا نیل آن مقام بواسطه ولی مطلق حاصل گردد عرض کرد که بتفضل و احسان
با من رفتار کن نه بعدل و استحقاق یعنی فیضان انوار حقایق و معارف از کامل و مکمل که مقام رشد
مقام تمکین و استقامت و مرتبه ارشاد مرتبه افاضه انوار حقایق و معارف و هدایت و کمالات است چنانکه

اشاره بفرق در میان تفضل
و عدل و استحقاق

شرح کشف سبحات الجلال من غیر اشارة

مقام مثل تو بزرگوار است زیرا که ولی مطلق و واسطه جمیع فیوضات فیاض علی الاطلاق مقصور بر استعداد و اتفاق

نمیباشد بلکه بجذبه و الهام و بتفضل و احسان نیز متحقق میشود و بوزیدن ریاح الطاف بینهایت مثل تو کامل

و مکمل جمیع حجب ظلمانیه از مرآت قلب من برخواسته بباد فنا میرود و بمجرد عنایت و توجه مثل تو بزرگواری

مستعد وصول باین مقام عالی میگردم چون مقتضای نظام اتم اشیا که مترتب بر عنایت

ازلی و مشیت لم یزلی است آنست که هر دو حالت واقع شوند و هر دو صورت جاری گردند چنانکه بیان

نمودم لهذا آن معدن علوم ربانی اجابت فرموده مبادرت بجواب سوال نموده فرمودند الحقیقة کشف

سبحات الجلال من غیر اشارة صاحب صحاح گفته است کشفت الشیء فانکشف و تکشف یعنی بیرون

آوردم شیء را از تحت حجاب پس منکشف شد و بعضی از محققین عرفا گفته است الکشف رفع الحجاب

یقال کشفت المرأة وجهها ای رفعت نقابها و اصطلاحا هو الاطلاع علی ما وراء الحجاب من المعانی

الغیبیة و الامور الحقیقیة وجودا و شهودا یعنی کشف بحسب لغت برداشتن حجابست گفته میشود کشف

کردن روی خود را یعنی برداشت نقاب را از روی خود و بحسب اصطلاح مطلع شدن است بر آنچه که

در پشت حجاب است از معانی غیبیه و امور حقیقیه از حیثیت وجود و شهود و صاحب نفایس الفنون گفته است

که حقیقت کشف بیرون آمدن چیزیست از حجاب بر وجهی که پیش از آن بر آن وجه مدرک نباشد

و هر چند در عالم انسان هفتاد هزار دیده که ادراک هفتاد هزار عالم از جسمانیات و روحانیات توان

کرد موضوع اما اهل عرفان مکاشفات بر آن معانی اطلاق کنند که مدرکات باطن ادراک آن کرده باشند

تمام شد عبارت نفایس الفنون صاحب صحاح گفته است سُبحه بضم و سکون با مهمله یعنی دعا و ثنا و اثبات

که بآن تنزیه کرده میشود خدای و سُبحه نیز تطوع از ذکر و نماز است و تسبیح یعنی سبحان الله تنزیه خداوند عالمست

منصوب است بمصدریت گویا گفته است ابری الله من السوء براءة و کلام ایشان که میگویند سبحات

وجه ربنا بضم السین و الباء ای جلالته یعنی سبحات وجه یعنی جلالت وجه است و سبوح از اسماء خداست

ثعلب گفته است که هر اسمی که بر وزن فعول است پس اولش مفتوح است مگر سبوح و قدوس تمام شد

کلام صاحب صحاح صاحب کنز اللغة گفته است سبحات جلال بزرگی و عظمت و نور حق تعالی است و صاحب

قاموس

شرح حدیث ان الله سبعین الف حجاب من نور وظلمة

قاموس گفته است سبحات بضم سین و با مواضع سجود است و سبحات وجه الله انوار وجه خداست و این کلام

صاحب صحاح اشاره اند بحدیثی که از مشکوة نبوت وارد است که فرمودند ان لله سبعین الف حجاب من نور

و ظلمة لو کشفها لاحرقت سبحات وجهه ما انتهی الیه بصره من خلقه یعنی از برای خدا هفتاد هزار حجابست از نور

و ظلمت که هرگاه برمیداشت آن حجب را هر آئینه میسوزاند انوار وجه او آنچه را که منتهی است بسوی او بصر او

از خلقش مراد از حجب نورانیه مفارقات و روحانیات است و مراد از حجب ظلمانیه اجسام و جسمانیات است

و مراد از کشف حجب برداشتن تعینات مراتب مترتبه وجود است که در سیر نزولی واقعند تا بهیولای

اولی منتهی شود و مراد از سبحات وجه انوار ذات است و یا انوار فیض اول و روح اعظم است که مرتبه امر اول

و مرتبه و مقام ولایت مطلقه و خلافت عامه است که اصالة مقام خاتم نبوت و تبعا مقام خاتم ولایت است

چنانکه در احادیث مستفیضه از مشکوة ولایت وارد است که ما نیم وجه خدا که هلاکت از برای او نیست و مراد

از احراق و سوزانیدن عالم خلق افنای اوست با این معنی که عالم خلق متحقق نخشند بلکه در عالم متحقق نخشند

در عالم وجود مگر ذات اقدس و انوار وجه او زیرا که کثرت در موجودات و امتیاز خلق از امر باعتبار تعینات

مراتب وجودات طولا و عرضا چنانکه باستیفای تمام در شارقه که از برای وجوب کتمان اسرار منعقد است

بعد انکشاف آمد و بر تقدیر ارتفاع حجب نورانیه و ظلمانیه تعینی باقی نمیماند تا خلق متصور و کثرتی مشهود

متحقق شود این است معنی حدیث شریف اگر کلمه لو بمعنی خود باشد و او عبارت از امتناع جزاست

بجهة امتناع شرط چنانکه گفته میشود لو جئتنی لاعطیتک در اینجا یعنی اگر میآمدی هر آئینه عطا میکردم بتو

در همی یعنی چون نیامدی عطا نکردم و ممکن است که کلمه لو بمعنی ان شرطیه باشد و اشاره بسیر صعودی

و اشاره بسفر از خلق بسوی حق باشد بیانش آنست که نسخه شریفه انسانی بجهة کلیت و جامعیت نشأة

وجودش بر همه حجب نورانیه و ظلمانیه مشتمل است و آنا فآنا از حجابی از حجب ظلمانیه بحجاب دیگر منتقل

تا بحجب نورانیه منتهی شود و همچنین آنا فآنا از حجابی از حجب نورانیه بحجاب دیگر صعود مینماید تا سیر الی الله

با نتهی رسد و بعالم انوار مجرده و عقول مفارقه داخل شود چنانکه در بیان مراتب موت طبیعی و ارادی

تحقیق درجات محو و فنا باستیفای تمام بعد انکشاف آمد پس مراد از هفتاد هزار حجاب حجبی است که در مراتب

نشآت انسانی متحقق میشود و مراد از درجات جسمانیه و درجات روحانیه و مراد از کشف حجب ارتفاع این حجب است
بجذبات ربانیه و ریاضات علمیه و عملیه و مراد از احراق انوار وجه عالم خلق را آنست که بعد از آنکه حجب
ظلمانیه و نورانیه مرتفع گردیده و متلبس بانوار الهیه و اخلاق ربانیه حاصل گردید جنبه خلقیت سالک عارف
و انسان کامل بالکلیه محترق گردیده محو جمال ازلی و فانی در جلال لم یزلی میباشد پس بنابر این معنی این حدیث
شریف اشاره است باول مقامات و درجات اهل نهایات که سفر ایشان بالحق فی الحق است چنانکه فقره چهارم
کشف سبحات الجلال من غیر اشارة اشاره باین مقام است و بزودی منکشف خواهد شد متفطن باش و تحقیق
شمار و صاحب صحاح گفته است جل یجل بکسر الجیم جلاله ای عظم قدره و الجلیل العظیم یعنی جلالت بمعنی بزرگی
و جلیل بمعنی بزرگ است بدانکه صفات ذات اقدس خداوند یگانه را منقسم کرده اند اول بصفات ثبوتیه
و صفات سلبیه اول عبارتست از معانی وجودیه و نعوت ثبوتیه که از برای ذات اقدس ثابت و تعبیر از این
قسم از صفات بصفات جمالیه و اوصاف کمالیه است زیرا که مفاد آنها وجود و ثبوتست و جهات وجود
از آنجهت که وجود است زینت و جمال و خیریت و کمال است دوم عبارتست از معانی و اوصافیکه مفاد آنها
تقدیس و تنزیه و معنای آنها سلب قصور است و نقصانات و با کثرات غیر محصوره بر میگردند بصفت
واحده که تعبیر از او بسبوحیت و قدوسیت است و بجهت وجود و مصداق عین ذات اقدس میباشند چنانکه
اشاره نموده ام و در کتاب لمعات الهیه بسیط تمام تحقیق نموده ام و این قسم از صفات را صفات جلال
و اوصاف جلالیه گویند زیرا که مفاد آن صفات آنست که ذات اقدس اجل است از آنکه بنقصانات
و قصورات مشوب و بصفات ممکنات و مخلوقات موصوف شود و اعظم است از آنکه مدرک ابصار
و اوهام و محاط عقول و اذهان گردد و کلام معجز نظام تبارک اسم ربک ذی الجلال و الاکرام اشاره
باین قسم از صفات الهیه است این است مذاق جماعتی از محققین حکما و عرفا در بیان صفات جمال و صفات
جلال و از کلمات بعضی عرفا استفاده میشود که هر صفتی که مفادش قهاریت و افنا و جباریت و کبریا است
صفت جلالست حتی اماته و اعاده و افنا را از صفات جلال و ممیت و معید و مفنی را از اسما جلال و جباریت
و عظمت و قیومیت را از صفات جلال و جبار و عظیم و قیوم را از اسما جلال شمرده است و گفته است که سه

بیان فرق در میان صفات جلال
و صفات جمال

صفت

صفت اول را از صفات جلال و صفات فعلی و سه صفت دوم از صفت جلال و صفات ذاتی است و هر صفتی که
مفادش لطف و ابقا و زینت و کمال است صفت جمالی است از صفات ذات باشد مثل علم و قدرت و حیات
و مانند آنها یا از صفات فعل مثل رازقیت و خالقیت و احیا و اماته و مانند آنها اگرچه ممکن است که نسبت
این اصطلاح با اصطلاح اول چنانکه در نزد بصیر محقق و حاذق مدقق مخفی و مستور نیست ولی کلمات این قائل خالی
از منافات بلکه متناقضات نیست و بعضی از محققین ایشان گفته است که جمال عبارت از ذات است و جلال
عبارت از صفات و مراد از انوار جمال انوار ذات است و مراد از انوار جلال انوار صفات که بعد از شناختن
مفردات فقره مذکوره بدانکه مراد از کشف سبحات جلال رفع حجب و استار تعینات نفسانیه و تعلقات
روحانیه و ظلمانیه است که حجب و استار نمازند از مشاهده انوار جلال یا انوار جلال که عبارت از انوار عقلیه مجردات
نورانیه و عقول مفارقه اند منکشف و مشاهد گردند چنانکه همین معنی از کلمات منقوله از اهل لغت و غیر ایشان
ظاهر گردیده و مقتضای محاورات در استعمال کلمه کشف و مرادفات او از لغت عرب و فرس نیز همانست
که از اهل لغت ظاهر گردیده و در مصطلح عرفا نیز همین معنی مراد است خلاصه اینست که ایشان متعلق کشف را
معانی غیبیه و امور حقیقیه و یا مدرکات باطن مقید ساخته اند پس معنی کشف سبحات الجلال انکشاف
انفس این انوار است در نظر سالک عارف بجهت ارتفاع حجب خلقیه نه برداشتن این انوار است از نظر او
تا از نظر او ساقط گردند و منکشف و مشاهد چیزی دیگر باشد چنانکه از جماعتی از فحول عرفا و غیر ایشان فهمیده اند
لهذا این فقره شریفه را بر مقام جمع و فنای کلی حمل کرده اند و سه فقره بعد از او را عبارت از بقای از آن گرفته اند
و فقره چهارم را بر مقام فرق بعد از جمع و صحو بعد از محو و بقای بعد از فنا که مقام تمکین و استقامت و مرتبه
تکمیل و هدایت است حمل کرده اند و باین جهت فقرات حدیث شریف را که از معدن حکمت و معرفت صادر است
از تلائم و تناسب انداخته اند و بعضی از مشایخ عظام از جهت فرار از این معنی فقره اخیره را نیز عبارت از فنای
از فقره اولی گرفته و همه فقرات را بر یک معنی حمل نموده است اگرچه بنابراین اختلال مرتفع میشود ولی اختلال
دیگر در اصل حدیث و شرح او نیز بحال خود باقی است چنانکه اشاره خواهیم نمود با آنکه بیان خواهیم نمود که اگر
معنی فقره شریفه آن باشد که ایشان فهمیده اند نیز حمل آن فقره بر مقام فنای کلی ذاتی خالی از اشکال و اختلال

بیان معنی کشف سبحات جلال و انکشاف
انوار جلال

و انفصال نخواهد بود منتظر باش بدانکه انوار جلال که تعبیر از آنها در لسان شریعت حقه بعبارات مختلفه و اسامی
متشتته است گاهی بعقل است گاهی بامر گاهی بنور است و گاهی بقلم و گاهی بمفاتیح است و گاهی بخزاین و گاهی
بید مبسوطه است و گاهی برحمت واسعه و گاهی بوجه است و گاهی بخشیت ثانیه ا عبارات ناشتی و حسنک
واحد و کل الی ذاک الجمال یشیر ا اینها همه بحسب سیر بدایاتی تنزلی است و بحسب سیر نهایاتی صعودی نیز
عبارات مختلفه و عنوانات متشتته دارند و در شارقات سابقه همه را با شواهدی از آیات و اخبار باستیفای
تمام بیان نموده ام بالکلیه از علایق مادیه و لواحق نفسانیه مجردند بلکه انوار محضه و فعلیات صرفه اند یعنی همه کمالاتی
که بامکان عام از برای ایشان ممکن است بالفعل دارند بوجهی واحدند و بوجهی کثیر ولی جنبه کثرت ایشان در جنبه
وحدت ایشان مستهلک و مستغرق است و از برای اشاره باین دو جهة در صحیفه الهیه وارد است ن والقلم و ما
یسطرون و ما امرنا الا واحدة می بینی که چگونه ضمیر یکه بقلم راجع است ضمیر جمع مذکر عاقل آورده با آنکه قلم مفرد است
افراد اشاره بجهة وحدت و جمع اشاره بجهة کثرت است و صیغه جمع مذکر عاقل اشاره است بآنکه همه آنها
عاقلند و نمی بینی که چگونه تعبیر از آن عالم بصیغه امر فرموده نه بصیغه اوامر و با وجود کلمه امر مفرد مذکر است
صفت او را که عبارت است از واحدة باشد مؤنث آورده است افراد کلمه امر و وصف او بوحدت اشاره
بجهة وحدت و تأنیث لفظ اشاره بجهة کثرت است پس در عین تصریح و اشاره بوحدت آن عالم اشاره
بکثرت نیز فرموده است منتظر باش لهذا مقام ایشان امر مطلق و فعل مطلق و صنع مطلق و ید مبسوطه
و رحمت واسعه است و محیطند بهمه ما دون خود باحاطه اطلاقی وجودی لهذا انکشاف آنها انکشاف
همه حقایق وجودیه است و از این جهت است که توحید سالک عارف در این مقام اقوی و اکمل و اجلا و اعلی است
از مقامات سابقه و چون بالکلیه از جهات خلقیت مجرد و مبری میباشند لهذا سیر سلاک مسالک حقیقت
و معرفت از خلق بسوی حق باین مقام منتهی میشود و سلوک اهل بدایات در این مقام بانتها میرسد و سفر دیگر
که مخصوص اهل نهایات و ولایات است از سر گرفته میشود و او را سفر بالحق فی الحق گویند چنانکه در شارقات
سابقه با وجه تسمیه بیان نمودم و لهذا اشاره حسیه و نفسیه و قلبیه و روحیه در آن مقام متصور نمیباشد بلکه نظر
بجهة وحدت آنها و اطلاق او احاطه و اطلاق آنها قابل هیچ اشاره نمی باشند پس ملخص معنی فقره شریفه

اشاره بآنکه عالم انوار مجرده جمعی واحدند و وحدتی کثیر

این است

این است که حقیقت توحید سالک عارف انکشاف انوار جلال است بدون هیچ اشاره از اشارات مذکوره و باید دانست
هیچ اشاره و زیرا که سالک در اینمقام فانیست در فعل مطلق حق جل و علا منتظر باش و در شارقات سابقه
بیک تأمل تمامی با کمال انکشاف حاصل شود اگرچه حقیقت انکشاف اینمقامات بقال میسر نشود بلکه مجاهدات
نفسانیه میخواهد تا بمقام حال منتهی شود و مکاشفه و مشاهده عیانی حاصل گردد و بدانکه تخصیص انوار بجلال بجهة
آنست که این انوار بجهة تنزه و تقدس از علایق و تعینات خلقیه مظاهر اسماء تنزیهیه و صفات جلالیه میباشند
و لیبوی این دقیقه عرفانیه اشاره است آیه شریفه و نحن نسبح بحمدک و نقدس لک و وجه اشاره در تقدیم ضمیر فصل است
که افاده حصر و اختصاص مینماید و وجه تخصیص آنست که حق تنزیه و حقیقت تنزیه و تقدیس در صورتی متحقق میشود
که وجود منزه و وجود تنزیهی باشند تا تواند آیت و حکایت شود از تقدس و تنزه مفیض جود و مظهر و مجلا گردد از برای
قدسیت و نزاهت جاعل خود لهذا آیات انفس و آفاق در آیتیت متفاوتند و لهذا روح اعظم را در لسان
نبوت آیت کبری گفته اند و لهذا انسان کامل را در لسان عرفا مظهر جامع گویند منتظر باش و بدانکه اگرچه آن
انوار قدسیه بجهة تزین بزینت کمالات حقیقیه از علم و قدرت و حیات و مانند آنها مظهر صفات جمالیه
و نعوت کمالیه نیز میباشند و لیکن چون آن جنبه را نحو اختصاص بآن انوار قدسیه نمیباشد نه این جنبه را از برای
تنبیه باین دقیقه عرفانیه بصفات جلال تخصیص فرموده است نه بجمال و وجه تخصیص بنابر اصطلاح دوم در صفات
جلالیه آنست که این انوار مظهر جباریت و قهاریت و مجلای عظمت و کبریا و محل اماته و افنای تعینات خلقیه
میباشند خواهی که بجهت جباریت و قهاریت و واسطه اماته و افنای حق جل و علا میباشند بنت بنابر اشیا زیرا
که مقام ایشان مقام اربیت و قیومیت است چنانکه باستیفای تمام در شارقات سابقه بحد انکشاف آمده وجه
تخصیص بنابر اصطلاح سیم ظاهر است زیرا که در نزد ایشان صفات مظهر ذات و این انوار مظهر صفات اند
منتظر باش نتیجه از آنچه که بر رشته تقریر کشیدیم و بسلک تحریر آوردم و غنیمت شمار پس کمیل بن زیاد عرض کرد
زدنی بیانا صاحب صحاح گفته است البیان ما تبین به الشیء من الدلالة و غیرها یعنی بیان چیزیست که ظاهر
شود با و چیزی از دلالت و غیر آن و نیز گفته است بان الشیء بیانا اتضح فهو بین یعنی بیان بمعنی اتضاح است
و بین بمعنی متضح و صاحب کنز اللغة گفته است بیان آشکار اشدن و روشن شدن و سخن فصیح گفتن است

اشاره بوجه تخصیص بجلال بصفات جلال

شرح فقره زدنی بیانا

و نیز گفته است اتضاح روشن و آشکار شدنست پس منکشف گردید که بیان اخص از مطلق علم و ادراکست
بلکه از کلمات منقوله مستفاد میشود که در صورتی کلمه بان و بیان را استعمال میکنند که شیئی در مرتبه مکاشفه
و مشاهده باشد زیرا که آشکار او روشن که ترجمه بیان است بحسب متفاهم اهل فرس مستعمل نمیشوند مگر در
صورتیکه شیئی در مرتبه مشاهده و مکاشفه باشد لهذا صاحب صحاح بیان را باتضاح تفسیر نموده است نه بوضوح
و به تبیین تعبیر نموده است نه بظهور زیرا که زیادتی مبانی دلالت میکنند بر زیادتی معانی چنانکه در نزد اهل عربیت
مقررست و مقتضای قواعد ممهده در اصول فقه بقای لفظست در معنی خود تا خلافش ثابت شود لهذا
اهل عرفان در تقسیم یقین گفته اند علم الیقین ما حصل بالبرهان و عین الیقین ما هو فی حکم البیان و حق
الیقین ما هو فی حکم العیان یعنی علم الیقین چیزیست که حاصل شود ببرهان و عین الیقین چیزیست
که در حکم بیان باشد و حق الیقین چیزیست که در حکم عیان باشد متفطن باش و بدانکه ظاهر از این کلام
و از کلمات سابقه از سؤال و جواب چنانکه مشروح گردید و ظاهر از کلام آنجناب اطفئ السراج فقد طلع الصبح
چنانکه مبین خواهد گردید و ظاهر از جلالت قدر کمیل بن زیاد که از اصحاب اسرار آن معدن علوم ربانی
و منبع معارف یزدانی بود و واقف مراتبش این بوده است که مکاشفات قلبیه که از علوم ارثیه و خاصه ارباب
سالک حقیقت و معرفت و مخصوص اصحاب قلوب و اصحاب مجاهدات نفسانیه و ریاضات علمیه و عملیه است
از برای او حاصل بوده است آنست که مقصود او از اصل سؤال از حقیقت توحید و از طلب زیادتی
انکشاف و ظهور مراتب آن حقیقت است بحسب سلوک عرفانی و منهج بیان و شهود و یقینی که بعد با
التفاتات و بیانات آن صدر نشین بارگاه ولایت و خلافت ربانی و متمکن مقام استقامت و بهاء
سبحانی حاصل شوند نه بیان مفهومات و عنواناتی که تعبیر واقع میشوند از حقایق آن مقامات و درجات بحسب
بیانات علمی نه عینی زیرا که شأن کمیل بن زیاد اجل است از اینکه عنوانات و بیانات علمی آن مراتب را نفهمیده
باشد و یا ندانسته باشد که حقیقت توحید را مراتب و مقاماتست با اینکه آیات و اخبار از این معانی
و بیانات و از اشاره باین مقامات و درجات مشحونند چنانکه در شارقات سابقه بعضی از آنها را اشاره نمودیم
پس منکشف گردید که مقصود کمیل بن زیاد از کلام خود که زدنی بیانا کن برمن بیان را این است که بعد به التفات

بیان آنکه مراد از زیادتی بیان [illegible]

مرتبه

مرتبه از مراتب حقیقت برمن منکشف و عیان گردید مرتبه دیگر را منکشف گردان متفطن باش و بدانکه اگر مقصود بیان
عنوانات و مفهومات حقیقت توحید یا انکشاف مراتب و درجات او باشد بحسب بیانات علمی باید مقصود
او در این صورت نیز از زدنی بیانا بیان مقام دیگر و درجه آخر از توحید باشد زیرا که حقیقت و معنی توحید چنانکه
در شارقات سابقه سمت بیان یافت عبارت از ظهور و انکشاف وحدانیت و فردانیت شیئی است و محقق
که توحید را مراتب و مقاماتست پس بیان و انکشاف زاید بهر نحو که متحقق شود مقام دیگری از توحید
خواهد بود از اینجا ظاهر میشود فساد کلمات جماعتی از شراح حدیث شریف که اولا سؤالات را بر بیان
عنوانات و مفهومات علمی حمل کرده اند و بعد از آن بعضی هر چهار فقره را عبارت اخرای از کشف سبحات
الجلال گرفته است و بعضی سه فقره اولای از چهار فقره را عبارت اخرای از کشف سبحات گرفته است اندکی
و منتظر مزید تحقیق باشد پس فرمود آن معدن علوم ربانی محو الموهوم مع صحو المعلوم صاحب صحاح گفته است
محا لوحه یمحوه محوا از باب نصر ینصر و محیه یمحیه محیا و محیاه ایضا از باب ضرب یضرب و علم یعلم یعنی زایل گردانید
نقشها را از روی لوحش و صاحب کنز اللغه گفته است محو یعنی ستردن یعنی زایل گردانیدن موهومست و نیز
در صحاح گفته است وهمت فی الحساب بها از باب علم یعلم و بفتح ها در مصدر یعنی غلط و سهو کردم در حساب
و وهمت فی الشیئی اهم وهما از باب ضرب یضرب و بسکون ها در مصدر یعنی رفت ذهن من بسوی آن شیئی
و حال آنکه اراده کرده بودم غیر او را و توهم یعنی ظن و ایهام و توهیم گمان دیگری انداختن است و صاحب کنز
اللغه گفته است وهم بفتح ها در حساب و غیر آن غلط کردن و وهم بسکون ها دل بچیزی رفتن و گمان اندک
بردن و گمان بغلط بردن و صاحب صحاح گفته است که صحو یعنی هشیار شدن از مستی است و از این جهت است که
بعد از هشیاری صاح گویند و بمعنی رفتن ابرست و از این جهت است که روز را بعد از زوال ابر صاح گویند
یعنی بیرون آمده از زیر ابر و گفته میشود اصحت السماء ای انقشع عنها الغیم فهی مصحیة یعنی پراکنده شد از آسمان
ابر پس هویدا گردید بعد از شناختن معانی مفردات فقره مذکوره بحسب لغت بدانکه محو و صحو در اصطلاح
اهل عرفان چنانکه سابقا بیان نمودم از همین معانی ماخوذ است و وهم در اصطلاح حکما و متکلمین عبارتست
از قوه که مودع است در آخر بطن دوم از دماغ شأنش ادراک معانی جزئیه متعلقه بمحسوسات مثل ادراک

شرح فقره محو الموهوم مع صحو المعلوم

خلاصه [illegible]
و بیان حال [illegible]

صداقت زید و ادراک عداوت عمرو و در مقدم بطن سیم قوه مودع است که شانش حفظ مدرکات قوه واهمه
و اورا حافظه گویند و در مقدم بطن اول از دماغ قوه مودع که شانش ادراک صور محسوسات از طرق
حواس ظاهره پنجگانه که عبارتند از سامعه و باصره و ذایقه و شامه و لامسه و چون این قوه لوح نقش است
بزبان یونانی بنطاسیا اش نامند و چون مجمع صور مدرکه همه حواس ظاهره پنجگانه است حس مشترک گویند
و در مؤخر بطن اول از دماغ قوه مودع است که شانش حفظ مدرکات حس مشترک است و اورا خیال و قوه خیالیه گویند
و در مقدم بطن دوم از دماغ قوه مودع است که شانش تفصیل و ترکیب معانی جزئیه و صور خیالیه و ترکیب معانی
جزئیه با صور خیالیه است و اگر مستعمل او قوه عقلیه باشد مفکره اش نامند و اگر قوه واهمه باشد متخیله اش خوانند
و گاهی متصرفه اش نیز گویند مستعملش هرچه باشد چون شغلش محاکات صور است پس باو متصف میشود منامات
صادقه و کاذبه چنانکه در رشحات سابقه اشاره نمودم و چون عملش ترکیب و تفصیل است باو متصف میشود
استنباط صغریات و کبریات قیاسات برهانیه و غیر برهانیه از برای نفس انسانیه و چون قوه واهمه رئیس قوای
باطنیه است زیرا که تفاوت نیست در میانه مدرکات او و مدرکات قوه عاقله مگر باضافه بسوی مادیات
و عدم اضافه بسوی آنها مثلا معنی صداقت باضافه بسوی زید از مدرکات وهم است و با قطع نظر از اضافه
از مدرکات عقل پس در حقیقت وهم عقل مضاف است لهذا تجرد وهم و مدرکاتش از سایر قوی و مدرکات
آنها بیشتر است حتی اینکه از لواحق ماده نیز مجردند بخلاف حس مشترک و مدرکاتش که اگرچه از ماده مجردند
ولی از لواحق ماده که عبارت میباشد از مقدار و شکل و غیر آنها مجرد نیستند لهذا گاهی وهم میگویند و اراده
میکنند همه قوای باطنه را و موهوم میگویند و قصد میکنند مطلق مدرکات قوای باطنه را و وجه تسمیه اش
بوهم و بقوه واهمه آنست که غالبا بجهة ضیق نشاه اش موجب سهو و غلط میشود در باب عقلیات
و دایما با قوه عاقله در آن ابواب معاند و معارض است لهذا از جنود جهل و شیطان شمرده میشود و بهمین قدر
اکتفا میکنیم از مباحث قوی از باب مقدمه و الا آن مباحث را عرض عریضی است نه این وجیزه را
گنجایش آن و نه این فقیر را مجال بیان پس میگویم فرموده اند آنجناب که حقیقت توحید زایل گردانیدن
موهوم است با آشکار شدن معلوم مراد از موهوم مرتبه انوار جلال است و وجه اطلاق موهوم باین مرتبه

آنست

آنست که مشاهده حق جل و علا که حقیقت توحید و قرة عین سالک عارف است در این مرتبه اضعف است بمراتب
شتی از انکشاف او در مرتبه فوقش که مرتبه مشاهده صفات و فنای در صفات است چنانکه انکشاف مدرکات
وهم اضعف است بمراتب شتی از انکشاف مدرکات عقل و باینجهة اینکه وهم بمعنی ظن مستعمل میشود و نسبت این
مرتبه از توحید بمراتب فوقش نسبت نقص بتمام و نسبت ظن بیقین است و باینجهة این است که سر عارف
متعلق میشود باین مرتبه و حال آنکه مراد او نیل باعلا مراتب توحید است که مقام جمع و فنای در فنا و مرتبه
لو کشف الغطاست و باینجهة این است که بنظر عارف میاید که مقامی فوق اینمقام متصور نمیباشد و باینجهة
این است که فنای سالک در این مقام موجب غفلت از مراتب فوق میباشد مگر متذکر و متفطن باشد و مراد
از معلوم ذات اقدس حق جل و علا است که بوجهی در مراتب سابقه و بخصوص در این مرتبه از برای سالک عارف
معلوم است و الا سلوک بسوی او و طلب نیل لقای او متصور نمیباشد و لیکن با حجابی یا حجبی لهذا فرموده مع
صحو المعلوم زیرا که صحو بیرون آمدن آفتاب است از زیر ابر و مرتبه انوار جلال که مرتبه فعل است در منزله
غمام است نسبت بمراتب فوق چنانکه اشاره نمودم پس این کلام شریف اشاره است بفنا و استغراق
سالک عارف در بحر مشاهده صفات حق جل و علا و مکاشفه و مشاهده آن صفات بحیثیتی که جمله افعال از
نظر او ساقط گردند چنانکه فقره سابقه اشاره است بفنا و استغراق او در دریای فعل مطلق حق جل و علا و مکاشفه
و مشاهده آنها بحیثیتی که جمله افعال از نظر او ساقط گردند و این قسم از کشف را کشف خفی خوانند چنانکه کشف
در مرتبه سابقه را کشف سری گویند بنا بر اینکه مقام سر فوق روح باشد چنانکه در رشحات سابقه منکشف
گردید و کلام سلطان اوصیا علیه التحیة و الثنا در حدیث مشهور و کمال توحیده الاخلاص له اشاره باین
مرتبه از توحید است متفطن باش و ممکن است که مراد از موهوم و معلوم خود سالک باشد زیرا که بجهة فنا
و استغراق و دهشت و تحیرش صادق است بر او هست و نیست پس بوجهی موهوم است و بوجهی معلوم و مراد از
محو ازاله دهشت و تحیر او باشد که بجهة فنای در افعال حاصل است و مراد از صحو هشیاری او باشد از این
دهشت و اضطراب بجهة وصول جذبه از جذبات الهیه تا استعداد مشاهده ما فوق که مشاهده صفات
حق است حاصل شود و غرق بحر محیط فنای آن صفات گردد چنانکه کیفیت این معنی در احادیث معراج خاتم

اشاره بانکه موهوم را بمعنی
وهم هم حمل میتوان نمود

اشاره بمعنی و کمال توحیده
الاخلاص له

جمیع مراتب نبوت بتفصیل تمام مذکور گردیده و از برای اشاره باین مقام از آن جناب استطلاب وارد است اللهم
زدنی فیک تحیرا چنانکه ابن جمهور احسائی در کتاب مجلی نقل کرده است متفطن باش به آنکه نه آن قدر از لطایف
و دقایق معانی و بیان از اسرار بلاغت و رموز فصاحت و دقایق و نکات دیگر در فقره سابقه و بخصوص
در این فقره شریفه مندرج و منتج است که توان در صفحات اوراق تقریر و تحریر نمود و شمه از آن لطایف
و دقایق که بفهم قاصر این فقیر رسیده است اشاره مینمایم اگرچه موجب تطویل و اطناب باشد ولی چون موجب
مزید انکشاف اصل مطلوب است ایراد مینمایم و از برای آنکه مورث زیادتی اطناب نباشد باین فقره شریفه
اقتصار مینمایم و لطایف و دقایق و رموز و اسرار فقرات دیگر را بمقایسه و استنباط طلاب حقایق و معارف
میگذارم پس میگویم در کلمه محو استعاره مصرحه تحقیقیه است باین معنی که مشبه به را ذکر فرموده مشبه را انداخته اند
و در حقیقت متضمن سه استعاره تحقیقیه است یکی در تشبیه ازاله حجب انوار است از نظر سالک بازاله
نقوش از لوح در ایجاب انکشاف دوم در تشبیه آن حجب نوریه است بنقوش در تلألؤ یا در مجاهبیت و یا
بودن اگر محو بمعنی ستردن باشد چنانکه در کلام کنز اللغه گذشت در رقت و نازکی حجاب و در این مقام از سالک
سیم در تشبیه سر عارف است بلوح کتابت در انتقاش بصور علمیه و حقایق عرفانیه و در کلمه موهوم نیز استعاره
مصرحه تحقیقیه است بوجوه عدیده چنانکه اشاره نمودم متفطن باش و در کلمه مع که در مقام حال است اشاره
لطیفه است بآنچه که در اشارات سابقه منکشف گردید که محو مستلزم اثبات و هر فنائی موجب بقائی
و هر محوی مورث ولادتی است و در کلمه صحو نیز استعاره مصرحه تحقیقیه است و در حقیقت متضمن سه
استعاره تحقیقیه است یکی در تشبیه کمال انکشاف صفالت از حجاب سبحات بتمام انکشاف آفتاب از زیر غمام
دوم در تشبیه سبحات است بغمام در رقت و نازکی ساتریت بنحوی که آن شیئی بوجهی مستور باشد و بوجهی
مشهود سیم در تشبیه صفالت بآفتاب در نورانیت و ظهور ذاتی و در بودن مستور بحجاب عارضی و در انکشاف
تمام بعد از زوال آن حجاب و در کلمه موهوم و معلوم ترشیح بیاضیت و در میانه موهوم و معلوم و همچنین در
میانه محو و صحو طباق است و در انداختن مسند الیه در این فقره بقرینه فقره سابقه احتراز از عبث و تخییل رجوع
باقوای دلیلین است و در کلمه محو اشاره بمرتبه تحیر سالک است در این مقام و در کلمه صحو بلکه در کلمه صحو نیز

اشاره بمعنی اللهم زدنی فیک تحیرا

اشاره به آنچه در لطایف و دقایق [illegible]

اشاره است بآنکه هنوز ریشه حجاب باقی است و در کلمه موهوم بلکه بوجهی در کلمه محو بلکه صحو نیز چنانکه ایمائی نمودم اشاره
لطیفه است بآنکه حجاب بنهایت رقیق و فطانت شدت نازک است متفطن باش در لطافت و حلاوت این تشبیهات
و استعارات در افاده این مطلب دقیق المسلک و در افاضه این مقصد صعب المنال که در فوق قوه بشریت
پس عرض کرد کمیل بن زیاد زدنی بیانا یعنی زیاد کن برمن بیان را پس فرمودند آن معدن علوم ربانی
هتک الستر لغلبة السر صاحب صحاح گفته است الهتک خرق الستر عما وراءه یعنی هتک پاره کردن پرده
از چیزیکه پشت سر آن پرده است و صاحب کنز اللغه گفته است هتک پرده دریدن است و نیز صاحب صحاح
گفته است ستر بکسر سین مفرد ستور است و ستاره بفتح سین چیزیست که پوشانیده میشود باو هرچه باشد
باو هرچه باشد و ستر بفتح سین مصدر سترت الشیئی استره سترا است یعنی پوشانیدن آن شیئی را و در
کنز اللغه مذکور است که ستر بکسر سین پوشش و پرده است و در صحاح مذکور است که سر آن چیزیست که پنهان
کرده شود و جمعش اسرار است یعنی حقیقت توحید پاره کردن پرده حجابات از برای غلبه قوت سر تا شاهد
مطلوب بحد تمام انکشاف و انجلا و بمرتبه کمال مشاهده و عیان آید و اغیار بالکلیه از نظر عرفان سالک ساقط
گردند بدانکه مراد از ستر صفات حق جل و علا است زیرا که مشاهده آن صفات نیز حجابند از مشاهده ذات
لهذا آن معدن علوم ربانی در حدیث مشهور فرموده اند و کمال الاخلاص نفی الصفات عنه لشهادة کل
صفة انها غیر الموصوف و شهادة کل موصوف انه غیر الصفة یعنی کمال اخلاص در توحید ذات اقدس نفی
صفات است از او یعنی ملاحظه ذات اوست بدون ملاحظه صفات زیرا که هر صفتی شهادت میدهد بآنکه
او غیر موصوف است و هر موصوفی شهادت میدهد بآنکه او غیر صفت است پس مشاهده ذات با صفات
مشوب بملاحظه اغیار و مشاهده اغیار با ذات خالی از شرک خفی باشد و اگرچه رقیق از شرک خفی باشد
نخواهد بود لهذا از مشکوة نبوت وارد است دبیب الشرک فی امتی اخفی من دبیب النملة السوداء علی
الصخرة الصماء فی اللیلة الظلماء یعنی جنبش شرک نرم در دلهای و ضمیرهای امت من پنهان تر است از رفتار
مورچه سیاه بر روی سنگ سیاه سخت در شب تاریک و از عیانست که مراد آنحضرت از شرک
در این حدیث شرک خفی است که در مقابل توحید خاصی بلکه خاص الخاصی واقع میشود نه شرک جلی که در مقابل

شرح فقره و هتک الستر لغلبة السر

اشاره بمعنی کمال الاخلاص نفی الصفات عنه

که در مقابل توحید عامی مستعمل میشود و بسوی اینمعنی نیز اشاره است کلام معجز نظام و ما یؤمن اکثرهم بالله الا وهم مشرکون
یعنی ایمان نمی آورد بیشتر ایشان بخدا مگر در حالتی که مشرک باشند وجه اشاره آنست که ایمان با شرک جلی مجتمع نمیتواند شد
پس باید مراد از شرک درین آیه شریفه شرک خفی باشد خلاصه کلام همچنانکه توحید را مراتب مختلفه و درجات
متفاوته است چنانکه در اشارات سابقه بیان نمودم شرک را نیز مراتب مختلفه و درجات متفاوته است
هر مرتبه از شرک در مقابل مرتبه از توحید واقع میشود ولی اشتداد مراتب توحید حقیقی موجب تضعف مراتب
شرک خفی میباشد تا رایج جذبات الطاف الهی ریشه شرک خفی را از جویبار سر سالک عارف نکنده بنیاد
فنا ندهد حقیقت توحید و توحید حقیقی از غش شرک خفی خالص نمیگردد و بسوی این لطیفه عرفانیه نیز اشاره است
کلام معجز نظام الا لله الدین الخالص و من یبتغ غیر الاسلام دینا فلن یقبل منه متفطن باش و بدانکه مراد از
سر درین فقره شریفه سر سالک عارف است که بجهة غلبه و قهر نور ذات اقدس مغلوب و مقهور و بجهة
شدت و قوت تابش نور الانوار فانی و مستهلک شود چنانکه انوار ستارها در نزد قهر و غلبه نور آفتاب
و بجهة شدت و قوت تابش او مقهور و مغلوب و فانی و مستهلک میشوند و ممکن است که مراد از سر ذات اقدس
نور الانوار باشد زیرا که اوست سر الاسرار چنانکه اوست نور الانوار بلکه چون چنانست چنین است
و چون چنین است چنانست هو الاول و الآخر و الظاهر و الباطن و هو بکل شیء علیم و مآل هر دو توجیه
یکی است ولی در توجیه اول کلمه غلبه مصدر بمعنی مفعول است و در توجیه دوم بمعنی فاعل پس این فقره شریفه
اشاره است بمقام فنای در ذات باینمعنی که مشاهد نباشد از برای عارف مگر نور مبدا اعلا و منظور نباشد
از برای او مگر جمال حق جل و علا و همه اشیا حتی صفات نیز از نظر او ساقط گردند این است معنی کلام ختمی مآب
صلی الله علیه و آله که در شب معراج بمقامی رسیدم که در میانه من و خداوند عالم هیچ واسطه باقی نماند
و معنی کلام آنجناب الفقر کاد ان یکون کفرا یعنی فقر ذاتی نزدیک است انکه ساتر باشد همه اشیا را از نظر
سالک عارف نیز زیرا که کفر در اصل لغت بمعنی ستر است متفطن باش و بدانکه بسوی این مرتبه از توحید نیز
اشاره است کلام معجز نظام فمن کان یرجو لقاء ربه فلیعمل عملا صالحا و لا یشرک بعبادة ربه احدا چنانکه سابقا
بیان نمودم و بدانکه در این مقام اعلا ذات عارف نیز منظور و ملحوظ نمیباشد مگر از آنجهت که ملاحظه حق است

اشاره بانکه شرک دو قسم
جلی و خفی

نه از آنجهت

نه از آنجهت که ذات اوست بلکه عرفانش نیز منظور و ملحوظ نمیباشد مگر از آنجهت که عرفان حق است نه از آنجهت که عرفان
اوست و مقامی است در فوق اینمقام و مجلای اعلای از این مقام و آن اینست که ذاتش و عرفانش نیز
بالکلیه از نظرش ساقط گردند بلکه شاعر باینکه اصلا ثبات خود و بعرفان خود و شاعر حیثیت نیز نباشد و این
مقام را در لسان عرفا طمس کلی و محو کلی و فنای اکبر و فنای فنا گویند این است حقیقت کمال فقر و تمام عبودیت چنانکه
از مشکوة نبوت وارد است الفقر فخری و این است حقیقت اتصال چنانکه از مشکوة ولایت وارد است در جمله
کلامی و از او جدا و وصلوا و از او وصلوا انفصلوا و مراد از اتصال کمال وصل و تمام قرب است باین معنی که
بیان نمودم بخصوص در حدیثی که از موسی بن جعفر علیه السلام مرویست که حضرت ختمی مآب صلی الله علیه و آله
فرموده اند پس بتاییدات الهی بالا رفتم تا بزیر عرش الهی رسیدیم از آنجا پرده سبزی برای من آویختند که وصف آن
در نور و ضیا و حسن و بها نمیتوانم کرد پس در آن پرده در آویختم و آن پرده مرا بالا کشید تا پرده دار خلوت
خانه قدس گردیدم و در حرم سرای عزت ببال رفعت پرواز کردم تا بمرتبه رسیدم که صداهای ملائکه را
نمی شنیدم و از خود تهی گردیدم و جمیع ترسها و بیمها از دلم بیرون رفت و یاد غیر خدا از خواطرم برطرف
شد و نفسم بقرب الهی ساکن گردید و شادیها و سرورها در دل خود یافتم و چنان غیر خدا از دلم بیرون
رفته بود که گمان کردم که همه خلایق مرده اند پس زمانی حق تعالی مرا مهلت داد تا بخود باز آمدم و از حیرت
و دهشت رهائی یافتم و بتوفیق الهی چشم سر را بستم و دیده دل را گشودم و بدیده دل ملکوت آسمان و زمین را
میدیدم چنانکه در صحیفه الهیه وارد است ما زاغ البصر و ما طغی لقد رای من آیات ربه الکبری تا آخر حدیث
چون بر اکثر این مقامات مشتمل بود از برای تیمن دو باره نقل کردم متفطن باش و رجوع کن بآن احادیث
تا اینمقام با کمال صفا انکشاف آید و کالشمس فی رابعة النهار مشاهد و عیان گردد لهذا کمیل بن زیاد عرض
کرد زدنی بیانا و آن معدن علوم ربانی از برای اشاره باینمقام اعلا فرمودند جذب الاحدیة لصفة التوحید
در صحاح اللغة مذکور است الجذب المد یقال للرجل اذا کرع فی الماء جذب منه نفسا او نفسین یعنی جذب
بمعنی کشیدنست و گفته میشود مردی را که تناول کند آب را بدهن خودش از موضع آب نه بدست خودش
جذب کرد یک نفس یا دو نفس و در کنز اللغة مذکور است که جذب بمعنی کشیدن و ربودن است حقیقت

اشاره بمقام فنای فنا و محو کلی

اشاره بمعنی حدیث الفقر
فخری

شرح فقره جذب الاحدیة
لصفة التوحید

توحید کشیدن یا ربودن نور اقدس ذات احدیت مرصفت توحید عارف موحد را بسوی خودش بدان ای صاحب

بصیرت که مراد از احدیت مرتبهٔ غیب الغیوبست و صرف صرف ذات اقدس جل علاست که هیچ نحوی از

انحا کثرت و اثنینیت در او متصور نمیباشد و مقدمست بر مرتبهٔ واحدیت که مرتبهٔ ذات با ملاحظهٔ اسما و صفات

چنانکه در شارقات سابقه بعد انکشاف آمد و مراد از صفت توحید عرفان عارف موحدست واو عبارت

از مشاهدهٔ وحدت ذات معروفست و مراد از جذابیت صفت عرفان ربودن این صفت و کشیدن

اوست بسوی خود بحیثیکه این صفت نیز از نظر او بالکلیه ساقط کردد بلکه شاعر باینکه این صفت از نظر

او ساقطست نیز نباشد تا حق حقیقت عرفت ربی بربی و رایت ربی بربی و عرفت الله بالله و کمبعید قربک

وانت ولکتنی علیک و دعوتنی الیک چنانکه از مشکوة نبوت و ولایت وارد و حاکی از این مقام اسنی و اعلا

اعلاست متحقق شود و تا صفت توحید نیز بذات اقدس منحصر کردد و موحدی جز ذات پاکش باقی نماند و غیرش

غیر در جهان نگذاشت و از برای اشاره بسوی این مقام بعضی از موحدین گفته اند کسی که اشاره کند

بسوی توحید زندیقست و کسیکه ایما کند بسوی او بت پرستست و کسیکه کمان کند که واصلست از

برای او حاصلی نیست و کسیکه کمان کند که او نزدیکست از ساحت قرب او دورست این است معنی فنای

در توحید و مقام جمع جمع و فنای فنا و طمس کلی و محو کلی که در السنهٔ محققین از عرفا ستداولست متفطن و متلطف

باش که دقیق المسلک و صعب المنالست و وصول بکنه حقیقتش منتهای امانی و آمالست تمثیل و تنویر بدانکه نظایر

و امثال اینمقام از توحید در حسیات نیز متحققست چه جای از عقلیات مثال اول اضمحلال و استهلاک انوار

ستارهاست در نزد شعاع آفتاب با اینکه انوار ستارها در نفس الامر و متن واقع معدوم نیستند بلکه

بجهت قاهریت و غالبیت و شدت و قوت نور آفتاب مغلوب و مقهور و مضمحل و مستهلکند و اکر صاحب

چشمی بود نمی دید مکر نور آفتاب مشاهده نمیکرد مکر شعاع آفتاب و نمی دید مکر آفتاب را و مشاهده

نمیکرد مکر آفتاب را از اینجا منکشف میشود سر معنی حدیث قدسی مشهور بی یبصر و بی یسمع و بی یبطش چنانکه

سابقا اشاره نمودیم متفطن باش مثال دوم اضمحلال و استهلاک نور چراغست در نزد شعشعهٔ نور آفتاب

چنانکه در ستارها نسبت بنور آفتاب بیان نمودیم مثال سیم قصهٔ ربودن جمال آفتاب مثال یوسف مصر است

علی نبینا

علی نبینا و علیه السلام ادراک و شعور پرده نشینان بزم زلیخائی را که از مشاهدهٔ آن جمال عدیم المثال از خود تهی کشته

محو آن جمال با کمال کردیده بعوض ترنج دستهای خود را بریدند بلکه شاعر باینکه بخود شاعر نیستند نیز نبودند

و شاعر باینکه دستهای خود را از روی بی شعوری می برند نیز نبودند چنانکه شهادت میدهد بایمعنی کلام معجز

نظام علما راینه اکبرنه و قطعن ایدیهن و قلن حاش لله ما هذا بشرا ان هذا الا ملک کریم و لله المثل الاعلی فی

السموات والارض ان فی ذلک لآیات لاولی النهی و یضرب الله الامثال للناس لعلهم یتذکرون و تلک

الامثال نضربها للناس و ما یعقلها الا العالمون متفطن باش و بدانکه از برای اصحاب حقایق و معارف

مقامی ست اعلا و اعلی از این مقام اقصی که مخصوص کملین از انبیا و اولیاست و او مقام بقای بعد از فنا و صحو بعد از

محو و فرق بعد از جمعست و صاحب این مقام چنانکه سابقا اشاره نمودیم در عین وحدت بینی کثرت

بین است و در عین کثرت بینی وحدت بین و در عین اینکه با حق است با خلق است و در عین اینکه

با خلق است با حق است نه مشاهدهٔ حق از برای او حجابست از مشاهدهٔ خلق و نه مشاهدهٔ خلق از او حجابست

از مشاهدهٔ حق لا یشغله شان عن شان و لا یحجبه شیئی عن شیئی بخلاف مقام جمع و حال فنا که بجهت شدت

استغراقش در مشاهدهٔ حق و ملاحظهٔ جمال او محجوب از مشاهدهٔ خلق است و بخلاف مقام فرق پیش از فنا که

بجهت استغراق در مشاهدهٔ خلق و تشبث بتعلقات عالم فرق محجوب از مشاهدهٔ انوار ذات اقدس مبدا اعلاست

پس در هر یک از جمع بعد از فرق و فرق پیش از جمع هنوز ضیقی در صدر و نقصانی در بصیرت و حجابی در بصر

باقی ست اکرچه در اول بغایت رقیق است و در دوم غلیظ لهذا محققین عرفا کاهی در این مقام میکویند

احتراز کنید از جمع تنها و از فرق تنها زیرا که اول موجب زندقه والحاد و دوم موجب تعطیل فاعل علی الاطلاق

بیانش آنست که اول بچشم راست نظر میکند و دوم بچشم چپ اول از انصاف او بصفات کمال او و ما

جلال او از احاطه و قیومیت او نسبت بهمه اشیا و اعیان غافلست و دوم از استقلال او و در افاضهٔ فیوضات

و افادهٔ خیرات ذاهلست و تحصیل کنید مقام جمع با فرق را که حق توحید و حقیقت توحیدست و مقامی در فوق

او و اعلای از او از برای انسان کامل متصور نمیباشد زیرا که بهر دو چشم ناظرست وحدت را با کثرت و کثرت

با وحدت می بیند فیاض را با فیض و محیط را با محاط مشاهده مینماید لا یشغله شان عن شان و لا یحجبه شیئی عن شیئی

اشاره بمقام فرق بعد الجمع و صحو بعد المحو

اشاره باینکه مقامی اعلای ازین مقام از برای سالک معارف در حیز امکان نمیباشد

پس مقامی اعلای ازین مقام از برای سلاک مسالک حقایق معارف در حیز امکان متصور نمیباشد لیس وراء
عبادان قریة ولیس فوق محمد الملهات جهة وگاهی میگویند جمع بدون فرق وفرق بدون جمع تعطیل وجمع
با فرق توحید است بیانش آنست که در هر دو صورت از صفات و افعال و آثار حق جل و علا غافل است
در صورت اول فیضی نه بیند تا فیاضی از برای او ثابت نماید مظهری نمی بیند تا ظاهری از برای او پیدا نماید
و در صورت دوم فیاضی نمی بیند تا فیضی از برای او ثابت نماید و در شارقات سابقه که بانکشاف آمد بلکه کالشمس
فی رابعة النهار مشاهده و عیان گردید که واجب الوجود بالذات واجب الوجود من جمیع الجهات والحیثیات تام
بلکه فوق التمام است در شدت و مدت کمالات وجود غیر متناهی بلکه فوق غیر متناهی است بعده غیر متناهیا
والا ترکیب در ذات اقدسش متحقق میشود و از مرتبه واجبیت حقیقت ساقط میباشد بخلاف مظاهر فرق با جمع که [illegible]

اشاره باینکه [illegible] ذو العینین

ذو العینین است فیض را با فیاض می بیند مظهر را با ظاهر صفت را با موصوف مشاهده مینماید اثر را با مؤثر
خلق را با حق می بیند حق را با خلق لهذا این مقام را جمع جمع و جامع جمیع نیز گویند صاحب این مرتبه کامل بود زانکه
این آن هر دو را شامل بود و لهذا صاحب این مقام اعلا صاحب خلافت کلی و ولایت اطلاقی است و مأمور است
بتکمیل ناقصین و هدایت جاهلین چنانکه در صحیفه الهیه وارد است فاستقم کما امرت یا ایها الرسول بلغ ما انزل
الیک من ربک و از این جهت است که این مقام را مقام تمکین و استقامت نیز گویند و بسوی این مقام

اشاره بتفسیر الم نشرح لک صدرک

اعلا اشاره است کلام معجز نظام الم نشرح لک صدرک و وضعنا عنک وزرک الذی انقض ظهرک یعنی یا محمد آیا نگشادیم
سینه ترا و بر نداشتیم از تو سنگینی را یعنی تنگی مقام ترا که شکسته بود پشت ترا و کلام معجز نظام ما زاغ البصر
وما طغی و لقد رای من آیات ربه الکبری چنانکه موسی بن جعفر علیه السلام در حدیث سابق استشهاد فرموده
و کلام معجز نظام فکان قاب قوسین او ادنی زیرا که مراد از قاب قوسین مقام جمع و فنای کلی است بنحوی که منکشف
گردید و مراد از او ادنی مقام فرق بعد از جمع و صحو بعد از محو است که مقام تمکین و استقامت و مرتبه تکمیل و هدایت
و سفر بحق از حق بسوی خلق است و این مقام احق است از آنکه نامیده شود بحق الیقین چنانکه مصطلح ارباب
یقین است و در همه احادیث معراج که سابقا بتفصیل نمودم اشارات لطیفه بلکه دلالات صریحه است باین
مرتبه قصوی از توحید و این درجه علیای از یقین متذکر باش [illegible] که بسوی این مقام اسنی نیز اشاره است

کلام

شرح نور یشرق من صبح الازل

کلام خاتم اولیا علیه التحیة و الثنا لو کشف الغطاء ما ازددت یقینا و غیر اینها از آیات و اخبار که از حیز شماره افزون
و از حد احصا بیرون اند لهذا تکمیل این رساله عوض کردن بیانات و ان معدن علوم ربانی از برای اشاره باین
مقام اعلا فرموده اند نور یشرق من صبح الازل فیلوح علی هیاکل التوحید آثاره در صحاح مذکور است که نور بمعنی روشنی
و او عبارت است از چیزی که ظاهر باشد بنفس خود و مظهر باشد غیر خود را چنانکه در شارقات سابقه باستیفا
تمام گذشت و نیز در آن کتاب مذکور است شرقت الشمس شروقا ای طلعت و اشرقت ای اضائت یعنی
شرقت الشمس بمعنی طلعت الشمس است یعنی طلوع کرد آفتاب و اشرقت الشمس از باب افعال بمعنی اضائت است
یعنی روشن گردانید آفتاب و اشرق وجهه ای اضاء و تلألأ حسنا یعنی روشن شد روی او و متلألا گردید

بیان کیفیت صبح صادق و کاذب

جهة حسن و نیز مذکور است که صبح بمعنی فجر است و فجر در لغت فرس بامداد را گویند و چون حق انکشاف معنی این
این فقره شریفه موقوف بر بیان حقیقت و کیفیت صبح صادق و کاذب است لهذا بعنوان اجمال میگوییم که شکل
زمین کرویست اگرچه بجهة کوهها و بادیها و گودالها از کرویت حقیقی افتاده است ولی از کرویت حسی
بیرون نرفته است زیرا که نسبت قطر اعظم جبال بقطر زمین مثل نسبت سبع عرض یک دانه جو است بکره که
قطر او یک ذراع باشد چنانکه محققین اهل هیئت تحقیق نموده اند و از چیزی که سبع مذکور در جنب کره مذکوره
نسبت محسوسه ندارد و نیز اهل آن فن در علم ابعاد و اجرام تحقیق نموده اند که جرم آفتاب صد و شصت و شش
و ربع و ثمن برابر زمین است پس از انعکاس جرم آفتاب بر زمین نصف بیشتر او روشن میشود و نصف کمتر

اشاره باینکه ظل ارضی مخروطی است و بحرکت آفتاب متحرک است

در انظلام خود باقی میماند و دایره صغیره در میانه مستضیئی و مظلم از کره زمین حادث میشود زیرا که آن دایره
مرکز زمین مرور نمیکند و این دایره قاعده ظل مخروطی است که از انعکاس جرم نیر آفتاب بر زمین حادث میشود
زیرا که از مقررات است که ظل جسم کثیف کروی که از انعکاس جرم نیر حاصل میشود شکلش مخروطی میباشد
و هیئت شکل مخروطی بالاخره بنقطه منتهی میشود و در ابعاد و اجرام بیان نموده اند که طول این ظل مخروطی در افلاک
زهره با انتها میرسد پس اگر آفتاب در نصف النهار تحت الارض باشد راس این ظل در نصف النهار فوق
الارض میباشد زیرا که همیشه سهم مخروط منطبق است بقطری از اقطار زمین و همان قطر از زمین منطبق است
بقطری از اقطار آفتاب و بجهة زوال آفتاب از دایره نصف النهار تحت الارض و حرکت او بسوی مشرق رأس

ظل مخروطی از نصف النهار فوق الارض زایل میشود و بسوی مغرب حرکت میکند و بعد از قطع مسافت ربع دور
منطبق میشود راس مخروط بافق مغرب و مرکز قاعده مخروط بافق مشرق و بعد از غروب راس مخروط در سمت
مغرب همان نقطه از افق مشرق طالع میشود و بعد از آن نقطه دیگر از آن قاعده بافق منطبق میشود و همچنین
تا نقطه از محیط قاعده مخروط بافق مشرق منطبق میشود و در این هنگام نقطه از سطح جرم آفتاب نیز بافق
مشرق بلکه بنقطه مذکوره منطبق میشود و زمان بودن این ظل بر فوق الارض شب است چنانکه زمان
آن ظل در تحت الارض روز است و نقطه مذکوره فصل مشترک است در میانه شب و روز لهذا منجمان و فلاسفه
در میان ابتدا روز را طلوع آفتاب و انتهایش را غروب آفتاب گرفته اند منقطع باشد و بدانکه از برای

بیان طبقات هوا

هوا چهار طبقه ثابت کرده اند طبقه اول هوا مجاور آب و زمین است طبقه دوم طبقه زمهریر است
که بجهت صعود اجزاء و عدم ارتفاع اشعه منعکسه بسوی او نهایت برودت دارد لهذا سحب و رعد و برق
و صاعقه در این طبقه متحقق میشوند و بیانش بنحو تفصیل موکول بعلم طبیعی است طبقه سیم هوا غالب نزدیک بطبع خود
چهارم طبقه دخانیه است که ادخنه صاعده از زمین بآن طبقه میرسند و بجهت شدت حرارتش بمجاورت
کره آتش در او مشتعل و مضمحل میشوند لهذا ستاره های دنباله دار و نیازک واحده در این طبقه متحقق میشوند
و چون بسایط علویه و سفلیه از افلاک و عناصر کروی شکلند و هر یک محیط است بدیگری مثل توی های پیاز
تا بمحدد جهات منتهی میشوند لهذا دایما جرم آفتاب با قطعه از قطعات طبقه زمهریریه محاذی میباشد و آن
قطعه بجهت انعکاس شعاع آفتاب قابل نور و ضیا میباشد زیرا که آن طبقه بجهت صعود بخارات ارضیه از
صرافت افتاده کثافتی حاصل نموده است و هر کثیفی بجهت منع نفوذ اجزاء شعاعیه مستضیئی و مستنیر میشود بخلاف
دو طبقه فوق و کره آتش که بجهت صرافت و لطافت قابل استناره و استضائه نمیباشند از اینجاست
که گفته اند که در فوق طبقه زمهریریه نه روز متحقق میشود و نه شب پس در هر زمانی بلکه در هر آنی قطعه از
قطعات طبقه زمهریریه از انعکاس شعاع آفتاب مستنیر و روشن میشود و در نزد قرب جرم آفتاب بحرکت
یومیه بافق مشرق هر بلدی از بلاد که بهر در طول واقع است سفیدی طولانی شبیه بذنب السرحان یعنی
دم گرگ در فوق افق بجهت مقابله جرم آفتاب نمایان میشود ولی منبسط بافق نمیباشد و آن سفیدی را

صبح

صبح کاذب گویند زیرا که تاریکی افق و عدم انبساط بیاض در افق و عدم اتصالش بافق مکذب است اینکه این بیاض از
انعکاس شعاع آفتاب باشد بحسب بادی رای و اول نظر و بحسب قرب جرم آفتاب بمشرق آن بلد انبساطی
آن بیاض حاصل میشود که همه افق را فرو میگیرد و بزمین متصل میشود و آن سفیدی دوم را صبح صادق گویند
زیرا که شاهد صدق است بر اینکه از مقابله آفتاب حاصل است و بتجربه معلوم کرده اند که اول صبح صادق و آخر شفق
در وقتی است که آفتاب هیجده درجه از درجات معدل النهار در تحت الارض از افق دور باشد و بعد از آن
هرچه آفتاب بافق نزدیکتر میشود آن بیاض قوت و اشتداد می یابد تا نزدیک طلوع آفتاب بجهت غلبه نور آفتاب
بسرخی مبدل میشود از اینجا ظاهر میشود حال شفقیکه در سمت مغرب بعد از غروب آفتاب پیدا میشود ولی
کیفیت این شفق بعکس صبح است یعنی اول حمره است و بعد از آن بیاض منبسط و بعد از آن بیاض طولانی
پس منکشف گردید که حقیقت صبح صادق باشد یا کاذب عبارت است از آن بیاض و نورانیتی که در قطعه
از قطعات طبقه بخاریه از هوا بجهت مقابله جرم آفتاب حادث میشود و بسبب قرب و بعد آفتاب متفاوت
میشود آن بیاض بشدت و ضعف و بکمال و نقص و بسبب زوال مقابله آفتاب بالکلیه معدوم و منتفی میشود و لیکن در این

[illegible]

مقام دقیقه است که بکرویت بسایط عنصریه و فلکیه مترتب میشود و آن این است که در هر زمانی از ازمنه بلکه
روزی بلکه در هر آنی از آنات شبانه روزی صبح است صادق و کاذب در بلدی صبح صادق است و در دیگری
کاذب و در همان زمان در بلدی زوال است و در دیگری نصف شب و در دیگری پیش از ظهر و در دیگری
بعد از ظهر از اینجا ظاهر میشود سر اینکه هرگاه در بلدی از بلاد که در طول یکدیگر واقع باشند هلال مرئی شود
لازم نیست که در دیگری نیز مرئی شود در صورتیکه تفاوت فاحش در طول در میانه آن دو بلد متحقق باشد

بیان معنی ازل

منقطع باشد صاحب صحاح گفته است ازل بفتح زای بمعنی قدم است و قدم در مقابل حدوث گفته میشود
و صدر المحققین در شرح هدایه میبدی گفته است که ازل به سه معنی گفته میشود اول آنست که وجود شیئی
بهیچ وجه مسبوق بغیر نباشد علت باشد آن غیر یا زمان و یا غیر اینها بلکه نظر بنفس ذات خود با قطع نظر از
جمیع جهات و حیثیات خارجه از حاق ذات مصداق و محکوم علیه موجودیت باشد و این معنی مساوق وجوب
ذاتیست پس هر ازلی واجب الوجود بالذات است و هر واجب الوجود بالذات ازلی است دوم آنست که زمان

وجود شیئی در جانب ماضی غیر متناهی باشد و از مباینات که چیزی که متعلق الوجود بزمان و زمانیات نباشد مثل
مبدع اشیا و همه مفارقات که در ذوات خود و افعال خود از ماده و مادیات مجردند بازلیت باینمعنی موصوف
نمیتوانند شد لیس عند ربک صباح ولا مسا بلکه زمان و محل زمان و محل محل زمان که جرم اقصی است بلکه
بسایط فلکیه و عنصریه نیز بازلیت باینمعنی موصوف نمیتوانند شد زیرا که متعلق الوجود بزمان نمیباشند بلکه
معیت دارند در وجود با زمان بحسب زمان یعنی سبق زمانی در میانه آنها و زمان و محل زمان متحقق نمیتواند
شد و اگر نه لازم میاید که از برای زمان زمانی باشد خواهی بگو لازم میاید که پیش از وجود زمان زمانی
باشد و اینمعنی مستلزم دور یا تسلسل است و هر دو از مستحیلات و ممتنعات میباشند بلکه در میانه زمانیات
و محل زمان و در میانه زمان سبق ذاتی متحقق است نه سبق زمانی با آنکه برهانی که دال است بر تناهی
کمیات قاره و ابعاد مقداریه دلالت میکند بر امتناع تمادی کمیات غیر قاره الی غیر النهایه بنا بر آنکه حرکت
قطعیه فلکیه که محل زمانست در خارج موجود باشد زیرا که برهان تطبیق و تضایف و غیر آنها در کمیات غیر
قاره نیز جاری میباشد پس بنا بر این شیئی از اشیا واجب باشد یا ممکن مجرد باشد یا مادی مرکب باشد
یا بسیط بازلیت باینمعنی موصوف نمیتواند شد سیم آنست که وجود شیئی مسبوق بماده و زمان نباشد
اگر چه بعلت فیاضه و امکان ذاتی مسبوق باشد و ازلیت باینمعنی در ذات اقدس ع و در همه مفارقات
عقلیه و در اجرام فلکیه و صور فلکیه و نفوس فلکیه بلکه در کلیات بسایط عنصریه و هیولیات آنها متحقق است
و بازلیت باینمعنی موصوف میباشند زیرا که مسبوق الوجود بماده و زمان نمیباشند لهذا ما سوای ذات
اقدس را از مذکورات از سنخ مبدعات شمرده اند نه از سنخ کائنات بخلاف مرکبات عنصریه که بازلیت باینمعنی
موصوف نمیتوانند شد زیرا که مسبوق الوجودند بتحقق مزاج و حصول استعداد و از مباینات که باینمعنی
بدون سبق ماده و زمان متصور نمیباشد متفطن باش بدانکه ابدیت در مقابل ازلیت گفته میشود و او
نیز سه قسم است اول ابدیت ذاتیه که منحصر بذات اقدس است و او عبارت است از امتناع طریان عدم
که نظر بنفس ذات با قطع نظر از جمیع جهات و حیثیات خارجه از حاق ذات دوم آنست که زمان وجود
در جانب مستقبل غیر متناهی باشد سیم آنست که عدم طاریش مسبوق بماده و زمان نباشد خواه عدم طاری

اشاره بانکه ذات اقدس [illegible] / معنی ازل بمعنی سوم [illegible]

بیان معانی ابد

جایز

جایز باشد نسبت باو یا محال باشد و مقابله بازلیت معلوم میشود حال ابدیت بدو معنی اخیر در اتصاف
و عدم اتصاف اشیا بآنها و حال ابدیت ذاتیه در اختصاص بذات مبدا اعلا ولی با بدیت معنی دوم نفوس
ناطقه موصوف میتوانند زیرا که براهین عقلیه و آیات قرانیه و احادیث نبویه و آثار ولویه قائمند بانکه زمان
وجود نفوس ناطقه در جانب ابد غیر متناهی است تمام شد کلام آن محقق با اندک بسطی و تفصیلی صاحب صحاح
گفته است لاح البرق و الاح اذا ومض و لاح النجم و الاح اذا بدا یعنی لاح از باب نصر ینصر و الاح از باب افعال
بمعنی درخشیدن و بمعنی ظاهر شدن مستعمل میشوند و ابن سکیت گفته است که لاح سهیل یعنی ظاهر شد
سهیل و الاح سهیل یعنی متلالا شد سهیل صاحب کنز اللغة گفته است لوح درخشیدن و هویدا شدن و پیدا
شدن است صاحب صحاح گفته است هیکل بنای بلند و خانه بتهای نصاری است و صاحب کنز گفته است
که بمعنی گیاه سبز نیز مستعمل میشود و آثار جمع اثر است و اثر آنچیزیست که باقی میماند از علامت شیئی و از فرند
شمشیر و سنت پیغمبر اثر او ست و اثر در اصطلاح عبارتست از چیزیکه مترتب میشود بر چیزی دیگر یعنی ناشی
شود از او و معنی توحید لغة و عرفا و حکمة و عرفانا در شارقات سابقه باستیفای تمام بحد انکشاف آمد بعد
کشف معانی مفردات این فقره شریفه میگوئیم سر اطلاق نور بر حقیقت توحید آنست که هر توحیدی نوریست
از انوار الهیه و لمعه ایست از لمعات ربانیه چه جای از حقیقت توحید که مرتبه و مقامش مشاهده و عیانست
چنانکه در شارقات سابقه بحد انکشاف آمد و مراد از ازل ازلیت ذاتیه است که مخصوص بذات مبدا اعلاست
و مراد از صبح ازل بزبانی مرتبه عقل کلی و روح اعظم است که اول صادر است نسبت فیکون و باعتباری
فیض اطلاق امری است و بزبانی رحمت واسعه و مشیت ثانیه است و وجه اطلاق صبح بر آن مرتبه از
وجود از بیان حقیقت و کیفیت صبح صادق از برای صاحبان بصیرت و فطنت در نزد تامل صادق ظاهر
و منکشف میشود بیان انکشاف از برای توضیح و تنقیح آنست که ذات اقدس مبدا اول بمنزله آفتاب است
و ماهیت و عین ثابت عقل کلی بمنزله طبقه بخار است و مواجهه ماهیت عقل کلی با ذات مبدا اول بلسان
استعداد فطری بمنزله مقابله است و تجلی مبدا اول بعین ثابت عقل کلی بمنزله انعکاس آفتاب بطبقه بخار
و نور فایض از مبدا اول بماهیت روح اعظم یعنی عقل کلی بمنزله بیاض صبح صادق است و بعد الشمس الا اعلاقی السموات

اشاره بانکه مراد از صبح ازل / عقل کل یعنی صادر اول است

بیان تطبیق صبح ازل با صبح / حسی

والازل پس اطلاق صبح بآن مرتبه از وجود که نور الانوار است نسبت بما دون خود چنانکه مکرر بعد اولی ذکر گردید بعد اخری
در این وجیزه که بعد الکشاف آمده است استعاره مصرحه تحقیقیه است و بنابر تعمیم در معانی الفاظ تا شامل
همه مراتب و مقامات باشد چنانکه مقتضای فحص و برهان و مؤدای حجت شدید الارکان و مستفاد از مشکوة
نبوت و ولایت است اطلاق صبح بر آن حقیقت نورانیه از قبیل حقیقت خواهد بود نه از باب استعاره
و مجاز بلکه بنابراین او حقیقت صبح است و این رشحه از رشحات او و عکسی از عکوس او و لمعه از لمعات
اوست منفطن باش و بدانکه در این مقام دقیقه ایست و آن این است که معنی سیم ازلی که از صدر المتألهین
نقل نمودم مشترک معنویست یعنی بر ذات اقدس و بر همه مفارقات عقلیه صادق است زیرا که مسبوق
الوجود بماده و مده نمیباشند بلکه آن محقق اجرام فلکیه و نفوس فلکیه را نیز از مصداقات ازلی بآن معنی شمرده است
اگرچه آن معنی خلاف مذاق آن محقق است در سایر کتب و رسایلش زیرا که مذهب او در آن کتب و رسایل
حدوث همه اجسام و جسمانیات است ماده و صورة جوهرا و عرضا نفسا و جرما بنابر ثبوت حرکت در جواهر صوریه
و نفوس سماویه و ارضیه و توابع آنها چنانکه بتفصیل تمام در شارقات سابقه بعد الجلاء و الانکشاف آمده بر هر
تقدیر بنابراین معنی آن ازلی متحقق میباشد و اصباحی و هر ازلی را صبحی و هر صبحی را ازلی و همچنین تا منتهی شود بآخر
مراتب و درجات مفارقات و همچنانکه مراتب مفارقات بحسب سیر نزولی طولی مختلفند بشدت و ضعف
و متفاوتند بکمال و نقصان مراتب صبح و ازل نیز بهمین نسبت متفاوت میباشند و بسوی این دقیقه
الهیه اشاره است در دعای عدیله که از مشکوة ولایت مأثور است بفقره شریفه وجوده قبل القبل فی ازل
الآزال پس از برای آن نور نسبت بهر صبحی اشراقی خواهد بود بلکه از صبحی بازلی و از ازلی بصبحی طلوع
خواهد نمود و لیکن مراد از ازل در این فقره شریفه ازلیت ذاتیه و از صبح ازل صبح اول است زیرا که این اشراق
و طلوع بعد از وصول بمقام فنای کلی و طمس کلی است چنانکه در شرح فقرات سابقه منکشف گردید و بنابراین
محل لطیف سایر مراتب ازال و اصباح داخل در هیاکل توحید خواهند بود و محتمل است که مراد از ازل جنس ازل
باشد و اضافه صبح بسوی ازل نیز از برای افاده جنس باشد و مراد تحقق آن جنس باشد در ضمن همه افراد نه در
ضمن یک فرد غیر معین تا ابهامی حاصل نباید و از برای سائل ترددی باقی نماند پس بنابراین صبح ازل در این

اشاره باینکه ازل بمعنی ثانی مشترک معنویست و مصداقات

بیان مراد از صبح ازل

فقره

شریفه شامل همه ازال و اصباح ازال خواهد بود و داخل در تحت هیاکل و مظاهر توحید نخواهند بود منفطن باش و بدانکه
محتمل است اینکه اضافه صبح بسوی ازل اضافه بیانی باشد و مراد از ازل ازلیت ذاتیه اولیه باشد و یا ازلیت
تبعیه ثانویه که مرتبه مشیت ثانیه میباشد و وجه تعبیر بصبح از ثانی باستیفای تمام منکشف گردید و وجه تعبیر
بصبح از اول یعنی از ازلیت ذاتیه آنست که مطلع جمیع انوار عقلیه و مشرق همه لوامع نورانیه است چنانکه
صبح حسی مطلع انوار حسیه و مشرق اضواء کوکب است و مراد از هیاکل توحید مظاهر وجودات عینیه و مرایای ایات
خارجیه است بنابر آنچه که در شارقات سابقه بعد الانکشاف آمد که همه موجودات بحسب فطرت اصلیه
بر صراط مستقیم توحید میباشند چنانکه در صحیفه الهیه وارد است ان ربی علی صراط مستقیم منفطن باش و محتمل است
اینکه مراد از هیاکل توحید قلوب مستعدین از عباد باشد که بحسب فطرت ثانیه قابل انوار توحید و عرفان
و مستعد فیضان لمعات ایمان و ایقان میباشند و مؤید این معنی است دو معنی لغوی که از برای کلمه هیاکل از
کتاب صحاح نقل نمودم منفطن باش و مراد از آثار لمعات و انوار و رشحات و فیوضات که از معدن
ولایت و خلافت بعد از صحو از محو و در سفر از حق بحق بسوی خلق بر مظاهر و اعیان وجود که در تحت او واقعند
و مرایا و مظاهر تجلیات او میباشند و یا بر مجالی قلوب و ارواح مستعدین از عباد که مرایا و مجالی حقیقت
توحیدند فیضان و لمعان مینمایند منفطن باش و بدانکه از اینجا ظاهر میشود در نزد صاحبان بصیرت و فطنت
که هر نبی باید ولی باشد و باید نبوتش مترتب و متفرع باشد بر ولایتش زیرا که ولایت عبارت از کمال
قرب است و کمال قرب چنانکه مشروح گردید در این مقام اعلا متحقق میشود و یا عبارت از کمال محبت است
و او نیز در این مقام اسنی میسر میشود و یا عبارت از کمال تصرف و قاهریت است نسبت بما دون و از
چیزهاست که تا احاطه تامه حاصل نشود قاهریت متصور نمیتواند شد و او نیز در این مقام اقصی متحقق میشود
و نبوت چنانکه در شارقات سابقه منکشف گردید باعتبار اتصال سر نبی است باین مقام اعلا و باعتبار
تلقی وحی است از این مقام اسنی پس منکشف گردید که تصرفات اکمالیه نبی باعتبار جنبه ولایتش است
چنانکه در این فقره شریفه اشاره فرموده اند و تصرفات اعدادیه و تشریعیه اش باعتبار جنبه نبوتش است
چنانکه در صحیفه الهیه از برای اشاره باین لطیفه ربانیه فرموده اند و ما علی الرسول الا البلاغ انک لا تهدی من احببت

بیان مراد از هیاکل

بیان مراد از آثار

بیان اینکه نبوت متفرع بر ولایت است

اشاره باینکه تصرفات اکمالیه نبی بجنبه ولایت و تصرفات تشریعیه بجنبه نبوت

ولكن الله يهدى من يشاء متفطن باش و در شارقه كه از براى كشف حقيقت و مراتب وحى و الهام منعقد ساخته‌ام
نيك تامل تا حق حقيقت اين مطلب اعلا بحد انكشاف آيد و كالشمس فى رابعة النهار مشاهد و عيان گردد
و بدانكه از تامل صادق در اين اشراقات و لمعات و در اين تمهيدات و تلويحات هويدا و آشكارا ميشود در نزد
عقول سليمه و اذهان مستقيمه سر كيفيت اختلاف مراتب و درجات نبوت و سر استقلال بعضى از انبيا و رسل
نبوت و رسالت و تابعيت بعضى از ايشان مر ديگرى را و در اين باب و سر خاتميت در نبوت و رسالت و اختصاص آن

بيان سر اختلاف نبوت

او بمحمد بن عبد الله بن عبد المطلب صلى الله عليه و آله نه بساير ين و سر خاتميت در وصايت و ولايت و اختصاص آن
او بعلى بن ابيطالب بن عبد المطلب عليهم السلام زيرا كه ولايت وصى فرع ولايت نبى است چنانكه سابقا
بيان نمودم پس ملخص معنى اين فقره شريفه اين است كه حقيقت توحيد عبارتست از نورى كه طالع ميشود از
صبح ازل يعنى از مقام جمع بمقام فرق آيد و فنايش مبدل ببقا گردد و مقام محوش مبدل بمقام صحو
شود پس ظاهر شود و لامع گردد در رشحات و انوار و لمعات و اضواء او در مظاهر و مراياى صفات و اعيان
و يا در مجالى و مشاهد قلوب و ارواح پس منور گردند آن مظاهر و مجالى بلمعات و اشراقات آن نور
كه از غايت سمو و علو و از نهايت شدت و قوت محيط است بر همه صفات و اعيان كه مشاهد و مجالى و مرايا
و مظاهر آن نور باشند تا در عين وحدت بينى كثرت بين باشد و در عين كثرت بينى وحدت بين گردد
و در عين آنكه با حق است با خلق باشد و در عين آنكه با خلق است حق را مشاهده نمايد و بسوى اين لطيفه

اشاره بمعنى و اشرقت الارض بنور ربها

عرفانيه اشاره است بكلام معجز نظام و اشرقت الارض بنور ربها و بساير آيات و اخبار چنانكه سابقا
اشاره نمودم متفطن باش و غنيمت شمار الحمد لله مشرق انوار العلوم و المعارف پس كميل بن زياد از غايت
شوق و شعف و از غلبه و قهر نور حقيقت توحيد در سر باطنش كه گويا عنان اختيار را از دست او ربوده
مست جام وحدت نموده بود عرض كرد زدنى بيانا و الا مقامى در فوق اينمقام و مرتبه بالاتر از اين
مرتبه متصور نميباشد تا طلب زيادتى نمايد پس آن معدن علوم ربانى از براى تنبيه بر آنكه مقامى در فوق

شرح فقره اطف السراج فقد طلع الصبح بوجه صحيح

اينمقام متصور نميباشد فرمودند اطف السراج فقد طلع الصبح يعنى خاموش كن چراغ عقل و قلب خود را
كه منشا ضيق حوصله و مبدا دهشت و تحير و مناط شوق و شعف و طلب زيادتى بيانست كه سر حقيقت توحيد

برسر

برسر باطنت طالع گرديده است يعنى نور حقيقت توحيد باندازه حوصله و استعدادت بحد مشاهده و عيان آمده با عيان
چه احتياج به بيان و با مشاهده چه احتياج بمكالمه پس در اين كلام معجز نظام تنبيه فرموده اند كه منشا سوال تو گويى
از دهشت و تحير است كه از غلبه نور توحيد حاصل گرديده است و الا بعد از طلوع صبح صادق توحيد چه احتياج بچراغ
عقل و بارقه قلبى است و نيز در اين كلام شريف تنبيه است بر آنكه نسبت نور عقل كه شأنش ترويه و تفكر و استنتاج
نتايج از مقدمات است بنور ولايت كه شأنش مشاهده و عيانست نسبت چراغ مشتعل است بصبح صادق چنانكه
نسبت نور ولايت بشهود ذات اقدس نور الانوار همين نسبت است بلكه بمراتب غير متناهيه اقوى و اكمل
از نور ولايت چنانكه در شارقات سابقه بحد انكشاف آمد و محتمل است آنكه كميل بن زياد توهم كرده باشد كه
مقامى در فوق اين مقام متصور است پس در جواب او فرمودند كه منشا اين توهم حجب غليظه و حجب عقليه است
كه موجب سؤالات خطابيه و بيانات علميه ميباشد مهذب گردان باطن خود را از اين حجب و استار و مجرد
ساز سر خود را از اين علايق و اوهام تا حقيقت توحيد و عرفان بحد مشاهده و عيان آيد و كالشمس فى رابعة
النهار مشاهد و نمايان گردد و احتياجى به بيان و تبيان و حاجتى بمفهوم و عنوان نماند پس در حقيقت اين كلام
شريف ترغيب و تحريص كميل بن زياد است بر تحصيل استعداد و مقامى كه محتاج به بيان و تبيان نباشد پس
ملخص جواب اين است كه بيانات علمى و تبيانات مفهومى و عنوانى از براى تعليم مراتب و درجات حقيقت
توحيد بانتها رسيده و زياده بر او از اين باب متصور نميباشد پس صبح بيانات علمى و عنوانى بر ضمير قلبت
طالع گرديد مجرد ساز خود را از تعينات عقلى و قلبى تا صبح مشاهده و عيان نيز از انوار بر سر باطنت طالع گردد

بيان اينكه ممكن است كه اين فقره شريفه از امثال عرب باشد

و الا صبح حقيقت توحيد و عرفان كه عبارت از ازل باشد ازلا و ابدا طالع است و حجابى نيست مگر انيت و تعينات تو
تا تو پيدايى خدا باشد نهان تو نهان شو تا كه حق گردد عيان هشيار باش و بگو بينى و بينك انى ينازعنى فارفع
بلطفك انى من البين و بهر تقدير يعنى منشا سوال دهشت و تحير باشد يا خيال و توهم محتمل است آنكه اين كلام
شريف از امثال عرب باشد كه در نزد كمال ظهور و انكشاف مطلوب مستعمل باشد و همه امثال عرب از اين
قبيل ميباشد يعنى مورد اصلى دارند و در ساير موارد بمشابهت مورد اصلى مستعمل ميشوند لهذا علماى علم بيان
گفته اند كه جميع امثال در اصل استعارات مصرحه تمثيليه ميباشند و هر موردى كه شبيه باشد بمورد اصلى

در او نیز بجهة تحقق ملخص معنی مورد اصلی مستعمل میشوند و مراد ایشان از استعاره مصرحه تمثیلیه آنست که مشبه و مشبه
و وجه شبه هر یک هیئت منتزعه از امور متعدده باشند و هیئت مشبه بها مذکور باشد و باقی محذوف مثالش تقدم
رجلا و تؤخر اخری در تشبیه تردد باین هیئت حسیه مخصوصه سبحان الله در چه مقام بودم بچه مقام افتادم رموز
اسرار غامضه حقایق توحید و عرفان که متعلق بانوار قدسیه و لمعات نورانیه و اشراقات عقلیه است کجا
و مطالب علم بیان که متعلق باصوات سیاله و الفاظ غیر قاره و امور حسیه و اطلاقات عرفیه و استعمالات
لغویه است کجا ظلمت را چه نسبت بنور است و ذره را چه مناسبت با آفتاب چه نسبت خاک را با عالم
پاک ولی چون منظور ما الکن کشف لطایف و دقایق و شرح رموز و اسرار فقرات حدیث شریف است
لهذا متعرض بیان اینمقام نیز گردیدم اگر چه بالعرض و بالتبع و از باب مقدمه باشد حمد او ثنا احمد و ثنا می
کویم و شکر و سپاس خوانم که بافاضه انوار علمیه و الهامات غیبیه و واردات قلبیه مؤیدم گردانیدم شرح
حقایق و دقایق اینحدیث شریف و کشف رموز و اسرار این کلام لطیف که باین بیانات شافیه و تبیانات
کافیه و باین تحقیقات شریفه و تدقیقات لطیفه و لمعات شارقه و شارقات لامعه در صفحات این اوراق
و در صفحات این الواح ببرکت انقطاع معدن علوم ربانی و مخزن معارف یزدانی سلطان اولیا
و سید اوصیا علیه آلاف التحیة و الثنا برشته تقریر کشیدیم و بسلک تحریر آوردم و در شرح فقرات اینحدیث
شریف باین نحو از توضیح و تنقیح و باین بسط و تفصیل و باین نوع از کشف رموز و اسرار و بیان حقایق
و انوار سابقی بر خود ندیدم و بعد از فحص تمام شرحی از عارف محقق ملا عبد الرزاق کاشی دیدم بقدر
یک ورق و نیم و از صاحب اسرار التوحید دیدم بقدر یک صفحه و از بعضی مشایخ دیدم بقدر یک ورق
و بعضی دیگر از عرفا و فضلا بیک فقره یا دو فقره متعرض شده اند و متعرض شرح باقی فقرات نشده اند
و چون دو محل صحیح دیگر و دو معنی لطیف آخر در شرح فقرات این حدیث شریف بنظر قاصر رسیده که مبنی
بر بیان کیفیت سلوک سالک عرفان مینمایند بعد از شرح فقرات حدیث بآن دو محل دیگر کیفیت شرح
بعضی از فقرات که در نظر اولی و الصق است بفقرات حدیث نسبت بشرح دیگران اشاره مینمایم تا حقیقت
حال منکشف شود و لباب از قشور امتیاز یابد اشراق عقلی و محل ثانی بدانکه محل دوم در شرح فقرات حدیث

اشاره بشرح دوم از برای فقرات حدیث

شریف

شریف آنست که مراد از حقیقت در کلام کمیل بن زیاد که عرض کرد ما الحقیقة حقیقة الحقایق باشد و او عبارت از ذات
اقدس واجب الوجود بالذات است که بسیط من جمیع الجهات و واحد من جمیع الحیثیات و مبدأ المبادی و غایة
الغایات است اگر بگوئی که ما هو سؤال از تمام حقیقت شیئی است که تواند در مدارک و اذهان حاصل شود و در
شارقات سابقه بحد انکشاف آمد که کنه ذات اقدس محال است اینکه در مدارک و اذهان حاصل شود پس چه
معقول و معنی محصلی از برای این سؤال نخواهد بود و شأن کمیل بن زیاد اجل است از اینکه سؤال او غیر
معقول باشد با اینکه آن معدن علوم ربانی سؤال او را مقبول داشته جواب فرموده اند میگوییم بلی چنین است
ولی گاهی مقصود از سؤال بما هو از حقیقت شیئی حصول لوازم و عنوانات است که از حاق ذات آن شیئی
منتزع میشوند و قائم مقام ذاتیات او میباشند اگر چه از مهیات و ذاتیات مصطلحه او نباشند چنانکه در
شارقه اولی بحد انکشاف آمد لهذا رئیس محققین الشیخ ابو علی بن سینا تصریح نموده است باینکه تعریف
بلوازم و عنوانات ذاتیه در افاده حقیقت کمتر از تحدید نمیباشد چنانکه استدلال از لوازم ذاتیه بر ملزومات
کمتر نمیباشند در افاده یقین از استدلال از علت بر معلول که موسوم ببرهان لمی است خلاصه کلام
مقصود کمیل بن زیاد از این سؤال انکشاف و ظهور حقیقة الحقایق است باعتبار اوصاف خاصه و نعوت
مخصوصه و عنوانات ذاتیه و حکایات اختصاصیه و مفهومات منتزعه چنانکه تعریف هر حقیقتی از حقایق
وجودیه باین نحو و باین کیفیت است زیرا که در شارقات سابقه بحد انکشاف آمد که هیچ حقیقتی از حقایق
وجودیه و انیات خارجیه در مدارک و اذهان حاصل نمیتوانند شد بلکه در نزد دقیق النظر منکشف میشود که
جمیع حدود و مهیات متاصله نسبت بحقایق وجودیه از آن جهة که حقایق وجودیه اند از قبیل رسومند نه از
باب رسوم حدود و بلکه انفس مهیات متاصله نیز بحسب دقیق النظر حکایات و عنوانات و رسوم و علامات مانند
از آن حقایق بلکه آن حقایق محدود و ماخوذ شوند در این نظر حد و از رسوم امتیازی یابند نه این است
که منظور او اکتناه حقیقة الحقایق باشد تا مخالف برهان محکم البنیان و مصادم حجت شدید الارکان
و منافی حال صاحب توحید و عرفان باشد پس بنابراین در حقیقت سؤال از نعوت و اوصافی است که شناخته
میشود با آنها حقیقة الحقایق اگر چه برسم باشد نه بحد بوجه باشد نه بکنه پس ملخص سؤال بر این تقدیر آنست

که چه چیز است نعوت ذاتیه و اوصاف حقیقیه حقیقة الحقایق که بآنها شناخته میشود و امتیاز می یابد از سایر اشیا
بیان تطبیق جواب بمقتضای سوال آنست که کلمه کشف مصدر بمعنی اسم مفعول است و مضاف است بسوی
نایب فاعل خود و الف و لام الجلال عوض از مضاف الیه است و همچنین است کلام در کلمات محو و هتک
و متعلق محو و هتک محذوف است و ممکن است که هر سه بمعنی اسم فاعل باشند چنانکه کلمه جذب بمعنی اسم
فاعل است و ممکن است که مضافی در هر چهار فقره مقدر باشد و آن مضاف کلمه ذو باشد و محتمل است که هر چهار
فقره از قبیل زید عدل باشد و از باب انما هی اقبال و ادبار باشند یعنی حمل مصادر مذکوره در فقرات چهار
گانه از برای افاده مبالغه باشد پس ملخص جواب آنست که حقیقة الحقایق حقیقتی است که انوار جلالش مکشوف
باشد از برای او و از برای خود آن انوار یا کاشف انوار جلالت و یا صاحب کشف انوار جلال است و یا از شدت
و کثرت کشف انوار جلال گویا نفس کشف آن انوار است در حالتیکه مقارن اشاره حسیه و اشاره قلبیه و اشاره
روحیه نباشند و از برای هر یک از این احتمالات چهارگانه در کلمات عرب و استعمالات ایشان شاهدی بلکه شواهدی
ثابت است در نزد کسیکه اندک تتبعی در آن کلمات و استعمالات دارد و مخفی و مستور نمیباشند و هر یک از این احتمالات
خالی از نکته از نکات عربیت و عاری از دقایق و اسرار فصاحت و بلاغت نمیباشد اگر آن شواهد و نکات
و بیان آن دقایق و نکات موجب تطویل و اطناب و خروج از وظیفه این کتاب مستطابست متتبع باش بدانکه
در این کلام شریف اشاره لطیفه است بعالم امر و فعل مطلق و مشیت ثانیه و رحمت واسعه زیرا که مرتبه این انوار
اعلای از همه مراتب وجودات و موجودات است بوجهی واحدند و بوجهی کثیر چنانکه سابقا بیان نمودم و اشاره نمودم
که این مرتبه از وجود بوجهی فعل بیواسطه ذات اقدس هستند و بوجهی صفت اضافی او میباشند محیطند بسایر مراتب
پس فاقد هیچ کمالی از کمالات باقی مراتب نیستند چنانکه سابقا باستیفای تمام بیان نمودم و چون بالکلیه
از عالم اجسام و مادیات مجردند قابل اشارات مذکوره بلکه بوجهی قابل هیچ اشاره نمیباشند پس این کلام
لطیف بجای له الامر است چنانکه در کلام معجز نظام وارد است و بجای انما امره اذا اراد شیئا ان یقول له کن فیکون است
زیرا که از بیانات است که مراد از کن کاف و نون نیست چنانکه از علی بن موسی الرضا علیهما السلام مرویست
که فرمودند مراد لفظ کاف و نون نیست بلکه مراد حقیقت امریه است که منتسب است بر او عالم فیکون خلاصه

کلام

خلاصه کلام این کلام لطیف اشاره بقیومیت مطلقه و فیاضیت عامه است که همه صفات فعلیه و نعوت اضافیه او
بر میگردند و در او مندرج و مندمج میباشند چنانکه بسط تمام در شارقات سابقه مذکور گردید و بسوی این انوار
جلال نیز اشاره است کلام سلطان اولیا علیه آلاف التحیة و الثنا چنانکه بعضی از اعاظم علما امامیه در بعضی — نقل حدیث شریف
از مصنفات خود روایت نموده است و در کتاب نوادر العلوم نیز مذکور است و آن این است که بعد از
آنکه از آن جناب از عالم علوی سؤال نمودند فرمود صور عالیة عن المواد خالیة عن القوة و الاستعداد تجلی لها ربها فاشرقت
و طالعها فتلألأت و القی فی هویتها مثاله فاظهر عنها افعاله و خلق الانسان ذا نفس ناطقة ان زکیها بالعلم فقد
شابهت جواهر اوائل عللها و اذا اعتدل مزاجها و فارقت الاضداد فقد شارک بها السبع الشداد یعنی عالم علوی
که ملکوت اعلا و انوار جلال است صور و انوار یند که از مواد مجرد و از قوه و استعداد خالیند تجلی نمود از برای
آنها پروردگار آنها پس مشرق گردیدند و طلوع نمود بآنها پس متلألأ گردیدند و انداخت در هویت آنها
مثال خود را پس ظاهر گردانید از آنها افعال خود را و آفرید انسان را صاحب نفس ناطقه که هرگاه تزکیه کند
او را بعلم پس بتحقیق شبیه میشود بجواهر اوائل علتهای خود و هرگاه معتدل شود مزاج او و مفارقت کند
عالم اضداد را پس بتحقیق مشارکت میشود بجهة آن مفارقت با نفوس و ملکیه هفت آسمان بدانکه اسرار
و رموز بسیاری از مقاصد شریفه و مطالب عالیه علم الهی در این حدیث شریف مندمجند و بر صاحبان
بصیرت و فطنت و بر ارباب معرفت و حکمت مخفی و مستور نمیباشند و از تامل صادق در شارقات
سابقه و لمعات ماضیه رموز و اسرار او و حقایق و انوار او منکشف میتواند شد علاوه بر این مجال بیان
و مقام تبیان نیز ندارم لهذا بر میگردم باصل مدعی و میگویم در این کلام شریف نیز اشاره است بآنکه — بیان آنکه در این فقره شریفه اشاره است بآنکه این انوار منکشف شده از برای خود و از برای ذات اقدس
این انوار مکشوفند از برای خود چنانکه در علم الهی محقق و مبرهن است و در شارقات سابقه نیز اشارت
که هر مجرد قایم بذات عالم است بذات خود بنفس ذات خود بحیثیتیکه علم و عالم و معلوم بحسب ذات و وجود
شیئ واحدند و تغایری ندارند مگر باعتبار مفهوم و عنوان و مکشوفند از برای ذات اقدس حقیقة الحقایق
بوجودات عینیه و انیات خارجیه خود یعنی بعلم حضوری اشراقی بحیثیتیکه علم و عالم و معلوم بحسب ذات
و وجود شیئ واحدند چنانکه در شارقات سابقه اشاره نمودم و در لمعات الهیه بابسط وجوه بیان

نموده‌ام که علم ذات اقدس بهذا تعلّل در مرتبه ایجاد بهمه اشیا بعلم حضوری اشراقی است و در آن کتاب مستطاب به
بیانات شافیه و تبیانات کافیه محقق نموده‌ام که این علم از فروعات و رشحات علم سابق بر ایجاد است که عین ذات
اقدس است بحسب ذات و وجود و تغایری متحقق نیست مگر باعتبار عنوان و مفهوم و کلام آنجناب محو الموهوم
اشاره است بانکه ذات اقدس حقیقة الحقایق از کثرات وهمیه که عبارت از کثرات موهومه عالم خلق است
مبری و معری است و یا اشاره است بنفی مطلق کثرت حتی از مهیت و وجود و از جهة نقص و تمام پس بنا
بر توجیه اول اشاره است بتجرد ذات اقدس از ماده و مادیات و بنا بر توجیه دوم اشاره است باحدیت
صرفه و بساطت حقه و هر دو مطلب شریف از امهات مسایل علم توحید و الهی میباشند و محتمل است انکه
اشاره باشد باعاده اشیا بسوی غایات اصلیه و اغراض کلیه برفع تعینات آنها بافاده خیرات ذاتیه
و کمالات عقلیه و محو نقصانات آنها بافاضه علوم یقینیه و معارف حقیقیه چنانکه در شرح اول اشاره
نمودم و در شرح سیم بتفصیل مذکور خواهد شد لهذا ماحی را در شریعت حقه از جمله اسما حسنی شمرده‌اند
متفطن باش و کلام آنجناب مع صحو المعلوم اشاره است بانکه چون ذات اقدس در اعلا مراتب تجرد است
پس عالم است بذات خود بعلم حضوری اشراقی که اکمل و اظهر انحا علم است لهذا الکلمه بصحو تعبیر فرموده که
معنی کمال ظهور و انکشاف است و بنا بر توجیه اخیر اشاره است بانکه هر موتی مستلزم حیاتی و هر انتقالی
از نشاه بنشاه دیگر در سیر صعودی موجب ولادتی و هر کونی از نشاه مستلزم ظهوریست در نشاه دیگر که اقوای
از حیات سابقه و ولادت متقدمه و ظهور اول است پس در این کلام شریف اشاره لطیفه است بقانون
کلی از قوانین علم الهی متفطن باش و کلام آنجناب هتک الستر لغلبة السر اشاره است بانکه ذات
اقدس حقیقة الحقایق سر الاسرار و باطن البواطن است لهذا حجابی در میانه او و سایر اشیا متحقق نمیتواند
شد و سر الاسرار علة العلل و مبدأ المبادی است و در علم کلی از علم الهی محقق است که علم تام بعلت تامه مستلزم
علم تام است بمعلول بلکه عین علم بمعلولات بالذات است باجمال باعتباری و تفصیل باعتباری دیگر بلکه در عین
اجمال تفصیل و در عین تفصیل اجمال است چنانکه در لمعات الهیه بسط تمام بیان نمودم ولی دقیق المسالک
و صعب المنال و وصول بحق حقیقتش از غوامض مشکلات است و محتمل است انکه اشاره بعینیه صفات

شرح محو الموهوم بنا بر معنی دوم حدیث

شرح مع صحو المعلوم بنا بر معنی دوم حدیث

شرح هتک الستر لغلبة السر بنا بر معنی دوم حدیث

حقیقیه

حقیقیه باشد زیرا که بنا بر زیادتی آن صفات چنانکه مذهب طایفه اشعریه است مرتبه ذات اقدس که مقدم است
بر صفات در تحقق و وجود خالی از وجود این صفات میباشد پس محدود میباشد و هر محدودی ناقص و محجوب
بحجب سوا است پس هتک جمیع حجب و استار در صورتی متحقق میتواند شد که تام بلکه فوق التمام باشد
یعنی در قوت و شدت وجود و کمالات وجود غیر متناهی بلکه فوق غیر متناهی باشد بعده غیر متناهی است
معنی کلام آنجناب لغلبة السر و ایضا یعنی در صورتی متصور میتواند شد که صفات عین ذات و عین یکدیگر باشند
متفطن باش که خالی از دقت و لطافت نیست و محتمل است انکه مراد از ستر اعدام ممکنات باشد چنانکه در
توجیه سیم حدیث بتفصیل خواهد آمد و کلام آنجناب جذب الاحدیة لصفة التوحید اشاره است بانکه ذات
اقدس حقیقة الحقایق جامع جمیع کمالات وجودیه است از انجهة که کمالات وجودیه اند بنحو ارفع و اعلا و ابهج
اقدس و اقوی یعنی بنحویکه قادح در احدیت صرفه و بساطت حقه نباشد و در قوت و شدت وجود و کمالات
وجود غیر متناهی است بعده غیر متناهی و باقی وجودات و کمالات آن وجودات رشحات و لمعات و اضوا
و انوارند از آن نور الانوار و عکوس و اظلال و فروع و آثارند از آن سر الاسرار یعنی نسبت آنها با آن ذات
احدی نسبت نقص بتمام و نسبت ضعف بقوت و نسبت فقر بغنا است و در صحیفه الهیه وارد است والله
الغنی و انتم الفقرا می بینی که چگونه غنا را بر ذات اقدس خود منحصر فرموده و فقر را ماسوی مقصور داشته است
و از مشکوة ولایت وارد است الغیرک من الظهور ما لیس لک متفطن باش و در شارقات سابقه نیک
تامل نمای تا اشتباهی باقی نماند بیان اشاره آنست که اضافه و صفت بسوی توحید بیانیست و الف
و لام التوحید الف و لام جنس است چنانکه مقتضای نفس و تحقیق آنست که مفرد محلی بلام حقیقت در جنس و در
سایر معانی مجاز است و یا از برای استغراق است زیرا که عهدی در این مقام متحقق نمیباشد پس لا محاله
باید یکی از جنس یا استغراق محمول شود و بهر تقدیر مطلوب حاصل است و در شارقات سابقه منکشف گردید
که توحید را عنوانیست و حقیقتی و مفهومی است و مصداقی و حقیقت و مصداق توحید حقایق وجودات است
از انجهة که وجوداتند پس جذابیت صفة توحید مستلزم جذابیت جمیع وجودات و کمالات آن وجودات است
بنحو ارفع و اعلا و ابهج اقدس و اقوی متلطف باش که لطیف المسالک صعب المنال است و با غایت وضوح

شرح جذب الاحدیة لصفة التوحید بنا بر توجیه دوم

ظهور که فیاض بالذات باید در آنچه که افاضه میکند اکمل و اقوی باشد از مفاض بالذات و باید نسبت مجعول بالذات
بجاعل بالذات نسبت فقر بغنا و نسبت جلوه بمتجلی باشد و وصول بکنه حقیقتش از غوامض اسرار است و کلام آن
معدن علوم ربانی نور یشرق من صبح الازل فیلوح علی هیاکل التوحید آثاره اشاره است باحاطه و شمول قدرت
و اراده و فیاضیت و قیومیت ذات احدی نسبت بهمه موجودات بحیثیکه شیئی از اشیا و موجودی از موجودات
از حیطه قدرت و قیومیت او بیرون نباشد بلکه هر وجودی و هر کمال وجودی رشحه از رشحات فیض انبساطی او
و لمعه از لمعات انوار تجلی اطلاقی اوست و بیان اشاره آنست که مراد از صبح ازل مرتبه وجود امری اطلاقی
و مرتبه مشیت ثانیه است چنانکه سابقا اشاره نمودم و مراد از هیاکل توحید مظاهر و مرایای مهیات و اعیان
موجودات است و مراد از آثار خصوصیات رشحات و لمعات فیوضات و وجودات است و هیاکل جمع هیکل و آثار
جمع اثر است و جمع مضاف مفید عموم و استغراق است چنانکه مقتضای قضیه تحقیق و متفق علیه در نزد
محققین از اهل عربیت و اصول است پس ملخص معنی این فقره شریفه اینست که ذات اقدس حقیقة الحقایق
نوریست که مشرق و متجلی است از صبح ازل یعنی از عالم امر و مشیت چنانکه مولای متقیان در حدیث
سابق فرموده اند و اظهر عنها افعاله و چنانکه در حدیث دیگر مرویست خلق الله المشیة بنفسها و خلق الاشیا
بالمشیة پس ظاهر میشود در همه مظاهر و اعیان اشیا همه لمعات و آثار آن نور پس آثار تجلیات نور الانوار
همه اعیان و مهیات ممکنات را فرو گرفته و لمعات و شارقات جمال سراسر همه مظاهر و مرایا تابیده است
و از برای اشاره باین مسئله ربوبیه و عقیده ایمانیه در صحیفه الهیه وارد است و رحمتی وسعت کل شیئ
هو معکم اینما کنتم و اینما تولوا فثم وجه الله و از مشکوة ولایت وارد است کل شیئ لشیئ محیط و المحیط بما احاط
منها هو الله الاحد الصمد الذی لا تغیره صروف الازمان خلاصه کلام چنانکه فقره سابقه اشاره است به ثبوت
کثرت در وحدت بآن معنی که اشاره نمودم و اداینست که ذات اقدس حقیقة الحقایق در قوت و شدت
وجود و کمالات وجود تام بلکه فوق التمام است بحیثیکه نسبت سایر وجودات و کمالات آن وجودات باو نسبت
فرع باصل و نسبت نقص بتمام و نسبت ضعف بقوت و نسبت فقر بغنا و نسبت جلوه بمتجلی است این
فقره شریفه اشاره است به ثبوت وحدت در کثرت بآن معنی که اشاره نمودم و اداینست که فیض اطلاقی

شرح نور یشرق من صبح الازل فیلوح علی هیاکل التوحید آثاره

و رحمت

و رحمت واسعه او محیط است بهمه اعیان و ممکنات و شامل است بهمه مظاهر و مرایای مهیات متلطف باش که دقیق
المسلک و صعب المنال است و نیک تامل نمای در شارقات سابقه تا بحد انکشاف آید و محل توقف و اشتباه
نماند و کلام آنجناب اطف السراج فقد طلع الصبح کنایه است از اینکه مطلوب بحسب بیان و تبیان بنهایت
وضوح و ظهور رسید پس چراغ سؤال را خاموش کن که عبارت و بیان زیاده براین تاب ندارد و تلطیف
کن سر خود را و کامل گردان استعداد خود را تا شاهد مطلوب بنحو دیگر جلوه نماید و بطریق دیگر مکشوف و مشهود
گردد لمعه عرشیه و شارقه عقلیه بدانکه مجمل سعی از برای شرح فقرات حدیث شریف بعد از توجه تام و انقطاع
تام ببارگاه و باطن معدن علوم ربانی و مخزن معارف یزدانی بنظر قاصر رسید همت خود را بر تقریر و تحریر
او در صفحات این اوراق قاصر یافتم و قصد خود را بترک تقریر و تحریر مایل تر دیدم گفتم سبحان الله این
چه حالتی است و حیف است بمنصفی [illegible] برادران صفا و قصور همت در افاده معارف و حقایق به
اصحاب ذکاء و ترک شکر و سپاس در ازای نعمت بی منت خداوند جل و علا و دوباره بآن معدن ولایت
و طهارت توجه نمودم و تاییده خواستم تا عزم جازم و قصد لازم آمد و تردید بکلی مرتفع گردید پس میگویم که لکن
اینکه مراد کمیل بن زیاد از حقیقت حقیقت اشیا باشد و مراد از حقیقت اشیا باطن و ملکوت اشیا است
که همه جهات تحصل و فعلیتش بالفعل متحقق باشد و از همه جهات قوه و استعداد مبری و معری باشد و او
عالم امر و مشیت ثانیه و مفارقات محضه است که بحسب ذات و فعل از ماده و مادیات مجرد اند و در شارقات
سابقه محقق گردید که ذات اقدس صرف صرف حقیقت وجود است پس فیض اول او نیز باید صرف باشد
مگر بقدریکه مقتضای مجعولیت و معلولیت است اگرچه مفیض بالذات غنی بالذات و مجعول بالذات فقیر
بالذات باشد و اینمعنی غایت بینونت است و بسوی اینمعنی اشاره است کلام صاحب الامر علیه السلام در
دعای ایام رجب لا فرق بینک و بینها الا انهم عبادک چنانکه سابقا با سایر فقرات نقل نمودم و اینمعنی
بجهة آنست که فیض تابع مفیض و اثر تابع مؤثر است اگرچه یکی غنی باشد و دیگری فقیر یکی اصل باشد و دیگری
فرع چنانکه مقتضای تابعیت و متبوعیت است پس باید مرتبه وجود امری اقوی و اکمل باشد از وجودات مادون
و نسبت مادون باو نسبت فرع باصل و نسبت فقر بغنا و نسبت جلوه بمتجلی باشد لهذا تعبیر از این مرتبه

شرح سیم از برای فقرات حدیث

بیان آنکه مراد از حقیقت در سؤال کمیل حقیقت اشیاست

از وجود در لسان نبوت و ولایت گاهی برحمت واسعه است و گاهی بید مبسوطه و گاهی بنفس رحمن است و گاهی بمفاتح

پس این مرتبه از وجود حقیقت است و باقی عکوس و اظلال او و اصل است و باقی فروع و اضواء او و جهی واحد است و وجهی

کثیر چنانکه سابقا اشاره کردم لهذا در زبان حکمت اشراق بانیات صرفه و انوار محضه موسوم شده متفطن

باش و رجوع کن بشارقات سابقه که باستیفای تمام این مقصد اعلا در آن شارقات بجد انکشاف

آمده است و چون این مرتبه از وجود مرتبه ولایت مطلقه و خلافت کلیه است بعنوان گفت که مراد از حقیقت

در سؤال کمیل بن زیاد حقیقت ولایت مطلقه است که جامع جمیع ولایات است بنحو اشرف و اعلا امامیان

تطبیق فقرات شریفه حدیث باین مدعا پس میگوئیم الف و لام الحقیقه عوض از مضاف الیه است و کشف

بمعنی اسم مفعول است و اضافه اش بسوی سبحات اضافه صفت بسوی موصوف است و متعلق در کلام

محذوف است یعنی حقیقت اشیا عبارتست از انوار جلال که مکشوفند از برای خود و از برای معلولات خود

بنحوی که در توجیه سابق بیان نمودم و اشاره کردم که اشاره بدو قانون علم الهی یکی آنست که علم علت

مفیضه بمعلول خود در مرتبه ایجاد بعلم حضوری اشراقی است زیرا که ظاهر از مکشوفیت مکشوفیت بالذات است

نه باعتبار صور مطابقه و دیگری آنست که هر مجرد قایم بذات عالم است بذات خود بنفس ذات خود و ممکن است

که کشف بمعنی اسم فاعل باشد زیرا که این مرتبه از وجود را نیز انوار و فیوضاتست اگرچه بتبعیت باشد

نه باستقلال متفطن باش و ممکن است که کشف بمعنی خود باشد و اشاره باشد باینکه جهت انکشاف همه

اشیاست از برای ذات اقدس مبدا اعلا چنانکه ارتباط همه اشیاست بعلت اولی چنانکه همه

ارتباطات و آن ارتباط اطلاقی بر میگردند متفطن باش و در شارقات سابقه نیک تامل نمای که مبادی

و مقدمات این مطالب غامضه و مطالب و مقاصد عالیه اند تا بحد انکشاف انجلا آمده و محل تامل و مقام

توقف نماند و کلام آنجناب من غیر اشارة اشاره بنفی اشارات مذکوره است و یا بنفی مطلق اشاره

بنحوی که سابقا اشاره نمودم و ممکن است که اشاره بنفی علم حصولی ارتسامی باشد زیرا که در این قسم از علم

معلوم بالذات صورة عقلیه است و او قایم است بقوة عقلیه از قبیل قیام اعراض بموضوعات خود و باو

اشاره میشود بسوی معلوم خارجی که معلوم بالعرض است و بنا براین توجیه من غیر اشارة متعلق بکشف هو ایضا

شرح فقره شریفه کشف سبحات بنا بر توجیه دوم

شرح کلام الموهوم مع صحو المعلوم بنا بر توجیه سیم

بود نه ظرف لغو باشد نه ظرف مستقر چنانکه در توجیه سابق است متفطن باش و کلام آنجناب محو الموهوم مع صحو المعلوم

بیانش بنابراین توجیه آنست که کلمه محو بمعنی اسم مفعول است مضاف است بسوی نایب فاعل خود و متعلق یعنی

جار و مجرور در کلام محذوف است یعنی حقیقت اشیا عبارت از حقیقتی است که زایل گردیده شده باشد از او موهوم

یعنی از تعینات خلقیه و کثرات و جهیه مغری و مبری باشد بلکه نظر بجنبه اطلاق و احاطه وجود امری از آنجنبه که وجود

امر لیست مرکب از جنس و فصل بلکه مرکب از ماهیت و وجود نیز نمی باشد زیرا که از برای حقایق وجودیه از آنجنبه

که حقایق وجودیه اند جنسی و فصلی نمی باشد و ماهیات در از تعینات و حدودات است و از جهة آنست که

جهة اطلاق و صرافت منافی است با جهة تعین و تحدد لهذا محققین از حکما الهیین ماهیات را بعالم خلق

تخصیص داده و جمیع عنوانات و مفهومات را نسبت بوجود مفارق و عالم امری اسما میدانند نه ماهیات

پس این مرتبه از وجود که تعبیر از او بما است در حدیث انا نقطة تحت البا نیز بسیط الحقیقیه است و لی بسا طت

تبع بساطت مبدا اول است و تفاوت بشدت و ضعف و بغنا و فقر است لهذا فیلسوف اعظم ارسطاطالیس

در کتاب اثولوجیا گفته است العقل کل الاشیا یعنی عقل کلها باعتبار شدت و صرافت وجودش و باعتبار اینکه

فیض اول مبدا اول است جامع جمیع وجودات و کمالات وجودات ما دونست بنحو اشرف و اعلا و بنحو اقوی

و اقوی و همه ما دون نسبت باو فروع و اظلال و عکوس و اضواء اند و از برای اشاره باین بساطت و صرافت

و این کلیت و جامعیت از مشکوة ولایت وارد است جف القلم بما هو کاین چنانکه در شارقات سابقه اشاره

نمودم پس این کلام شریف اشاره به تجرد آن انوار است از جهة ماده و استعدادات و ببساطت آن انوار

و عدم ترکب آنها از اجناس و فصول و از ماهیت و وجود متفطن باش و معلوم در صحو المعلوم عبارت از نفس

حقیقت امریست و با مراد معنی معلوم است و هر دو صحیح است زیرا که آن حقیقت عالم است بذات خود و باشیا

اشیا بعلم حضوری اشراقی که اکمل و اظهر انواع علوم است و معرفتش نسبت بمفیض خود بنحو شهود و عیانست

نه بنحو بیان و برهان لهذا کلمه صحو تعبیر فرمودند که بمعنی کمال ظهور و وضوح است و محتمل است که کلمه محو بمعنی اسم

فاعل باشد و اشاره باشد بسیر صعودی اشیا بسوی مبدا اعلا بیانش آنست که در شارقات سابقه

منکشف گردید که همه اشیا بحسب فطرت و جبلت طالب غایات اصلیه و کمالات حقیقیه میباشند و چون اجسام

[illegible]

[illegible]

و جسمانیات که موسوم بعالم خلق و عالم کائنات میباشند مشتمل بر جهات قوی و استعدادات پس در خروج از قوه
بفعلیت کمالات بمخرجی محتاج‌اند و از برای دفع دور و تسلسل باید منتهی شود بمخرجی که بالکلیه از
جهت قوه و استعدادات معری و مبری باشد و هو او وجود امری و موجود مفارق است چنانکه منکشف گردید
و در شارقات سابقه بحد انکشاف آمد که خروج شیء از قوه بفعلیت عبارت از زوال تعینات و نقصانات
آن شیء است و تلبس اوست بتحصل بعد از تحصل بنهج اتصال تدریجی و استعداد جوهری تا از جمیع جهات
قوی و استعدادات بیرون آید و بغایات اصلیه و کمالات حقیقیه فایز گردد پس شان وجود امری
و موجود مفارق ازاله تعینات و استعدادات و رفع قصورات و نقصانات اشیاست تا سیر بسوی غایات
حقیقیه و کمالات عقلیه بانتها رسد بلکه در شارقات سابقه بحد انکشاف آمد که افاضه وجودات اشیا
بعینها اعاده آنهاست بسوی کمالات حقیقیه و خیرات عقلیه نه تدبیر دیگر و افاضه آخر و ایمعنی عجایب
و اتقانست در تدبیر و افاضه و در تکمیل و افاده پس همان چیزی که واسطه ایجادست بعینه واسطه اعاده
منقطع باشد مبدا انکه سابقا بیان نمودم که هر موتی مستلزم حیاتی و هر انتقالی از نشاه بنشاه دیگر موجب
ولادتی و هر زوال نقصانی مستعقب کمالی است و از برای اشاره باین دقیقه فرموده مع محو المعلوم
و ایراد کلمه معلوم اشاره است بانکه این خروج و اخراج از قوه بفعلیت از روی شعور و اختیارست چنانکه
سابقا بیان نمودم که ما حیات و زندگانی در همه موجودات جاری و نور شعور و ادراک در مبدعات و کائنات
ساریست و بر ایمعنی مبنی است قول قائل لولا عشق العالی لانطمس السافل الا الی الله تصیر الامور انا لله و انا
الیه راجعون منقطع باشد تدبر نمای در این بیان موی شکاف که باغایت لطافت و دقت مسلکش در
افاده این مرام و در کشف معنی اینکلام معجز نظام برهانیست محکم البنیان و حجتی است شدید الارکان
بر ثبوت وجود امری و تحقق موجود مفارق که از امهات مسایل علم توحید و فن ربوبیات و غنیمت شمار و محکم
که محو معنی خود باشد چنانکه در کلمه کشف بیان نمودم منقطع باشد و کلام آنجناب هتک الستر لغلبة السر
بیانش بنابراین توجیه آنست که هتک بمعنی اسم مفعولست مضافست بسوی نایب فاعل خود و متعلق
شرح هتک الستر لغلبة السر
در کلام محذوفست و الف و لام الستر از برای جنس یا استغراقست یعنی حقیقت اشیا حقیقتی است

که دریده

که دریده شده باشد حجب و استار در نزد او یا از برای او پس اشاره است این کلام شریف بانکه حقیقت اشیا
که وجود امری و فیض اطلاقیست سر الاسرار و باطن البواطن است بنسبت بما دون خود لهذا حجابی
و ساتری در میانه او و سایر اشیا متحقق نمیتواند شد بنحوی که در توجیه دوم بیان نمودم و ممکن است بانکه
اشاره باشد بانکه همه صفات حقیقیه و نعوت کمالیه این مرتبه از مراتب وجود نیز عین ذات او میباشند
بنحوی که در توجیه سابق بیان نمودم و ممکن است بانکه بمعنی اسم فاعل باشد و مراد از سواتر اعدام ممکنات
باشد که با قطع نظر از وجود و علت فیاضه از برای ممکنات ثابت میباشند پس ملخص معنی این کلام لطیف
آنست که بتجلی این مرتبه از وجود که بجهة شدت و فوقش در وجود و کمالات وجود جامع جمیع کمالات وجودیه است
بنحو اشرف و اعلا همه مهیات ممکنات از سواتر و ظلمات اعدام و لیسیات ذاتیه بیرون آمده بزینت کمالات
وجودیه متزین گردیده اند پس در حقیقت این مرتبه از وجود هاتک همه سواتر و ظلمات و طارد همه اعدام و لیسیات
و ممکن است که هتک بمعنی خود باشد چنانکه در دو فقره سابقه اشاره نمودم اخذکن که خالی از دقت و لطافت
شرح جذب الاحدیة
نیستند و کلمه جذب در کلام آنجناب جذب الاحدیة لصفة التوحید بمعنی اسم فاعل است و مراد از
احدیت مرتبه وجود امری و فیض اطلاقی است زیرا که منکشف گردید که فیض اطلاقی نیز بسیط الحقیقة و احدی
الذاتست اگرچه بساطتش فرع بساطت حق اول و احدیتش تبع احدیت مبدا اعلاست و اشاره است
این کلام شریف بکثرت در وحدت بنحوی که در توجیه سابق بیان نمودم ولی بنسبت بما دون خود نه بنسبت
شرح نور یشرق من صبح الازل
بهمه اشیا و کلام آنجناب نور یشرق من صبح الازل تا آخر اشاره بوحدت در کثرتست بنحوی که در توجیه
سابق ببسط تمام گذشت ولی در اول بنحو اصالة است و در اینجا بنحو تبعیت و در آنجا بنحو فوق التمامیت است
و در اینجا بنحو تمامیت خواهی بگو آنجا بنحو اشدیت است و در اینجا بنحو اضعفیت چه نسبت خاک را با عالم
پاک و مراد از صبح ازل در این توجیه ذات اقدس مبدا اول است چنانکه سابقا اشاره نمودم و مراد از
اشراق طلوع و تجلی اوست از مبدا اول و ممکن است که مراد از صبح ازل وجود امری باشد و مراد از اشراق
تجلی خود وجود امری باشد بما دون خود اگرچه بتبعیت باشد نه باستقلال ملخصش این است که بذات خود و تجلی
یعنی در تجلی بحیثیتی تقییدی و بضمیمه خارجی محتاج نیست اگرچه بحیثیت تعلیلیه که عبارت از ذات اقدس مبدا

مبدا اول است محتاج باشد متفطن باش که خالی از دقت و لطافت نیست و معنی کلام آنجناب اطفی السراج فقد
طلع الصبح همانست که در توجیه سابق مشروح گردید اخذ کن این دو محل صحیح البنیان و این توجیه سلیم الارکان را
و غنیمت شمار که باین نحو از تدقیقات لطیفه و تحقیقات شریفه و باین نحو از تطبیق بر قوانین مبرهنه و قواعد
مستحکمة المبانی از الهامات غیبیه و مواهب ربانیه و واردات قلبیه است و بعد از فحص تمام سابق در این دو توجیه
لطیف از برای فقرات این حدیث شریف نیز بر خود ندیدیم الحمد لله ملهم انوار الحکم و المعارف نقل و تقریر
اشکال بدانکه عارف محقق و فاضل مدقق صاحب تاویلات ملا عبد الرزاق کاشی شرح مختصری از برای این حدیث
شریف نوشته است بقدر یک ورق و نیم و صاحب اسرار التوحید بعضی از فقرات حدیث را در همان
کتاب شرح نموده است بقدر یک صفحه و بعضی از اجله مشایخ نیز بعضی از فقرات را شرح مجملی نوشته است
بقدر یک ورق و بعضی یک فقره یا دو فقره اکتفا نموده اند و بعد از فحص تمام شرح دیگری بنظر قاصر نرسید
بلی صاحب اسرار التوحید گفته است که شروح متعدده از برای این دو حدیث نوشته اند و بوجوه متعدده
معنی کرده اند ولی آن معانی را نیز نقل ننموده است و چون شرح بعضی از اجله مشایخ بنظر قاصر دور از کار آمد
و صاحب اسرار التوحید در آن مختصری که نوشته است متابعت صاحب تاویلات نموده است لهذا شرح آن
عارف محقق را نقل میکنیم پس میگوییم گفته است آن محقق که مراد از حقیقت در سؤال کمیل بن زیاد ذات
اقدس واجب الوجود بالذات است و صاحب مجالس المؤمنین قاضی نور الله شوشتری گفته است که مراد از حقیقت
در سؤال کمیل بن زیاد حقیقة الحقایق است که عبارت از ذات اقدس حق جل و علا باشد چنانکه
صاحب تاویلات ملا عبد الرزاق کاشی گفته است و با وجود اینمعنی حمل کرده است آن محقق این حدیث
شریف را بر بیان کیفیت سلوک مسالک عرفان و فقره کشف سبحات را با سه فقره دیگر بر فنای ذاتی
حمل کرده است و اینمعنی علاوه بر اینکه موجب ارتکاب تکلفات بعیده است در تطبیق فقرات حدیث بحسب
ظاهر صحت نیز ندارد زیرا که در مقام بیان کیفیت سلوک که عبارت از سیر صعودیست مقصود بیان
مقامات سالک عارف است و در مقام فنای ذاتی که مقام ولایت و مطلوب کمیل بن زیاد است چنانکه
خود آن محقق تصریح نموده است که کمیل در مقام قلب بود و طلب نمود مقام ولایت را لهذا آنجناب فرموده

مالک

مالک الحقیقه یعنی تو سعد آن مقام نیستی نیز ذات عارف محال است اینکه در نفس الامر معدوم شود و محال است
اینکه عین ذات معروف گردد چنانکه ببسط تمام در شارقات سابقه بیان نمودم و تصریح نموده است باینمعنی
عارف محقق و فاضل مدقق ابن جمهور احسائی در اواخر کتاب مجلی و از کلام او مستفاد میشود که احدی از محققین
عرفا باینمعنی قایل نشده است پس مراد از فنای ذاتی آنست که مکرر در شارقات سابقه و لمعات
ماضیه ببسط تمام بیان نمودم پس لا محاله بنابر این توجیه بتاویلی احتیاج است که در فقره ما الحقیقه کرده
شود و گویا بنابر این توجیه مراد آنست که چه چیز است وصول بحقیقة الحقایق یا چه چیز است قصوی درجه
معرفت و توحید حقیقة الحقایق و یا چه چیز است فنای کلی و محو کلی در حقیقة الحقایق بخلاف توجیهی که ما ذکر
نمودم بنابر اینکه حدیث شریف در بیان کیفیت سلوک مسالک عرفان باشد زیرا که اصلا بتاویلی احتیاج
نبود زیرا که حقیقه را بر حقیقت توحید حمل نمودم و مراتب توحید در سلوک بعینها مقامات سالک است و اما
نقل از مشکوة نبوت و ولایت در این باب نقل نمودم رجوع کن و بدانکه آن محقق بعد از شرح موجزی از برای
فقرات سؤال و جوابیکه اولا در میان آنجناب و کمیل بن زیاد واقع شد گفته است در شرح فقره الحقیقه
کشف سبحات الجلال من غیر اشاره که این جواب بحسب رتبه سائل است که صاحب مقام قلب بود و آن
مقام مقام تجلیات صفات است و جلال عبارت است از احتجاب وجه باقی بحجب صفات چنانکه جمال عبارت است
از نور وجه که بدون حجاب مشهود شود و وجه عبارت است از ذات موجود با جمیع لوازم و سبحات عبارت
از انوار است و انوار تجلیات صفات محجب و جهند و بسبحات جلال موسومند چنانکه انوار تجلیات ذات
بسبحات جمال موسومند و کلام آنجناب من غیر اشاره ای بدون هیچ اشاره اگر چه عقلیه یا روحیه باشد
زیرا که اشاره مشعر باثنینیت است و مقام ولایت عبارت است از مقام فنای محض یعنی حقیقت طلوع وجه
باقی است بسبب کشف صفات از او و نا فانی شود سبحات وجه ما سوی پس باقی نماند اشاره بسوی چیزی
اصلا چنانکه خداوند عالم فرموده است کل من علیها فان و یبقی وجه ربک ذو الجلال و الاکرام و فرموده است
کل شیء هالک الا وجهه و مصداق اینمعنی یعنی اینکه انوار تجلیات و صفات جلال محجب و جهند کلام
پیغمبر است صلی الله علیه و آله ان لله سبعین الف حجاب من نور و ظلمة لو کشفها لاحرقت سبحات وجهه ما انتهی

نقل شرح ملا عبد الرزاق کاشی

الیه بصره من خلقه پس هدایت فرمود آنجناب کمیل بن زیاد را بمقام فنا و بسیر کردن از حجب صفات بعد
کشف ذات و کمیل بهمین قدر اکتفا نکرد و از برای دو موز قوه استعداد و شوق و بجهة علمش باینکه این کشف
گاهی متحقق میشود با اینکه صاحبش در مقام تلوین باشد و دلالت نمیکند بر مقام وحدت و فنا مگر بالتزام
زیرا که ذات احدیت از صفات لازمه خالی نمیباشد و طلب نمود زیادتی بیان را پس عرض کرد زدنی
بیانا آنجناب فرمودند محو الموهوم مع صحو المعلوم پس اشاره فرمود آنجناب بکلام خود محو الموهوم باینکه
تلوین از برای عارف سالک بجهة این است که صاحبش خیال میکند بتوهم خودش که از برای غیر حق اولا
وجود حقیقی استقلالی است در حالی که نه چنین است بلکه وجود او عرضی و تبعی و زایل و داثر است و بجهة
استیلای قوه واهمه و وساوس شیطانی بر باطن قلبش بخواطرش میرسد که از برای غیر حق وجود حقیقی
و وجود استقلالی است پس سالکی که خالص بگرداند او را خداوند عالم از بندگان خودش زایل میکند
از او این وجود موهوم یعنی این وجود ناقص زایل و اثر آلهذا بعضی از عرفا گفته است الباقی باق
فی الازل و الفانی فان لم یزل کما قال الاعیون المهیته ما شمت رائحة الوجود و بکلام خود مع صحو المعلوم
اشاره فرموده اند بسوی آنکه ابهامی که لازم و دلالت التزامیه است بجهة سلطنت قوه عقلیه و ملاحظه او
کثرت صفات پس سالکی که بشناسد حق جل و علا را بطریق علمی خالص میشود از حجب صفات و ترقی میکند
بسوی حضرت ذات پس منکشف میشود حقیقت بسلوک سالک عرفان مگر از برای سالکی که معزول بدارد
عقل خود را بفیضان نور حق و مجنون شود بجنون الهی چنانکه امام جعفر صادق علیه السلام فرموده است
العشق جنون الهی پس در این وقت آشکار میشود معلوم و از تحت ظلام کثرت صفات بیرون می آید
و از کدورات اعتبارات صاف میگردد و بنور عشق حقیقی کثرات عقلیه از او مرتفع میشود تا اینکه میرسد
صاحب او بمقام اخلاص چنانکه آنحضرت فرموده اند و کمال الاخلاص نفی الصفات عنه پس میگردد علمش
عین و توحیدش عیان نه علم و بیان و چون نفی کرد آنجناب سلطان وهم و عقل یاد و منع کرد بودن آنها را
در طریق حق شناسی بیقین کرد سایل که شهود متحقق نمیشود مگر بظهور سلطان عشق و اعمی عنی اختیاری
شیئا و منوط بسعی و اراده سالک نمیباشد پس مشکل شد امر یعنی بر سایل پس طلب کرد زیادتی بیان را پس گفت

جناب

جناب فرمود هتک الستر لغلبة السر یعنی بدرستی که از برای تو سری است که شک در وجود او نداری و ما دام که عقل او
ضعیف است عقل را میرسد که ساتر شود او را و طلب را میرسد که حاجب گردد از برای او پس در این حالت صاحب
حقیقت نیستی بلکه عالم عارفی نه عارف محجوب و هر گاه سر تو قوت بگیرد و بر عقل تو غالب شود و زایل شود نور
عقل بنور سر چنانکه محو میشود نور ماه بنور آفتاب و بگردد مغلوب و محکوم و اسیر در دست آن سر پس میباشی
در این حالت صاحب حقیقت و ولایت پس بخواطر سایل رسید که این مقام مقام سکر است پس گاهی بعضی
از سالکین سکر و مستی بهم میرسانند بنحوی که از برای دیگران بهم نمیرسد و گاهی بعضی از شراب محبت
می آشامند و با ضعاف آنچه که دیگران می آشامند و با وجود این سکری از برای او حاصل نمیشود و آن بعضی
بجهة قوت استعداد و کمال حال آن سالک طریق محبت است و بعضی بسیار کم می آشامند و سکر بهم
میرسانند مثل حال موسی در نزد سوال ارنی انظر الیک نسبت بحال محمد بن عبد الله صلعم در نزد قول
خدای تعالی ما زاغ البصر و ما طغی پس لازم می آید از غلبه سر حصول مقام حقیقت که مقام ولایت است پس
طلب کرد زیادتی بیان را و آنجناب دانست قوت استعداد او را پس فرمود جذب الاحدیة لصفة
التوحید یعنی نهایت در قوت غلبه سر قوت جذب نور ذات است در حضرت احدیت که اصلا کثرت را
باو راهی نمیباشد در صفت توحید را که مشعر بکثرت اعتباریه است که در حضرت واحدیت که منشا اسما
و صفات است حاصل میشود پس باقی نمیماند با آن جذب از برای غیر اثری در نظر سالک عارف و چون کمیل بن
زیاد میدانست که مقام وحدت و فنا در ذات اگرچه مقام ولایت است ولیکن تام نیست زیرا که صاحبش
صلاحیت هدایت ندارد و ما دام که از جمع بفرق و از وحدت بکثرت نیامده است و مقام صحو بعد از محو از برای
او حاصل نشده است و مقام تمکین و استقامت که پیغمبر صلی الله علیه و آله مامور بود نرسیده است طلب کرد
زیادتی بیان را پس آنجناب فرمودند نور یشرق من صبح الازل فیلوح علی هیاکل التوحید آثاره یعنی ظهور
ذاتی احدی که نامیده‌ام او را بنور و صبح مشرق است از ازل الآزال و ظاهر است بر مظاهر صفات حق و ذات
او که عبارت از موجودات است و نامید آنجناب آنها را بهیاکل توحید یعنی صور اسمای خدای تعالی در مقام
توحید صفات و افعال آن نور یعنی ظهور ذات در مظاهر صفات و شهود وحدت در صورت کثرت

وحضور جمع در عین تفصیل پس در این وقت شبه سکری بر کمیل بن زیاد عارض شده و ربود شدت
شوق عنان اورا پس طلب زیادتی بیان نمود آنجناب فرمودند اطف السراج فقد طلع الصبح یعنی ترک
کن بیان علمی و حد عقلی را و خاموش کن نور عقل را که او نسبت بنور حق مثل چراغ است نسبت بنور
آفتاب پس بتحقیق طلوع کرد بر تو تباشیر نور حق و اوایلش که نسبت بنور حق مثل نور صبح است بنور آفتاب
در وقت استوا و در نزد ظهور صبح احتیاجی بچراغ نمیماند تمام شد ترجمه تمام شرح آن محقق چون ابسط از این
شرح در این مقام ندیدم و کمال فضل و براعت آن محقق در مقامات توحید و عرفان کالشمس فی رابعة النهار
مشهود و معروف است لهذا تمام شرح او را نقل نمودم تا این وجیزه شریفه جامعتر و فیضش کاملتر و نفعش
شاملتر باشد ولی مناقشات بسیاری در شرح آن محقق بنظر قاصر ما میآید و از برای تشحیذ اذهان و تنبیه
غافلان ببعضی از آن مناقشات اشاره مینمایم اول آنست که کشف سبحات را بمعنی رفع سبحات و برداشتن
سبحات فهمیده است چنانکه بعضی از اجله مشایخ و دیگران نیز چنین فهمیده اند و همین معنی باعث شده است
که این فقره شریفه را بر مقام فنای کلی حمل کرده اند و اینمعنی خلاف استعمالات لغویه و عرفیه است زیرا که کشف
بمعنی رفع حجاب است نه بمعنی مطلق رفع لهذا میگویند کشفت المرئة وجهها یعنی نقاب را از روی خود برداشت
پس رویش ظاهر و نمایان گردید و همچنین میگویند کشفت الشیئ فانکشف یعنی برداشتم حجاب آن شیئ را
پس ظاهر و نمایان گردید چنانکه در کلام صاحب صحاح گذشت و تصریح نموده است باینمعنی صاحب اسرار
التوحید و صاحب کتاب نفایس الفنون چنانکه در شارقات سابقه گذشت و صاحب کنز اللغة گفته است
که کشف وا بردن و برداشتن چیزی از روی چیزی و هویدا و روشن و پیدا ساختن است و از این
کلام یعنی از کلام کنز اللغة مستفاد میشود که کشف بمعنی هویدا ساختن و ظاهر ساختن نیز آمده است و اینمعنی
لازم معنی اول است نه عین معنی اول و بر این تقدیر اشکال قوی تر و امر صعبتر میشود پس کشف بمعنی اول
اگر مضاف شود بسوی حجاب از باب تاکید خواهد بود مثل امس الدابر و یا از باب تجرید خواهد بود چنانکه
در کلام ابن حاجب در تعریف کلمة الکلمة لفظ وضع لمعنی مفرد گفته اند زیرا که وضع تخصیص شیئی بشیئ است
پس وضع متضمن است معنی را و ذکر او بعد از وضع متضمن بنحو تکراری خواهد بود در جوابش گفته اند که اینمعنی

شروع مناقشات اول با صاحب تاویلات

مبنی

مبنی بر تجرید وضع است از جزو معنایش که معنی باشد پس کشف سبحات برداشتن حجب و استار است از روی سبحات
تا منکشف و ظاهر گردند و هویدا و نمایان شوند نه برداشتن سبحات و انداختن آن سبحات تا بعد از تجرید
منکشف و نمایان گردد بلی اگر کلمه کشف مضاف شود بسوی حجب و استار چنین خواهد بود ولی اینمعنی باعتبار
تجرید است نه باعتبار اصل معنی چنانکه در حدیث ان لله سبعین الف حجاب من نور و ظلمة لو کشفها لاحرقت
باینمعنی محمول است و گویا همین حدیث امر را بر آن محقق و متابعین او مشتبه ساخته است و از این جهة
این فقره را بر مقام فنای ذاتی حمل نموده است و سه فقره دیگر را بعبارت اخرای این او گرفته اند چنانکه سابقا
اشاره نمودم متذکر و متعجب باش مناقشه دوم آنست که بنا بر اینمعنی دلالت این کلام لطیف بر مقام
فنای محض بدلالت مطابقه تامه است نه بدلالت التزامیه زیرا که کلمه اشاره در من غیر اشارة نکره
در سیاق نفی است و وضع او از برای عموم و استغراق در نزد اهل عربیت و اصولیین از مبنیات ملکه
از بینات است پس من غیر اشارة افاده میکند نفی جمیع انحاء اشارات را حتی اشاره بسوی صفات
و حتی اشاره بسوی صفت توحید بحسب اصل وضع نه باعتبار دلالت التزامیه پس افاده او کثرت را فنا
جذب الاحدیه نخواهد بود بلکه میتوان گفت که اصرح از او است زیرا که جذب الاحدیه نفی نمیکند
بعنوان مطابقه مگر صفت توحید را و باقی را نفی نمیکند و اگر بکند بعنوان التزام خواهد بود متفطن باش
مناقشه سیم آنست که بنا بر توجیه آن محقق سه فقره دیگر که بعد از او واقعند عبارت اخرای از کشف سبحات
خواهند بود اگر چه بزعم او اصرح از او باشند و فقره نور یشرق را خود آن محقق بمقام فرق بعد از جمع و محو
بعد المحو حمل نموده است پس کلمات آن معدن علوم ربانی و مخزن معارف یزدانی از تلایم و تناسب
ساقط میشوند و معنی زدنی بیانا در کلام کمیل نیز مختلف و متباین میشود و اینمعنی بسیار مستبعد است در
کلمات چنین مسئول و چنین سائلی بلکه در نزد ارباب بلاغت و اصحاب فصاحت از مستشنعات
و مستقبحات شمرده میشود با اینکه محقق نمودم که مراد کمیل بن زیاد از زدنی بیانا زیادتی بحسب شهود و عیانست
نه باعتبار عنوان و مفهوم و اینمعنی نا ملایم است با توجیه آن محقق متفطن باش مناقشه چهارم آنست
که بنا بر توجیه آن محقق سه فقره اول از افاده مدعی که بیان فنای محض باشد قاصر خواهند بود چنانکه اینمعنی

شروع مناقشه دوم با صاحب تاویلات

شروع مناقشه سیم با صاحب تاویلات

شروع مناقشه چهارم با صاحب تاویلات

از تمام صادق در شرح او از برای فقرات مذکوره ظاهر میشود و اینمعنی مستبعد و منکر بلکه غایت جسارت است و در شأن
آن معدن حکمت و معرفت مناقشه پنجم آنست که دانستن سائل اینکه شهود متحقق نمیشود مگر بظهور سلطان
عشق و اینمعنی اختیاری نیست بلکه منوط بسعی و اراده نمیباشد عین مطلوب است در مقام سلوک تا انقطاع *اشاره بمناقشه پنجم [illegible]*
تام حاصل شود پس چه اشکال خواهد داشت با اینکه جواب این اشکال را بنحوی بیان کرده است که مؤکد و مقرر
اشکالست مگر اینکه بگوئیم اشکال این است که چگونه میشود که چنین میشود و در چه حالت این معنی متحقق میشود
متفطن باش مناقشه ششم آنست که آنچه که در توجیه سوال سیم بیان نموده است ربطی باین مقام ندارد
زیرا که کلام در فنای کلی است و در این مقام شعوری نمیباشد بلکه عالم فنا و عالم سکر است اگرچه مراتب *اشاره بمناقشه ششم [illegible]*
سکر مختلف باشد و شعور بعد از صحو از محو و فرق بعد از جمع است و ما زاغ البصر و ما طغی در شأن ختمی
مآب صلی الله علیه و آله در این مقام بوده است نه در مقام فنا که ما نحن فیه است با اینکه از احادیث معراج
که سابقا نقل نمودم مستفاد میشود که از برای آن ختمی مآب نیز در سلوک دهشتی و سکری اتفاق افتاد و خود
نیز در بعضی از آن احادیث تصریح باینمعنی فرموده است بلکه از آن احادیث مستفاد میشود که ما زاغ
البصر و ما طغی بعد از صحو بعد از محو بوده است رجوع کن تا حقیقت حال منکشف شود و بدانکه مناقشات دیگر
نیز در بیانات آن محقق بنظر قاصر میآید ولی اقتصار بر این شش مناقشه نمودم تا موجب زیادة اطناب
نشود تلخیص عرفان و تخلیص اشراقی بدانید ای برادران حقیقت و معرفت و ای صاحبان بصیرت *اشاره بتلخیص شرح اول*
و حکمت که بعد از آنکه حدیث شریف را باین نحو از بسط و تفصیل و باین نحو از تدقیق و تحقیق شرح
کردم از جانب مفیض کمالات و ملهم خیرات ملهم گردیدم که از شرح مذکور باین نحو از دقایق و سرایر
و ابراز حقایق و معارف کمتر کسی منتفع میشود بلکه فیضی نمیبرد از او مگر کسی که راسخ باشد در قواعد
عرفانیه و قوانین الهیه پس بالهام غیبی مامور گردیدم که شرح اول را که مبنی بر بیان کیفیت سلوک
سالک عرفان و ظاهر سیاق فقرات حدیث شریف است ملخص بنویسم که متوسطین و مبتدئین
نیز منتفع باشند و انتفاعی یابند تا ثواب جزیلتر و اجر جمیلتر و فیض شاملتر باشد پس میگویم در تلخیص شرح
اول که کمیل بن زیاد عرض کرد بخدمت آن معدن علوم ربانی که ما الحقیقة یعنی چه چیز است حقیقت مراد از

حقیقت

از حقیقت حقیقت توحید است زیرا که ظاهر سیاق حدیث بیان کیفیت سلوک سالک معرفت و کیفیت ترقی
نفوس شریفه انسانیت از حضیض نقصان معرفت که بطریق تقلید یا دلیل حاصل میشود و یا تنها در مقام قلبی بوده
پیدا میشود بذروه عین الیقین یا حق الیقین و مراد از حقیقت توحید باطن توحید است که در مقام سری یا
فوق آن متحقق میشود زیرا که توحید را ظهری است و بطنی و بطن بطنی یا تا نود هزار بطن و یا هفتاد بطن و یا بیشتر
و بسط تمام در اشارات سابقه در بیان مراتب کشف معنوی و درجات توحید مذکور گردید چنانکه قرآن را نیز
ظهری است و بطنی تا هفت بطن یا هفتاد بطن یا هفتصد بطن یا بیشتر چنانکه از مشکوة ولایت وارد است لهذا
آن معدن علوم ربانی فرمودند مالک والحقیقة یعنی چه کار است ترا با حقیقت توحید یعنی حقیقت توحید قریب است
علیا و در غیب است قصوی * و مقامی است اسنی * و محبوبی است دل ربا * عنقا صفت پنهان * و در بادیت بلی بیابان
فدع عنک بحرا ضل فیه السوابح * عنقا شکار کس نشود دام باز چین * کانجا همیشه باد بدست است دام را *
و مقام تو در سلوک سالک عرفان مقام قلبی است و نسبت قلب بحقیقت که مقام ولایت است نسبت *تلخیص شرح او لست صاحب سرک*
قطره بدریاست و نسبت ذره بآفتابست قطره چگونه محیط دریا میشود و ذره چگونه بکنه آفتاب میرسد
حوض با دریا اگر پهلو زند خویش را از بیخ هستی برکند در این ورطه کشتی فرو شد هزار که پیدا نشد تخته
بر کنار پس کمیل بن زیاد عرض کرد او لست صاحب سرک یعنی آیا نیستم من صاحب سر تو بدانکه معنی
سر و اختلافاتیکه در مصداق حقیقت و مرتبه او کرده اند در اشارات سابقه ببسط تمام مذکور گردید
از آنجمله مذهب کسی است که سر مقامی است فوق مقام قلبی و تحت مقام روحی و از آنجمله مذهب کسی است
که سر عبارتست از روحی که متصف باشد بوصف غریبی که بعد از استخلاص کلی از تعلقات قلبی نفسی
حاصل میشود و از آنجمله مذهب کسی است که سر معنی لطیفی است در روح که عقل از تفسیر آن متعذر و یا در ضمیر دل
که زبان را نارسا از تعبیر از آن متعسر است و در این کلام شریف بهر یک از آن معانی حمل میتوان کرد و ملخص آن این است
که آیا من از ارباب مکاشفاتیکه در مقام روحی و قلبی و یا در مقام فوق قلب حاصل میشوند نیستم یعنی آیا با وجود
آنکه من صاحب مقام سر توام و یا بر اسرار روح یا قلب تو مطلع مستور از مقام عالی نیستم پس فرمودند
آن معدن علوم و اسرار ربانی بلی و لکن یرشح علیک ما یطفح منی یعنی بلی و لیکن میریزد بر تو ترشح میکند *تلخیص شرح بلی و لکن یرشح علیک تا آخر*

از قطرات لمعات انوار توحید آنجناب که بجهت پری و لبالب بودن سر من زیاده آمده از اطراف و جوانبش جاری گردید
ملخص جواب آنست که صاحب اسرار من هستی در مقامات قلبیه یا روحیه و آن اسرار انوار و لمعات مکاشفاتیست
که از برای اهل بدایات از تجلیات صفات در مقام قلبی یا روحی حاصل میشوند نه انوار مشاهدات که بعد از ارتفاع
جمیع حجب ظلمانیه از تجلیات نور ذات فایض میشوند و سالک عارف را مستغرق بحر فنای توحید میسازند
پس مستعدی از برای لمعات عقلیه و بوارق قلبیه و شوارق روحانیه ولیکن استعداد نیل و ادراک حقیقت
توحید که مقام مشاهده انوار ذات و مقام صاحب ولایات و نهایات و مقام سر سر بلکه سر الاسرار است
هنوز از برای تو حاصل نشده است پس چگونه نیل آن مرتبه و وصول بآن درجه از برای تو میسر خواهد بود مگر بعد از
تحصیل استعداد تمام مجاهدات شاقه نفسانیه و ریاضات علمیه و عملیه و رفع جمیع حجب ظلمانیه و تصفیه سر از
همه شواغل نفسانیه بلکه شواغل قلبیه و روحیه و توجه تام بحضرت ربوبیت و انقطاع تمام ببارگاه احدیت
پس آن معدن علوم ربانی در این کلام لطیف اثبات استعدادی از برای آن سالک عارف یعنی کمیل بن
زیاد فرموده و نفی استعدادی نیز فرموده اند متفطن باش و بدانکه رموز و اسرار بسیاری در این کلام شریف
مندرج است بعضی از آن اسرار در اصل شرح اشاره نموده ام رجوع کن و غنیمت شمار پس کمیل بن زیاد
عرض کرد او خلک یخیب سائلا یعنی آیا مثل تو معدن علوم و اسرار ربانی و مخزن معارف و حقایق یزدانی
و مثل تو کاملی و مکملی که مقامش مقام تمکین و استقامت و مقام هدایت و افاضت است نا امید میگرداند
سائل خود را بدان ای صاحب بصیرت و ای طالب حقیقت و معرفت که گاهی ارتفاع حجب و استار بسبب
مجاهدات نفسانیه و ریاضات علمیه و عملیه و تحصیل استعدادات تامه است و اینمعنی را تخلیه و تزکیه گویند
چنانکه بسط تمام در شارقات سابقه بحد انکشاف آمد و فیوضات و انوار که از مبدأ فیاض در ازاء این قسم
از تخلیه و تزکیه واقع میشوند باعتبار اینکه افاضه خیرات و کمالات در ازاء استعداد و استحقاق مذکور است
بعدل موسوم است و گاهی ریاح الطاف بنهایات عنایت ازلی و مشیت لم یزلی وزیدن گیرد و حجب و استار را
از میان سالک عارف و مطلوب حقیقی برداشته بباد فنا میدهند پس انوار علوم و معارف بر سر سالک
تجلی مینمایند و این قسم از افاضه و تجلی را جذبه و الهام و فضل و احسان خوانند و غالبا اینحالات در انبیا

و اولیا

و اولیا حاصل میشود و در دیگران نیز متحقق میشود گاهی بسوی هر دو قسم اشاره است در دعای مشهور اللهم عاملنا
بفضلک یا کریم و لا تعاملنا بعدلک یا رحیم پس ملخص سؤال کمیل بن زیاد آنست که اگر چه بالفعل بجهت ریاضات
و مجاهدات مستعد آن مقام اعلا نیستم ولی باندک جذبه و تفضلی از مثل تو کاملی و مکملی و مثل تو جامع کمالاتی جمیع حجب
و استار را از صفحه ضمیرم برخواسته مستعد وصول بآن مقام اعلا و مرتبه قصوی میگردم لهذا آن معدن علوم ربانی
از باب تفضل و احسان مسئول او را اجابت نموده فرموده اند الحقیقة کشف سبحات الجلال من غیر اشارة
یعنی حقیقت توحید عرفان و باطن ایمان و ایقان عبارتست از ظهور و انکشاف انوار جلال ذات اقدس نور
الانوار بدون تحقق اشاره از اشارات حسیه یا قلبیه یا روحیه در آن ظهور و انکشاف یا در آن سبحات و انوار
بدانکه مراد از انوار جلال مفارقات عقلیه و مجردات قدسیه است که بالکلیه از علایق مادیه و لواحق نفسانیه
مجردند بلکه انوار محضه و فعلیات صرفه اند یعنی همه کمالاتیکه از برای ایشان ممکن است بامکان عام بالفعل متحقق است
و هیچ کمال منتظری و جهة قوه و استعدادی در ذوات ایشان متحقق و متصور نمیباشد بوجهی واحدند و بوجهی کثیر
ولی جنبه کثرت ایشان در جنبه وحدت ایشان بغایت مستهلک و مستغرق است لهذا مقام ایشان امر مطلق و فعل
مطلق و صنع مطلق و رحمت واسعه و ید مبسوطه است و محیطند بما دون خود باحاطه اطلاقی وجودی لهذا انکشاف
آنها انکشاف همه حقایق وجودیه است و از این جهة است که توحید سالک عارف در این مقام اقوی و اکمل
و اجلا و اظهر است از مقامات سابقه و چون بالکلیه از حجابات خلقیه مجرد و مبری میباشند لهذا سیر سلاک
سالک حقیقت از خلق بسوی حق باین مقام منتهی میشود و سلوک اهل بدایات در این مقام بانتها میرسد
و سفر دیگر که مخصوص اهل نهایاتست از سر گرفته میشود و او را سفر بالحق فی الحق گویند چنانکه در شارقات سابقه
باو وجه تسمیه با استیفای تمام گذشت و چون این مقام عالم امر و فعل مطلق حق جل و علاست لهذا قابل هیچ
اشاره نمیباشد زیرا که اشاره با اطلاق متصور نمیباشد و سالک عارف در این مقام فانی میگردد و در فعل مطلق
حق اول و جمیع افعال جز فعل حق از نظر او ساقط میگردند لهذا این مرتبه را اول مرتبه از مراتب حقایق شمرده اند
پس کمیل بن زیاد عرض کرد زدنی بیانا یعنی زیاد کن بر من بیان را یعنی ببرکت جذبه التفات و بیان تو مرتبه
از مراتب حقیقت توحید از برای من مکاشفه و مشاهده گردیده مقام دیگر را منکشف و مشاهد گردان تا یقینم زیاده

شروع در بیان شرح محو الموهوم مع صحو المعلوم

گرد و شهود مضاعف شود پس آن معدن علوم ربانی فرموده محو الموهوم مع صحو المعلوم یعنی حقیقت توحید
نایل ساختن موهوم است باآشکارا شدن معلوم بدانکه مراد از موهوم همین مرتبه انوار جلال است و وجه اطلاق
موهوم باین مرتبه آنست که نسبت این مرتبه از توحید بمراتب فوقش نسبت نقص بتمام و نسبت ضعف بقوت
و نسبت ظن بیقین است و وهم در لغت بمعنی ظن مستعمل شده است و از برای تنبیه و اشاره باین دقیقه تعبیر
این مرتبه بموهوم فرموده اند و وجوه لطیفه دیگر نیز از برای این تعبیر در شرح سابق مبسوطا بیان نموده ام
برجوع کن و مراد از معلوم ذات اقدس حق اول است که بوجهی در مراتب سابقه و بخصوص در این مرتبه از برای
سالک عارف معلوم است والا چگونه سلوک و طلب متصور میشود و لیکن با حجابی یا حجبی لهذا فرموده مع صحو المعلوم
زیرا که صحو بیرون آمدن آفتابست از زیر ابر و مرتبه انوار جلال که مرتبه فعل است در منزله غمام است بنسبت بمراتب
فوق پس این کلام لطیف اشاره است بفنا و استغراق عارف در مشاهده بحر صفات ذات اقدس و مستهلک شدن
آن صفات بحیثیتی که جمیع افعال از نظر بینش او ساقط کردند چنانکه فقره سابقه اشاره است بفنا و استغراق
عارف در بحر محیط فعل مطلق حق بحیثیتی که همه افعال از نظر او ساقط کردند و کلام سلطان اولیا علیه التحیة
والثنا و کمال توحیده الاخلاص له اشاره باین مرتبه است و معنی دیگر در موضع آخر نیز در شرح سابق مبسوطا
از برای این فقره بیان نموده ام متذکر باش پس کمیل بن زیاد عرض کرد زدنی بیانا یعنی زیاده کن بر من
بیان را فرمودند آن معدن علوم ربانی هتک الستر لغلبة السر یعنی حقیقت توحید پاره کردن و دریدن

شروع در بیان شرح هتک الستر لغلبة السر

پرده و حجابست از نظر سالک عارف بجهة غلبه و قوت سراو تا شاهد مطلوب حقیقی و محبوب سرمدی
بحد تمام انکشاف و انجلا و کمال مشاهده و عیان آید و اغیار بالکلیه از نظر بینش او ساقط کردند بدانکه
مراد از ستر صفات حق جل و علاست که ساتر و حجبند بنسبت بمشاهده ذات لهذا آن معدن علوم ربانی
در حدیث مشهور فرموده اند و کمال الاخلاص نفی الصفات عنه لشهادة کل صفة انها غیر الموصوف
و شهادة کل موصوف انه غیر الصفة فمن وصفه فقد قرنه تا آخر حدیث یعنی کمال اخلاص در توحید
ذات اقدس نفی صفاتست از او یعنی مشاهده آن ذاتست بدون ملاحظه صفات از برای شهادت
هر صفت بانکه او غیر موصوفست و شهادة هر موصوف بانکه او غیر صفتست پس کسیکه مشاهده کند او را

با صفت پس بتحقیق که ملاحظه کرده است با او چیز دیگر را پس توحید ذات بمشاهده آن ذات البحت حجاب صفات
خالی از شرک اگرچه خفی باشد و اگرچه رقیق از شرک خفی باشد نخواهد بود و مراد از سر در این کلام لطیف سر سالک
عارف است که بجهة غلبه و قهر نور ذات اقدس مغلوب و مقهور و بجهة شدت و قوت تابش نور الانوار فانی و مستهلک
میشود چنانکه انوار ستارها بجهة غلبه و قهر نور آفتاب مغلوب و مقهور و فانی و مستهلک میشوند و محتمل است آنکه
مراد از سر ذات اقدس نور الانوار باشد زیرا که او سر الاسرار است چنانکه او نور الانوار است هو الاول والآخر
والظاهر والباطن وهو بکل شیء علیم و مآل هر دو توجیه یکی است متفطن باش پس این کلام لطیف اشاره است
بمقام فنای ذاتی یا بمعنی که مشاهده نباشد از برای عارف مگر نور مبدء اعلا و منظور نباشد از برای او مگر جمال حق
جل و علا و همه اشیا حتی صفات نیز از نظر او ساقط کردند این است معنی کلام ختمی مآب علیه وآله که و در شب
معراج بمقامی رسیدم که در میانه من و خداوند عالم هیچ واسطه باقی نماند و این است معنی کلام معجز
نظام فمن کان یرجو لقاء ربه فلیعمل عملا صالحا ولا یشرک بعبادة ربه احدا چنانکه سابقا بیان نموده ام و بدانکه در این
مقام نیز ذات عارف منظور و ملحوظ نمیباشد مگر از آنجهة که ملاحظه کننده حق است نه از آنجهة که ذاتش است
بلکه عرفانش نیز منظور و ملحوظ نمیباشد مگر از آنجهة که عرفان حق است نه از آنجهة که عرفان اوست و لی بدان ای
صاحب بصیرت و طالب حقیقت که در مراتب ولایات و نهایات مقامی است در فوق این مقام و او آنست
که ذاتش و عرفانش نیز بالکلیه از نظرش ساقط کردند بلکه شاعر بانکه اصلا بذات خود و عرفان خود شاعر هست نیز
نباشد و این مقام را در زبان عرفا طمس کلی و محو کلی و فنای اکبر و فنای فنا گویند این است حقیقت کمال فقر
و تمام عبودیت چنانکه از خاتم درجات نبوت وارد است که فرموده اند الفقر فخری و این است حقیقت اتصال
چنانکه از مشکوة ولایت وارد است در جمله کلامی و اذا وجدوا وصلوا و اذا وصلوا اتصلوا یعنی و قتیکه یابند حق را
میرسند باو و وقتیکه میرسند باو متصل میشوند باو و مراد از اتصال کمال قربست بآن معنی که بیان نمودم در
احادیث معراج که سابقا نقل نمودم بوجوه عدیده باین مقام اشاره فرموده اند متذکر باش لهذا کمیل بن زیاد
عرض کرد زدنی بیانا یعنی زیاده کن بر من بیان را و آن معدن علوم ربانی از برای اشاره باین مقام اقصی فرمودند
جذب الاحدیة لصفة التوحید یعنی حقیقت توحید کشیدن و ربودن نور ذات احدی است مر صفت توحید

شروع در بیان شرح جذب الاحدیة لصفة التوحید

عارف موحد را بسوی خودش برانکه مراد از احدیت مرتبه غیب الغیوب و معرف معرفت ذات اقدس است که هیچ نوعی
از انحاء کثرت در او متصور نمی‌باشد و مقدم است بر مرتبه واحدیت که مرتبه اسماء و صفات است و مراد از توحید
عرفان عارف موحد است و او عبارت از مشاهده وحدت ذات معروف است و مراد از جذب احدیت صفت عرفان
ربودن این صفت و کشیدن اوست بسوی خود بحیثیکه این صفت نیز از نظر او بالکلیه ساقط گردد مانند شاعر بانکه
این صفت از نظر او ساقط است نیز نباشد تا حق حقیقت عرفت ربی بربی و عرفت الله بالله و کتب عرفتک چنانکه
از مشکوة ولایت وارد و حاکی از این مقام اعلاست متحقق شود و تا صفت توحید نیز بذات اقدس منحصر گردد و جز وجود
جز ذات پاکش باقی نماند غیر نقش غیر در جهان نگذاشت و از برای این مقام از توحید نظایر و امثال در حسیات بسیارست
چه جای از عقلیات و بتفصیل در شرح سابق مبسوطا گذشت و لله المثل الاعلی فی السموات و الارض ان فی
ذلک لآیات لاولی النهی و تلک الامثال نضربها للناس و ما یعقلها الا العالمون و بدانید ای صاحبان بصیرت
و عرفان که از برای اصحاب حقایق و معارف مقامی است اعلای از این مقام که مخصوص کملین انبیاء و اولیاست
و او مقام بقای بعد از فنا و صحو بعد از محو و فرق بعد از جمع است و صاحب این مقام در عین وحدت بینی کثرت
بین است و در عین کثرت بینی وحدت بین و در عین انکه با حق است با خلق است و در عین انکه با خلق
با حق است یعنی نه مشاهده حق حجاب است او را از مشاهده خلق و نه مشاهده خلق محجوبست او را از
مشاهده حق لا یشغله شان عن شان و لا یحجبه شیئی عن شیئی بخلاف مقام جمع و فنا که بجهة شدت استغراق
سالک عارف در مشاهده نور حق و مشاهده جمال او محجوبست از مشاهده خلق و بخلاف مقام فرق پیش از
جمع و بقای پیش از فنا که بجهة استغراق او در مشاهده خلق و تشبث اوست بتعلقات عالم فرق و
محجوبست از مشاهده انوار مبدأ اعلا پس در هر یک از جمع بعد از فرق و فرق پیش از جمع هنوز ضیق
در صدر و نقصانی در بصیرت باقی است اگرچه در اول بغایت رقیق و در دوم بغایت غلیظ باشد
و بسوی این مقام اشاره است کلام معجز نظام الم نشرح لک صدرک و وضعنا عنک وزرک الذی انقض
ظهرک یعنی ایا نگشادیم سینه ترا و برنداشتیم از تو تنگی مقام ترا و او ادنی در کلام معجز نظام فکان قاب
قوسین او ادنی و حدیث لو کشف الغطاء نیز اشاره باین مقام اعلاست متفطن باش اگر چون صاحب

این مقام

[illegible]

این مقام جامع جمیع مراتب و مقامات است و حق را با خلق و خلق را با حق می‌بیند و شاغلی و حجابی بهیچ وجه از وجوه
از برای او متحقق نیست لهذا مأمور می‌باشد از جانب خداوند بجهة تکمیل ناقصین و هدایت مسترشدین
چنانکه در صحیفه الهیه وارد است فاستقم کما امرت یا ایها الرسول بلغ ما انزل الیک من ربک پس از برای
طلب این مقام اعلا کمیل بن زیاد عرض کرد زدنی بیانا یعنی زیاد کن بر من بیان را و آن معدن علوم ربانی فرمود
نور یشرق من صبح الازل فیلوح علی هیاکل التوحید آثاره یعنی حقیقت توحید نوریست که طالع شود از صبح ازل یعنی
از مقام فرق بمقام جمع و از مقام محو بمقام صحو آید پس ظاهر شود و لامع گردد رشحات و انوار و لمعات و اضواء
او در مظاهر و مشاهد صفات و اعیان و یا در مجالی و مرایای قلوب و ارواح پس منور گردند آن مظاهر
و مجالی بلمعات و اشراقات آن نور که از غایت سمو و علو و از نهایت قوت و شدت محیط است بر همه
صفات و اعیان و ماهیات که مشاهد و مجالی و مرایا و مظاهر آن نور باشند تا در عین وحدت کثرت بینند
و در عین کثرت وحدت در عین انکه با حق باشند با خلق باشند و در عین انکه با خلق است با حق باشند و تکمیل ناقصین
نماید و هدایت مسترشدین فرماید از خداوند جمیع علا اخذ نماید و بر بندگان او تبلیغ نماید و بسوی این لطیفه غریبه
اشاره است کلام معجز نظام و اشرقت الارض بنور ربها و کلام مشکوة ولایت الایمان نور یقذفه الله فی القلب
من یشاء متفطن باش و بشرح سابق مبسوط رجوع کن که بر تو اسرار بسیار و بر تدقیقات و تحقیقات
بیشمار مشتمل است و غنیمت شمار پس کمیل بن زیاد از غایت شوق و شعف و از غلبه قهر نور حقیقت در رشح
و باطنش که گویا عنان اختیار را از دست او ربوده است جام وحدت ننموده بودند عرض کرد زدنی بیانا
و الا مقامی در فوق این مقام و مرتبه بالاتر از این مرتبه متصور نمی‌باشد تا طلب زیادتی نماید پس آن معدن علوم
ربانی از برای تنبیه بر انکه مقامی در فوق این مقام متصور نمی‌باشد فرمودند اطف السراج فقد طلع الصبح یعنی خاموش
کن چراغ عقل و مصباح قلبی را که متضایق حوصله و مبدأ دهشت و تحیر و مناط شوق و شعف و طلب زیادتی است
که صبح حقیقت توحید که مقام ولایت است بر سر تو بالمرة طالع گردیده است یعنی حقیقت توحید باندازه حوصله
و استعدادات کمید مشاهده و عیان آمده و با عیان چه احتیاج به بیان و با مشاهده چه احتیاج بمکالمه و وجوه دیگر نیز در
معنی این کلام لطیف در شرح سابق مبسوطا بیان نموده‌ام رجوع کن و تامل نمائی تا وقع لطافت این وجه و آن وجوه

وسایر تحقیقات و تدقیقات و رموز و اسرار که مشروح گردیده و انکه بحد مشاهده و عیان آینده و احتیاجی بکلالهٔ
وبیان نباشد و خاتمهٔ جزوه بدانید ای برادران حقیقت و حکمت و ای صاحبان بصیرت و معرفت و ای طالبان

خاتمه در بیان [illegible] شریفه

حقایق معارف و ایقان و ای قاصدان عروج باوج مراتب و درجات عرفان که لب و لباب حکمت و عرفان
در این جزوهٔ شریفه که نامش انوار جلیه در کشف اسرار حقایق علویه است جمع نموده ام و لمعات و شارقات
و مبادی و اشراقات از برای کشف اسرار این حدیث شریف که از مخزن حکمت و معرفت و معدن ولایت
و طهارت وارد است مرتب گردانیده ام که رموز و دقایق و اسرار و حقایق این حدیث شریف بحد ظهور و انکشاف
و انکشاف آیند و کالشمس فی رابعة النهار مشاهده و عیان گردند و محتاج بحواله و اقناعیات نباشند و علاوه براین چه
بسیار از اصول و امهات مسایل الهیات و ربوبیات در ذیل تحقیق آن لمعات و اشراقات با براهین
محکمة البنیان و باحج شدیدة الارکان بحد وضوح و انکشاف آمده اند و چه بسیار از فروع و نتایج که از اصلاب
و ارحام آن اصول و امهات بیرون آورده و در ذیل آن اصول و امهات برشتهٔ تقریر کشیده و بسلک تحریر
آورده ام که هر یک از آن فروع و نتایج نیز در حد نفس خود از اصول و امهاتند نسبت بفروع دیگر و نتایج آخر
که در این جزوهٔ شریفه مستنتج و مستخرج گردیده بحد انجلاء و انکشاف آمده و چه بسیار از رموز و اسرار آیات
قرآنیه و اخبار نبویه و آثار ائمهٔ اثنا عشریه در این جزوهٔ شریفه از حجاب اختفاء و استتار بیرون آمده و مشاهد
و عیان گردیده اند و قواعد عقلیه و قوانین عرفانیه را بوجوه لطیفه و بیانات شافیه و تقریرات کافیه با آیات صحیفهٔ
الهیه و با احادیث مشکوة نبویه و اخبار و آثار مشکوة ولویه بنهج منطبق و متحد ساخته ام که سر از گریبان وحدت
بیرون آورده و عین یکدیگر گردیده اند لهذا بسیاری از اخبار غامضه و احادیث مشکله که عقول فحول و نحول
عقول در وصول برموز و اسرار آنها و در بلوغ بمعانی و مقاصد آنها بعجز و ناتوانی اعتراف نموده اند منحل گردیده و نقاب
اختفا از رخساره حیا انداخته بحد مشاهده و عیان آمده اند و این حدیث شریف را که در غموض و اشکال مشهور
آفاق در میانهٔ علمای اخیار و فضلای ابرار معروف بانغلاق و مستغلق است ببرکت انقطاع تام بمخزن حکمت و معدن معرفت
و توجه تام بمعدن ولایت و طهارت بدین قسم شرح نموده ام که هر یک موافق قواعد برهانیه و قوانین عرفانیه و شواهد
قرآنیه و دلایل نبویه و آثار ولویه است و هر سه شرح با آن بیانات شافیه و تقریرات واضحه و با آن اشراقات لامعه و لمعات

وبا آن

وبا آن تحقیقات شریفه و تدقیقات لطیفه از مواهب الهیه و الهامات غیبیه و واردات قلبیه و فیوضات ربانیه است
و بعد از تفحص تمام و تتبع تام در هیچیک از شروح سه گانهٔ سابق بر خود ندیدیم و بعد از الهام غیبی از جانب ملهم غیوب و فتوح
و سروش قدسی از جانب مفتح ابواب فیوضات و کمالات ملخصی از برای شرح اول که مبنی بر سلوک مسالک
عرفان و ایقان و ظاهر سیاق فانحدث محکم البنیان است استخراج نموده متصل بشروح سابقه برشتهٔ تقریر
کشیدیم که متوسطین و مبتدئین نیز انتفاعی یابند و فیضی حاصل نمایند تا فواید جزیله و اجر جمیل تر و نفعش
شامل تر باشد و لی ملتمس از برادران حقیقت و حکمت و صاحبان بصیرت و معرفت آنست که اگر در بادی نظر
لغزشی استنباط نمایند مبادرت بتخطئه ننمایند و در مبادی و مقدماتیکه منفرداً هر یک در مقامی مقرر است
نیک تأمل نمایند بلکه مباحث سابقه و لاحقه را نیز ملاحظه نمایند زیراکه مطلبی در مقامی مقتضی اجمال بوده است
و مقام دیگر موجب تفصیل علاوه براین غالبا هر لاحقی بسابق خود موقوف و هر آخری از اول خود مستنتج
کانها سلسلة اتصل بعضها الی بعض الی ان ینتهی الی اولها و اگر بعد از تأمل صادق لغزشی ثابت و خطائی محقق
شود باصلاحش پردازند زیراکه انسان ماخوذ از نسیانست و ما ابرئ نفسی ان النفس لامارة بالسوء الا ما رحم
ربی رب اشرح لی صدری و یسر لی امری و احلل عقدة من لسانی یفقهوا قولی الحمد لله الذی هدانا لهذا و ما کنا
لنهتدی لولا ان هدانا الله و افتتاح این نسخهٔ انوار جلیه و اختتام این مجموعهٔ معارف حقیقیه که محتوی بر غوامض مسائل
حکمت و معرفت و مشتمل بر رموز و اسرار کلمات مشکوة نبوت و ولایت بنام نامی اعلا حضرت قدر قدرت
مریخ سطوت سلیمان شوکت سکندر حشمت خاقان گیتی ستان فرمانفرمای ممالک ایران و توران قبلهٔ عالم
شاهنشاه اعظم ملک ملوک العرب و العجم الغازی فی سبیل الله المجاهد فی دین الله فتحعلی شاه قاجار ثبت الله اعلام
رایات خلافته و سلطنته و اتم قواعد شوکته و سطوته و ادام الله ظلال الطافه و اشفاقه علی مفارق رعیته
و بمقتضای بنام نامی نواب مستطاب فلک قباب سپهر رکاب نتیجهٔ کبرای خلافت باهره و ثمرهٔ عظمای سلطنت
قاهره مالک رقاب امم نایب مناب شاهنشاه اعظم ظل همیون شاهنشاهی سمی سلطان اولیاء و سید اوصیاء و سند
اتقیاء علیه آلاف التحیة و الثناء ظل السلطان ادام الله ظله علی مفارق الاعالی و الادانی و اختتام شرح
شب سه شنبه هفدهم شهر شوال المکرم در سنهٔ هزار و دویست و چهل و هفت هجری تحقق پذیرفت امید که

که آن نواب مستطاب و سایر برادران ایمانی و اصدقا و دوستان از آن و چیزه شریفه سلطانی مستفیض شوند

و انتفاع یابند و بخلوص نیت و صفاء طویت بر ازدیاد عمر و دولت

و شوکت و سطوت شاهنشاهی دعا نمایند

الحمد لله الذی وفقنی علی اتمامه

وجه لا ارجوه الا من کرم سبحانه

والصلوة علی خیر خلقه

محمد و آله

قد تمت هذه النسخة الشریفة فی یوم الخمیس خامس عشر

شهر رمضان المبارک سنه ۱۲۵۴

فی ید الکاتب المذنب

العاصی محمد

المدعو به

آقا بابا

دماوندی

[illegible]